.11.421

COMEMORAREA lui DIMITRIE CANTEMIR în 1923

VIAȚA
LUI
CONSTANTIN-VODĂ CANTEMIR

de

DIMITRIE CANTEMIR

Text latin revăzut și traducere românească

de

N. IORGA

1223

Prețul

Nu se ... mută ac...ă.

COMEMORAREA lui DIMITRIE CANTEMIR în 1923

VIAȚA
LUI
CONSTANTIN-VODĂ CANTEMIR

de

Nº 1223

DIMITRIE CANTEMIR

Text latin revăzut și traducere românească

de

N. IORGA

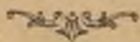
BIBLIOTECA DOCUMENTARĂ ORAȘUL PIATRA NEAMȚ

Ilustrația din titlu represintă pe ctitorii mănăstirii Mira (Putna) cei vechi (din secolul al XVI-lea), MOȚOC și soția URSA, iar în față, în refacere fanariotă, CONSTANTIN CANTEMIR și fiul ANTIOH

K. II. 421

TEXTUL LATIN

VITA

CONSTANTINI CANTEMYRII,

COGNOMENTO SENIS, MOLDAVIÆ PRINCIPIS,

AUCTORE
DEMETRIO CANTEMYRIO

K. II. 421

Constantinus Cantemyr natus est anno 1612 a Mundi Salute, mense novembri 8va, Theodoro Cantemyr et Maria parentibus, in paterno pago Silistenii dicto, in districtu falcziensi, super fluvium Ilan sito. Fuit autem parens eius Theodorus ex veteri Cantemyriorum prosapia oriundus, filius Nestoris, nepos Basilii, pronepos Ibanis, ex praedecessoribus Gregorio et Theodoro Cantemyri, novo cognomine Silistanul, qui primus ex Cantemyriorum crimensium ad Christi vexillum sub principe Stephano cognomento Magno, anno mundi 6951, se convertit. Parens Constantini principis, Theodorus Cantemyr, duos habuit filios, Constantinum et Nestorium, Nestorium ex altera uxore (mater enim Constantini post sex menses partus Constantini est mortua) et filiam unam Constantini natu maiorem, quae, virginitatem Christo vovens, schema monachicum accepit et Macrina fuit appellata. Mortua est haec senectute confecta anno Domini 1677 et in monasterio paterno Urlaczii dicto a Constantino et Nestorio fratre honorifice est sepulta, in maiorum suorum coemeterio.

Nestorius, ex altera matre Constantini frater, quinque annis natu minor, a Demetrio Cantacuzeno, Moldaviae principe, ob fratris Constantini in Valachiam fugam, integrum annum in carceribus vinctus, ex diutina incarceratione tabem contrahens, aetatis anno 48 est mortuus, et in ecclesia pagi Czacariorum est sepultus anno Domini 1627.

Ingruentibus crimensibus et budzakiensibus Tataris, commissum sibi Codri gubernium strenue defendens, a Scythis graviter fuit vulneratus, ex quo vulnere paucis post diebus est mortuus.

Constantinus princeps, cum esset annorum quindecim, post patris obitum possessionumque suarum extremam depopulationem, relicta patria, in Poloniam ad regem Casimirum se con-

tulit. Sub hoc tempus continuum inter Polonos Suecosque erat bellum, et assiduis conflictationibus, in quibus Constantinus, licet adhuc iuvenis, sed non spernenda Polonis virtutis et strenuitatis ostendit specimina.

Quo factum est ut maximam [famam] apud regem et supremum ducem Sobieskium inveniret, nec multo post chiliarcha tum levis armaturae militiae (quae ex Moldavis constabat) munus obtinuit. In hoc officio regi Poloniae per integros septemdecem annos fideliter et claro nomine servivit. Quondam, cum Poloni castra haberent prope urbem Torunam et de hostium intentione usque nunc nullam possent habere notitiam, dux moldavis militibus iubetut selecta militum manu suburbium infestent, si forte possent aliquem capere, ex quo res hostium explorare possint. Seliguntur Moldavi sexaginta, inter quos fuit et Constantinus Cantemyr, tunc vexillifer. Qui cum ad urbem propinquassent, custodes de ipsorum adventu commendanti notitiam dant. Commendans statim duo regimina equestris ordinis adversus Moldavos ex urbe mittit. Moldavi fugam simulant, Sueci superbe persequuntur, duo Suecorum officiales, equos velocissimos habentes, fugientes Moldavos insequuntur. Constantinus Cantemyr, cum videret Suecos a suis longe processisse, equum vertit, et unus duobus insistit. Illi sclopetis explosis intentu frustrantur. Constantinus stricto gladio unum decapitat, alterum in fugam vertit, persequitur et captum ad suos adducit. Officialis suecus ad ducem adductus, dux supra modum laetatur, non solum quia linguam optimam coeperit, sed etiam quia vivus Suecus nondum in Polonorum manus venerat.

Deinde duci a quo Moldavo fuerit suecus capitaneus (quia ordine capitaneus fuerat) captus, relatum est, a Constantino Cantemyrio; tunc dux Constantinum officio chiliarchae honorat. Altera vice in acie quasi ad monomachiam ab officiali quodam sueco provocatus, astantibus regiminibus, Suecum de equo proicit et captum ad ducem ducit. Officialis ille fuit ex familia Piperorum. Qui, postquam fuit ad ducem adductus, die secunda ad verbum liber est demissus.

Cum ipse vellet valedicere duci, inter coetera rogat ne apud suos divulgaret quod tali casu captus fuerit, praeterea se maxime dolere quod, cum ipse esset veteranus miles, proeliis clarus, captus fuerit a Scytha quodam, ignobili homine (nesciebant Sueci in castris Polonorum esse Moldavos, illos Tartaros Lipcanienses putantes). Ducem illi respondisse, „minime putes",

inquit, „te a homine ignobili et ignoto captum, sed a strenuissimo et multis bellicis facinoribus claro, regiminis Moldav rum chiliarcha“. Iubetque adesse Cantemyrium. Dum autemilloum Suecus [videt], gratias agit Deo et fortunae suae quod a tali viro fuerit captus, cuius captivum esse inter milites non esset inhonestum.

Sunt et alia quam plurima Cantemyril in his polonicis suecicisque pugnis praeclara et heroica acta per septemdecem, ut diximus, annos, continue renovata et laudata, quae brevitatis causa omittimus.

Pacatis tandem inter Polonos Suecosque rebus solutisque gregariis militibus, Constantinus quoque a rege et duce in patriam redeundi facultatem obtinuit, acceptisque a rege passualibus et recommendatoriis suae fidelitatis et virtutum exprimentibus literis, anno 1644 in patriam revertitur. Sed, cum videt patriam adhuc a tartaricis turcicisque tyrannidibus inquietam, ad Valachiae principem Gregorium Gicam transit. Cum pervenisset Bucurestium, contigit ut principem extra urbem in venatu recreantem inveniret. Sed, antequam in principis praesentiam veniret, aut quis et unde esset illi referret, inter coeteros venantes miscetur. Casu autem lepus excitatus et ante principem fugiens, cum nullus adesset persequens canis, Constantinus Cantemyr fugientem leporem sagitta coram ipso principe ferit occiditque.

Principe quis ille tam bonus esset sagittarius interrogante, referunt hominem esse peregrinum moldavum, coeterum nomine et fama in Polonia celeberrimum. Hoc a principe audito, iubet illum ad se vocari, de adventu et statu eius humaniter interrogat. Constantinus de rebus suis quaedam breviter principi exponit, adicitque se a milite regis Poloniae dimissum, audivisse Suam Celsitudinem officiales militesque congregare, ideoque, si placebit, ad servitium venisse. Statim a principe honorifice excipitur, et hospitium aliaque ad victum necessaria ordinanda Magno suo Spathario (qui dux est apud Valachos) iubet.

Tertia die a principe in palatium vocatur et in officio Czauss Spataresk, quod est apud illos quasi vice gerens ducis, recipitur. Fuit in hoc officio usque ad annum [1663] in expeditione ad Lebam, ubi Gregorius princeps, a Turcis deficiens, Caesarianis arma iunxerat ; munus suum egregie exercuit.

Et, in prima acie fortiter persistens, a Turca ictus est sagitta a dextro latere umbilici, quo vulnere locum minime deseruit,

sed per tres horas, fracta in ipso ventre sagitta, praestitit. Tandem ad castra receptus, a chirurgo extracta sagitta, magno cum vitae periculo et diurna debilitate internorum viscerum, tamen convaluit.

Princeps Gregorius, cum in sua intentione haberet a Turcis deficere et ad Germanos adhaerere, volebat explorare quot millia Tartarorum illa expeditione esset castra Turcarum secutura; cum autem certam non poterat accipere ex aliorum relatione notitiam, Constantinum consulit an possibile esset ex ipso Budziak aliquem Tartarorum capere, a quo res melius explorare possint. Cantemyr, cum esset linguae tartaricae peritissimus, principi pollicet se illi Tartarum ex medio Budziak capturum. Negat princeps illum ad tale periculum et rem quasi impossi bilem destinari, permittit tandem hoc experimentum princeps. Cantemyr, acceptis secum duobus servis, nemine alio praeter principem sciente, usque ad confinia venit Moldaviae: ibi servis quoque manere et post quartam diem reditum illius ad eundem locum expectare iubet.

Inde noctu, in Moldaviam Siret fluvium transfretans, usque sol elucescat ad paternam domum ad pagum Silesteni pervenit. Ubi invenit sororem Macrinam et fratrem Nestorium, sed illi vix cognoscunt, et vix ab illis cognoscitur. Fratres, dum vident tam insperatum hospitem (illius iter quorsus tenderet inscientes), maximo cum gaudio quae ad convivium spectant paranda accinguntur. Sed Constantinus illis prohibet ne cuiquam in pago de adventu illius aperiant, et convivium ad alteram diem differant, se enim habere aliud negotium illo die videre.

Labuit itaque tota illa die in domo sua nemini nisi fratribus cognitus; post solis occasum, ascenso equo, Prut fluvium natando transit, et inde citato cursu Budziak regionem intrat, et recta ad pagum unius Mirzae tendit. Ubi ad pagum ante mediam noctem pervenit, fingit se ex Crimea a Chano missum, et mirzae se habere ex Chani mandato referre. Exit ex tugurio sus mirza et Cantemyrium quid mandatum esset interrogat; ille: „cinge“, inquit, „gladium et sume arma et equum quem habueris meliorem ascende, et sequere me, nsque ad ulteriorem pagum, ubi, cum Begmirze convertientes, quae ad vos spectant, mandata dabo“.

Tartarus, nihil contrarii suspicatus, equum ascendit, et solus (sic enim illi Cantemyr iusserat) cum Cantemyrio versus pagum Begmirze (fuit hic quoque ex Cantemyriorum familia bud-

ziakensium, myrzarum amplissima familia) tendunt. Dum extra pagum ad mille passus exeunt, Constantinus improvise Tartarum cum clava ita ferit ut debilitetur quidem, sed non moriatur. Post de equo detrusum stricte ligat, et super suum equum ascendere facit ; inde veloci cursu ante diluculum ad pagum suum Silisteni pervenit et ligatum Tartarum in anteriori conclavi concludit. Fratribus iubet ut clausis portis nemini ingressum in domum dent dicantque per famulos se domi non esse. Rem extraneam mirantur et metuunt fratres, sed ad iussa Constantini omnia faciunt. Veniente nocte, fratribus valedicit, et, accepto secum ligato mirza, usque ad mane Siret fluvium remeat, ubi inventis suis famulis ligatum Tartarum post se ducendum tradit. Itaque mirabili modo quod principi pollicitus fuerat executus est.

Anno 1646, aetatis tricesimo quarto, a principe coactus, primam ducit uxorem, Anastasiam, nepotem ex patruele ipsius principis, quae quadragesimo coniugii die pestilenti morbo extinguitur.

Princeps Gregorius, post rabense proelium, ad Germanos deficiens, acceptis magnis quos possidebat thesauris, cum per Moldaviam in Poloniam et inde Viennam vellet petere, octo equos aurea moneta onustos cuidam veteri et fideli suo capitaneo vehendos commiserat, qui, ex fideli in perfidum mutatus, prope urbem Soczavam de mane transeuntes, nebula densissima super illos cadit. Capitaneus primum dominum per nebulam perdit, deinde, malo genio et avaritia ductus, deserit, et cum suis quindecim militibus pecuniam depraedandam et in Moldavia ignoti remanere consilium ineunt. Sublata circa prandium nebula, princeps Gregorius cognoscit suum fidelem capitaneum cum octo illis equis thesauro onustis deesse, illum, ut res erat, per nebulam aberrasse putat, et Constantinum Cantemyrium ad exquirendum capitaneum per sylvas camposque, illo parum gradum sistente, mittit.

Circa meridiem non longe ab urbe Soczava praefatum capitaneum in nemore cum suis latentem invenit, quid starent interrogat, principem illum exquirere et in tali loco expectare dicit. Capitaneus primum dicit se per nebulam dominum perdidisse, postea, perfidiae verba commiscens, et suis Constantinum capiendum et ligandum iubet.

Constantinus, a tam fideli principis servo nihil tale prius suspicatus, equum cuidam ex militibus tenendum dederat. Cum autem vidisset perfidiillius intentionem, ad evitandum mortis

periculum, fingit se illorum societatem libentissime amplexurum et simul cum illis quorsus sors tulerit iturum. Credit ille nefandus, et iure iurando societatem confirmant. Iurat quoque Cantemyr, non tamen perfido, sed iusto corde. De dividenda pecunia capitaneus proponit, differt Cantemyr, ut prius longius inde procedant, ne a missis a principe invenirentur capianturque (sciebat enim Cantemyr principem non plus quam unam alteramve horam posse illos expectare, metuebat enim ne persequeretur ab insequentibus Valachis). Ita illi equos ascendunt. Postquam parumper versus urbem progressi sunt, Cantemyr, cum esset e manu sortis, et equum haberet multo illorum velociorem, capitaneo inquit : „perfide, dominum deseruisti, et „pecuniam illius ut pessimus latro et alter Iuda concupisti ; „manebit te Dei vindicta, neque manus meas evades, quousque „dominus cognoscat me non tuum socium (putat enim omnino „ille nunc me tuam societatem suscepisse), sed osorem fuisse. „Igitur, nefande, ego iam scio dominum nostrum plus nos „expectare non potuisse, sed, diris nobis apprecationibus datis „iter suum suscepisse, neque enim tutum erit illi, antequam „Prut et Tyratem fluvios in Poloniam transiverit. Quandoquidem „tale nefandum facinus cogitasti et perfecisti, volo ut me usque „ad urbem Soczavam, quae iam ob oculos apparet, sequaris „ibique commendanti principis pecuniam, ut post ad principem „pertinentem illaesam intactamque tradere, et me hoc crimine „coram hominibus Deoque purgare ; quod si negaveris facere, „scito te non posse manum meam vivum evadere, et morieris „tu et socii tui, a Moldaviae principe suspensi."

His auditis, pertimuit nequissimus latro et volens nolens Cantemyrium usque ad urbem sequitur. Postquam intrant urbem, ad commendantem, moldavice pircalab dictum, Cantemyr rem illi exponit. Fatentur latrones perfidi, catenis vincuntur, et una cum Cantemyrio ad Dabizam principem Iassios mittuntur. Dabiza, acceptis thesauris, in quolibet bisacco sena milia aureorum invenit, latrones ad fodinas damnat, Cantemyrium maximi honoris et ob fidelitatem in dominum suum laudi habet, satis amplis muneribus donat et postulat ut vellet in servitiis illius manere. Pollicetque quidem Cantemir grato animo in servitiis tanti principis manere, hac tamen conditione, quousque audiverit ubi terrarum dominus suus pedem fixerit, quo audito, se debere ad dominum suum ire et de concepta suspicatione se purgare.

Ita Cantemyr apud Dabizam Principem manet, paucis autem post diebus audit principem Gregorium in Poloniam evasisse et Leopoli sex tantum diebus quieti indulsisse, et inde versus Varsaviam et inde in Germaniam iter suscipisse. Itaque, cum intelligeret difficillimum esse per tot regna et imperia dominum suum invenire, quiescit quousque Dei providentia faciliorem patefaceret viam.

A principe Dabiza primum praefectura Codri ornatur, ubi et maiores suos semper praefecturam tenuisse et possessiones paternas habere sciebat. Princeps Gregorius, dum per duas horas Cantemyrium in loco ubi steterat expectasset, et neque Cantemyrium, neque fidelem suum capitaneum amplius apparere non videt, „fidem", inquit, „fregerunt nequissimi, quos omnium fidelissimos sperabam ; Deus illis retribuat secundum cor suum". Itaque fugam continuavit usque quo Tyratem transiret; in transitu supervenerant persequentes Valachi, sed Gregorius, strenue se defendens, abiectis aliquot curribus, ipse cum reliquis suis thesauris Tyratem transit, et per Poloniam Silesiamque in Germaniam ad Caesarem se contulit. Ibi circiter duos annos moratus, a Turcico Sultano per amicum suum Panaiotem, Aulae interpretem, veniam impetrat et Constantinopolim per Italiam et Venetias redux venit. Iterum Valachiae principatus illi restituitur, et capitaneum perfidum ibi invenit capitque. Quem Cantacuzeni (qui Gregorii capitales ob necem patris sui Constantini Cantacuzeni inimici erant), nescio quomodo, infidum illum capitaneum a fodinis Moldaviae liberaverant et in gratia apud illos habebant. Cantemyr, dum audit dominum suum iam in Valachiam rediisse et principatum illi restitutum fuisse, a principe Dabiza facultatem ad dominum suum eundi et de concepto crimine purgari rogat.

Princeps Dabiza iuxta promissum illi non solum adeundi facultatem dat, sed et ad Gregorium principem scribit et fidelitatem Cantemyri testificatur. Ipsi autem Cantemyrio dicit quod, si vellet iterum in patriam suam reverti, illum officium quod tenebat alteri non daturum, et apud illum semper convenientem illi gratiam habiturum.

Cantemyr, sive ob Patriae amorem, sive ob infinitas quas in peregrinationibus perpessus fuerat curas, pollicetur principi, si facultatem in patriam redeundi a pristino suo domino impetraverit et passuales literasque fidelitatem suam recommendantes obtinuerit, ad servitium illius se reversurum. Ita Cantemyrius

in Valachiam ad principem Gregorium adit, publicum petit et rogat iudicium. Capitaneus perfidus coram sistitur, a Cantemyrio accusatus facti perfidiae, fatetur ille, testificantur literae Moldaviae principis, datur sententia ut perfidus capitaneus suspenderetur.

Cantemyr fidelitatem et iustitiam suam probat, et testificantes a principe Gregorio literas obtinet, quae adhuc apud filios suos servantur. Caeterum tertia die, cum capitaneus ex carceribus ad furcas educendus erat, ipsum mortuum inveniunt; quo ad principem relato, Gregorium respondisse: „mortuus est ut homo, sed ut perfidus desertor debet etiam mortuus suspendi". Itaque mortuum non ad sepulchrum, sed ad patibulum ductum suspenderunt.

Constantinus autem Cantemyr, acceptis, ut dictum est, testificatoriis a principe Gregorio literis et in patriam redeundi facultate, ad servitium principis Moldaviae, ad possessiones et gentem suam est reversus. Princeps Dabiza illi post reversum ex Valachia non solum Codri praefecturam committit, sed insuper Vornicziam Barladi adiicit. Vixit sub principatu huius principis, tum in aula, cum intra barones, honoratissime, omnibus dilectus et gratus. Quaelibet sive publica sive principis privata negotia prompte prudenterque exequebatur, et praecipue in comitiis cum Tartaris (*ilım* iis dicitur) totum negotiorum pondus in unico illo incumbebat. Tartaris enim non minus quam Moldavis iustus rerum negotiorumque arbiter habebatur.

Anno . . . ex nobili Ganestiorum familia, quae unica totius familiae remanserat, virginem Roxanem uxorem ducit, ex qua omnes illius familiae possessiones et satis magnum subditorum numerum ad suos adiunxit; vixit illa tres tantum annos, ex qua nata est primogenita Roxanes eius filia.

Anno [1665], Dabiza principe mortuo, sufficitur Duca, qui Cantemyrium in eadem Codri praefectura et illorum districtuum tributa colligenda et confinia a novis venientibus Nogaiensibus Tartaris defendenda committit.

Sed Duca non plus quam sex mensibus principatum exercuit, a Porta depositus. In principatum missus est Elias, ex veteri Alexandri principis cognomento Lapusznenus stirpe, sed, diuturno tempore illa familia Constantinopoli habitans, usum quoque Moldaviae linguae perdiderat, ita ut ex Moldavo in graecum transformatus videretur.

Sed et Elias post octodecim menses depositus, iterum Duca in Moldaviam mittitur.

Anno . . . tertiam ducit uxorem Annam ex veteri Moldavorum stirpe Bantassiorum, neptem ex matre Anastasiae, uxoris principis Ducae, ex qua anno sequenti natus est illi Antiochus, primogenitus filius, mense decembri 4.

Secundo illius principatus anno, Moldavi qui trans Prut fluvium habitant contra principem, excepto Cantemyrio, rebellionem excitant. Ad octo milia rebellium congregantur, improvisi Iassios adoriuntur, et principem in arce cingunt. Aulam defendendam Cantemyrio Duca demandat. Infestantes rebelles fortiter repellit, tandem princeps Duca rebelles quid vellent, mediante Cantemyrio, interrogat. Respondent illi se nihil aliud velle praeter illius abdicationem. Facile hoc concedit princeps seque principatu abdicasse publicat, liberum passum versus Constantinopolin petit. Concedunt rebelles. Duca, Iassiis exiens, pervenit Galactium (est oppidum ad ripam Danubii situm), inde Sultanum de rebellibus Moldavis certiorem facit. Sultanus iubet illum a via reverti, et, cum ordinatis Tartaris, rebelles dissipare atque omnes ad unum trucidare. Usus fuit Duca non solum consiliis, sed et manu Cantemyrii contra hostes suos; nam rebelles, accepta de reversu Ducae et Tartarorum adventu notitia, plures congregantur in campo orheense, se aut morituros, aut Ducam in Principatu non excepturos iurant. Cum aliqua parte Tartarorum a Duca mittitur Cantemyr, congregatos rebelles repellit, dissipat et ad subiectionem principis suscipiendam cogit.

Redux Duca, Cantemyrio magnas grates habet et officio Magni Cluczerii (annonae praefecti) honorat. Anno sequenti Sultan Mehemmed copias contra Polonos adque expugnandum Camenicum ducit. Duca Cantemyrium *calauz* (ductorem exercitus) apud Imperatorem ordinat (linguae enim turcicae erat peritissimus) a Danubio usque Camenicum. In hoc tam difficili et duro officio optime se gerit, ad Sultani lubitum omnia prompta et parata habebat.

In castris turcicis assignata erat illi mansio apud Cozazogli Ram, Kapidzilar-Kiehaiasi. Cantemyrius quae de partibus regionum, de fluminibus deque vicinorum Polonorum moribus atque militiis, ad placitum Sultani, omnia exponebat, ut pote qui per tot annos in Polonia vixerat Haec fuit prima causa qua Cantemyr in aula quoque sultanea nomen dedit.

Sub Camenico deposito Duca, Petreczeico sufficitur, at Cantemyr in eodem penes Sultanum officio etiam a Petreczeico

ordinatur. Post Camenici expugnationem, cum Sultanus vellet ad interiora Poloniae copias ducere, *charem*, hoc est mulieres, concubinas novasque selectissimas polonas captivas, quas Chanus aliique Paszae (qui usque Leopolin Podoliam depopulati erant) dono miserant, trans Danubium dum remitte, revellet, suum Chaznadarbaszi Iusuf-Aga, tunc secundum post Kizlar-aga, ordinat, et iubet ut Cantemyrium cum aliquot centenis Moldavis *charemum* concomitandum custodiendumque accipiat. Moldaviae princeps ad Sultani mandatum quinque centum milites moldavos ordinat, *chasznadar-baszi* non plus quam centum Turcas (nihil de Polonorum copiis meditantes), et hos aulicos suosque famulos, acceperat.

Ita Sultan Mehemmed, Camenico versus Leopolim castra movens, *chaznadarbaszi*, cum charemo et Cantemyrio, ad Tyratem transeundum revertuntur. Transacto Tyrate, septem millia Polonorum cis Tyratem a duce SalicIskio missi erant, ut, si possent, linguam ex postremis Turcarum castris arripere possent. Qui improvise in *charemum* Sultani in ipsa fluminis ripa incidunt; eunuchus, tota spe perdita, quid factu opus esset, attonitus ignorat. Cantemyrium vocat: „ecce", inquit, „inimici multi sunt, nos paucissimi; quid faciendum?". Cantemyrius consilium dat ut „aliquem hominem quamprimum ad Sultano notificandum et auxilium petendum mittat; se autem, cum suis militibus, currus in circuitu positurum et usque ad extremum vitae proeliaturum, neque illos antequam mortatur in hostium manus traditurum". Quod et fecit, nam, contractis in circuitu curribus solutisque equis, pedestres impetum Polonorum reprimebant. Pugnavit per octo horas, quousque e regione veniens auxilium a Polonis visum est, quamvis ab ipsis videri non poterat. Poloni, videntes venientes Turcas et per omnes campos palantes, re infecta aufugiunt. Itaque virtute Cantemyrii mulieres Sultani sunt liberatae. In auxilium venientibus eunuchus virtutem, strenuitatem et invictum Cantemyrii animum narrat, salutem suam et mulierum Sultani ab ipso cognoscere fatetur. Inde, concomitantibus aliis quoque Turcis, usque Galatium charemum perduxit. Galatiis eunuchus ad Supremum Vezirium de fideli Cantemyrii servitio, [literas] dat, quibus ad Vezirium reversus, Vezirius dicit: „si, antequam novum principem constituerem, de tua virtute atque fidelitate notitiam habuissem, tu fuisses princeps creandus; sed, cum iam nimis „recenter sit princeps constitutus, impossibile est Sultanum

„mutare sententiam. Sed manebit te eadem fortuna, si talia „semper praestiteris servitia, et fideliter Aulae Othmanicae serviveris."

Hinc factum est ut deinceps Cantemyr apud omnes principes suspitionis haberetur, quamvis ille nunquam principatum ambirett et omnibus princip‘bus semper fideliter et immaculate serviverit.

Anno sequenti, ex sperata pace, maius belli incendium contra Polonos conflatur, Sultanus enim Muhammed cum audivisset Rempublicam Polonam pacta quae cum Turcis rex fecerat sprevisse et promissum tributum dare negasse, magnis viribus contra Polonos movet; sed sub Chotino a Polonis foede vincuntur Turcae fuganturque. Quo in proelio Petreczeico quoque, Moldaviae princeps, arma sua ad polona iungens, maximam Turcis intulit cladem. Sed postea Petreczeico, Moldaviae princeps, cum non posset in Moldaviae principatu cum Polonorum protectione pedem figere, coactus est in Poloniam secedere.

Aula Turcica, cum videret principem Moldaviae in ipso praelii ardore ad hostes defecisse et a deficientibus Moldavis Valachisque cladi initium inchoasse, consultius iudicat imposterum nunquam hominem moldavum principem creare, sed graecum, qui habeat domum familiamque suam Constantinopoli, praeterea imbellem et rerum bellicorum ignarum.

Itaque Demetrium (qui diminutivo nomine vulgo Demetrasco) Cantacuzenum in Moldaviam mittunt. Qui, cum pervenisset Galatium brumali tempore, Moldaviam populatoribus Cozacis a Turcis ad Moscowitas deficientibus, invenit, omnes illas regiones confusione et latrociniis plenas videt. Ulterius pedem movere harum rerum insuetus princeps timet.

Barones novum hominem abhorrent, sed, ne contra sultaneum mandatum quicquam moliri videantur, acsi prae timore devastantium Cozacorum Tartarorumque ad montana se retraxerint, ad principemque novum salutandum differunt.

Demetrius, rerum ignarus, omni consilio destitutus, Galatii haeret. Erat autem penes illum Graecus quidam, rerum Moldavorum peritus, qui principi refert „quod, si primum apud se Cantemyrium et Gavrilicium (erat hic illo tempore dux Moldaviae) blandis et honorificis literis atque pollici, tationibus non pertraxerit, nullum baronem apud illum accessurum; omnes enim reliqui horum duorum motus atque facta imitari solent. Cuius consilio Demetrius ad Gavrilitium et Cantemyrium aureos

montes promittentes mittit literas: Gavrilitio quidem ducatus confirmationem, Cantemyrio autem serdaratum iurans (est autem serdaratus gubernium totius regionis Moldaviae quae trans fluvium Prut est, et equestres ordines illarum partium, usque Chotinum, Benderam et Budziak, in confiniis ordinati, illi parent).

His literis hi duo allectati ad principem Galatium venit, ubi iam quartum mensem agebat. Promissis princeps stat, Gavrilitium ducem quidem creat, sed apud se retinet, cuius regimine et consilio uti vellet ad reliquos quoque barones reducendos. Cantemyrium Serdar facit, et moldavum militem, qui illum secutus erat, adiunctis Turcis Tartarisque aliquot, ad expellendos depopulatores et ubique in regno latrocinia facientes Cozacos aliosque congregarios diversarum nationum vastatores, [committit].

Sub hoc tempus natus erat Cantemyrio secundus filius Demetrius, mense octobri 26. Quem Demetrius princeps, quo fortius animum Constantini Cantemyrii sibi devinciret, neonatum filium ex sacro lavacro accipit, et ex nomine suo Demetrium appellat, amplissima possessione, ex principatus pagis, *Vale Ilei* dicta, donat. His ita Galatii ordinatis, Cantemyr, acceptis, licet non magnis, copiis, undique grassatores adoritur, alios capit, alios expellit et intra mensis spatium omnia tuta et tranquilla reddit.

Demetrius Princeps, occupata Iassiorum sede, barones ultra omnes eum salutatum conveniunt. Attamen princeps, cum notum haberet Cantemyrii nomen et virtutem, non solum inter suos, sed etiam in aula turcica claram et famosam esse, iuramenti et recentium fidelitate plenorum servitiorum oblitus, ex invidia odium concipit et Cantemyrium de medio tollere mille technis curat; sed sine iusta causa manum iniicere neque audet, neque potest, eo quod cognosceret quod, si aliquid vellet in illum tyrannice tentare, omnes Moldavos ab illo deficere et Cantemyrio adhaerere.

Huius concepti odii Cantemyr licet per suos amicos gnarus esset, simulat tamen nihil tale a principe suspicari et ad omnia mandata prompto animo paret.

Virtus, prout semper, et in quibuslibet egregiis viris, vitiosis fuit odiosa, ita in hoc nostro Cantemyrio a quibusdam συμπατριόταις semper convitiis aliisque iniustis calumniis fuit persecuta et praecipue mendaciorum, ut putabant, immotam anchoram eiiciebant, quod Cantemyr apud magnates Turcas et

Chanum plus aestimaretur quam alii, imo ipso principe, et quod olim sub Camenico Cara-Mustafa principatum promisisset, eumque verisimile esse illam promissionem non solum expectare, sed etiam affectare. Unde principibus cavendum ne nimis illi in rebus, praesertim ad aulam spectantibus credant, alioquin fore aliquando ut quemcunque principem de solio detrudere vellet, posse.

His et huiusmodi variis oblatrationibus persuasus Demetrius, vitam Cantemyrii indefesse insidiabatur. Sed, Deo protegente, nunquam occasionem fuit nactus, aut in illo iustam aliquam causam invenire potuit, quamvis negotia et mandata aliis impossibilia continue mandaret.

Demetrius tamen non diu in principatum fuit firmus, nam, post sexdecim menses depositus, alter Graecus, Antonius Rossetus, cognomento Draco, fuit in Moldaviam missus. Sub quo Cantemyr togam capiti traxit, et sine officio domi suae per biennium circiter mansit.

Anno . . . ., post quintum connubii annum, nata est filia Satta, sive tutelari nomine Elisabetha, ex quo partu mortua est et Anna, uxor cantemyria, mulier inter mulieres illius seculi inprimis recensenda, literis optimis instructa, rei oeconomicae peritissima et prudentissima (et ea quae in virtute praedita mulieri laudari debent adiicienda), nec multo post e vivis decessit et soror Cantemyrii, Macrina monacha.

Deposito Antonio Rosseto, Sultanus ex Valachia in Moldaviam tertio mittit Ducam (constituto in Valachia Serbano Cantacuzeno).

Dum Duca in Moldaviam venit, quieti et tranquillitati longe ab aula principum Cantemyrium deditum iterum ad Serdarii officium revocat. Sed non ut honore dignum hominem honoret, sed ut in illo aliquam causam inveniret, qua possit illum de medio tollere. Cum esset enim ille adhuc depositus Constantinopoli vitam agens, quam celebre esset nomen Cantemyrii in aula Sultani perfecte didicerat, unde facile hariolari poterat tandem ad principatum quoque venturum. Cautus tamen Cantemyr in suis rebus atque officio nunquam ansam sibi aliquid contrarii eveniendi praebuit. Contigit autem tertio dominii Ducae anno ut nonnulli baronum contra Ducam conspirarent, quorum praecipui erant tres, Genga Protovestiarius, Bogdanus Zikniczarius et Lupul Soldziar. Hi, quamvis non sine occulto aliorum quoque baronum [consilio] rem incepissent (intollerabilem enim

Ducae tyrannidem sentiebant), tamen, minus prudenter rem gerentes, illorum factiones deteguntur.

Capiuntur, rei convincuntur et ex sententia decapitantur.

Bogdani filius, Lupul, desponsatus erat filiae Cantemyrii, Roxanae, et, iam nuptias celebraturus, [quando] Bogdani manifestata fuit rebellio et conspiratio. Decapitato Bogdano, aemuli Cantemyrii quidam, ansam optimam cepisse rati, principi referunt Bogdanum filium suum desponsasse cum filia Cantemyri, et, cum esset inter illos et pagorum vicinitas et collegatio matrimonialis, impossible esse ut Cantemyrium quoque sui consilii participem non fecerit, praecipue hominem quem tota regio Moldaviae transprutana ut supremum cognovit, et per tot tempus sibi se divinctos scirent.

Placuerunt mendacia principi ad interitum necemque iusti hominis parato.

Sed cum hoc aperte fieri non poterat, neque a reis quicquam contra Cantemyrium vel verbo vel scripto dictum erat, alio procedit modo. Primum iuvenem Lupulum, filium Bogdani (tum decimum et septimum annum agentem) incarcerat, fingit thesauri communis pecuniam apud patrem secum remansisse, exigit ab illo 10.000 talerorum, clam autem per cruciatuum terrores sciscitatur an ipse a patre suo audiverit Cantemyrium quoque fuisse in eius consensu. Iuvenis dicit se neque patris sui conspirationem sensisse, nedum Cantemyrii, patremque, si hoc facinus tentaverit, iuste poenam luisse, se autem a patris consiliis alienum eorumque ignarum fuisse. Ita, nihil Duca proficiens, promittit iuveni illum a summa pecuniae soluturum et aulico aliquo officio ornaturum, si scripto dederit, socrum suum Cantemyrium socium conspirationis coram tribunali dixerit.

Generosus et magnanimus iuvenis malle se mori dicit quam iustum hominem iniuste criminari. Desperato eventu, Duca pecuniam totam ab iuvene per diversas incarcerationes atque cruciatuum terricula tyrannice et iniuste exigit. Promittit iuvenis Lupul se daturum, dummodo a vinculis bonis obsidibus solveretur, ut possit nimirum suas possessiones vendere, quorum pretio desiderium principis expleret.

Datur illi facultas sub bonis obsidibus e carceribus exeundi, sed occultum mandatum dat, ne aliquis baronum se vadem aut obsidem pro illo ponat. Rogat iuvenis omnes suos cognatos barones aliosque paternos, quos putabat, amicos; omnes hoc se praestare posse negant, excusantque se, ne, pro illo obsides

facti, in principis suspitionem incidant. Cantemyr, cum videt generum suum tam tyrannice vexari et sine ulla misericordia a satellitibus molestari (satellitibus enim ordinata erat illa pecunia), supremo Bulukbaszi dicit ut generum solvant, se autem intra decem dies illam pecuniam soluturum, et, dato chirographo, generum e carceribus liberat.

Hoc audito, Duca magis furore incenditur, et, accersito Cantemyrio: „Quare“, inquit, „vadem te posuisti pro filio hominis „qui nudius tertius in caput meum conspiraverat, et iusto „iudicio debitam luit poenam? Nimius tuus iste erga illum amor „plus est quam sponso deberetur: poteras enim tu tibi alium „sponsum invenire, cuius patres non essent tali macula as„persi. Quis enim filium suum tuae filiae desponsare [recusa„ret]?“. Respondet Cantemyr: „quod Bogdanus iuste et publico „iudicio decapitatus fuit omnes novimus. Quod autem filius „eius, quem secundum ecclesiasticas institutiones sponsum „filiae meae sumpseram, fuerit in eodem cum parente crimine „non audivimus, neque iustum esse putavi, domine princeps, „quocunque modo mortuo patre, innocentis iuvenis desponsa„tionem spernere, in quo conculcantur ecclesiastica instituta „et dati verbi honos. Quoad pecuniae solutionem, non plus „genero meo quam militi tuo me beneficium praestitisse arbi„tror: huic quidem vinculorum solutionem, illis autem penuriam „ademi et sex mensium expectationem explevi. Coeterum, si Tua“, „inquit, „Celsitudo iusserit, ego pecuniam militi non numerabo „et nuptias illius differam, quousque Tuae Celsitudini placebit.“ „Iustus iudex respondit: „Quandoquidem pecuniam militi sol„vendam pro debito iuvenis te chirographo obligasti, omnino „ad praescriptum tempus illam summam solvere debes, filium „autem in caput meum conspirantis patris filiae tuae maritum „esse neque volo neque concedo; aliter si feceris, argumento „erit te potius mortuis meis inimicis favere quam mihi vivo et „domino.“ Cantemyrius, ex ungue leonem, principis malignam de se conceptionem optime intelligit, tacitus tamen genero suo omnem suam mobilem, immobilemque substantiam (exceptis aedificiis, possessionibus et subditis) mercatoribus vendere iubet eiusque pretio principi pecuniam solvat, „se autem in Deum sperare occasionem nacturum, qua plura illi reddat quamque ipse vendiderit“.

Fecit ita iuvenis: omnia bona sua magnanimiter vendebat, Cantemyr autem sub aliena manu omnia haec suo genero emebat,

quae postea maiori cum emolumento illi restituit. Princeps autem Duca, cum videret molimina sua omnia vana esse, et quo crimine manus in Cantemyrium iniiciat non posset, aliud stratagema excogitat: ut illum Constantinopolim ad Aulam Sultaneam capukiehaia (residentem) mittat, et, si quae mandata Sultani acciderint, aut pro aliqua pecuniae quantitate mittenda, aut aliquod grave in Aula negotium exsequendum, illud opus et mandatum silentio premendum et ad Aulam illam pecuniam aut illud opus Capukiehaiae Cantemyrio perficiendum et mandasse et modum quo perfici deberet indicasse atque ordinasse; quod si ille non fecerit, illius et non reliquorum Moldaviae subditorum esse culpam relaturum. Itaque in Sultani indignationem illum iniiciendum. Quod et praestitit, nam, expedito ad Aulam Cantemyrio, diversis literis ad Vesirium scribit, post tres menses venturum *bairam piszkieszi* (donaria paschatica), quorum summa 120 bursis constat, per Cantemyrium completo numero misisse, et tribus [mensibus] ante bairami pecuniam totam Galatii esse collectam, quam inde secum accipiens, ad Portam ducat et ex catalogo omnibus ut decet distribuat.

Cantemyr Iassiis proficiscitur, Galatii nequed tertiam pecuniae partem collectam invenit, necnon a quibus amicis certior fit hoc per principis mandatum neglectum fuisse.

Galatii ad principem de pecuniae deficientia binas trinasque literas scribit, responsum nullum obtinet, praeter hoc ut nulla interposita mora quantocyus Constantinopolin perveniat, ne urgentia in Aula negotia a rectore et executore destituantur, caetera omnia illum secutura Cantemyr, undique anxius, necessitate tamen ductus, Danubium transire cogitur, et ad Portam praedefinito a principe die pervenit.

Instabat iam bairami dies, et pecuniae neque nomen venturae audiebatur. Quorsum negotium tenderet providet (huius enim pecuniae solutio nullam temporis dilationem in Aula patitur). Vesirii Kiehaia, ex principis literis, totam pecuniae summam apud Cantemyrium paratam esse eamque tempore consueto sine dubio soluturum sciebat. Unde non leve Cantemyrio imminebat periculum: Galatii non plus quam 20,000 talerorum secum acceperat. Itaque, de ventura a Principe pecunia desperans. ad suos, quos non paucos habebat, recurrit amicos, qui in Moldavia mercaturam exercent Turcas, a quibus totam pecuniae summam proprio chirographo accipit, praestitutoque die bairam piszkiez omnibus complete distribuit. Neque apud principem

super hac re plus conqueritur, nisi quod secundum mandatum quod ad pecuniae collectores Iassiis ac-ceperat pecuniam Galatii non invenisse, neque postea usque ad diem bairami post se venisse, unde arbitrari se quod Sua Celsitudo, aliis gravioribus distracta publicis negotiis, hoc omisisse, aut eos quibus mandatum erat segnius fecisse. Unde rogare Suam Celsitudinem residuam pecuniam, quam ab amicis suo chirographo mutuo et (ne Vesirius ob pecuniae deficientiam in Principem irascatur) suis locis complete distribuit, dignaretur quantocyus mittere, ne coram mercatoribus ad propositum solvendae pecuniae diem mendax et inconstans appareat. Per literas Princeps promittit quidem pecuniam missurum, re autem omnino negligit, imo neque debitorem esse Cantemyrium meminit aut curat.

Iamque annus circulum faciebat, et nulla pecunia mittebatur; mercatores a Cantemyrio suam pecuniam anxie repetentes, Cantemyr illis scensiales ad domus suae praefectum dat, qui, in Moldaviam venientes, singuli per suos chirographos, boves, oves, mel, butyrum et alia quae mercatoribus conducunt, a praefecto domus accipiunt, et chirographa reddunt.

Princeps, cum audivisset Cantemyrium de suo totam pecuniae summam creditoribus solvisse, novum destinat Constantinopolin kapukiehaia et Cantemyrium ad se venire iubet, equidem eo praetextu quod, cum a Sultano mandatum haberet ut ad expeditionem contra Germanos se praeparet, eo vellet ad militum conscriptionem aliasque res ad militiam spectantes uti; de debita autem pecunia nulla fit mentio. Cantemyr mandato principis paret, res Aulae venienti kapukiehaia commendat, ipse in Moldaviam revertitur, in praesentia a principe honorifice excipitur, ob fidele et egregium servitum regratificatur et pecuniam ex provincia solvi pollicetur.

Sed haec omnia ficta et interno odio tecta. Nam neque pecuniam solvi imposterum iussit, neque ceteris promissis stetit. Invictus tamen haec omnia sustinuit Cantemyr. Nec multo post, anno 1683, ineunte aestate, princeps ad viennensem expeditionem proficiscitur. Cantemyrium ex officio Serdari deponit et castra sequi iubet. Cum autem Tartari per Moldaviam Valachiamque, cum turcicis castris sub Beligrado unituri, transirent, Moldaviam acsi inimicam terram (exceptis hominibus) vastabant, multorum baronum villas, domos igne comburebat, greges pecorum iumentorumque praedabantur, inter quos etiam Cantemyrii equorum greges plus quam 80 depraedati fuerant.

Duca iam in Transylvaniam penetraverat, dum principatus a Tartaris devastationem audit. Sed unusquisque, de suis perditis desperans (impossibile enim sciebant a Tartaris abrepta inveniri aut recipi posse), nihil curabant; Cantemyr autem, cum sciret Chani omniumque mirzarum magnum favorem, a principe facultatem petit ut ad Chanum discederet resque suas a Tartaris abreptas exquireret. Re autem ipsa intendebat ut, perfecto suo cum Chano negotio, in patriam rediret, et reducem principem in Moldavia non expectaret.

Non potuit illi princeps negare petitionem, et, accepta redeundi facultate, Chanum sub Temurcapi consequitur. Statim rigorosa illi ad omnes mirzas dat *iarlyk* (sic Tartari vocant sua mandata) et aliquot officiales ordinat ut per tota Tartarorum castra exquirerent, sicubi Cantemyrii iumenta vel quicquid aliud a Tartaris abreptum illi fuerit, recipiant, et Tartaros illos vinculis ad Chanum mittant.

Ita Cantemyr omnia sua iumenta et pecora a Tartaris (exceptis quadraginta hinnulis), necnon multorum baronum nomine suo recuperavit, de domus autem villarum combustione mandatum imperavit ut omnes mirzae, posita pecuniae summa, pretium combustarum aularum solvant. Inde ad possessiones suas reversus.

Princeps, cum videret Cantemyrum castra non secutum, sed ad sua reversum audivisset, ad locum tenentes suos Iassios mandatum dat ut Cantemyrium captum in vinculis ad reditum suum tenerent. Sed Cantemyr, per amicos accepta huiusce modi mandati notitia, totum suum famultium in pago Czeucanii (apud fluvium Tutova situm) congregat, et, dato cum multis aliis baronibus (inter quos praecipuus erat Gavrilice Supremus Vornik) verbo, obedientiam recusat et filiae suae nuptias cum filio defuncti Bogdani per septem dies splendide celebrat Nuptiis finitis, locumtenentes (qui turcico vocabulo Caimacam quoque vocari solent) duocentum milites, equites, et pedestres, ad capiendum in suo pago Cantemyrium expediunt, sed, tres ante dies accepta illorum adventus notitia, suos famulos et servos ad defendendum se parant. Cum milite missus erat praefectus Stolnicorum, Ioannes Chrysoberges, homo natione Graecus. Qui, cum ad Cantemyrii pagum propinquasset, inscius quod Cantemyr illius adventus haberet notitiam, in sylva militem in insidiis relinquit, ipse, acsi alio negotio ordinatus, fingit se per

citos equos ad Foksanium transiturum, et cum quindecim tantum hominibus ad Cantemyrii pagum venit.

Quem Cantemyr statim captum vinci iubet, reliqui, audita praefecti illorum captivitate, palantes sparguntur fugiuntque

Cantemyr, data caeteris consentientibus notitia, sub Barlad oppido omnes congregantur et inde, acceptis suis quae accipi poterant pecoribus et iumentis, et occultatis aliis domesticis suppellectilibus, in Valachiam iter dirigunt. Ex Barlato proficiscentes, Chrysobergem vinculis solvunt, qui, ne videatur ad mandatum segniter processisse, illos cum aliquot militibus usque ad flumen Siret sequitur, sed nihil tentare audet.

Ita Cantemyr cum reliquis multis baronibus tyrannidem Ducae in Valachiam effugerunt.

Inter Valachiae principem Serbanum et Moldaviae Ducam, sub hoc tempus ob aliquas occultiores causas (quorum hic locus non est) inextinguibile inimicitiae incendium excitatum erat, multamque pecuniam utrique in Aula Cara-Mustafae Paszae consumserant: utrique tamen fortes et donariis pares, nihil sibi nisi bursis suis nocere potuerunt. At Serbanus, cum audivisset Cantemyrium cum multis aliis baronibus in Valachiam, illius protectionem optantes, a Duca defecisse, admodum laetatus, suis locumtenentibus per expressos iubet ut moldavi barones honorifice excipiantur et loca illis, et pagi, iuxta suas conditiones, ad contentationem, distribuantur. Post autem viennensem cladem principes a Mustafa-Pasza ad principatus suos redeundi facultatem accipiunt. At Serbanus quidem Valachiae ex Hungariae limitibus recta in Valachiam breviori et securiori itinere revertitur, Duca autem, ob conceptas inter illos inimicitias, per Valachiam transire sibi neque tutum, neque securum ratus, longis itineribus Beligrado per Hungariam et Transsylvaniam sub initio decembris vix ad Moldaviae fines pervenit.

Sed, cum rex Poloniae, duce Koniky, reliquas cozacicas et polonicas, nec non moldavicas (quas Petreczeico princeps colligere poterat) copias in Budziak per Moldaviam expedierat, Petreczeico iam Iassios occupaverat et Budzakienzibus Tartaris Cozaci magnas clades intulerant. Horum velitationibus impeditus, Duca Iassios intrare non est ausus (nondum enim copiae ex Budziak reversae erant), sed prope Fokszani opidum in pago Domnesti dicto illius expeditionis finem expectandum fuit coactus.

Petreczeico princeps, postquam Iassios pervenerat, literas ad Cantemyrium scribit ut quantocyus ad se veniret, se enim illum exercitus ducem constituere decrevisse.

At Cantemyr, cum titubantes videret res Petreczeiki, neque stabilem illius principatum sub tutela Polonorum cognosceret, socios relinquere et antequam principem Serbanum conveniret, hoc facere non posse rescripsit. Insuper se scire principem Ducam in confinia Moldaviae fuisse ingressum et penes illum adhuc nonullos barones remansisse, ideo non tutum habere se in Moldaviam, vivente aut principatum tenente Duca, reverti. Genero tamen suo Lupulo ad Petreczeico eundi facultatem dedit, qui ad exitum usque Petreczeici ex Moldavia cum aliis Moldavis penes ipsum fuit.

Serbano principe ad sedem suam Bucurestum reverso, omnes profugos moldavos ad se vocat, protectionem illis et auxilium in Aula ad deponendum Ducam, ob inveterata inter illos odia, facile promittit, hac tamen conditione si omnium consensu ab Aula per supplices literas sibi principem postularent Huius conditionis antea inscius Cantemyr, cum ad Serbanum omnes veniunt, Cantemyrum fratris, caeteros proprio nomine compellat. Miratur Cantemyr honorem incongruum, ita ut rem sibi aliisque mentis Serbani ignaris ridiculam ac quasi delusoriam putarent. Sed Serbanus: „non", inquit, „frater, meam compellationem „sinistre interpreteris, Deo enim condiuvante, id omnia debet „fieri, et ego te ut Moldaviae principem meumque fratrem ag- „nosco; in cuius confirmationis pignore filiam meam natu secundam alterutri filio tuo desponsatam esse volo."

At, Petreczeico ex Budziak redeunte, licet magna cum suorum iactura, ex Soczavia Bainskium, suum nepotem, Lupuli Bogdani patruelem, cum selecta militum manu, ad opprimendum in Domnesti Ducam expedit. Qui decembris 25, ipsa die Nativitatis Domini, in prandio cum suis consiliariis epulantem improvise circumdat. Ducae deerat miles: omnes illum deseruerant, paucissimi barones, qui coecam quandam fidelitatem illi profitebantur, aut quia reliquos barones ob iniqua sua consilia pertimescebant, aut quia sanguinitate aliqua ex parte uxoris coniuncti erant, penes illum perseverabant.

Ita Duca, a Bainskio chiliarcha oppressus, cum suis asseclis (excepto Buhus Hetman, uxoris fratre, qui, arrepto equo, evasit) capitur, et ad regem Sobieskium Varsaviam ducitur. Barones in Valachia, auditis Ducae fatis, hiemem, licet mediam, in ver et aëris saevitiam in tranquillitatem mutatam esse sentiunt. Uxor Ducae Principis, cum esset cum suis filiis in Braila, turcico oppido ad Danubium sito, audito mariti fato, Sultanum

de casu et fatis principis certiorem facit et filium suum natu maiorem (tunc vix duodecimum annum agentem), promissa magna pecuniae summa, postulat. Fecissent hoc Turcae (quia fidelis apud illos habebatur Duca), nisi accepissent filium nimis iuvenem esse et illius temporis turbulentiam virum maturum et rerum expertum postulare scirent.

Sub hoc tempus Demetrius Cantacuzenus iam nonum annum post primi principatus depositionem Constantinopoli agebat. Qui cum audivisset Ducam a Polonis captum et sedem Moldaviae vacare, duplicem qua solitam pecuniae summam per Caimacami et Tefterdari manum Sultano pollicetur, si illi Moldaviae principatus daretur.

Serbanus, in hoc negotio segnius quam debuerat, visus, antequam Moldavorum baronum supplicationes ad Aulam pervenissent, Demetrium principatum iam accepisse a suis residentibus certus fit.

Prout nullibi deficiunt calumniatores et aemuli, ita et hoc negotio, barones qui sibi Cantemyrium principem erant petituri, licet iure iurando se obstrinxerant ne huius electionis rumor ad aures Demetrii perveniret, neque illi cuiquam hoc revelarent, optime enim sciebant quam detestabili odio in primo suo principatu prosecutus fuerat Cantemyrium, equidem ob vanam quandam illius conceptionem, et, si nunc acceperit et electum et a Serbano, Valachiae principe, fratrem et socrum appellatum, aut în Moldaviam nunquam illi redeundum, aut maximo cum vitae periculo, ibi vivendum ita, illi iuramento obligati, Iudae tamen aliquis ad instar, de singulis omnibusque Demetrium certiorem facit.

Princeps, dum Galatium pervenit, primus omnium Cantemyr illi obviam fit principemque salutat. Demetrius, aut quia rerum moldavarum confusio tunc non permittebat, aut quia de falsa delatorum relatione adhuc dubitat, aut etiam quia quod intendebat perficere non posse cognoscebat, Cantemyrium hilari vultu et honorifice excipit. Statum illius sub dominio Ducae condolet et Ducae tyrannidem multis verbis (erat enim eloquens Demetrius) vituperat. De caetero meliora imposterum illum sperare iubet, et illico officio Serdari iterum honorat, necnon post adventum ad sedem munus Ducis pollicetur.

Cantemyr, licet non sine assiduo timore et cautione, tamen nihil tale metuere simulat et, acceptis quae brevi spatio colligere poterat iuxta principis mandatum, depopulatores Polonos et

Cozacos, qui per totam regionem depopulabundi pallabant, unico quasi [momento] expellit, multos etiam capit et ad Principem mittit.

Purgata provincia a latronibus et tranquillitati per Cantemyrii labores reddito principatu, Demetrius ad sedem principalem venit. Ubi Cantemyr ad Principem revertitur et honorificam regratificationem atque multas illas illius pollicitationes expectat. «Si non», inquit, «ita viriliter te in hac expeditione gessisses, «omnino te capite privassem; imposterum cave ne, vanas quas «concepisti auras secutus, id quod nunc effugisti, experiaris». Et munus Hetmani cuidam vilissimo et incerti homini nomine Zosimo dedit.

Cantemyr constanter rigidas fatui principis minationes audit simulatque, «et se imposterum omnibus conatibus curaturum ut melius ipsi posset servire» respondet.

Nondum transiverant tres dominii sui menses, et rex Poloniae partem exercitus in Moldaviam depopulandam, eo praetextu quod, si in Moldavia non essent habitatores, Turcam non posse militem in Camenico alere, cui consilio totus contrarius erat dux Iablonovskius et caeteri magnates, mittit. Quo a Principe audito, novum Hetmanum cum suis et aliquot Tartaris Turcisque contra illos ordinat, Cantemyrium in opprobrium tantum illi subordinat.

Haud longe ab oppido Cotnar profecti, in Polonos incidunt. Dux exercitus, qui a nativitate nunquam in militia fuerat, neque quid sit pugna sciret, quo se vertat miserculus ignarus, Cantemyrium interrogat quid illi faciendum esset ut ab apparente hoste (nondum enim Poloni ad pugnam processerant) liberaretur.

Cantemyr respondet „illum non esse a principe consiliarium, „sed subordinatum tantum illi ducem, ideo quod a supremo „Duce illi fuerit mandatum ex mandato et militari consuetudine „obedire debere. Caeterum, si salvum se voluisset, aut domi de„beret manere, aut antequam hostis irrueret clam, se ex copiis „subducens, aufugiat".

Facile consentit miser Hetman et, relictis copiis suisque impedimentis, fugam capit et uno spiritu Iassios ad principem eo die pervenit (Cotnar enim duodecim horis Iassiis distat). Relatum est principi Zosimum, exercitus ducem, duobus saltem aut tribus fugitivum, desertis copiis iam, domum venisse.

Quo a principe accersito et de sibi demandatis copiis interrogato, „Polonorum", respondet: „magnas copias in illos

„incidisse et, inito feroci" (quod falsum erat) „proelio, Polonos „victores evasisse, suos, cum Cantemyrio, Turcis Tartarisque „ipsum deseruisse et solo equi beneficio hostium manus effu-„gisse". Accenditur ira rei ignarus Princeps, per Cantemyrium dolum et proditionem suarum copiarum factam fuisse clamat, mortem et quodcunque morte peius minatur, dummodo ipsum vivum caperet.

Cantemyr autem, post ducis fugam, collectis suis (Turcae enim et Tartari ducem fuerant secuti) et quibusdam in locis positis insidiis, cum paucissimis Polonos adoritur, deinde, fugam fingens, superbos Polonos ad persecutionem allicit; dum ad insidias pervenit, dato receptui signo, persequentes in medio circumdat, magna strage afficit, plusquam 120 ex ilis vivos capit, caeteros fugat dissipatque. Erant autem Poloni numero 500, penes Cantemyr non plus quam 200.

Talem victoriam nactus Cantemyr lassios ad Principem, post se magnam captivorum catervam trahens, revertitur. Factum omnes non satis admirari possunt, sed Princeps, ob conceptam iram et vetus in illum odium, spiritus tantum interceptionem non patitur. Caeterum, coram Principe positis tot armis hostium captivisque, a Principe non, ut debebat, laude et gratiis aspicitur, sed quare ducem deseruerit, indignabunde interrogatur, Cantemyr respondet, «se ducem antequam proelium inceperit, vidisse quidem, in ipso autem proelio nullibi apparuisse ; ne-„que, prout ducem decet, militi vel ad pugnam vel ad receptum „ordinem dedisse, se autem, cum videret duce destitutas et sine „ordine dispersas, eas collegisse et ingruentem hostem adorsum „fuisse, et bonis Principis auspiciis illos vicisse, et occisos „totque captos et vexilla ad Suam Celsitudinem eduxisse".

Malebat Princeps omnes milites perdidisse, et cum illis Cantemyrium periisse, quam ex tali illius mirabili victoria maiorem famam apud suos, Turcas Tartarosque concepisse, quod maxime obstabat quin posset malignam suam opinionem in Cantemyrii perniciem ad praxin perducere.

Eodem anno, sub initio veris, Suleiman-Pasza, cognomento Alnedzi, Seraskier contra Polonos ab Sultano ordinatur, qui, collectis turcicis tartarisque copiis, Danubium sub Isakze ponte iunctum transit.

Cum venisset ad Prut fluvium, ad locum Zuzoram dictum, Princeps ex more solito illi bonis cum muneribus obviam fit, Seraskierius illum honorifice primum suscipit, et, siquid haberet

BIBLIOTECA
DOCUMENTARĂ
ORAȘUL PIATRA NEAMȚ

ab illo postulandum, se praestandum non recusaturum dicit. (Seraskierius ab Serbano, Valachiae principe, ad inveniendam aut excogitandam in Demetrio depositionis culpam, magna pecuniae summa data, maiori pollicita inescatus erat). Demetrius, cum videret Seraskierium sibi maxime faventem et servitia promittentem, bonam occasionem nactum fuisse ratus de Cantemyrio graviter conqueritur, „illum nempe esse mandatis illius contrarium et totius regni disturbatorem atque proditorem ; se „autem talem hominem de medio tollere, prae timore quorundam „nequissimorum baronum, illi consentientium, non posse, ide- „oque consensum Seraskierii et mandatum rogare ut Cante- „myrium, captum, decapitet; quo e medio sublato, se obsidem „esse imposterum neque Polonos deinceps Moldaviam invasuros, neque res musulmanas Polonis caeterisque hostibus revelari".

Suleiman-Pasza, praeter hoc quod cum Serbano ad deponendum Demetrium verbum dederat, veteres et profundas cum Cantemyrio fovebat amicitias, sed, ad deludendam vanam Principis mentem: „non potes tu", inquit, „illum rebellem ita facile occidere, sed „nunc, in hac mea expeditione, illum ad castra mea versus „Poloniam ducenda ductorem ordina (eum etiam alias quoque «copiarum Sultani ductorem fuisse scimus) et aliquae ex Sultani „mandato nobis in itinere a te exigi debent, ut pontium cor- «rectiones, constructiones, annonae aliarumque rerum neces- „sariarum provisiones illi demanda ; ego autem culpam aliquam „in illo faciam deprehendi, itaque illum, ut mandato non paren- „tem et inobedientem, ex nostri Mufti fetva, capite plectam".

Haec quidem Pasza per se Principi suggerit, per suum autem Kiehaja illi dici iubet „ut, si prius a Principe ob hoc servitium „bonam pecuniae summam non acceperit, promissa non per- „fecturus; accepta autem pecunia, tertia die illi culpam crimenque „inventurum, et accepto illius capite, ad principem missurum".

Demetrius Cantacuzenus, ut nimis desiderans, nimis credit, facileque Paszae 15.000 talerorum pro morte Cantemyrii dat. Princeps, his cum Pasza compositis, acceptaque licentia, Iassios se convertit, et, statim accersito Cantemyrio, illum exercitus Turcarum penes Seraskierum ductorem destinat. Quae illi necessaria ad illud iter essent post illum missurus.

Cantemyr, per Serbani principis literas licet de Seraskierii intentione notitiam haberet, cum autem sciret Suleimanum a proposito facile mutari, et inconstantem hominem esse, non

sine magno vitae discrimine, ex principis mandato, ad illum accedit tamen. Dum apud Seraskierium venit et, a Principe datis literis, se ad servitium Suae Illustritatis missum et, siquid erit mandatum eius, se pro viribus exequendum conaturum dicit, subridens Seraskierius, semotis aliis: „optimum a te, antequam „te viderem, habeo iam servitium. Princeps enim tuus mihi „15 000 talerorum dedit ut, te occisum, caput ad illum mit„tam. Quod tamen nihil metuas, neque enim Seraskieratu a Sul„tano ordinati sumus ut nebulonum hominum vanas opiniones „sequamur, sed illi fidelia servitia praestemus, at malos malis, „bonos autem bonis afficiamus. Te autem paucos post dies (si „Deus felicem nempe reditum concesserit) Moldaviae principem „scias ; nec puto meam relationem apud Sultanum non vali„turam".

Ita deinceps Cantemyr tranquillus in illa expeditione (quae non ita longa fuit: Poloni enim nullibi apparuerunt, ille autem, posito in Camenico milite et alimento, ed Sakcziam est reversus.

Demetrius Princeps singulis diebus post datam pecuniam mortem et intentum Cantemyrii in castra Seraskierii audire expectat, sed frustra ; nam Seraskierius, postquam ad Zuzoram est reversus, Princeps iterum cum aliis muneribus illi supplex obviam fit, et antequam Princeps Cantemyrii mentionem faceret, ipse, praeoccupans, „infidelem hunc Cantemyrium, in„quam, multis in locis iuxta promissum occidere volui, sed „nunquam a cadi, quem in castris habemus, illius hodzet (mortis „sententiam) accipere potui; puto infidelem notitiam quandam „hujus rei olfecisse, et iudicem nostrum magna pecunia cor„rupisse, et in favorem suum traxisse, ideo te consultum vellem, „ut huic cadi bonum et pingue aliquod munusculum offeras, „ne tibi imposterum contrarius, et inimico tuo favens appareat. „Ego autem iuxta promissum omnem movebo lapidem, ui illum „antequam ad Danubium perveniat, capite privem, et tibi satis „faciam".

His Paszae ludibriis conquiescit Princeps, et, mediatores sibi fidos, cadium magnis muneribus ditat, ille, cum nullam rei haberet notitiam, ad tanta donaria obstupescit, et quid sibi vellet ab ipso Princeps interrogat. Illi rem ut se habet illi revelant. Sagax Cadi, cumque Seraskierii naturam et mores optime novisset, facile promittit, imposterum hodzet, quando nimirum a Seraskierio postulabitur, non negaturum.

Ita et oleum perdidit ; nam Seraskierius, postquam ad Da-

nubium pervenit, Cantemyrio iubet, ut, misso aliquo suo fideli homine, liberos suos caeterosque consentientes barones accipiat et in Valachiam ad Serbanum se recipiat. Quorum transitu in Valachiam audito, ipse quoque ad Serbanum eat, et inde omnes fugitivi barones congregati ad se Sacziam veniant, se autem ad Sultanum relaturum ut Demetrius, uti principatui indignus, deponatur et Cantemyr princeps constituatur.

Quod et factum est. Nam, post Cantemyrii in Valachiam secessum, multi ex primi ordinis eum secuti sunt et apud Serbanum se receperunt. Astutus autem et revera Ainedzi (quod dilusorem delusum significat), ad Demetrium per certum hominem literas mittit, quibus illi significat, „Cantemyrium ex „manibus eius fuga elapsum fuisse, apud Serbanum in Vala„chia se recipisse audivisse; se tamen nunquam remissurum „quin semel promissa exequatur et ita facturum ut non solum „illi fugitivi vinculis et catenis ligati ad illum remittantur, sed „etiam Serbanus, illorum protector et fautor, a principatu depo„natur, modo ille quamprimum curet ut aliquot barones ad se „et ex ore omnium Moldaviae habitatorum arzmahazar (quod „est communis consensus supplicatio) ad Aulam mittat. Se „autem probaturum non solum suam erga illum amicitiam, sed „etiam se plenipotentiarium Seraskierum a Sultanea Maiestate „missum, neque posse pati ut ab infideti Cantemyrio et illi con„sentienti Serbano subsanari et nihili aestimari".

Haec quidem per suum expressum Suleimanus significabat, re ipsa autem longe aliter et contra illum rem machinabatur, ut interius patebit. His Seraskierii incitamentis accingitur Demetrius et falsum arzmahazar falsisque bullis subsignatum adversus Cantemyrium reliquosque fugitivos barones componit, illos ut mandati inobedientes, ut servitiorum sultaneorum desertores, ut proditores et regni disturbatores accusans. Cum hoc arzmahazar plusquam quindecim barones, quos sibi faventes putabat, ad Seraskierium mittit. Quo lecto acsi ira et furore accensus ad Serbanum in Valachiam mandatum per aliquem suum agam in hoc sensu mittit: „Relatum est ad Aulam „sultaneam quod apud te conserventur et in dies alii atque alii „congregentur nequissimi homines, mandatum sultaneum detrac„tantes et ad omnia imperatoria non solum non obedientes, sed „etiam alios quoque ne id praestaret impedientes; unde, si „tibi vita et principatus necesse est, praefatos chainos deser„tores quantocyus ad nos mittas, quorum coram nobis ex

„sultaneo mandato perspecta causa, illis debitam luant poenam; „aliter si feceris, scito tibi finem infelicissimum et propinquis- „simum esse“.

Hoc mandato ad Serbanum perveniente, multi baronum diu quid factu opus esset haesitabant et, quamvis occultis literis Seraskierius de sua intentione certum fecerat, et praecipue per literas quas ad ipsum Cantemyrium dederat, nihilo tamen minus, illius fraudes et investigabiles technas artesque scientes, non parum talem beneficii promissorem timebant, nec facile illi cedendum ducebant. Tandem meliora consulentes. Deo et fortunae se committentes, omnes simul ad Seraskierium Sakziam cum aliquot Serbani principis hominibus concomitati eunt.

Dum ad Seraskierium veniunt, primum illos noctu ad se Cantemyrium et Gavrilicium vocat et instruit illos „ut, mane facto publico iudicio, audiantur a cadi quae illi per commune arzmahazar accusantur, deinde se barones partes Demetrii in- „terrogaturum an haec omniaquae adversus fugitivos vera sint „et an omnium consensu et notitia illud arzmahazar sit scriptum „et proprio sigillio sigillatum. Quo mendacio publice patefactum „et convinctum, se facile posse Cantemyrium (etiam Sultano „inscio) principem declarare, nec dubitare Sultanum illius tal- „hisz (Vesiriorum relationum libellus) non admissurum et non confirmaturum“.

Ita hi instructi secunda die tam fugitivos quam accusatores ad Divan (publicum iudicium) convocari iubet. Accusatores primi arzmahzar porrigunt, quod a Cadi alta voce, ut omnes possint audire, recitatur. Seraskierius, primo intuitu fugitivos barones torve aspiciens, „quare ita fecistis, mandato sultaneo „et principi vestro vos inobedientes et pervicaces praebuistis; si „vera sunt haec quae contra vos accusantur, per caput domini „mei Sultani omnes ad unum moriemini; sin autem vos excu- „sandi et rectificandi verbum habetis, dicitote“.

Fugitivi per Cantemyrium (turcice enim optime calebat) res- pondent „se nunquam mandata sultanea detractasse, neque „alteri principi se contrarios ostendisse, nisi huic tyranno, seque „scire a Sultano principem qui sultanea mandata exequatur, „non tyrannum, qui innocentes homines invidia persequitur, „bona illorum spoliatur et pro fidelibus servitiis mortem et „quodcunque malum considerari potest minatur, prout testis „est totus populus moldavus quanta fidelia et meritoria servitia „ipse, solus contra imperatoris hostes dimicando, non multo

„ante monstraverit. Quae autem in arzmahzar scribuntur et falsa „esse et praeter baronum quorum sigilla ficta impressa sunt „nomina atque consensum missa. Quod si vellet Sua Illustritas „rei veritatem scrutari, sufficiet hoc ut soli accusatores cuius-„libet baronis proprium sigillum indigitent; quod si verum „fuerit, nos erimus (etiam si iusti) rei, si non, illi semet ipso „falso accusatores declarabunt, et divina iustitia fiat".

Seraskierius, his a Cantemyrio auditis, accusatores ut sigilla ostendant, quod cuius esset [iubet], at omnia (exceptis tribus aut quatuor, quae erant quorundam Graecorum suorum domesticorum) sigilla era t falsa, neque illi amplius falsitatem arzmahzari tueri „poterant, „sed, si sigil'a falsa sint an vera, nos hoc latet, „certum autem est nos arzmahazar ex manibus Principis ac-„cepisse et quod nobis mandavit coram te dicendum hoc di-„cimus". Seraskierius urget illos ut veritatem clarius fateantur, alioquin se in Moldaviam missurum et omnes barones quorum nomina subscribuntur et sigilla eorum esse dicuntur adducturum, et, si duorum aut trium tantum falsum esse sigillum invenerit, omnium illorum linguam abscissurum et super asinos per urbis plateas inversa facie verberibus laceratos tractandos iussurum.

Hae Seraskerii conditiones et minaces iussiones coegerunt ut accusatores faterentur omnia scripta arzmahzari esse falsa, sigilla aliena, non quorum sunt nomina, illos autem omnes inscios esse illius arzmahazari; praeterea se scire Principem iniuste Cantemyrium voluisse occidere et multoties hoc et mille technis hoc perficere tentasse, ideoque illum ad evitandum vitae periculum ex patria aufugisse. Ad haec excipit Seraskierius: „mihi quoque 15.000 talerorum pretium capitis „Cantemyrii nuper dedit et, ni fallor, et domineum Cadi ab eius „muneribus non fuisse vacuum". Idem Cadi fatetur, „occulta ni-„mirum manu hodzet in mortem Cantemyrii Demetrium per „suos homines petiisse, se autem, ut iustum decet iudicem, „hoc negasse, nisi mortis illius certa et evidens fuerit causa".

Itaque Seraskierius accusatores ad custodias mittit, Cantemyrium autem cum caeteris suis sociis apud se retinet. Soluto tandem divano, in interius cubiculum omnes intrare iubet. Senior et dignitate superior erat Gavrilicza, qui supremus interioris Moldaviae Vornik (gubernator); quo ingrediente, Seraskierius nihil profert. Cum autem Cantemyr intraret: „bene venisti", inquit, „princeps" (*chosz gieldun beg*) et soli illi caeteris astantibus

sedere iussit; et, statim aducto principatus caphtan (toga), Cantemyrium principem constituit, anno [1685], mense (iunio), deinde, facta ad Portam relatione, principatus confirmatio et insignia principatus, tug et sandziak et kukka, Cantemyrio missa sunt.

Secunda die post Cantemyrii coronationem, Seraskierius tentoria sus, equos turcicos aliquot ornatos, suos satellites et totam Aulae pompam ad servitium Cantemyrii, donec ille suos paraverit, mittit et incarceratos barones sub custodia illi reddit. Qui, ad pedes principis convoluti, veniam supplices rogant, se non sponte, neque maligno animo, sed a principe dominatore fuisse coactos et missos, equidem sub poena mortis, si mandata detractaverint, obstrictos, adversus illum tot tantasque iniustas accusationes protulisse. Quibus princeps respondet: „Se „scire illos coactos et illius principis mandato atque forte etiam „diversis multisque pollicitationibus victos venisse; nihilo tamen minus, si initio sui principatus clementia primum in „peccantes uti opus fuisset, talem illorum excusationem assimilasset excusationi protoplastae Adami, qui uxorem sociam „culpabat, et illa se a serpente deceptam excusabat. Qui a Deo „licet clementissimo tamen non sine mortis poena evasere."

Compositis cum Seraskierio negotiis quae ad status principatus pertinent et iam ad sedem suam eundi facultatem petituro principi Seraskierius, ex mandato Sultani, Principem debere filium suum, et cum sex primi ordinis baronum filiis, Constantinopolin obsidem mittere, aliter Aulam non posse Moldavis credere, qui nuperrime cum Polonis arma iunxerant et Petreczeiko, a rege Poloniae misso, adhaeserant, necnon multa nefanda facinora adversus Budziak et Suae Maiestatis Sultaneae copias fecerint.

Princeps nullo modo hujis mandati remedium invenire potest, licet diversimode Seraskierium tentaverit quin Antiochum, filium natu maiorem, tum decimum et quintum annum agentem, cum aliquot baronum filiis Constantinopolin mitteret.

Post filii expeditionem, Princeps quoque, accepta a Seraskierio facultate, versus Iassios proficiscitur. Dum Galactium pervenit, primo sub Demetrii tyrannide fugitivos in Transylvaniam et in Poloniam aliasque in partes dispersos barones et regni habitatores ad loca sua reducere curat, et praecipue illos qui vel ante, vel cum Petreczeico exeuntes in Polonia vitam tolerabant.

Qui, accepta Cantemiryi ad principatum evectione, omnes, nulla interposita mora, ad eum convolarunt. Quos princeps

benigne acceptos, quemlibet iuxta suam conditionem, officiis et ordinibus adaptat.

At turbatae undique et commotae erant res moldavicae, provincia tot Tartarorum et Polonorum, Cozacorum cursitationibus penitus fere devastata et in desertum redacta erat. Iassiis, exceptis monasteriis et principis Aula, omnes domus combustas et cives in vicinas regiones dispersos dissipatosque invenit qui intra trium mensium spatium omnes ad loca sua sunt reversi et provincia, veluti ex sepulchro ad vitam revocata, hilariorem vultum accepit. Deinde militem utriusque ordinis conscribit, ordines iuxta sibi notas (ut veterano militi) regulas distinguit, ordinatque, depopulatores fugat, capit, alios etiam latrones morte punit. Itaque statum dominii tranquilliorem intra paucos dies reddit.

At inter barones qui in Polonia secesserant praecipuus erat Miron Costin, sub Duca magnus logotheta. Hic, licet ex serbis parentibus (qui non multo ante in Moldaviam venerant) maioribusque descendens, brevi tamen spatio temporis ad tantam in Moldavia apud principes honorem, familiae cum aliis commistionem, pagorum et omnium possessionem pervenerat, ut nemo fere inter Moldavos. Praefatus Miron neque literarum erat ignarus; latinam linguam, polonicam ruthenamque calebat; primus qui ex Moldavis baronibus filios in extera dominia ad scholas instruendos misit, chronographumque Moldaviae post Urekien Vornicum ad tempora usque nostra sive ad mortem suam continuavit, equidem satis probe et ab adulationibus parum tractus.

Hic inquam, cum Cantemyr princeps a Duca principe insidiaretur, et mortifero odio prosequeretur, quando sub viennensi expeditione Cantemyr a Tartaris, ut mentionem fecimus, omnibus fere pecoribus et iumentis spoliatus et depraedatus, cum a Duca facultatem peteret retro revertendi et ad Chanum Tartarorum eundi, contigit ut ipse Miron esset coram Principe, cumque Duca iam facultatem Cantemyrio dedisset et ad osculum manus admisisset, ille, cunctis audientibus, „Celsissime", inquit „princeps, haec universalis quasi fuit Tartarorum in nos devastatio, omnesque magna perpessi sumus detrimenta; sed „non omnes ita rerum nostrarum amore atque desiderio fuimus „affecti, ut, relicto domino, et praecipue in tali gravi ex peri„culosa expeditione, et eius obsequiis, ad nostra redeundi li„centiam petiimus. Ita enim nemo fere te concomitatus fuisset,

„quia nemo est qui non habeat a te iustam causam petendae „facultatis. Sed iam video nonnullos (inter quos nunquam do- „minum Cantemyrium sperassem) te, clementissimum dominum, „tempore turbulento et periculoso deserentes, putantes forte te „et omnes qui te sequuntur nunquam in patriam reversuros et, „nobis pereuntibus, illos solos in suis nostrisque possessio- „nibus remansuros. Sed Deus, supremus rerum moderator, dabit „forsitan nobis quidem, laboribus et periculis nostris exemptis „et incolumibus reversis, tecum dominii tranquillitatem atque „suavitatem sentire atque gaudere, hos autem desertores facti „pudere atque Domini suo gaudio, ut in sacris evangeliis ha- „betur, privari".

Horum suorum verborum maligne et improbe evomitorum memor Miron, audito Cantemyrii principatu, diu in Moldaviam reverti distulit, quousque nempe omnia quae secum in Poloniam asportata habebat consumpserat et ad extremam rerum penuriam pervenerit. Fallebatque duorum principum in Polonia detentio, Ducae nimirum, captivi, et Petreczeiki, liberi. Ducae quidem sperabat aut pretio aut alio modo liberationem et secum in patriam, quasi domini sui fidelis servus, qui illum neque in tali infortunio non deseruerit, reversurum, et consequenter maiores honores et ampliores facultates nacturum, Petreczeiki autem ex parte Polonorum in dominio Moldaviae confirmationem et sic se quasi partibus polonicis faventem, data occasione, ostensurum. Sed, ut proverbio habetur, qui unico ictu duos occidere vult lepores, ambobus privari. Nam, Duca in captivitate non multo post mortuo, Demetrius Cantacuzenus dominium acceperat, cuius tempore Miron in Moldaviam venire extimuit. Post Demetrium, ut suo loco diximus, Cantemyr princeps factus, maligni mala memoria dicta tenebant, unicam spem in Petreczeiki dominio per Polonos constituendo alebat; sed hac quoque tempestiva Petreczeiki morte frustratus est. Mortuo Petreczeiko, Moldavis sub signis polonicis militantibus primo diminutum fuit stipendium, postea totaliter cessavit, unde factum est ut Miron quoque, licet Polonos semper magnifecerit, ad extremam paupertatem cum tota sua familia redactus, in patriam redeundi cogitationes accepit. Sed, cum Cantemyrium principem (quamvis audiret fratrem suum natu minorem apud clementissimum principem Hetmani officio ornatum) timeret, quo se vertat nescius, tandem supplices literas ad Principem dat, amnestiam omnium suorum dictorum factorumque rogat. Principi facile erat donare,

quod illius naturae et virtuti magis proprium erat; si quae enim virtutes in homine virtuti studioso requiri debent et inveniri possunt, profecto in hoc principe omnes inveniebantur, et praecipue his aeterne laudandus fuit, quod erga delinquentes ita clemens fuit, ut multi eius clementia et patientia abusi visi fuerint, et nihil aliud magis ex memoriae tabula obliterabat quam inimicitias et inimicorum in se iniustas et lethales persecutiones. Impetrata itaque securitate, Miron in patriam revertitur, a Principe honorifice acceptatur, omni, et domestica suppellectile, qua deficiebat, abundantissime locupletat, duas illius filias satis ampla cum dote maritis collocat, filium natu maiorem Herolaum (*Nicolaum*) a secretis, secundum Serdar, tertium praefectum Aprodorum, necnon filiae suae Saftae sponsum declarat

His beneficiis pro tot tantisque maleficiis clementissimus princeps respondet ingratissimo Mironi, cuius acta in se inferius suam seriem recensebuntur.

Anno secundo dominii sui, qui est Domini [1687], Sultanus Turcarum contra Polonos Suleimanum Seraskierium et Chanum Tartarorum Selim-Gieraium ordinat. Poloni vero, ductu trium suorum Hetmanorum, ineunte vere transacto Tyrate, ad Prut, 60.[000] circiter collectis militibus, descendunt et ad pagum Bojan castra metantur.

Suleiman Seraskierius et Chanus Tartarorum ibidem illis cum suis ordis obviam fiunt. Poloni, prout saepissime consueverunt, visis ordis Turcarum, de provisionis et annonae carentia, e vestigio de receptu cogitare incipiunt. Ac Seraskierius expectabat Moldaviae Cantemyrium et Serbanum Valachiae principes ad se iuxta sultaneum mandatum venturos.

Serbanus, cui ipse odor turcicus contrarius erat, pedem trahendo et in die vix horae iter faciendo, usque Iassios pervenerat, ubi filius Cantemyrii natu minor, Demetrius, cum residentibus baronibus sub monasterio Czetaczuia dicto, ab urbe italico milliari distante, obviam fit. Ubi princeps Serbanus, de equo descendens, copiis stare signum dat, et, gratioso amplexu Demetrium osculatus, inter alia civilia complementa addit et hoc, tribus nempe ante horis ex castris Turcarum a parente eius et fratre suo boni nuntii literas accepisse, quibus significatur per heroicas patris principis virtutes Polonos fuisse debellatos fugatosque, reliquos autem qui evaserant Polonos fore ad exercitium usumque iuvenis principis. In quo non minus indolis specimina, quam paternae famae spem illucescere se observare.

Addebat etiam quod omnino hic ille erit gener illius, quem parens, antequam principatum acciperet, tribus ante annis, illius filiam ducendam promiserat. His tam politice quam ironice dictis, equum ascendit, et Demetrium (licet renitentem) a dextris accipit. Ita, magna cum pompa per mediam urbem transiens, versus orientalem urbis partem in altissimo colle, sub monasterio Haronis Principis castra ponit. Inde, ab iuvene principe resalutatus, tertia die iterum versus Valachiam copias revertit. Metuebat enim Seraskierium (quamvis amicum) in turcicis castris salutare, magna enim et christiano principe digna contra Turcas meditabatur, quae loco suo videbuntur.

Sed e diverticulo ad viam. Eo ipso die quo Turcarum Polonorumque castra in conspectum venerant, Cantemyrius quoque princeps cum suis copiis, quamvis non multis, sed selectis, supervenit.

Seraskierius et Chanus, dum vident Principem venientem, illico aliquem agam mittunt, ut, ordinato castris suis loco, quamprimum ad illum veniret, non enim volunt consilium sine illius consultatione decernere.

Dum princeps Seraskierium et Chanum convenit, illum quid factu opus esset interrogant: hostem ulterius procedere permittendum, an quo possint modo impediendum circumdamdumve.

Cantemyr: „Antequam", inquit, „rescitetur quae fierent in cas„tris Polonorum et quae sit illorum intentio, omnem militarem „consultationem (respectu offensionis) ex fortuna potius fieri „quam ex ratione. Ideo illos debere primo de statu inimici ali„quid rescire, et deinde aut ad defensionem aut ad offensionem „arma et consilia capienda".

Hoc consilio Princeps, magis christianis quam suis dominis favendo, intendebat ut christianos pro temporis angustia de rebus turcicis ed[oc]ere possit, ne vana, quam conceperant, opinione, pertinacius resistentes, in gravius caderent periculum, sed, lento gradu se recipientes, evitarent praesentissimum discrimen.

Quia Princeps, priusquam Iassiis exiisset, et antequam Poloni cum copiis in Podoliam descendissent, per certos suos homines pie et christiane monuerat ne limites Moldaviae ingrederentur, sed aut Camenicum (in quo debilissimum tunc erat praesidium) obsiderent, aut super Tyratem venientes Turcas expectarent, ne ingressu illorum in Moldaviam dupiiciter errarent, et primo quidem quod, secundum Regis universalia, no-

tabatur, eum expeditionem contra Christi et crucis inimicos, propter libertatem christianorum, et praecipue confinium et graecorum suscepisse, et, si in Moldaviam ingrediatur, non potius captivitatem quam libertatem miseris incolis inducturum. Quia, Turcae aut victi aut victores, eandem a Tartaris habitatoribus indubitatam devastationem atque captivationem secuturam. Secundo autem quod, si, transacto Tyrate, et limites Moldaviae intrantes, annona et aliis provisionibus facile privari. Tartaros enim succurrentes impedituros, herbas accensuros, et undique illos ferociter oppressuros. Praeterea, quo Poloni propinquius accederint ad Budziak, eo in dies copias Turcarum et ordas Tartarorum multiplicari et novo milite, quem a Silistrae Sandziako aliisque Rumeliae beglerbegatus expectabant, augeri posse. Sed Rex, nescio quo infenso in Moldavos animo, ducibus mandaverat ut quam latius possent Moldaviam depopularentur; „ex Moldavia enim", dicebat, „praesidium cameniciense ali, „quod si deficeret, Camenicum dudum a se captum fuisse".

Principis autem iusta et invicta ratio erit quare arma sua christianis unire non posset, quia filium suum cum aliquot baronum Constantinopoli obsides dederat, ideoque nullus modus dari poterat quin mandata Sultani faceret; in praesenti autem actione hoc solum ab illo in favorem christianorum praestare posse, ut suas copias a turcis tartaricisque longe separatas tenere et ad pugnam nonnisi ostentationis gratia educere, ne perfidiae atque defectionis argueretur.

Sed Poloni, sua instituta secuti, Cozacis suis iubent ut primum castra Moldavorum invaderent et Moldavos non aliter ac Turcas haberent occiderent et debellarent.

Ita Cozacorum aliquot millia, cum Polonis mixta, feroci impetu in Moldavos irruunt. Princeps, ad inopinatam Polonorum invasionem, vix 1.500 milites e castris eduxerat, equidem non eo animo ut Polonorum progressum impediret, sed eos ab ipso praesignatas illis turcicas partes (in quas irruere debuerant) errasse per crucifera signa atque vexilla edocendum. Sed Poloni, hostili animo et manu minus prudenter per campos palantes, Moldavos strictis armis invadunt. Princeps, dum videt suos a Polonis infestari et clara voce Busurmanos Moldavos increpare, suis arma capere et hostiliter venientes hostiliter repellere iubet.

Moldavi, Principem secuti, inordinate venientes Polonos, non solum facile sustinuerunt, sed etiam facilius dissipaverunt.

Turcae et Tartari, cum clamores proeliantium et adversus castra Moldavorum bombardarum sclopetorumque strepitum audiunt, in Moldavorum veniunt succursum. Ad pugnam accedentes Turcae et Tartari Polonorum primam aciem a Moldavis repulsam iam et dissipatam videntes, Polonorum castra a dorso adoriuntur fortiterque premunt. Statis (sic) maxima vi castris, — aut quae Polonorum sit confusio! — 6.000 circiter Polonorum in oculi nutu prostrantur, 5.000 et plus Cozacorum, traditis armis, capiuntur. Duces copias in castra reducere conantur, sed frustra, nam impedito a Turcis receptu, castra deserere et fuga salutem quaerere coguntur.

Ita, fugatis et victis Polonis, magnam laudem a Seraskierio audit Cantemyr et Sultano totam illam felicissimam victoriam uno Cantemyrio, Moldaviae principi, attribui posse, exacto punctatim totius pugnae ludo, significat, et non per suum, sed per principis tabellarium victoriae nuntium transmitti concedit Tabellarius, dum sexta die Constantinopolin pervenit, a Supremo Vesirio recta ad Sultanum ducitur, qui et oretenus quae ibi facta erant fusius exponere posit.

Sultanus, lectis Seraskierii et principis literis, „quis", inquit, „est iste Cantemyr, modernus Moldaviae princeps? Nonne „idem qui in Camenici expeditione atque expugnatione exerci- „tus mei ductor fuit?" Kyzlar Agasi, Iusuf-Aga (qui sub Came- „nico officio haznadar-bassi fungebatur): „ille", inquit, „est, „Potentissime Imperator, qui non solum ductor exercitus fuit, „sed etiam cum 700 suis Moldavis contra 7.000 Polonos circi- „ter septem horis strenue dimicavit, et concubinas, quas mihi „trans Danubium ducendas mandaverat, et me ab infestante „hoste liberavit. Est autem talis behadir strenuus heros homo „ut vix apud Turcas talis reperiatur. Condolendum tali homini, „quod giaur, et non mislimanus sit." Tunc Sultanus respondet: „sit illi panis meus meritorius; de fide et religione illius „Deus iudicet: ego autem iubeo illum, me imperante, principa- „tum Moldaviae possidere". Et tabellarium toga indutum ad Bogdan-serai ad filium Principis mittit. Seraskierio magnis cum laudibus propria manu literas rescribit, et Principem favori illius solus recommendat.

Tales laudes a Sultano Cantemyrio datas graves ducit Serbanus (licet amicus), Valachiae princeps, et, mutato amicitiae animo, contraria Cantemyrio moliri cogitat, quod ulterius videbitur. Ab hac expeditione ad sedem suam reversus Constantinus

Cantemyr rei publicae moderamina ad pristinum suum statum revertere aggreditur. Duci Poloniae amicas literas mittit, quibus rogat ut praedones polonos et cozacos ab incursionibus solitis cohiberi iubeat, alioquin captum militem ut latronem suspendio affecturum. Dux Poloniae hoc aut neglexit aut sprevit, nullum ad latrocinia cohibenda dat mandatum; diversis in locis nobiles et monasteriorum hegumenos nocturnis invasionibus opprimebant, capiebant, diversis et impiis cruciatibus thesauros suos et divitias prodere cogebantur.

Ad quorum immanitatem extinguendam milites in diversas regni regiones distribuit, qui improvise undique latrones adoriuntur, vincunt plurimosque capit, captos palis affigi, decapitari et capita palis affigi, suspendi iubet, nonnullos autem (quos nempe monasteria et sacra vasa deripuisse, fractisque sanctis imaginibus, argentum, aurum praeciosasque gemmas ab illis detraxisse comperisset) igni combussit.

Inter quos latrones famosissimus quidam erat latro natione moldavus, nomine Burla. Congregatis octoginta Polonis Cozacisque, suburbanum monasterium Czetaczuiam media nocte invadere audet scalis vectibusque portas frangere aggreditur. In monasterio habitantes monachi campanas pulsant; princeps militem corporis custodiae statim ad liberandum monasterium mittit; latrones, audito militum adventu, in sylvas fugiunt. Elucescente die, maiorem militum copiam ordinat, latrones ut feras per montes sylvasque persequuntur, tandem inveniunt, profligant capiuntque omnes cum suo ductore, Burla, reliquos decapitare iubet. Burlam autem, ad se adductum, interrogat: „quare ille, cum Moldavus esset, noluerit stipendium suae pa- „triae accipere, et pro patria contra invasores militare, sed e- „contra latronum alienigenarum se ducem praebere maluisse". Memorabile est dictu latronis istius magnanimitas et infractus „animus. Respondet ille „quod hucusque fecerit, fuisse propriae „voluntatis instinctum, quale autem supplicii genus debeat ac- „cipere neque in sua, neque in Principis potestate positum „esse". Ad haec dicta admiratur Princeps, et: «Quomodo», „inquit, „nequissime, ego non habeam potestatem in te latronem „et ecclesiarum invasorem ut quocunque mortis durissimo ge- „nere afficere possim?". „Non", respondet ille, „quia tu iudicabis „illa tantum quae scis mea nefanda sacrilegia, Deus autem, si „esset me puniendus, longe ferocius puniisset, neque tu potes „in me tales cruciatus et supplicia excogitare quae aequiva-

„leant meis pessimis actis ; nam, sive decapitaveris, suspen-
„deris, palo affixeris et, quod acerbius est, igni (ut Euthemium,
„meum collegam) combusseris, ista omnia momentanea esse
„scio et quadrantis spatio post spiritus exitum omnia cessatura,
„neque aequum existimo Deum unico quadrante supplicii et
„solae vitae privatione recompensationem et absolutionem om-
„nium meorum delictorum suscepturum. Quadraginta enim mo-
„nasteria (praeter alias meas depraedationes, atque homicidia)
„numeravi quorum portas primus pulsavi, destrui et sacra vasa
„primus hisce sacrilegis manibus diripui. Unde considera, do-
„mine princeps, pro tot gravibus mortalibusque peccatis quo-
„modo unius horae aut diei vel etiam anni supplicio et unica
„morte pro tot homicidiis et sacrilegiis coram divino tribunali
„sim responsurus. Unde tibi nunc maxime incumbit meae ani-
„mae salus ; de vita enim neque precor, neque dignum me
existimo.“ Adstabat Princeps cum toto senatu quasi obstupe-
facti et quid latroni responderent haesitabant. Tandem Prin-
ceps illum iuxta christianorum consuetudinem ad confessarium
ecclesiamque mittit, pure et puro corde omnia et his plura alia
a puerili sua aetate confitetur. Poenitentiam spiritualem perfecte
agit, deinde iterum ad Principem adductus, Princeps, illius animi
quoad mortem infractionem et quoad animae salutem maximam
contritionem videns, illi aliquot mortis genera proponit : quod-
cunque maluerit, suscipiat. Ille, subridens, „video te“, inquit,
„Princeps, me solum ut latronem puniturum, sed non etiam ut
„perditam animam salvaturum. Tua esto voluntas, sed, si mea
„admitteretur voluntas, aliud ego mihi invenissem mortis genus,
„quo per totam vitam singulis momentis, et non semel, ut tu
„vis, moriar.“

Cui Princeps respondet: „elige tibi mortis genus, et ego
„tibi faciam istam gratiam ut moriaris quomodo tu volueris“.

Tunc ille, hilaris, salutata coram Principe terra, „rogo“, inquit,
„piissime princeps, ut iubeas tuo carnifici ut securem nimis
„obtusam et dentatam inveniat, ipsaque non secando, sed fran-
„gendo potius ossa manuum a cubitu usque ad extrema digi-
„torum, et ossa pedum a genubus usque ad extrema digitorum,
„per integram hebdomadem paulatim diminuat canibusque co-
„ram me devorandas tradat. Neque putes me his suppliciis mori-
„turum, non enim permittant mea peccata me tam cito debitum so-
„liturum, sed ita mutilato corpore, concurrente Deo, usque Hieroso-
„lymas ad perfectionem poenitentiam agendam sum perventurus“.

Ita Princeps ad latronis petitionem ossa eius, brachia nempe et crura, frangi et frustulatim diminui atque obtusa securi secari iubet.

Ad patibuli locum ductus Burla, hilari facie et Deo gratias agens, dextram manum solus primo carnifici conterendam extendit; abscissa dextra, carnifici dicit: „secunda die eum debere ad eum venire et dextrum pedem frangere". Cum carnifex tentaret alteram manum frangere et secare, negat ille, dicens a Principe hanc gratiam obtinuisse ut, si per spatium hebdomadis sibi moriendum erit, sub longis continuisque cruciatibus moriatur. Itaque, impletis hebdomadis diebus, manus et pedes Burlae a carnifice, maximo etiam spectantium dolore, obtruncati fuerunt. At magis mirabile erat quod sine ullo adminiculo (quod a principe vetitum erat) chirurgi, intra spatium triginta dierum, vulneribus sanatis, coram principe apparuerit et: „en", inquit, „princeps, Deus, mei et praesertim peccatis meis misertus, „prolongare voluit vitae meae cruciatus. Nunc rogo ut mihi „Hierosolymas discedendi passuales dari digneris."

Facile concessit princeps. Latro Burla, acceptis passualibus, tam longum iter tali mutilato corpore suscepit. Hierosolymas pervenit ibique per triennium est (semper peccata sua coram populo confitens) moratus. Inde Constantinopolim reversus, in ecclesiis eleemosynam a christianis petentem et similiter peccata sua confitentem, necnon principi Cantemyrio, animae suae post Deum salvatori, gratias agentem ipsi vidimus. Sed ad propositum.

Rex Poloniae non multo post, ob mortes et cruciatus suorum praedatorum in principem infensus, octo millia selectorum militum ordinat, qui improvise Iassios invadant, Principemque, si possent, capiant. Huius partis ductorem ordinaverat quendam chiliarcham Zaharuskium. Qui nocturnis itineribus per sylvas viasque incognitas cum suis copiis ad quatuor miliaria prope Iassios accesserat. Deo autem alio institutum Regis revertente, casu accidit ut triginta budziakienses Tartari per illa loca versus Poloniam ad aliquid ex confiniis furandum aut captivos capiendos transirent; qui inopinate in illas copias polonicas inciderunt. Quos Zaharouski cum suis facile vicit et omnes cepit, excepto unico, qui velocitate equi evasit.

Ille recta Iassios ad Principem venit (erat dies 23 aprilis, quo die apud orthodoxos festus divi Georgii celebratur) et non ut res erat exponit, sed mendatium nequissimum componit:

«Tartaros, ad mille numero in Poloniam euntes, in trecentum „Polonos in tali loco Miletin incolis dicto incidisse, illosque „proelio vicisse. Polonos tamen dumetum aliquot sibi ut pro- „pugnaculum accepisse indeque se sclopetis defendere. Ideo dig- „netur, rogat, Princeps saltem trecentum sclopetarios segbanos „ipso duce mittere ut illos latrones ex dumeto expellant".

Princeps, cum sciret assidua talia Polonorum latrocinia, aliquot segbanos contra illos mittit.

Poloni autem, cum vidissent unum Tartarum aufugisse, facile intellexerunt eum principi de adventu illorum notificaturum. Itaque laxis habenis, ut antequam aliqua belli praeparatio fieri posset [advenirent], Tartarum versus lassios insequuntur.

Sclopetarii principis, cum nihil tale opinarentur, vix oram lassiis dimensi fuerant et omnes copias Polonorum citato cursu venientes vident. Habebant hi secum et quinque tormenta levia, nec tempus fuit illis se retrahendi, neque vires, ita inordinati euntes, sese opponendi. In fugam omnes labuntur, multi a Polonis occiduntur, multi capiuntur, vix media pars salvantur.

Ubi Princeps inopinatum casum videt, ad veteres suas artes militares refugit, baronibus, acceptis suis uxoribus et liberis, ad monasterium Czataczuae fugiant iubet, ipse selecto milite et aliquot suis egregiis aulicis in Iubiensi (sic[1]) campo persistit, cauponaribus cauponas apertas habere iubet, et, siquid ab inimicis detrimentum passi fuerint, se recompensaturum pollicetur. Mercatoribus similiter iubet ut graviores merces in monasteriis reponant, leviores autem in officinis apertis relinquant.

Quo facto, venientibus Polonis et priori victoria elatis urbem ingrediendi tempus locumque dat, centum tantum milites equestris ordinis in arce (apertis portis) in stabulis latitantes, relinquit.

Poloni, signa principis et militem in campo longe ab urbe videntes, Principem manus eorum evasisse intelligunt. Itaque ad urbis depopulationem aggrediuntur.

Longo itinere defatigati Poloni. dum cauponas apertas et in cauponis tot dolia grandissima vini optimi (cuius Poloni semper avidi sunt) vident, gregatim cauponas intrant et largo gutture forte vinum in sudore hauriunt. Dum alii ad aulae portas veniunt, illas apertas et a nemine custoditas inveniunt, in aula neminem remansisse rati, ad praedam officinarum convertuntur.

---

[1] Bahluiensi, a rivo Bahluiu.

Ita, [dum] Poloni alii cauponis, alii officinis et mercibus dediti, Princeps suis signum illos invadendi dat. Primi errumpunt illi qui in stabulis aulae latitabant, sequuntur ab extra alii et tribus ex partibus Polonos ebrios et in profundis cauponis potantes opprimunt, ianuas cauponarum super illos claudunt, alios per officinas dispersos trucidant multosque vivos capiunt, paucissimi, qui nondum ad fundum cauponae (sunt enim cauponae Moldaviae in profundo terrae ad quindecim et plus orgyarum) pervenerant, liberantur. Ipse Zaharouski vulneratus evasit.

Post aliorum fugam, in cauponis clausos ut pisces ex piscina educebant, quos vivos ceperunt. Secunda die Princeps Polonos et Cozacos selegit, quos postea salvos ad Regem remisit, quos autem inter illos Moldavos invenit, quatuor in partes scissos et quadriviis suspendi iussit.

Post hanc suorum cladem, Rex nunquam contra Principem copias suas mittere est dignatus, et magis politicis literis infensum illius animum mitigare curavit.

Anno sequenti rex Poloniae Ioannes, Romani Papae pecunia adiutus, multa millia Polonorum congregat et per Moldaviam contra turcicum Seraskierium Buiukly-Mustafa-Passa (Suleiman enim, ad Vesiratus munus acceptus, contra Caesarem dux erat ordinatus) et Nureddin Sultanum copias movet. Sed, antequam in Moldaviam intraret, suum patrem confessarium habitu incognito ad Principem literis satis politicis instructum mittit, cuius legatio tota ad duo puncta referri poterat. Primum, „quod, si Rex „Principem sua arma polonicis iuncturum viderit, in Moldaviam „ut amicus, et non ut hostis, intraret". Secundum, „quod, si „Princeps vellet protectionem regis Poloniae accipere et una- „nimiter contra Turcas pugnare, debellatis Turcis expugnataque „Constantinopoli, Principem haereditarie et principatum suc- „cessivum aeternum habiturum, omnesque leges et iura prin- „cipum a Rege immobiles immutatasque conservari ipsumque „in concilio aut comitiis universalibus primam sedem hono- „remque habiturum". Ad haec addebat: „Principem debere re- „minisci vetustissimae eius amicitiae et favoris cum sub suo „ducatu in Polonia servitia praestaret, eumque sibi digno ho- „nore nunquam privasse et multis favoribus atque beneficiis „accumulasse, quae quasi praeludia sufficientissima possent „esse ad promissionum suarum confirmationem fidemque". Ad haec Princeps „clementiam et benignitatem pii Regis laudat et

„pro oblatis promissionibus summas agit gratias". Caeterum respondet: „quis ille perditissimus hominum christianorum fuis-„set, qui, cognita rei venturae possibilitate et christianorum „communi utilitate, extremam quoque sanguinis guttulam sub „Christi Domini vexillo fundere negasset, sed duas praecipuas „se habere causas quae impraesenti armorum apertam coni-„unctionem impediant: primam quod filium suum natu ma-„iorem apud Sultanum cum aliquot baronum filiis obsidem „haberet, secunda quod exercitum turcicum et tartaricum nu-„merosissimum cum novo Seraskierio contra Polonos ordi-„natum et iam Danubium transisse, et Tartaros ad Moldaviae „confinia paratos venisse. Qui, si audiverint Principem ad Regem „defecisse, unico instanti totum Moldaviae principatum depo-„populaturos, et praecipue quod Nurredin Sultanus sciret a „Sultano habere talem facultatem quod, si viderit Moldaviae „principem ad Polonos deficere, totum regnum igni ferroque „devastare. Quod si fieret, quis posset coram divina Maiestate „pro tot christianis animabus respondere? Unde Sua Maiestas „Regia dignetur rem accuratius perpendere, ne tali modo loco „christianae libertatis aeternam captivitatem et extrema mala in-„ducantur. At, si, Deo coadiuvante, venientem hostem profli-„gaverit et arma sua christiana (expulsis ex Budziak Tartaris) „usque ad Danubium perduxerit, se filium quoque suum pro „Christi amore Turcis traditurum. In praesenti autem se hoc „tantum facturum posse pollicebatur, ut, lassiis relicto aliquo „prudenti barone, occulta manu, quantum possibile fuerit, pro-„visiones et alia ad victum necessaria pararet et venienti Regi „daret". Quod et factum est, ut ulterius videbitur. His responsis confessarius ad Regem est reversus.

At Rex, aliter rem suam exequi meditatus, occultas literas ad Mironem (cuius mentionem, cum Duca et Petreczeico in Polonia fuisse et, postea in patriam reversus, tot beneficiis a Principe affectum fuisse fecimus) fratremque suum (qui illo tempore ducis munere fungebatur) nonnullosque alios universaliter scribens, literas mittit ad deserendum Principem et, acceptis moldavicis copiis, ad Regem venirent, se autem illis quemcunque illi voluerint principem constituturum et maximis honoribus atque gratiis excepturum.

Miron illo tempore in districtu putnensi (cuius et gubernium habebat) versabatur, cum autem a Rege tales literas accepisset, omnis beneficii oblitus, cum ipse adesse non poterat, ad fra-

trem suum Hetmanum, adiunctis Regis literarum copiis, scribit, ut seducto exercitu Principem desereret, vel etiam, si possibile esset, excitata in castris rebellione, Principem aut trucident, aut fugent.

Horum consilia nefanda non diu latuere Principem, sed, accepta illorum moliminum notitia, Hetmanum quidem non deponit, neque se illorum factionis certum esse revelat, sed iubendi facultate tantum privat, ita ut miles nisi per Principis edictum ex mandato Hetmani nihil ageret.

Hetmanus, cuius nomen Veliczko, cum videret se aperte nihil proficere, occulte primum peditem militem ad seditionem movet, illis stipendia sex mensium venturorum postulare docet, aliter se sanguinem cum Turcis contra christianos effundendum negaturos.

Hos tumultuantes praesentia sua mitigat Princeps et talis motionis causam Hetmanum fuisse ab iisdem audit; hoc silentio supprimit, et, dato militi trium mensium stipendio, dum Rex quatuor horis prope Iassios accessisset, ipse Iassiis versus Prut proficiscitur.

Secunda die equites eiusdem Hetmani stratagemate contraria verba sparsim murmurant. Quorum supremo capitaneo Mitre deposito, alium constituit. Itaque illi quoque a tumultu cessant. Dum Princeps cum suis pervenit ad pagum Epureni, in falcziensi districtu, convocato baronum consilio, „quid sibi pa„triaeque magis proficuum esse existimarent, Prutum fluvium „ad Seraskierium Tartarosque transeundum, an ibi pedem sis„tere, et Regis copias expectandum. Se autem in tali casu, non „solum ut princeps, sed ut patriotes et commilito, pro viribus „conaturum ut rectioribus consiliis opera adaptentur". Omnes (excepto Gavrilicze et Czabam Postelnico) aperto ore pectoreque: „Regem Poloniae expectandum potius et christiana arma chris„tianis adiungenda quam sponte hodie se in captivitatem Turcarum Tartarorumque tradendum." Horum omnium antesignanus erat Veliczko, de quo superius mentionem fecimus. Princeps autem et qui illi barones diversum sentiebant: „non esse ni„mirum Imperii Turcici potentiam tam leviter et inconsiderate „spernendam, neque Polonos posse uno impetu et Turcas et „tam multas [vires] Tartarorum krimensium budziakiensiumque „de sedibus suis expellere, ita ut Moldaviam a talibus propin„quis et fortibus vicinis totaliter possint liberare; neque tutum „fore habitatoribus suis in locis manere, donec budziakienses

„saltem Tartari Budziacum tenebunt. Imo quod ob oculos po-„situm periculum prospiciendum. Tartarorum ordas non lon-„gius quam quatuor horis ab illis distare, et adventum Principis „videndum aut illius fugam ad Polonos audiendum, ut lupi ra-„paces, expectare. Quod si Principem in suis castris videbunt, „tota auferetur ex animis illorum defectionis Moldavorum sus-„pitio; si autem secus, intra tres dies, non solum in Epureni „talia consulentes, sed et mulieres et liberos illorum de montibus „sylvisque abrepturos, et tunc illos serum tardumque Polono-„rum auxilium experturos. Unde tutius et securius illis esse „ex praesenti periculo tum se, tum omnes habitatores sua in „castris turcicis apparentia liberare quam in incertis succes-„sibus Polonorum spem ponere. Caeterum Principem neminem „ad Regem iturum impedire, se autem cum suis illo ipso die „fluvium transiturum, liberos autem suos atque uxores baronum „Putnam missurum".

Itaque, Principe fluvium transeunte, maior pars baronum, sed secundi ordinis, et multi ex militibus transitum negantes, ad Regem, qui adhuc Iassiis morabatur, reversi sunt.

Illo die quo Princeps fluvium transibat, Sultanus Nurredin, a Tartaris falso exorto rumore delusus, Seraskerio refert principem Cantemyrium cum omnibus suis copiis ad Polonos defecisse et hominem qui illum retroeuntem vidisset ostendebat, qui eadem ex suggestu Tartarorum affirmabat.

Praeterea Sultanus dicebat „se mandatum Imperatoris et pa-„tris sui Chani habere, quo iubetur, si Princeps ad Polonos „defecerit, totam Moldaviam ut terram inimicam depopulandam". Haesitabat Seraskierius quid esset facturus, non enim parum timebat, si Princeps ad hostes defecerit; sciebat enim eum hominem multis proeliis clarum et tam consilio quam manu fortem. Et, iam nutante miserorum incolarum fortuna, senex quidam ex Cantemyriorum familia Beg Mirza dictus surgit et Seraskierio Sultanoque ita alloquitur: „Se certam habere notitiam Prin-„cipem ad Prut usque cum totis suis copiis venisse. Praeterea „se obsidem posse dare Cantemyrium nunquam a Turcis de-„fecturum, equidem multis de causis. Primo quidem, quod ille „optime noverit potentiam Turcarum Tartarorumque, inde Po-„lonorum per multos annos habere experientiam. Copias polo-„nicas nunquam posse Turcas Tartarosque ita profligare, u „Moldavia deinceps securam a nostris incursionibus reddat Et „dato, hac expeditione (quod Deus avertat) victoria apud illos

„manserit, sub autumno necessario ad sua reverti et Moldaviam „auxilio destitutam relinquere cogentur. Nonne Princeps consi- „siderabit quid erit de sua Moldavia et dominio sub Polono- „rum protectione suscepto?

„Secundo, quomodo posset Princeps et reliqui barones qui „filios Constantinopoli habent obsides hoc facere et filios suos „sponte aeternae captivitati tradere, quod nemo mortalium, etiam „fatuissimus, fecisset.

„Tertio se scire dicebat fidelitatem Cantemyrii multis in locis „et multoties comprobatam fuisse, neque talem inconstantem „et dementem esse virum qui non possit sibi meliora et tutiora „consulere".

His illis adhuc disceptantibus, missus Principis ad Seraskierum venit et Principem cum suis copiis fluvium Prut transiisse et post unam aut alteram horam adfuturum.

Hoc ab Seraskierio audito, Beg-Mirzam ut bonum consilliarium laudat, qui, si non consilia Sultani suis compescuisset, maximum errorem fuissent commissuri, pro quo omnium capita ad Portam Sultaneam respondere non valuissent, Sultanum autem Nureddin dixisse fertur: „Infidelis sua fidelitate sibi quidem „maximum bonum, nobis autem maximum malum et detrimen- „tum facit". Ideo nimirum, quia adventu illius Tartari depopulatione Moldaviae frustrati essent.

At quod maxime notatu dignum erat, parum quin nobis non excesserit. Malignitatem nimirum et in dominum suum clementem Veliczci Hetmani nequissimum tentamen. Cum copiae fluvium Prut transirent, Princeps, spectator, in alta et praerupta ripa fluminis posito scabello, sedebat, Veliczco autem perditissimum hominem invenit, cui quingentos imperiales paratos ostendit, si inopinato Principem de illa praerupta ripa in profluentem rapacemque fluvium protruderet.

Homo ille primum se hoc nefandum facinus executurum pollicetur et ad Principem inter alios tumultuanter transeuntes accedit; postquam iam manus extendere vellet, quasi divina quadam voce revocatus, conceptae malitiae poenitet et, devolutus ad Principis pedes quid illi voluisset tentare ingenue fatetur, a quo inductus esset interrogatus: „Hetmanum sibi quingentos „imperiales ostendisse et hoc facinus in caput Principis faci- „endum impulsum fuisse".

Princeps iubet homini „tale quid silentio premendum et se „non ausum fuisse rem perficere tantum illi referat; alioquin

„si audiverit quod Veliczko acceperit notitiam quod illius ma„lignitas Principi revelata fuerit, ipsum vita privaturum; sin „autem nesciverit, magno praemio illum honoraturum esse".

Admirabilis Principis in nequissimum domesticum inimicum fuit patientia et animi magnitudo, ita ut nunquam illi vel verbo exprobraverit et per sex fere annos ilius hominis malignitatem viriliter sustinuit, insidiasque assiduas evitavit, quousque poculum divinae irae impletum in suam perniciem ebibit, ut in loco suo enarrabimus. Rex Ioannes, postquam Iassios pervenit, ibi Ramandi Vornicum a Principe cum bona quantitate annonae et multis doliis vini invenit.

Fugitivos a principe barones et milites ibidem excipit, occupatis Iassiis, a fugitivis interrogat, utrum Turcae et Tartari audebunt in campo apparere et manum cum Polonis conserere. Ita in annonae abundantia et vini superfluentia quatuordecim diebus Iassiis moratur longisque conviviis et tormentorum explosione Turcas Tartarosque a longe terrefacit.

Sobieskius, cum in suo ducatu multos penes se habere Moldavos et in servitiis et in militia, nonnihil linguae usum moldavae habebat; itaque in convivio quodam, in quo Poloni cum Moldavis in mensa mixti consedebant, nonnulla verba moldava baronibus moldavis, iilis complacendi gratia, loquebatur, tandem se moldavicum chorum ducere dicit et, accersitis musicis, chorum solus ducit; postea dicit se cantilenam moldava lingua composuisse et musicos illam a se auditam cantare debere.

Silentibus musicis, Rex solus cantat: «Constantine, fudze bine, „niczi ai casa, niczi massa, niczi draga dzupiniasa". Quod est: „Constantine, fugis bene, neque domus habes, neque mensam, neque caram dominam".

His cantatis, copias versus Prut movet, et, transacto fluvio occidentali ripa, versus Budziak proficiscitur.

At fatalis est locus christianis armis Vale Strimba (i. et vallis perversa), unde et Conicky in dissipationem abivit, et in hac secundaque expeditione, ipse et ibidem rossiacas copias receptui canere vidimus.

Ubi dum cum suis castris pervenit, Turcae et ordae Tartarorum castra fortiter cingunt opprimuntque, herbam in circuitu longe lateque comburunt, pabulatum exeuntes capiunt, aquam venenatis herbis (solis Tartaris cognitis) inficiunt, castra sequentes cum provisione currus diripiunt, et tam fame quam

tabifico morbo Poloni et iumenta in dies consumuntur, neque recenssum dirigere possunt.

Princeps autem (cum videret) regem cum totis suis copiis periclitare et ad extrema fere redactus, zelo christiano ductus per certum hominem significat „ne pius eo in loco moretur „plures enim Crimensium ordas (quae nondum pervenerant) „intra quatuor aut quinque dies superventuras, et, relicta „orientali fluminis ripa quae usque in Poloniam tota campestris „est, relicta, ad occidentalem transeat, et inde ad sylvas mon- „tesque properet ubi Tartari non possint illum undique infestare; „itaque, structis agminibus et ligatis currubus, sese defendendo, „salutem suam suorumque quamprimo quaerat et beneficii „christianique servitii memorem esse, neque alia vice solis „polonicis copiis per Moldaviam ad Budziak venire audeat. „Interim summas agit gratias pro honore quem illi rex com- „posita et concina cantilena exhibere dignatus est. Dominam „enim profecto fatorum iussu iamdudum non habere, sed do- „mum regi, hospitium et mensam regi praeparatam reliquisse. „Si autem in aliquo defecerit, id non voluntati, sed impotentiae „et incommoditati adscribere dignaretur".

His negotiis rex a principe acceptis, non dificulter salutari consilio obedit, et secunda die castra revertit. In fluminis transitu multos quidem perdidit, sed non cum dissipatione, eo quod Turcae et Tartari, de illius in alteram partem transitu prius minime opinantes, quo illorum transitum impedirent non habebant. Omnes enim tum turcicae quam tartaricae copiae in eadem orientali ripa diffuse castra sequebantur.

Traiecto flumine et per Iassios transiens, rem neque regiam, noque christianam, aut fieri iussit, aut facientes non cohibuit; nam totam urbem incendio dedit et monasteria combussit. Poloni et sacra vasa sunt depraedati, interim et reliquias Sancti Ioannis Novi, magno cum gemmarum pretiosarum aliarumque argentearum aurearumque ruppotectitium [tumero] secum abstulit, et ipsum Metropolitam, impium militum facinus coram exprobrantem et clementiam praecantem secum captivum ducere iussit.

His a principe auditis, maximo animi angore afficitur, literas deprecatorias aliquot pro reddendis saltem ecclesiaticis rebus mittit, se frustra excusans se rex huius facti non habere notitiam, neque in tali tumultu spoliatores (cum ipse sanctum et illius thesaurum in suis currubus portaret) invenire posse,

caeterum, in Poloniam perveniens, exquisiturum et iustitiam facturum; quod nunquam fecit.

Princeps, cum nihil literis proficere videret, castra regis cum suis et aliquot tartaricis copiis usque ad Sireth fluvium persequitur; innumeros fere capit, per sylvas et remota ut fugientem venatum adoritur.

Rex, ad extremum periculum veniens, beneficio Turculeci Moldavi, noctu desertis castris, fugam cum 300 hominibus capit; itaque per devia in Poloniam evadit. Duces qui cum castris relicti erant, submersis in quodam lacu tormentis, partim dissipati, partim sese defendentes, multo cum minori numero tandem evasere; plusquam 25.000 Polonorum in illa expeditione capti aut occisi fuerunt.

Princeps Iassios reversus, urbem restaurare, domus aedificare et fugatos incolas congregare aggreditur, necnon fugitivos ad Regem barones, data venia, recipit; et talis fuit finis illius Regis expeditionis.

Post Regis exitum ex Moldavia, iterum copiarum reliquiae per totam ditionem superioris Moldaviae dissipatae et dispersae levissime miseros habitatores, non solum bonis, sed etiam vita sub crudelissimis tormentis atque cruciatibus privabant. Cui malo occursurus princeps, primum universales scribi iubet, siqui latronum vellent a latrociniis et furtis abstinere, a Principe non solum veniam impetraturos, sed etiam pro suo ordine stipendia accepturos, alioquin captos nullam misericordiam inventuros.

Ita multi latronum, a latrociniis abstinentes, ad Principem supplices venerunt, et inter stipendiarios milites sunt recepti. Qui autem hoc recusarunt, ordinatis legionibus, oppressi, debellati et victi captique, diversis mortis generibus e vivis tollebantur: intra duos annos quatuor millia circiter latronum capti morte debitam poenam luerunt. Quo facto, pacatiores redditae sunt res habitatorum. Rex quoque postea dignatus est suis iubere ut furta et latrocinia in Moldavia amplius ne fecerint.

Anno sequenti, a Germanis expugnata Buda et Beligrado aliisque trans Danubium oppidis usque ad oppidum Szchirkioi, qui a Sophia duodecim fere milliaribus distat et Poloni, iterum pecunia Sancti Papae adiuti, cum Czaro Moscovitarum collegationem faciunt, et Czar Petrus per suum ducem Basilium Galiczin magnas copias contra Crimeam mittit. Interim Serbanus, Valachiae princeps, maiora quam fieri possent molimina contra

Turcas tentat, nam, mediante quodam archimandrita bosnensi (qui avunculus Suleimani, sequentis anni Seraskierii, huius autem et Supremi Vesirii et contra Germanos ducis erat), Moscovitis arma iungere et contra hostem communem pro Christo et recuperando Imperio graeco firmam collegationem fecerat, equidem his conditionibus: Czarum nempe non habere intentionem secum Imperium dilatandi, sed genus orthodoxorum christianorum, et praecipue Graecorum, ex quorum manibus Turca Imperium tyrannice extorserat, a iugo turcico liberandum, ceteris christianis arma sua iunxisse et contra Crimeam magnas copias iam expedisse. Quod si Deus victoriam in hostes et Constantinopoleos expugnationem concesserit, Serbanum, ut ex sanguine imperatorio, cantacuzenico nimirum, descendentem, Constantinopoleos imperatorem constituturum. His diplomatibus (ut fama ferebat, confirmatis), Serbanus in profundis Valachiae sylvis et montibus Transylvaniae magnas bellicas praeparationes occulte facit; triginta quinque tormenta bellica fundi curat et viginti quatuor millia Servorum, Sclavonorum Hervatorumque hominum, bono stipendio dato, congregat.

Rumor huius Serbani commotionis Turcas quidem et Aulam Othmanam non latebat. Sed undique anxii, et praecipue ob expugnatum Beligradum, totius europei sui regni propugnaculum, et ob assiduas Germanorum in illos victorias thesaurique exhaustionem silebant et simulabant, ne, aliquid illis moventibus, Serbanus clarius suam defectionem et aperta ostenderet arma, nam duorum annorum tributum iam dare non quidem aperte negaverat, sed, paupertatem habitatorum excusans, distulerat.

Serbanus autem, cum sciret Cantemyrum, Moldaviae principem, non solum sibi intimum amicum, sed et re et nomine in rebus bellicis clarum, per certum hominem eundem ad suam opinionem contrahere tentat. Sed Cantemyrius illi non minus graviter quam pro modulo praesentis rerum status prudenter respondet: „se et fide et animo christianum esse et millies in castris „christianis malle mori quam tyranno turco serviendo feliciter „vivere, dummodo sciret aut saltem opinabiliter comprehen„dere posset suis armis et colligationibus primo patriae, postea „reliquis christianis libertatem nancisci posse. Rationem autem „huius rei certum et indubitatum exitum felicemque successum „non admittere, et imprimis quidem quod Germani, licet semper „in Turcas victores et prope Sophiam arma christiana exten„dissent, sed magnam esse inter illos, Valachos et Moldavos

„distantiam, Tartaros autem, tam crimenses, quam budziakienses „habere vicinissimos. Si nos», inquit, «defectionem declaravе„rimus et apertis armis aut adversus budziakienses Tartaros „aut adversus Turcas cis Danubium in Dobrudzia habitantes „sumpserimus, etiamsi illa expeditione Germanos victores fore „et nos has partes usque ad montes Hemi infestis armis su„bacturos, non sequi tamen eodem impetu et Tartaros ex „Budziak expelli et Constantinopolin expugnari posse. Itaque, „veniente hyeme, quemlibet ad sua hyberna reverti debere et „ad venturam expeditionem se praeparare. Hoc facto, hyeme „quid Tartari Valachis et Moldavis mali facere non possent, et „necessario harum provinciarum extremam desolationem atque „miserorum subditorum interitum imminere. Auxilii a rossiaco „imperio sperati eadem fere est ratio; neque enim possibile „arbitrandum Ruthenos ex suis limitibus, et praesertim hyberno „tempore, auxilium et suppetias periclitantibus Moldavis et Va„lachis tempore opportuno mittere posse. Ideoque consultius esse", „dicebat, „huius quoque anni expeditionis finem constanter ex„pectandum, et nullam Turcis in illos furorem emittendi occasio„nem praebendum, anno autem venturo, quod, si debellatos in „Crimea et Budziako viderint Tartaros (quod unicum est sola„men et infallibile indicium liberationis harum provinciarum) et „Germanos suas copias in Beligradi regionibus ad hyberna „ordinasse, prima aestate totis viribus copias quoque suas „unire et contra communem hostem movere."

Talia consilia parum placuere principi Serbano, maturius quam ratio et temporis necessitas postulabat res suas promovere volens, quod, licet non detestabile esset in principe christiano et zelo divino impulso, sed non ita laudandum in rem optimam tempore non apto aut inutili inchoante. Hic accessit alia concipiendae contrarietatis causa. Serbanus inimicam cognoscebat familiam Russetorum (quorum tres fratres Constantinopoli, duo autem in Moldavia habitabant), ob antiquas et inveteratas inter Russetos et Cantacuzenos dissidias. Unum illorum, natu maiorem, Michaelem, vi pecuniarum in Chium exulem fecit, reliqui duo Constantinopoli latitabant. Ita volebat et illos duos qui erant in Moldavia aut trucidare aut inde expellere, et praecipue Georgium. Cumque amicitias profiteretur Cantemyrio, primo per literas petit ut Georgius Rossetus illi traderetur. Princeps, cum hoc neque christianam pietatem, neque principatus honorem pati posse illi respondisset, se a praedicto

Georgio maximam pecuniae summam accipiendam habere, e misso legato petebat aut pecuniam aut debitorem sibi dari. Georgius, licet sub fide obsidum esset liber, tamen, audito legati adventu, fugit et Constantinopolin se recipit. Hac occasione Serbanus in Cantemyrium aperte infensus, iactabat se hanc ignominiam sine vindicta non relicturum et ostensurum quid fidelitas quidque pecunia in Aula turcica valeat. Quam ob rem primo statuit ut, occulta manu, pecuniarum vi ex parte Aulae, et praesertim corrupto Seraskierio Mustafa-Pasza, Cantemyrium deponendum et alterum ex suis consanguineis aut amicis in Moldavia constituendum.

Dum Seraskierium magnis pollicitationibus tentat, ille, pecuniae avidus, ad Portam refert, aliquas leviculas causas in principe Cantemyrio (cuius servitia, tam recentia quam vetera, etiam Turcarum parvulini decantabant) notare conatur, et addit quod hoc sibi relatum fuerit a fidelissimo Aulae servo Serbano, Valachiae principe. Aula, cum certam haberet Serbani defectionem cogitantis et rebellaturi notitiam, e contra dissidia et contrarietates inter principes Cantemyrii fidelitatem atque constantiam affirmare dicebant.

Itaque Cantemyrius etiam pecuniis Serbani invictus manet et Sultanus ad Cantemyrium occulta mandata dat quod, si posset Serbanum capere et ad Portam mittere, ipsum quidem Valachiae, filium autem suum, qui in aula obses erat, Moldaviae principatu honoraturum. Quod negotium princeps Cantemyr multis de causis suscipere recusavit, „se talem praepotentem „hominem solum capere non posse" excusans.

Ita, inter principes occultis ardentibus inimicitiae igniculis, Serbano contigit repentina et insperata mors, cuius casus modum a domesticis postea sic accepimus.

Postquam Serbanus princeps cum rossiaco imperio res suas modo quo retulimus composuit, et quae ad bellum contra Turcas in futuram aestatem erant necessaria omnia abundanter paraverat, voluit Aulam quoque Caesaream sibi faventem habere. Itaque fratrem suum Georgium Cantacuzenum legatum ad Caesarem Leopoldum mittit, qui negotia sua tractaret.

Expedito legato, frater illius Constantinus et nepos ex sorore Constantinus Brancovanus (qui post Serbanum in principatum successit), cum viderent Serbanum principem ab incepto [non] destiturum et ventura aestate omnino bellum contra Turcas indicturum, ut imbelles et effoeminati homines parumque de

tota republica christiana solliciti, multisque modis hoc Principi dissuadere conabantur, et „ne ita praecipitanter et sine meliori „consideratione rem tam difficilem atque arduam inchoaret, „antequam Ruthenorum res adversus Crimeam et Germanorum „aliorumque principum collegatorum in alias turcicas partes „ad quem finem pervenirent melius prospiceret neque sua „causa totam Valachiam et potius liberos uxoresque suos in „infidelium praedam daret". Serbanus autem, illos pusillanimitatis et mollitiei arguens, „se, Deo adiuvante, sperare", dicebat, „ventura aestate arma sua nonnisi sub Adrianopoli sistere, „cumque certum habeat 200.000 Ruthenorum et Cozacorum Bo„risthenem transituros, et, ipso duce, Danubium in Thraciam „transituros; si autem Deus paganis, ob sua occulta arcana, „favere maluerit, sibi cum tot principibus christianis, Christo „militantibus, mori suavius esse, quam mille annos sub turcico „jugo etiam in principatu vivere". Frater et nepos, immobilem et immutabilem principis mentem videntes, illum dolo de medio tollere decreverunt. Itaque in quodam convivio domestico veneno fuit infectus et mortuus. Mortuo Serbano, Constantinus Brancovanus, ut unicus Constantini Cantacuzeni facinoris conscius, artibus eiusdem Constantini, fratris defuncti, ad principatum eligitur, et, depraedatis defuncti thesauris, illis suum dominium in Aula Turcica confirmavit, uxorem eius et liberos per annum sub firma custodia tenuit, tandem, Veterano generali in Valachiam intrante, ipsam et totam familiam Serbani de manibus eius eripuit, et in Transylvaniam ex mandato Caesaris transportavit. Constantinus autem Brancovanus qualem finem dederit et iusta Dei iudicia quomodo effugere non potuerit, in vita illius videbitur; at hinc redeundum unde digressi sumus.

Elapsa in Transylvaniam Maria, Serbani uxore, ad principem Cantemyrium pro confirmandis sponsalitiis filiae suae Cassandrae cum Demetrio, filio suo natu minore, certum quendam hominem mittit. Quod Cantemyr non recusat quidem, sed rei impossibilitatem proponit, eam nempe sub protectione caesarea existentem, filium autem suum Constantinopolin mittendum paratum habere. Caeterum, cum aetas utriusque adhuc tempus postulet (erat enim Demetrius tum duodecim annorum et filia septem), Deum procuraturum ut possibilitatis quoque modus inveniatur. Mortuo itaque Serbano, Brancovanus successor primum amicitiae et bonae vicinitatis speciem principi Cantemyrio per missos a se legatos mittit: „suam electionem com

muni consensu (licet illo diu hoc renitente et recusante) factam, et praecipue hoc divina providentia ordinatum ut sua praesentia totum genus Valachorum ab imminenti periculo extremaque pernicie liberaret. Nam, si defunctus Serbanus adhuc sex aut tres menses supervixisset, aperte contra Turcas rebellasset, et consequenter malum quod neque cogitari potest omnibus habitatoribus intulisset, se autem ad extremam sanguinis guttam Aulam Othmanicam haud deserturum".

(Prophetizando quasi dixit miser, hoc enim et contigit; quia in ipsa Aula extremam quoque guttam sanguinis tyrannico gladio profudit).

„Cumque sciret suam fraternitatem et aetate et principatu seniorem, necnon probatae fidelitatis apud Aulam, vellet con- „corditer et amice tam ipsi quam subditi illorum vivere et con- „servari". Ad haec princeps Cantemyr, ut moris est, per suos legatos breviter respondet: „Defunctis quidem Deus aeternus „largiatur possessiones, successores autem, ut Suam Celsitu- „dinem, in dominio confirmet stabiliatque, seque semper bonum „et quietum vicinum habiturum sciat, dummodo Sua Celsitudo „eandem tranquillitatem utriusque partis conservare vellet".

At non diu hanc promissam custodivit Brancovanus, primamque inimicitiae conflandae causam invenit quod Georgium Rossetum Constantinopoli in Moldaviam reduxerit et fratrem suum Lascarium residentem in Aula sultanea constituerit, „ne- „que illos inter se posse certam insuspicatamque amicitiam, „quousque tales homines (capitales nimirum Cantacuzenorum „et antiquissimos inimicos) in suis servitiis haberet. Ideo, si „vellet suam potius amicitiam et fraternitatem quam quodlibet „servitium illorum hominum eligere, consultius sibi cogitasset; „alioquin, se non posse illos nequissimos, ubicunque et sub „cuiuscunque protectione fuerint, non insectare, seque probe „scire quod, si illis occasio daretur, omnes illos in aquae „guttula submergendos non dubitaturum[1]".

His inconcinnis et spontaneam inimicitiam spirantibus dictis Cantemyrius ex more suo respondet: „Quid antehac inter Ros- „setos et Cantacuzenos factum aut dictum fuerit se nescire, „neque illius scientiam ad se pertinere, postmodum autem, „siquidem Rosseti ad suum servitium accessere et protectionem „illius rogavere, nihil quicquam illos ex se movere, aut aliquid „contra Suam Dominationem moliri posse; quod si fecerint,

[1] Ediţie: dubitaturos.

„ut rei et inquieti homines punientur; praeterea huiusmodi „conservandae amicitiae modum non esse alium quam illum „quo Philippus Macedo cum populo atheniensi constituere vellet: „expulsis nempe publicam custodientibus, ut pastor expulsis „canibus, se, ut lupus, gregem ovium et stabulum invadendi „facilitatem et securitatem nancisci, sed quod bonum vicinum „et praecipue christianum principem decet esse illud ut primo „suis rigurose mandet ne in confiniis aliquas seditiones et „contrarietates confient, et, siqui hoc tentaverint, exquisita „causa, ut homines populi perversores et turbatores puniat. Ita „quae in Aula Sultanea geruntur: residentes nimirum uniusque „principatus fraterne et amice se gerant, mutuis viribus se in„vicem adiuvent, neque aliquid praeter mandatum sui principis „in defectum aut damnationem alterius tentare audeant; ita „enim custoditis cuiuscunque terminis et propriis negotiis, spe„rare nunquam contrarietatis aut hostilitatis ansas praeberi „posse".

Sed inquietus ad haec Brancovani animus primum aliquot barones moldavos, inter quos primi erant Miron et frater illius Veliczko et duo filii Gavrilici (senex enim Gavrilici non multo ante vita functus erat), quibus per certos homines informat „quod, si vellent Cantemyrium depositum, hoc a Porta facillime „impetraturum, et quantum magnam pecuniae summam Porta „exigeret, se illam daturum, principem autem quemcunque illi „voluerint eligere, idem sibi placiturum". His fomentis Brancovani stultescunt nonnulli Moldavi, sed detecta per Basilium Gavrilice illorum molimina coram fatentur et instinctus Brancovani et omnes illius promissiones principi sigillatim revelant.

Hoc a Principe audito, illis quidem veniam dat et sub stricto iuramento obligat „ne quicquam de tali re imposterum dicto „aut verbo indicent; se enim res suas hostiumque suorum „divino iudicio permittere, neque vindictam sumere, aut illos „debita poena affligere velle". Huius autem factionis detectio ita accidit. Postquam Brancovanus per Mironem et fratrem eius Veliczko Gavrilicae filios quatuor (quorum natu maior Basilius erat) eorumque alios consanguineos ad suam opiniogem pellicerat, voluerunt alios etiam principi propinquiores seducendum tentare.

Inter principis consiliarios, erat Stephanus quidam, natione Czerkassus, officio magni stabuiarii, sed homo Deum timens et cunctis principibus fideliter serviens, in conviviis aliisque con-

versationibus facetus, sed moderatus et cautus. Cum hic apud Principem non parvam haberet autoritatem et continuam in aula et mensa Principis assistentiam, per Basilium Gavrilica conati sunt illum quoque ad suam malam partem contrahere, putantes quod, si illum consentieniem habuerint, eos posse omnia principis arcana per ipsum rescire, et ita cautius in sua perficienda malignitate procedere.

Hunc, inquam, cum sciret Basilius Gavrilica hominem Deum valde timentem et religiosum, die quadam, ex aula exeuntes, ad eum conversus, inquit: „iamdudum, domine, nos ad prandium „aut coenam tuam non vocasti ; an, quia Principis favorem „plusquam alii adeptus fueris, nos nunc despectui habes et „flocci pendes?“. Minime hoc fieri potest, inquit, „sed non fui „ausus vos homines et barones multis reipublicae negotiis „implicatos meis tenuissimis et pauperibus excipere conviviis, „sed, si placebit, me etiam in hoc prandio te tuosque fratres „pro meis facultatibus suscipere, optarem, quod mihi maximus „honos existimaretur“.

Basilius autem, „nunc“, inquit, „se in prandio quidem adesse „non posse, ad coenam autem tertia noctis hora“ (tempus enim „hybernum erat) „omnino venturum“.

Adveniente nocte, Basilius iuxta datum verbum ad Stephanum coenandum solus ist. Ad coenam accumbentes, largius vinum studio bibit patremque familiae bibere cogit. Ita ad hilaritatem ducti, verba tentatoria vino immiscere incipit, sed haec a Stephano surda quasi aure audirentur, ac, quasi non intellecta, talia dicteria in alium sermonem transmutare conatur. Post autem coenam, in potionem coffe (iuxta consuetudinem), semotis aliis, Basilius apertius clariusque illi dicit „se verbum „toti reipublicae proficuum dicendum illique revelandum habere, „quod si iureiurando illi promisisset se nemini illud revelatu-„rum, ipsum tale arcanum exposuisset“.

Stephanus, cum nihil contra Principem, sed aliquod aliud ad communem utilitatem pertinens ab ipso audire putaret, „nunquam“, inquit, „neminique nisi ex illius permissu revelan-„dum“ iurat.

Tunc Basilius: „notum sit“, inquit, „tibi, frater, principem „nostrum intra paucos dies ex principatu depositum iri et „nescio quem alium novum principem a Porta venturum. „Ideoque hoc tibi revelavi, ne, incautus ob nimium huius „principis in te favorem, in novi principis odium innocens

„incidas. Principem enim imposterum in sede stabiliri non „speres: magnos enim qui illum persequuntur inimicos habet et „iam Portam illius depositionem decrevisse".

Cum haec Stephanus Czerkiessus a Basilio audit: „sed talia „verba, siquidem tibi certa habentur, retulisti ea Domino Prin„cipi sive alteri ex suis consiliariis? Hoc enim magis Principi „revelandum erat quam mihi. Servi enim fidi in hoc consistit „fidelitas ut, non solum sibi commissum opus fideliter exe„quatur, sed insuper dominum omnibus viribus a hostium „inimicorumque moliminibus certum securumque reddere".

Basilius, cum vidisset Stephanum, non eo quo ipse intendebat, sed longe alio et diverso animo verba illius accepisse, revelationis factae statim poenitet, et quod serio dolo declaraverat, iocato obtegere aggreditur et primo se ioco illi voluisse terrorem incutere, Stephano, „etiam ioco audita si vera sunt, „quaeque ad Principem pertinent, omnia Principi aut consiliariis „referri debere, et caput enim et honorem Principis neque ioco „aliquid sinistri patiendum".

Dum immotum animum Stephani Basilius videt, „se", inquit, „Principi dudum hoc retulisset", inquit, „sed, cum iuniores „quoque illius fratres, ut stulti et a senioriibus dementati, huius „factionis conscii essent, se timuisse ne Princeps, suae clemen„tiae et naturalis bonitatis oblitus, durius aliquid in illos ani„madverteret et se fratrum traditor et occisor existeree.

Stephanus: „non ita", inquit, „domine Basili, sed Principis „vita semper fratrum, et praesertim malorum, vitae praepo„nenda est. At ego tibi iuravi quia verba tua non ad vitam et „honorem Principis, sed ad aliud privatum publicae negotium „spectare putabam; ideo neque periurus tibi putandus ero, si a „te audita verba Principi referam".

Basilius, iam imposterum facinus celari non posse videns, „siquidem", inquit, „ita est, ego solus haec Lupulo Bogdano" (principis gener hic erat et officio tunc Magni Spathari fungebatur) „omnia exponam. Optime", inquit Stephanus[1], „sed vellem te haec illi me praesente et audiente exponas, ne me sciente et silente ab alio priusquam a me talia audita esse videantur".

Itaque quinta hora noctis utrique surgentes, ad hospitium Lupuli Bogdani veniunt, quem de somno expergere facientes,

[1] In text: Basilius.

Stephanus: „Domine", inquit. „Spathari, digneris a domino „Basilio quaedam verba audire, quae mihi in hac coena aperuit „et ut tibi eadem referat adduxi; de caetero vos scitis". Auditis a Lupulo iisdem quae Stephano retulerat, summo mane Lupul Basilium ad Principem introducit et quae superius dicta sunt Brancovani, Valachiae principis, ex verbo detexit.

Miron et frater eius, Veliczko, dum alios socios ad incepta frigidiores et quasi rerum inter se collocutarum obliviscentes observant, ne illorum factiones aliquo modo Principi patuissent metuentes, se ante alios purgare volunt. Et Miron quidem ex Putna (est autem Putnae districtus Valachiae confinis) ad Principem scribit, „acsi per certos suos exploratores audivisset „Bucurestii nonnulla verba de eius depositione inter vulgus „spargi, imo nomina quorundam baronum a Principe defectu- „rorum proferri; caeterum qui sint illi barones certam non „potuisse accipere notitiam".

In rebus suis inchoandis semper tardus et gravissimus senex iustaeque vindictae semper clementiam praemittere assuetus Princeps Mironi quidem respondet: „illum optime fecisse quod „de hisce rebus se certum reddiderit, ceterum omnem diligen- „tiam impendat, restare ut nomina etiam illorum factionis par- „ticipum addiscere conetur, suam autem depositionem aut in „principatu durationem non ita curare ut tranquillitatem sub- „ditorum et vicinorum suavem conversationem: siqui autem „harum rerum essent aut esse vellent perturbatores, esse di- „vinum oculum cuncta cernentem, qui cuique tempore suo re- „tribuet secundum opera sui cordis".

Haec itaque hoc modo sedata sunt. Anno sequenti, quod est [1691], rex Poloniae iterum copias in Moldaviam movet. Iterum Principem ad coniungenda arma sua sollicitat. At Princeps eadem quae anno elapso responderat respondet, imo „se se- „quentis anni exemplum recentissimum ob oculos habere" dicit; „nam, si arma sua Regi adiunxisset, totam Moldaviam in „extremam perditionem venturam fuisse Sua Serenitas certo „iudicare potest; ideo prudentiori posset hoc anno proceden- „dum, ne eadem, sive peiora (quod Deus avertat) contingant".

At Rex, ne Papae pecuniam frustra delapidatam diceret, circa fines augusti (quando nimirum terra fructibus segetibusque abundat), transacto Tyrate et Pruto, in Moldaviam copias ducit. Cui Seraskierius cum aliquot tartaricis ordis prope Stephanesti occurrit. Sed Poloni, audacter procedentes, secundo flumine

usque Zagaranczam (qui quatuor horis Iassiis distat) copias ducit; ibi ordas Tartarorum frequentiores Turcasque copiosiores invenit. Nam Calga Sultanus, qui contra Polonos erat ordinatus, ad praestitutam diem non pervenerat. Dum Poloni ad pugnam se parant, Turcae et Tartari fugam simulant et, accensis in circuitu pratis et herbis, nullibi apparent.

Hoc viso, Poloni magis audacter et largiori passu versus Budziak copias movent. Sed, dum ad praeteriti anni infaustum locum, Strinbam, pervenit, quos fugatos putaverat, Tartaros et Turcas in campis longe lateque nigricantes videt: tunc demum considerat se male fecisse quod hostes ulterius prosecutus fuisset.

Non defuit Principis beneficium et christianum debitum in succurrendo periclitantibus copiis. Cum enim Rex castra retro movisset et fluvium Prut (ut montana Moldaviae, Polonis alias quoque salvifica, caperet) remeasset, Seraskierius Mustapha-Passa, ancipiti consilio, parumper in altera fluvii ripa haesit, transeundumne fluvium et Regem usque in Poloniam persequendum, an, Tartaris tantum data licentia eum per Moldaviam persequendi, ipse ut victor ad sua revertatur. Huic consilio sese opponit Princeps, dicens „quod, si Tartaris daretur facultas „per mediam Moldaviam Regem persequendi, maximum immi„nere subditis periculum, qui enim a depopulantibus Polonis et „Cozacis in profundioribus Moldaviae sylvis atque montibus a „Tartaris depopulatos iri, neque solos Tartaros castra Polono„rum, licet debilitatorum, posse spargere et extrema strage illos „afficere; ideo, si proferre auderet saluberius consilium, Se„raskierius ut victor (quid enim ad victoriam requiritur quam „hostis apertam fugam?) non sine magna praemii spe Sak„cziam revertatur. Sultanus Tartarorum siquidem nondum per„venit (cui Tartari forte obedientiores essent), Tartaris transitum „fluvii prohibendum, sibi tamen duo tantum aut tria millia Tar„tarorum dari, quibus castra polonica sequatur, et, si a via „recta illos in aliam partem deviare viderint, inter sylvas tris„tesque locos illos infestarent prohiberentque.“

Suadetur itaque Seraskierius et, Tartaris a transitu fluvii prohibitis, ipse suas copias versus Danubium vertit. Princeps de instituto Seraskierii Regem certiorem facit et rogat ne permittat copias per Iassios reverti, neque miseris habitatoribus anni elapsi stragem inferri patiatur. Promittit quidem hoc Rex, sed ex parte promissis stat, ex parte non; quamvis enim, transacto

Pruth supra Iassios, quatuor horarum itinere, copias versus Cotnar traduxit, tamen depopulatores aut non prohibuit, aut illi, magis Reginae fami quam Regi obedientes, ad consueta latrocinia disparguntur.

Hoc a Principe viso, Tartaris, quos secum habebat, illos prohibendi facultatem dat; in sylvis quamplurimos capiunt, ita ut, incredibile sit auditu, in parte aliqua singuli Tartari septenos caepisse Polonos, et unum septem coreacea sua vincula iniecisse. Certum est, in castris Moldavorum venientes, tribus taleris unum vendebant, eo quod non haberent quocum illos nutriant; cum interrogarentur quomodo unus Tartarus septem Polonos ligare et trahere potuisset, respondebat; „etiam apud „nos in Budziak unus asinus (?)[1] septem camelos post se „trahit, siquidem cameli sunt mites et obedientes; ita et Poloni „in nostra praesentia, primo a me debilitati, malunt apud nos...[2] „vivere, quam cum armis pugnando mori".

Inter hos Polonos fuit captus seniculus quidam Ioannes Tamassauski, septuaginta quinque annorum perpetuus miles, homo natione Moldavus, ex pago Tamass, qui cum ipso Principe ex Moldavia ad Regem Cazimirum ante annos quinquaginta accesserat et per septemdecim annos illius vexillifer fuit. Quem Princeps redemptum in Poloniam remisit, ibi enim iam in nobilium catalogo receptus et pago donatus a republica erat, necnon filios filiasque et satis amplam familiam habebat. Quomodo a Tartaris captus esset interrogatus, respondet ille: „novisti, „Princeps clementissime, cum essemus in castris Polonorum „sub Torone contra Suecos, me neque quinque Suecis terga „non ostendisse et ab illo tempore semper in castris et servi„tio fui; nunquam accidit ut cum fame sit mihi pugnandum: „cum enim nulla superesset sine esca vivendi spes, aliquot nos „e castris exeuntes in propinquam sylvam intravimus, ubi, pru„nas et mala infinita invenientes, quilibet nostrum arborem „ascendit (nihil Tartaros in illis profundis sylvis opinantes); „cum nos gulae mitigandae daremus operam, in trunco arbo„rum Tartaros sedentes, arcus tendentes et hastas quatientes „inopinate vidimus; ita nos, postquam ventrem pomis imple„vimus, descendentes, manus ligandas soli dedimus".

At Rex, cum Cotnar castra movisset, transacto Siret fluvio,

[1] In text: ainus; corecţiunea întâiului editor.

[2] In text: Kassa.

ne sine aliqua victoriae palma in Poloniam redire videretur, versus Niamcz castra movet; est autem Niamcz vetustissima et fortissima civitas. Sed, cum tales civitates milite et praesidio munire principibus licitum non sit, novem tantum venatores homines in arce habitabant (suburbium enim in plano est).

Quam expugnandum Rex aggreditur. Venatores defensionem curant, portas arcis claudunt, singulis partibus civitatis bini ordinantur, praefecto illorum viriliter illis pulverem et spherulas suppeditante. Rex primo irascitur, postea tormenta et bombas applicat, sed, arx cum esset talis quae nihil detrimenti patiatur, quatuor dies Regem in obsidione detinet, quinquaginta milites, cum arteleriae praefecto, perdit, tandem, misso aliquo intercessore, illos salvis animabus armisque egredi et arcem tradere iubet. Illi sex tantum remanserant, quia tres occisi: se urbem non posse tradere sine Principis mandato respondebant. Rex Principis literas per scribas moldavos fingit et, quasi ex Principis mandato esset missus, arcem Regi tradendam iubetur. Simplices venatores venientem hominem a Principe missum et literas vere Principis esse putantes, arcem tradunt.

Dum in porta inferiori descendunt, ubi Rex sedem ad spectaculum exeuntium posuerat, binos vivos singulos mortuos humeris portare videt et praeter hoc nihil.

Cum interrogaret: „at ubi essent alii milites urbem per tot „dies defendentes", praefectus respondet: „nullos alios praeter „illos quos videt novem homines fuisse, ex quibus prima die „tres mortuos, et illos sex urbem defendisse, neque ad mortem „usque tradidissent, si non vidissent mandatum Principis ad „illos adductum".

Miratur Rex et pudore quodam modo suffunditur, quia in epistolis suis ad collegas debebat huius urbis expugnationis modum et laborem notificare. Itaque illos capite plecti praeter ius gentium jubet, sed ab Iablonovskio Duce liberantur et dimittuntur.

Qui, ad Principem venientes, referebant „se non ex se, sed ex Principis mandato urbem tradidisse". Tunc Princeps intelligit artem Regis fuisse et miseros venatores fefelisse.

Rex, postquam tali famosa expugnatione Niamczum occupat, relicto praesidio, versus Suczavam proficiscitur ibidemque in vacuis muris praesidium relinquit et titulo debellatorum Tartarorum et duarum fortissimarum urbium expugnatarum in Poloniam revertitur.

Sed haec fuit ultima et postrema Regis oannis in Moldaviam expeditio, quamvis per filium Iacobum ducesque ostentatiores potius quam utiles expeditiones sequentibus annis continuaverit.

Initio quarti anni dominii sui, filium natu minorem Demetrium, duodecimum annum agentem, cum aliquot baronum filiis, Constantinopolim obsidem mittit et Antiochum, natu maiorem, ad se adducit. Demetrius, postquam Constantinopolin pervenit, licet adhuc tenella aetate, tamen, tam publicis quam privatis rebus sciendi et discendi avidus, latinis literis et turcicis initium dat, cum oratoribus extraneis, et praecipue cum Regis Galliarum, domino de Satonow[1], et Belgiarum, domino Collier, assiduas habet conversationes et per parentem suum in europeas partes cum oratoribus literarum correspondentiarumque constituit commercium.

Valebat illo tempore auctoritas oratoris Galliae, eo quod Gallos contra Caesarem bellum declaraturum promittebat, neque Turcas cum Germanis pacem faciant quantum poterat, impediebat. Nec incassum, nam, succedente Kioprili-Mustafa-Pasza in Vesiratum, maiorem exercitus germanici partes Galli ad Renum traxerunt, — pauci ad confinia custodienda relicti, — Turcis Beligradum aliaque quae trans Danubium occupaverant loca recuperandi occasionem praebuerunt.

Poloni cum[2] ducibus sub Camenico longis tormentis ignem fumumque ostendebant et, audito adventu Turcarum et Tartarorum, statim prudenter receptui canebant. Inde intra tres circiter annos princeps pacate et tranquille dominium exercebat.

Cum iuvenes principes[3] utrique adhuc morarentur, beatae memoriae Brancovanus, Valachiae princeps, nescio quo impulsu, Constantinopoleos Caimacamum (Vesirius enim et Sultanus Adrianopolim abiverant) per suos residenies falso certificat Cantemyrium defectionem parare et pro genuino suo filio fictum alium et non proprium ad aulam misisse; ideo primus non dimittendus quousque de secundo certior fiat Sultanus.

Illo tempore Istambol-Caimacami erat Amudze-Ogli Hussein-Pasza (qui pace carlovitiensi Europeis notus est), cui dum residentes talia referunt, utrosque filios Cantemyrii ad se adduci iubet: priorem noverat, posteriorem nondum viderat. Quibus

[1] Châteauneut.
[2] In text: sub
[3] In text: Principi.

adductis, statim ac natu minor auditorium intrat: „mentiti „sunt", inquit, „qui mihi dixerunt illum fictum esse Cantemyrii „filium; nam de maiori forte aliquis dubitaret, si nesciret, de „minore autem ipse testis esse possem, quia aetate tantum a „parente suo differt, alioquin vivam parentis imaginem gestat". Nostris residentibus hoc a Pasza audito, rogarunt postea ut illis patefaceret, quis talis nebulo talia effutierit verba? Respondit ille: „*Dincarindassi*, i. e. frater, aut eiusdem religionis „cum illo, Valachiae princeps. Vos autem scribatis principi „vestro quod, si vellet utrosque apud se accipere, nos illi hanc „amicitiam non negabimus, neque enim toties celebrata illius „fidelitas deinceps opus habet obsidibus". Quod tamen.Princeps noluit, sed tantum natu maiorem in Moldaviam adduxit, minorem autem, ut diximus, per triennium Constantinopoli manere voluit.

Toto triennio nullum in Moldavia accidit bellum, nullae Polonorum invasiones; ideo nonnihil principatus et habitatores confirmantur et pristini status florem editurus videtur. Non tamen inquieti quorundam animi internis, sed non apertis seditionibus, Principem (cooperante Valachiae principe) deturbare tentabant, sed, re infecta, iterum ab incepto desistebant.

Anno tandem—, Mustafa Passa ad Vesiratum acceptus (quem Cantemyrio faventem Brancovanus sciebat), iterum eosdem Moldavos suis promissionibus et inescationibus corrumpit et, cum videret Cantemyrium vi pecuniae deponi non posse, impium opus aggeri conatur.

Scribit enim non ipse, sed per suorum manus, ad Myron et fratrem eius Veliczko (quem Princeps officio Hetmani exauthoraverat et Supremum Vornicum Superioris Moldaviae constituerat, suffecto in illius loco Lupulo Bogdano, suo genero) docetque „quocunque modo possint rebellionem excitent Princi„pemque et filios totamque eius familiam necnon quosdam „fideles, quorum primus habebatur Georgius Rossetus proto„vestiarius, consiliarios trucident, deinde omnes conspirantes „in Valachiam se recipiant; ipsum autem etiam mille bursas „in Aula expensurum et eo non solum innocentes redditurum, „sed etiam Veliczcum principem constituturum". Myron natu minorem habebat filium nomine Petrascum, principis Supremum Camerarium. At suarum rerum prudentior moderator Princeps, non civium sanguinis effusione, sed sua clementia principatum confirmare conatus, ut illorum malignitatem et inveteratam

hostilitatem alio modo in bonum derivandas transmutandasque curat, itaque filiam suam Elisabetham Myronis filio Petrasko desponsat et circa Domini natalitia nuptias celebrare proponit.

Nequissimus autem Myron cum suis sociis nuptias occasionem Principem adoriendi et nefandum facinus perficere eligit. Quod tali modo inchoat: Veliczko viduus erat et, quo plus amicitiae speciem testificaret, filiam Paladi Protovestiarii, patruelem Hetmani Lupuli Bogdani, uxorem ducendam a Principe postulat. Princeps illi facultatem nubendì eamque uxorem ducendum concedit. Ubi in pago fratris sponsae ad nuptias celebrandas congregantur, equidem omnes illi qui eiusdem nefariae colligationis consilii et socii erant, inter densiora ‚pocula Veliczcum principem nominant et sponsam principissam (solent enim neonymphi principales coronas capiti imponere), neque illos imposterum debere talem habitum deponere dicunt, se omnes ad omnia illius iussa paratos esse. Inter hos erat et quidam nobilis Ioannes Czefescul, qui antea, cum non esset illorum factionum particeps, cogunt eum quoque in hac conspiratione iurare, alioquin acerrimam mortem experturum: prae nimio timore iurat miser Ioannes et fit consors illorum arcanorum.

Absolutis nuptiis et cerebro a crapula liberato, Ioannes quid in nuptiis et fervescente mero coactus iuraverit in sobriam memoriam revocat et, nulla facta mora, ad Principem veniens, omnia quae in nuptiis a perfidis locuta et faciendum constituta fuerant, clare exponit. His a Principe auditis, statuit primo iuxta suum morem patientiae locum dare, forte reliqui quoque, poenitentia ducti, ab illa insania sese revocarent. Caeterum Ioanni omnia silentio premere iubet.

Sub hoc tempus, completis tribus annis a quo filium suum Demetrium Constantinopolin miserat, iterum Antiochum Constantinopolin mittit. In cuius adventu aliud stratagema bonus Brancovanus excogitat: per quendam enim ignotum privatumque hominem Principis residentem informat quod, in adventu fratris maioris, Principem quendam suum capitaneum cum selectis optimisque equis et militibus ordinasse ut utrosque principes furaretur, et hoc esse evidens signum quod plusquam quadraginta equos vacuos secum duxerit. Quod verum erat, nam capitaneus, qui cum maiori venerat mercandi gratia, circiter quadraginta equos secum adduxerat, ut postea a Pasza probatum fuit.

Residens Principis, homo parum fidus et simplex, nomine

Spandonio, impostoris verbis credit, extra urbem in pago Calpha multos vacuos equos ali certo rescit, inde concludit impostoris verba esse certa. Itaque, solus ut stupidus ad Caimacanum adiens (Imperium enim adhuc Adrianopoli versabatur), occultum se ad Caimacanum habere verbum dicit. Ad audientiam privatam admissus residens : „Domine", inquit, „ego quidem sum homo „natione mea Graecus, et in hac urbe natus. Sum in servitiis „Aulae quae spectant ad principem Moldaviae; teneor tamen „Sultano maiorem fidelitatem debere quam principi meo. Ideo „notum tibi facio Principem ex consuetudine iterum natu ma- „iorem e filiis Constantinopolin misisse et natu minorem ad „se postulare ; ego autem a certis hominibus certificatus sum „Principem quendam capitaneum cum quadraginta et plus equis „ordinasse, qui utrosque principes furet, et ad se ducat. Unde „facile coniecturari licet eum ab Aula defecturum Sultanea. Quod „factum ego, cum sim, illius in hac constantinopolitana Aula „residens, ne in aliquod inexpectatum incidam periculum, [com- „municare debeo]".

Hoc a Caimacano audito, quendam Agam mittit ut videret an alantur tales equi in illo pago. Quo abeunte, casu accidit ut capitaneus ille equos, aliquantum ex via refertos, ad forum vendendos duceret. Cui occurrens missus a Pasza, interrogat „cuius sint equi, et ubi ducantur". Respondet ille „esse equos „vendibiles et ad forum equorum illos ducere".

Illos Aga usque forum venditionis sequitur, quousque omnes venditantur, diligenter observat, tandem ad Paszam reversus, quae viderit exponit. Pasza, subridens : „quomodo", inquit, „ille nebulo tam magna et impossibilia mendacia dixit?". Et per suas literas de proditione sui residentis certiorem fecit.

Residens, a suo officio depositus et stipendio privatus, maledictis Brancovanum singulis diebus et omnibus in locis impetiebat, a se delusum dicens, panem et honorem suum perdidisse.

Dum Demetrius Constantinopoli in Moldaviam ad parentem venit, Mavrocordatus, qui adhuc Viennae detinebatur, missis ad uxorem suam literis, mediante Michaele Rosseto, a Principe petit ut Demetrium filiae suae Helenae desponsaret. (Antiochus, enim filiam principis Ducae Constantinopoli, mediantibus Callinico Constantinopoleos et Dositheo Hierosolymorum Patriarchis desponsaverat.) Cui Princeps respondet: „filium adhuc inaptae „coniugio aetatis esse; si Deus autem concesserit, patrem fi-

„liae, Alexandrum, incolumem domum suam redire, se talis ho- „minis filiam filio suo sponsam fore non recusaturum".

Sub hoc tempus Valachiae quoque princeps, quo magis fraudes suas et malas intentiones obtegeret, supremum suum baronem Cornesculum Banum multis de causis legatisve ad principem Cantemyrium mittit. Cuius negotiis, aut factis aut fictis, postrema visitatione, dicit „ex mandato sui principis se debere filium „quoque Principis convenire". Interrogatus „quae esset causa „tam expressi legati ad puerum aditus", ridibundus legatus: „principem suum aliquot filias et prudentes et formosas habere, „ideo vellet tales sibi generos et prudentes et formosos inve- „nire".

Accepta a Principe licentia, ad hospitium iuvenis principis deducitur. Qui, post alia brevia complementa: „habeo", inquit, „quid domino meo referam, nempe principem, licet iuvenem, „sed libris armisque circumdatum; unde coniecturari possumus „utrique disciplinae deditum esse".

His caeremoniis finitis, legatus ad dominum suum proficiscitur. Princeps Cantemyr, iuxta dominiorum illorum consuetudinem, transactis decem diebus, generum suum Lupulum Hetmanum legationis, munere ad Brancovanum expediturus, iubet illi ut aliquot nobiles baronum filios secum accipiat, inter quos unum ex factionis coniuratis, Georgium, fratrem Mitrae cognomento—, ducat. Hoc autem fecit ea de causa: cum enim sciret coniuratos occasionem aliquid scribendi ad Brancovanum inquirere et non facile sine litterarum interceptionis periculo hoc invenire posse et, cum viderint unum ex sociis suis cum legato in Valachiam discessurum, impossibile esse illos illi aut literas aut verba aliqua non tradere, quem postea in reversu quid in Valachia fecerit, examinare. Quod et secutum est.

Nam illi nequissimi, [cum] Georgium illius legationis comitem vident, optimam nactos occasionem rati, non solum ad Brancovanum, sed etiam ad alios barones valachos, et praesertim ad Constantinum Stolnicum Cantacuzenum, dant, nihil tamen in illis aperte aut male, nisi ex coniectura, scribunt, caetera omnia Georgio referenda committunt.

Princeps legato suo iubet ut certos fidosque homines, qui vestigia Georgii, postquam Bucurestium pervenerit legatus, ordinet et apud quem Valachum intraret, et an diu apud illum moratus fuerit, resciant.

Quo facto, postquam Lupul Bogdan Bucurestium pervenit,

apud Principem magna cum pompa ductus, orationis munus dedit. Amice et politice tractatum intra sex dies iterum remisit[1]. Georgius autem, coniuratorum legatus, diversam suam et perniciosam legationem viriliter, sed sine fausto successu, executus, cum legato reversus est[1]. Postquam autem legatus ad Principem venit, quae in Georgio observaverat omnia declarat.

Ita Princeps Myroni et fratri suo iubet ut se ad nuptias praeparent, tempus enim quadragesimarum natalitiorum Domini instabat. Illi ad pagos suos facultatem discedendi petunt, re autem ipsa ut ad praestitum facinus arma et alia necessaria parent.

Diu Princeps dubitavit utrum illos sinat in nuptiis, quando nimirum occultis armis in Aula venient, an prius illos capiat. Tandem decrevit melius esse illos, cum essent diversi et in pagis suis separati, capere quam in nuptiis, ne forte aliquid inter pocula et arma insperatum contingat.

Ita Myron domum discedit, filium suum natu maiorem Nicolaum secretarium Constantinopolin mittit. Veliczco, cum esset ad pagum discessurus, ad tertiam usque diem manere Iassiis iubet Basilium filium Gavrilicae (qui Supremus Vornik Inferioris Moldaviae erat) et[2] quaedam illius provinciae perplexa negotia discutienda dat.

His ita ordinatis, quadam nocte, ante coenam, accersito filio suo Demetrio, iubet illi: „si ego in coena te interrogavero quare „nemo baronum nobiscum coenare (non) remanserit, et praesertim Lupul, cognatus tuus, cui ego solus remanere iussi, tu „mihi respondeas: ideo neminem remansisse quia apud Ste„phanum stabuli praefectum coenandum et post coenam chartis „ludendum invitati sunt". De diu autem mandaverat Lupulo ut, accepto secum Georgio, ad Stephanum coenandum ducat et, quando vocabitur, illum secum in Aulam adducat.

Ita Princeps post sumptam coenam Demetrio: „quare", inquit fili", nullum ex baronibus nobiscum habemus in coena?".

Ille, ut erat edoctus, superiora respondet. Princeps, quasi iratus, sed iocose mandatum scribi iubet „ut quoscumque invene„rint in domo Stephani Czerkisi[1], aut coenantes, aut chartas „ludentes, ad Principem illo momento adducant, et a singulis

[1] Fuerat: Sed non sine veneni infectione, ab illa enim legatione haemoptisi semper laboravit. Deinde. Hoc sub Principe Antiocho factum, adiectum est.

Ms : ad.

„denos aureos strafl mandato— accipiat". Per supremum camerarium mandatum mittitur (prope autem erat hospitium Stephani ab Aula Principis). Chartas ludentes invenit; salutans, mandatum illis porrigit, quo lecto: „eamus", inquit Lupul, „fratres, aliquis prodidit nos hic chartas ludere et Principem „hac coena locum reliquisse". Et statim camerario decem aureos strafl ipse primus dat, pro reliquis ad crastinum se obsidem ponit.

Itaque omnes quoscunque invenit camerarius ad aulam adduxit. Interim Princeps mandat ut somatophylaci — clausis portis arcis, parati essent, neque intrare neque exire cuiquam permittant custodibus iubet. Hoc facto, barones chartarum lusores introduci iubet: primus ingreditur Lupul, sequitur Stephanus. Georgius in alio cubiculo remanet. Illis duobus intrantibus, Princeps, acsi iratus, in illos invehitur et: „Quare tu, „Lupule, hoc fecisti: cum ego tibi in coena mecum manere „iusserim, mandato non obediisti"?

Lupul „se peccasse" dicit et veniam a Principe supplex rogat. Stephano autem inquit: „tu non solum quod meo in favore „sis, et in singulis coenis bene novisti me neque musicis „admodum delectari, neque longis mensis et potationibus esse „contentum, praeterea iam duodecimus est annus a quo viduus „in hoc principatu quasi vitam solitariam agerem, neque habeo „quare ad cubiculum, praesertim hisce longissimis hyemalibus „noctibus, festinem, ideoque bene scis me nullam post coenam „aliam posse habere recreationem praeter tuum colloquium et „huius" (filium suum Demetrium indicans), „qui ad duodecimam usque mihi aliquando veterum historias [legere] voluit, „et aliquando sacrum textum ex sclavono idiomate in vernaculum interpretatur aut sermones suavissimos illius beatissimi „Chrysostomi recitat. Quare autem hoc fecistis, vobis singulis „denos aureos Supremo Camerario mulctam dare assignavi. „Caeterum quis alter vobiscum in chartarum gymnasio fuerit „dicatis."

Illi secum unum tantum habuisse Georgium Apostolum. (Hic prius sororem Lupuli Hetmani uxorem habuerat, sed sine prole ante aliquot annos e vivis discesserat.)

„Ubi autem ille sit" Principe interrogante, „adesse eum", dixerunt, „et quidem in maiori cubiculo". „Intret ille quoque" Princeps iubet. Quo intrante, Princeps „coenam parari" (quia nondum erat finita), „et illos assedere iubet". Post brevem

cenae moram, iuxta morem salutare Principem in maius cubiculum exeunt, ex more portionem caffae expectantes. Interim Princeps Demetrio iubet ut scriptis mandatis „vigiliarum prae-„fectum cum segbanorum militum cohorte ad Basilium, Gavri-„licae filium, et Veliczcum, fratrem Myronis, capiendos mittat".

His ordinatis, Georgium ad se in cubiculum interius introduci iubet, et illi sic est locutus ; „Georgi, bene novisti quo in ho-„nore apud me fuisti, et non solum te, sed alios quoque omnes „quasi filios meos paterno fuerim prosecutus amore ; nunc „autem quae fuerit tantae vestrae malignitatis et impietatis causa, „quod in caput meum meorumque conspiraveritis, et, neque „Deum timentes, neque homines verentes, patricidium in me, „parentem vestrum et dominum, male cogitastis ? Nunc autem, „si mihi omnem veritatem sine tormentis (quae te expectant) „dixeris, per vitam filii mei, quem adstare vides, te vita do-„nabo et crimine solvam. Praeterea qua legatione fueris apud „Valachos, a tuis participibus iunctus, revelare ne procrastines; „alioquin, veritate ab aliis comperta, tu salvus non eris".

Georgius, his a Principe auditis, panico perculsus terrore, perdito linguae usu interceptoque spiritu, totus paralyticus factus, neque loqui, neque moveri de loco poterat. Tandem in hac verba erumpit : „Princeps clementissime, siquidem video cle-„mentiam tuam crimina mea longe superare et ab irremissibili „meo peccato superabundanti tua gratia et benignitate liberum „nuntias, totam veritatem tibi revelare et sigillatim omnes pes-„simas nostras intentiones non negabo". Itaque primo omnia quae in nuptiis Veliczko constituerant et iuraverant (prout et Ioannes Czifescul prius dixerat) enarrat, deinde quomodo a Myrone, Veliczko et Basilio coeterisque sociis fuerit instructus ut Constantino Stolnico Cantacuzeno et per illum Brancovano referat, „se nempe paratos esse in nuptiis circa natalitia Do-„mini peragendis in convivio armatos ingressuros et super ipsam „mensam Principem, filium eius, generum Lupulum, Georgium „Protovestiarium, Alexandrum Postelnicum et Panaiotem alios-„que Principis consiliarios trucidaturos. Postea in Valachiam „ad principem se recepturos, et inde ad Aulam ituros ibique „mortuos fictis literis accusaturos et mendacibus testibus eos „voluisse principatum Moldaviae regi Poloniae dedituros et ab „Sultanea Aula defecturos eosque in desertores unanimiter in-„surrexisse et malos male perdidisse. Ad haec responsum a „principe accepisse quod, si illi haec acta fecerint, se ad mille

„usque bursas in Aula turcica expensturum, et eos non solum ab „illo facinore purgaturum, sed ed Veliczkum illis principem cons„tituturum".

Dum haec ille largo ore fatur, Princeps iubet „ut quae dixerit, omnia propria manu scriberet", dataque illi charta, omnia tremebunda manu scribit et nomina capitum conspirantium indicat, Myronem videlicet, Basilium, Veliczkum, Ioannem filium Myronis (Nicolaum autem et Petrascum hanc rem ignorare dicebat), Lupulum fratrem Basilii (duos autem illius fratres, Costakium et Salomonem, esse consilii participes negabat), Antiochum Joram, Constantinum Razum, qui sororem Basilii uxorem habebat, et Paulum Bozoranum; ad hos adiungebat omnes cuiuslibet eorum consanguineos et propinquos, sed nullius notae homines.

Huius chirographo accepto, illo in remoto cubiculo custodiri iusso, post illum Basilius Gavrilicae introducitur. Quo ingresso, Princeps illi scripta Georgii legenda iubet. Qui postquam legit, in terram procidens, „Princeps", inquit, „clementissime, ego „sum novus Christi et Domini sui proditor Iuda; si est Iudae „remissio, erit mihi, si illi non, neque mihi". Cui Princeps, „si", inquit, „bona illa parenti tuo Gavrilicae etiam post mortem „amicitia non esset observanda (illi enim in meis praecordiis „seminique suo iuraveram, ne aliquis ex semine illius gladio „meo moriatur), te, ut nequissimum et perditissimum hominem, „hoc gladio" (gladium quem penes se habebat evaginavit) „nunc „perfodissem et vitam tam crudelis et in dominum et fautorem „tam in gravi perduelis de medio viventium abstulissem. Nunc „autem dico tibi: non morieris neque manu, neque meo iussu, „modo fateris utrum vera sint haec omnia quae Georgius Apo„stoli scripsit, et tu legisti".

„Vera", inquit, „illa sunt, Domine clementissime, imo et alia „quamplurima sunt quae ille aut nescivit aut prae timore „ommisit". „Sufficientia sunt et haec quoad malam vestram inten„tionem, quibus et iustitiam et clementiam meam exercere „possim", dicente Principe, Basilium educi et Veliczcum introduci iubet. Hi ambo in maiori cubiculo obviantes, Veliczo: „quid est", inquit, „frater, quod media nocte tali modo satel„litibus constipati accersiti sumus", Basilio, se nescire dicente, transivit Veliczko ad Principem introductus, acsi nihi tale intelligeret aut opinaret fausta. „Faxit Deus", inquit, „domine „Princeps, tali hora nos accersitos voluisse, an aliquid novi ex „confiniis aut aliis partibus advenit?". „Advenit", respondet

Princeps, „en literae, quas accipe, lege, et quid super hac re „sentias, dicas“. Ille, acceptis de mensa literis, legit, sed legendo, salivas deglutiendo, tremulis labiis conscientiae reatum arguebat.

Finita lectione, licet iterum a Principe interrogatur „an intel„ligeret quae in illa charta scripta essent et an cognosceret „cuius manu essent scripta“, ille: „miror“, audaci proferens voce, „inquit, „domine Princeps, quomodo talia pueri(li)s consentanea „audire et scire velles, cum ego putarem aliquid publice ma„lum superventurum a confiniis aut Tartaris Turcisque tibi „notificatum, ideoque nos media nocte vocasse; caeterum quid „hic legatur aut quis talia scripserit, neque intelligo, neque „novi“. Princeps inculcat „melius attentiusque vellet perspicere; „forte secunda lectione intelliget“.

Veliczko, his auditis, quasi iratus, chartam de manu super mensam abiicit „et rem sibi ignotam, notam dicere non posse, „etiamsi Princeps iubeat“.

Tunc Princeps, accepto sceptro, quod super mensam stare solet, aliquot illi propria manu (nque fas est supremi ordinis barones nisi Principis manu percuti) impegit, post eum ad carceres duci iubet. Cum esset egressus, licet graviter percussus, hilari tamen facie ad adstantes: „putabam“, inquit, „aliquid „magni momenti a me Principem interrogaturum, sed non au„divi nisi quaedam puerilia et a pueris dicta mendacia, quod „maxime miror tam gravem virum et prudentem principem his „aurem praebuisse“.

Cum autem ridens se ad carcerem deduci [videt], fictam illam dimittit magnanimitatem, et se apud Principem verba habere satellitibus dicit. Qui Principi data notitia, princeps Stephanum, stabulae praefectum, ad eum mittit quidque dicendum haberet illi dicat iubet. Veliczco nihil tamen dicit praeter quod diris maledictionibus Brancovanum principem et fratrem suum Myronem impetebat illosque fuisse causam sui interitus atque totius familiae desolationis. Praeterea rogat Principem „ut cum „uxore sua clementer agat neque omnibus bonis spolietur, „multam enim et gravem alienam pecuniam eam ob expensis „in nuptiis faciundis deberi, neque sinat Princeps animam eius „alieno aere aggravari; de vita autem sua neque posse, neque „debere rogare, siquidem iusto Dei iudicio punitum se sentiat, „quandoquidem suffecerit illi inter primos barones tertiam se„dem occupasse et apud Principem plusquam alii honoris atque

„authoritatis obtinuisse, ad haec voluisse etiam ipsum Princi-„pem de scamno detrudere et in caput uncti Domini manum iniicere."

His duobus in carceribus coniectis et Ioanne, filio natu maiore, ad Supremi Camerarii cameram sub custodibus dato, armigerum ad Myronem (quem ante tres dies domum discessisse meminimus), cum aliqua militum manu, mittit. Ita ad alios quos capti coniuratos nominaverant, alios milites ordinat. Sed contigit ut illa ipsa nocte qua, Basilii Gavrilicae domu a satellitibus occupata, ad Principem eum ducere volebant, servus quidam Lupuli Gavrilicae, ad fratrem cum literis missus, domum properaret, at, cum vidisset domum circumdatam et in aula domus tumultum aliorum multorum militum, a porta domum reversus, fugam per tenebras capit et Lupulum certum facit se oculis vidisse militem domum Basilii fratris invasisse, praeterea magnum tumultum intus audivisse; quare autem hoc factum fuerit, neque audire a quopiam potuisse, neque plus ibi morari ausum fuisse. Lupul, auditis a famulo suo his, illico cognoscit fraudes et conspirationes suas Principi patuisse et ideo noctu Basilium capiendum iussisse; nihil moratus, data aliis consciis notitia, illa nocte, relictis uxoribus, in Valachiam apud protectorem Brancovanum aufugiunt. Ad quos, cum pervenerint missi a Principe, ante diem illos decessisse intelligunt. Itaque illi liberantur in illo casu, graviori illos manente, ut ulterius videbitur. Nicolaum, quem Constantinopolin profectum fuisse diximus, cum ex mandato patris diu in aliquo [loco] moraretur, licet rem perfecte resciret, in Barlad inveniunt eumque Iassios reducunt.

Qui autem ad Myronem missi fuerant, cum domum illius perveniunt, aliud Dei mysterium et iustam vindictam admirantur. Nam hi mandatum habebant ut captum sine momenti intervallo Iassios eum adducerent, ex altera parte uxorem illius, hesterna nocte mortuam et super mensam extensam, ut Moldavis moris est, congregationem sacerdotum ex vicinis pagis expectantem vident.

In mandatis Principis nihil ad Myronem scribebatur quam, illo momento quo videret mandatum, citatis equis Iassios veniat. Hoc urgentibus armigeris, ille illis impietatem illorum exprobrabat, quomodo nempe posset uxorem insepultam relinquere et ad Principem illa hora iter accipere? Coeterum filium suum Petrascum, quem sponsum diximus Helisabethae, Principis filiae, ad Principem expedit, illum enim secum ad pagum acceperat.

et casum suum lamentabilem, mortem nempe uxoris insperatam, et quod secundum mandatum non potuerit illa ipsa hora ad Principem proficisci, scribit.

Coeterum, conscientia compunctus, penes filium aliquem fidum suum hominem tribus mutaticiis equis mittit eique iubet quod, si audiverit aliquos barones aut captos, aut aufugisse, quamcitius illi notitiam rei referat. Ita armigeri, illius lacrymis persuasi, custodias quidem occultas circa domum ponunt, neque fugiat firmiter custodiunt.

Secunda autem nocte Veliczcum, hora noctis tertia, ante portam Aulae, decapitari in plateaque protectum cadaver suis vestimentis cooperiri iubet.

Petrascus, filius Myronis et nepos Veliczci, dum per totam noctem citatis equis ante diluculum lassios pervenit, et, cum recta ad Aulam Principis tenderet, Supremus enim Camerarius erat, huic enim semper porta qualibet noctis hora aperiri licet, ante portam apud fontem cadaver aliquod videt. De equo descendit, sed, cum non posset quale cadaver esset, ob tenebras nondum diluculo illustratas, discernere, vestimenta tangendo percipit esse serica, et quidem vestimenta nova et non vilia. Famulus autem Myronis, quem a Myrone ad res explorandas missum modo diximus, diligentius palpando, et iam diluculo quoque super horizontem crepante: „hic est", inquit, „avunculus tuus Veliczko; quid stas?", Petrasco iuvenis, ut labilis animae homo, obstupescit, quorsumque se vertat inscius, portam aperiri, seque Magnum Camerarium esse custodibus dicit Custodes aperiunt; ille recta ad filium Principis tendit et, lacrymabundus, se miraculum pavendum et insperatum vidisse, nempe cadaver avunculi sui Veliczci in platea ante portam aulae iacere, dicit.

Demetrius princeps „se quid ille diceret, neque scire, neque „intelligere" respondet, „sed, facta die et surgente ex somno „parente, posse aliquid melius addisci".

Servus Myronis, postquam cadaver fratris domini sui viderat, ad Myronem revertitur, sed, cum vellet ad illum intrare, a custodibus capitur: „unde venerit et ubi fuerit", eundem heri in aula Myronis parentalia procurantem vidisse aiebant. Famulus primo negat alicubi fuisse, postea ad sacerdotes ex vicinis pagis congregandos missum fuisse, tandem, post aliquot verbera, verum fatetur, quod nimirum a Myrone fuerit cum filio suo lassios missum et quod ibi ante portam Aulae cadaver Veliczci vidisset, et haec domino suo referenda revertisse.

Sepulta nondum erat uxor Myronis. et alia mandata, per Macri Postelnicum a Principe missa, superveniunt, quibus armigeris mandabatur ut, quocumque in loco illos mandata Principis invenerint, Myronem illo in loco decapitarent. Quod illi, secundum mandatum, Myroni, quae ad animam quoque spectant suam (ut nimirum confessarium accerset et. audito sacro, sanctam communionem participet) videat.

Cum tale testimonium audit Myro, neque artium technarumque suarum locus aut occasio daretur, confitetur. sacrum audit et communionem sacram participat, deinde ab armigeris calamum et papyrum, ut ad Principem tres, quatuor literas scribat, rogat.

Quo impetrato, ad Principem has literas scribit: „Clementissime et patientissime Princeps, agnosco me in hoc ultimo „vitae articulo non tuo mandato, sed iusto Dei iudicio positum „esse. Ideo rogo, siquidem veniam vitae obtinere non possum, „neque enim dignus sum, saltem animae meae peccatum, quod „in te a multo tempore peccabam, miserearis, et peccatum „animae meae in venturo seculo, coram divino tribunali, ne exquirat; quod si exquisiveris, et corpore et anima [in] aeternum pe„ribo. Petrascum filium et alios meos filios huius factionis in„scios scias, et miserearis illis ut innocentibus."

Inde, [de]capitato Myrone, in eodem cum uxore monumento conditus fuit. Veliczko autem tertia die sepeliendus uxori datus est.

Et talis fuit finis horum duorum fratrum, quorum malignitatem Princeps sua longanimitate spatio sex annorum distulit, illi autem eius gratia totidem annis abusi sunt.

Lupul autem Gavrilicza, Antiochus Jora, Paulus Bozoranul, cum aliis minoris notae, ut diximus, elapsi ad Brancovanum, Valachiae principem, aufugiunt, quos ille „bono animo esse" iubet, „se autem facturum sic, pro morte Myronis et Veliczko „vita Cantemyrii et suorum consiliariorum redempturum, modo „illi dictis et iussis illius per omnia obediant".

Ita Brancovanus, aperto capitalis inimicitiae vello, fugitivos barones multa pecunia adiutos ad Portam Sultaneam mittit suisque residentibus iubet „ut nec labori nec expensis parcant, „quousque Cantemirius depositus cognoscat quis esset Bran„covanus, quisque ille".

Interim arzmahzar falsum fingit, acsi ab omni Moldaviae senatu omniumque habitatorum consensu esset scriptum, conflat, in quo scribit: „Aliquot primi ordinis et probatae fidelitatis

„barones, cum viderent principem Cantemyrum, cum suis malae „partis consiliariis, non solum populum tyrannice devexare, „alios palis affigere, alios igni comburere et aliis sexcentis di- „versis tyrannidis suae modis miseros subditos cruciari et „bonis vitaque spoliari, sed occulta manu dominium Moldaviae „Polonis dedicare tentantem, illi ne hoc fecerit publice impedire „voluisse et coram Turcis christianisque molimina et tentamina „eius exprobasse. Cuius rei ille impatiens, malum suum genium „consiliariorumque suorum secutus, alios baronum saeva morte „e vivis subtulit, alios in profundissimis tenebris, acsi in in- „fernalibus cruciatibus, ut bonis illos spoliet, excruciat, alii „qui fuga vitam salvare potuerunt, ad clementiam et iustum „iudicem Fulgidae Portae confugisse iustitiamque a Sultano „rogare, ut Cantemyrius princeps primo deponatur et postea „inter illos quae sit iusta causa audiatur, illo enim in principatu „stante, coeteros miseros ad Aulam venire cohiberi, et, siqui „non carceribus detinentur, eius tyrannidem metuere, despe- „rantes, ne, quodam modo iustam illi a Sultano debitam poenam „evadens, in principem confirmetur, itaque illos non solum „bona et paternas possessiones, sed cum illis et vitam perdi- „turos. Itidem dignetur Sultanea Maiestas ex vicinis sciscitari, „nempe Valachiae principe et Seraskiero“ (sperabat enim Bran- covanus Seraskierum ad suas partes convertisse), „de rerum „moldavarum statu et de tyrannide quam Cantemyr cum suis „in subditos Imperatoris immanissime exercet. Sin autem Sul- „tanea Maiestas Cantemyrum exauthorare noluerit, dignetur „illis aliquem locum alio habitandum, ubicumque terrarum ille „locus fuerit, illos autem libenter ad illum locum cum suis „liberis atque uxoribus discessuros, modo a tyrannide Cante- „myrii liberentur, et, quod deterius est, se omnes paratos esse „ad triremes condemnari quam illo vivente in patriam redire.“

His et his acrioribus mendaciis instructos Moldavos Adria- nopolin, ubi tum Sultanus morabatur, mittit, necnon magna pe- cunia a Seraskiero literas ad Supremum Vesirium impetrat, quibus ille significabat „in Moldavia, multos boiaros“ (sic Turcae ba- „rones vocant) „a Principe occisos, incarceratos, multasque in „partes fugatos, coeterum quae sit huius confusionis causa „nondum pro certo accepisse, at, accepta certiori notitia, Fulgi- „dam Portam certiorem redditurum“.

At princeps Cantemyr, accepta notitia baronum fugitivorum ex Valachia Adrianopolin discessisse, suos aliquot barones

mittit, inter quos primi erant Lupul Hetman, Alexander Postelnik et Georgius Russetus Protovestiarius, brevesque ad Supremum Vezirium dat literas „se nempe ex sultaneo mandato, latrocinia, fures et depopulatores homines ex Moldavia expellendi „gratia, hucusque plusquam 4.000 latronum diversis mortis ge„neribus orcò tradidisse, sed, cum inter primates nonnulli „essent, quamvis non aperte latrones, sed latronibus faventes, „consentientes, hos quoque de medio tollere et principatum „subditosque a talibus quietos securosque facere decrevisse, „illos autem, facta conspiratione, apertis armis in ipsum irruere „tentasse, quorum fraudes et molimina detecta (ut fatentur illi „qui apud se detinentur), illorum aliquot coepisse, duos fratres, „conspirationis capita et ductores decapitasse, reliquos, adhuc „in carceribus (ob pecuniam quam nonnullis musilimanis de„bent) detentos, nondum occidisse, aliquos autem in Valachiam „aufugisse et inde, quorum impulsu nescire, ad Fulgidam Portam „ivisse, ibi se iustificaturos sperantes, aut, ab aliis illis similibus „seducti, nova mala et seditiones habitatoribus excitaturos".

Literis Principis a Vesirio lectis, statim Iengiczar-Agasi iubet ut illos fugitivos Moldavos capiat et ad publicum divan adducat (erat autem Iengiczar-Agasi Daltaban-Mustafa-Pasza, qui paulo post Seraskier contra Polonos est ordinatus). Iengiczer-Agasi iusta mandatum hospitia illorum explorat, invenit capitque Coram Vesirio constituti, supplicationes illas fictas et mendaces porrigunt: ex mendacio nullam veritatem probare possunt, ad Mufti pro fetva releganfur. Mufti fetva dat: „qui principi ab Imperatore ordinato „rebellat, Imperatori rebellat, at rebelliones in Imperatorem morte „puniuntur; ergo hi rebelles in principem Moldavi morte puniendi „sunt", et subscribit. „*Katl, Mors*". Ex Vesirii et Mufti sententia ad mortem miseri destinantur Moldavi. Deum solum adiutorium clamant, Brancovanum, principem Valachiae, blasphemant, „impos„torem, seductorem et causam perniciei illorum ibi, aliorum „autem fratrum suorum in Moldavia fuisse" per plateas ante ligatores vociferantur. Principis barones et residentes, ne talis infamia baronibus Moldaviae, licet iuste punitis, fiat, per supplicationem Vesirium rogant „ut dignaretur illos ad Principem vivos „mittere ibique coram aliis, ut exemplum habeant coeteri maligni „et inquieti, morte puniantur". Vix hoc impetrarunt, et barones concatenati [1] custodia firmissima czausiorum ad Principem

[1] Ms.: barones et concatenatos.

transmissi sunt. Quos Princeps ad publicum Divan eductos, mandatum Vesirii coram toto senatu legi iubet, „ut nimirum hi „inobedientes et siqui alii his incitantes aut consentientes fuerint, „ut Sultano inobedientes et iussa detractantes, morte mulctentur".

Procidunt miseri omnes super facies, delictum fatentur, „sed „non ita propria, sed[1] aliena mente seductos se dicebant a „senioribus, et praesertim a principe Valachiae eiusque consi-„liario Constantino Stolnico Cantacuzeno". Princeps illos per aliquot dies in carceribus detineri (donec videlicet czausios expediret) iubet, paucis tamen post diebus, expeditis czausiis, iterum publicum divan parari iubet, et simul cum illis qui ab Aula turcica adducti fuerant, eos qui ibi detinebantur educere iubet.

Quo facto Princeps illorum factiones antequam fugerent quoties et quoties deprehenderit certis hominibus et aliquorum literis convincit, deinde „quales iniustas iniurias et accusationes in Aula oth-„mana effutierunt, per propriam quam Sultano dederant supplica-„tionem" coeteris baronibus indicat. Ubi autem omnes audiunt factionis insciorum nomina ab illis falso inscripta fuisse, uno ore omnes: „moriantur nequissimi domini et fratrum suorum prodi-„tores". Illi infelices flexis genibus per sacrosanctam Trinitatem iurant „se neque scivisse qualia nomina in illa supplicatione a „Turca Brancovani principis fuissent scripta, coeterum illos mo-„nita illius et volusse secutos fuisse". Tunc Princeps, „iudicet", inquit, „Deus inter me et iniustos inimicos meos, qui talia mala „mihi cogitaverunt; ego autem non solum hos salvos remitto, „sed et omnia bona quae ad fiscum accepta erant reddi volo „et iubeo". Itaque, in divan disruptis compedibus, domum dimittuntur, neque imposterum vel minimum verbum contra Principem, non solum loqui, sed neque cogitare ausi sunt, et pacate tranquilleque vixerunt. Licet gemescente et aliam occasionem expectante iniquo animo beatae memoriae Brancovani, sed nunquam voti fuit compos usque ad mortem principis Cantemyrii.

Anno sequenti, qui est [1693], ab Aula othmana accepto ad Vesiratus munus Seraskierio Mustafa-Pasza, Daltaban-Mustafa-Pasza, ex Iengiczari-Agasi Seraskier contra Polonos ordinatur, homo inter Turcas illius seculi facile heros, multis ante et post Seraskieratum contra Arabes et Germanos in Bosnia proeliis

[1] Ms.: ut.

longe clarissimus, tandem, sub Sultan-Mustafa e Babyloniae praefectura ad Vesiratum evectus, post paucos dies, usitatum illis praemium, iugulatus est. Hic, postquam ad suam residentiam Babadagy venerat, inopia annonae laboranti, Camenico succurrendum et militem in praesidio stantem recensendum primo instituit. Cumque cum Principe antiquam coleret amicitiam, misso aliquo suo Aga, nomine Husein-Aga, totum hoc opus Principi demandat, postulans „ut praefectum Husein-Agam, suis „militibus concomitatum, Camenicum secure expediret". Timebat enim ne a praesidio polono quod in Zvancze, duobus horis a Camenico dissita, aut caperetur aut Camenicum intrare impediretur.

Erat autem mensis decembris, et gravissima hyeme irruente. Huic Princeps ad concomitandum ordinat suum generum Lupulum Bogdanum, cum 700 militibus, qui omnes binis equis, uno ad ascensum, altero ad duo modia farinae Camenicum asportanda, in itinere uti iussi erant. Ut autem proficiscere vellent, Princeps Husein-Agam interrogat „an haberet equum „velocissimum, qui necessitatis tempore illum vel fuga ab „insequenti hoste posset liberare" (historiolam adduco, ut curiosi sciant quantum veloces et generosi sint Moldavorum equi). „Illo se arabicos nobilissimos, quos kiohcilian vocantur, „habere equos" respondente, Princeps, „consulerem", inquit, „te illos tuos arabicos equos hic apud me relinquere et equum „quem ego tibi dabo in tali contingenti casu ascendere; probe „enim scio illum tuis equis multo velociorem esse". Turca, se a Principe quodammodo derideri ratus, „quomodo", inquit, „Princeps, potest equus moldavus equum arabicum, equidem „nobilissimum, velocitate superare, nisi quod ioco hoc velis „dicere". „Serio dico", respondet Princeps, „et, si rem probare velles, cras certamen cursus instituamus."

Quo concedente, secunda die ad cursum equorum probandum extra urbem exeunt. Stadium in distantia duarum horarum assignatur. Equi aliquot moldavici cum suis arabicis emittuntur, sed ad stadii dimidium omnes illius equi longe retro remanent. Ita Aga, experientia persuasus, relictis suis equis, a Principe unum ex illis equis accipit

Dum Camenicum salvi et securi perveniunt, secum vectam provisionem deponunt censumque militum faciunt. Quarta die a Camenico proficiscuntur et, transacto super glaciem Tirate, iam securi iter versus Iassios accipiunt. Circa vesperam.

milites leporem excitant et suscitato clamore leporem persequuntur. Husein-Aga, qui ad mille passus ulterius processerat, audito a tergo clamore, hostem posteriores invasisse opinatus. flagello equum a Principe illi datum excipit, et per vestigia quae [per] Camenicum euntes facta, laxis habenis versus Iassios fugam capit. Nocte superveniente, solus, fortunae tenebris et equo permittens, ad secundam lucem spatium viginti sex horarum dimetitur, et Iassios equo duce pervenit Recta ad Aulam Principis veniens, enunciat „a tergo Polonos fuisse persecutos „et Hetmanum invasisse, se autem, moniti Principis memor, „flagello excepto, equo habenas solvisse et per densissimas „tenebras unica nocte ecce Iassios pervenisse; de caeteris quid „actum esset se ultro ignorare“ dicebat. Hetmanus, post leporis huius tumultum, Huseinum ubi sit interrogat, nullibi apparet ille, illius tres quos secum habebat servos sciscitatur; illi se illum non vidisse dicunt. Hetmanus militi eo in loco stare iubet, et omnes in partes aliis, qui per vestigia in nivibus impressa quorsum abierit cognoscat mittit, sed neque vestigium apparet. Secunda die longius usque ad Prut alios milites exquirendum mittit, sed et hi reversi nullibi eius vestigia apparuisse referunt. Hetmanus, non iam Turcae, sed suae vitae desperatus (neque enim se victurum, perdito Turca, aut aliquo modo veniam a Principe impetraturum sperabat), ad Prut fluvium venit, inde aliquot homines Iassios ut quid ibi ageret explorarent (timebat enim coram Principe apparere) praemittit. Qui, cum accipiant Agam Iassios solum venisse, laeti ad Hetmanum revertuntur. Hetmanus ad Principem veniens, gaudet Princeps super adventum eius. Tertia iam dies, a quo Aga Iassios venerat, et cum videret Hetmanum non apparere, neque aliqua de eius casu notitia accipi posse, putabat an eum a Polonis cum omnibus militibus aut occisum aut captum fuisse, et „quid „cum hoste factum fuisset“ interrogat Hetmanus admirabundus. „Nullibi nos hostes vidimus, aut audivimus, hoc tantum quod „ex medio nostro Husein-Agam perdiderimus, per omnes fere „desertos illos inter Tyratem Prutumque fluvios campos hisce „tribus diebus exquisivimus et neque vestigium eius invenire „potuimus, ideo coram Tua Celsitudine quoque apparere pertimescebam, donec notitiam accepi Huseinum Iassios pervenisse“. Tunc, accersito Huseino, cachino omnibus excitato, illi iocabunde „leporem polonum exercitum putasse, et ita se „de relictis sociis aufugisse“. Hunc equum a Principe dono

acceptum postea secum Babyloniam duxit, ubi equos arabicos illos velocitate famosissimos cursu omnes superasse, postea Constantinopolin reversus, enarrabat.

Sed ad rem. Anno sequenti, Daltaban-Mustafa-Passa Seraskierius, dum Polonos nihil movere nihilque de educendis suis castris cogitare, ipse contra illos arma movere tentat. Equidem ad Sorocae obsidionem faciendam Danubium sub fine iulii transit. Sed illi relatum erat Sorocam non civitatem munitissimam, sed monasterium aliquod parvo et labili muro circumseptam esse, ideo non plures quam quatuor millia peditum, quamvis plusquam 20.000 Tartarorum illum comitabantur, et quatuor tormenta, quorum duo maiores quinque occas non excedebant, et duas bomba[rda]s secum adduxerat. Ad hos adiiciebantur copiae Principis, peditum 1.500 et tria tormenta.

Postquam autem Seraskierius Benderam pervenit, ex Sultani ordine ad Principem mittit „ut, acceptis suis copiis, illi sub „Orhei, oppido Moldaviae, obviam iret, ibique inito quid faciendum consilio, se quorsum illius expeditio intenderet" (nam Sorocae obsidionem futuram celabat) „dicturum".

Hic non omittam iucunda quaedam audito, de hieromonacho Hieremia Cacavela, praeceptore Demetrii, filii Principis et evangelii praedicatore. Dum Seraskierius Orheum appropinquat, dysenteriae morbo periculose corripitur, cumque per tot dies medicus turca quem secum habebat nihil perficeret et in dies morbus invalesceret (quae res occasionem et tempus Polonis dedit ut civitatem fortius munirent et 400 Cozacos subsidium novum intro mitterent), ad Principem mittit „ut monachum „medicum, quem apud se invenire audiverat, ad eius morbum „curandum mitteret", Cacavela, licet ex professo artem medicam nonnisi ex empiria et librorum lectura haberet, huius autem curationem Principi pollicetur. Quem Princeps ad Seraskierium mittit. Hic parum linguam turcicam intelligebat. Dum ad Seraskierium Cacavela pervenit, invenit illum in extremo agone positum et de vita fere desperatum, medicus enim illius ad extinguendam febrim non alio medicamine utebatur quam potu aquae glaciali, quae illum ad tumulum etiam ante tempus deducendum accelerabat. His a Cacavela visis, ut homo scientiae[1] philosophiae natura deditus, sine ullo aut Seraskierii aut Turcae respectu, primo iubet ut a frigida abstineret et

[1] Editione: simiae.

dietam a se praescriptam servaret Cum autem Seraskierius diceret „se sine potu illius frigidae non posse vivere", ille: „se „homines, non bruta a morbis curare scire; ideo, si vitam „curet, debet vitae humanae et non belluinae tenorem tenere". Irascitur Turca: „Tune, nequissime", inquit, „dicis me brutum et bestiam esse". — „Ego dico", respondet Cacavela, „nam „qui homines sunt, medicamina hominibus constituta et a veteri „illo Graeco, medicorum principe, Hippocrate, inventa sunt su- „mere solent; quibus non observatis, brutalitatem suam pro- „dunt inobedientes". Ad fortiora Cacavelae responsa iratus Turca mitescit et quodcumque ille iusserit se obediturum promittit. Dum medicamen praeparat, ad Seraskierum accedens, facto crucis signo, „in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti", dicens, medicamentum porrigit. Turca, „tu", inquit, „incanta- „tionibus vis me salvum facere". Tum respondet ille: „Non, „sed in nomine Domini Iesu Christi, qui illuminat omnem ho- „minem venientem in hunc mundum, et qui est vita et resur- „rectio omnis hominis in illum credentis". Ad haec ridet agonizans aegrotus Pasza: „Quidcumque vis blaterare, blatera, „modo me sanum facias". Sumpto itaque medicamine, refocillatur et, dysenteria cessante, intra paucos dies sanitati restituitur. Cacavela, apud illum alter Locman, in Curano a Muhamede commendatus, maximis in honoribus habetur, ad suam mensam monachali habitu admittitur et nomine *Hakim effendi* (domini doctoris) appellatur. Quodam [die] autem, inter fabulando, Seraskierius interrogat illum, „qualia essent medicamina „illa quae ita miraculose et felici successu tam periculosum „morbum in momento expellerint". Cacavela: „non dedi, do- „mine Pasza, tibi alia medicamenta praeter pulverem cretae, „qui in medicaminibus nihil valet, sed in nomine Iesu Christi, „cuius Evangelii ego ex benedictione constantinopolitani Pa- „triarchae universalis professor sum, et Christus dominus est qui „te sanum per meas preces fecit; et, si velles animam quoque „tuam a morte liberare, credidisses eum unicum Dei filium et „mundi salvatorem esse" Seraskierius; „O fatue", inquit, „tu „vis me christianum et giaur facere, cum deberes tu ad fidem „musulmanam et veritatis lumen venire". Cacavela: „In fide „vestra et in ipso vestro propheta neque lumen est, neque ve- „ritas, sed arabica quaedam fascinatio et mentis captio, quibus „ille vos miseros seduxit et secum ad gehennam traxit."

Seraskierius, „Apage", inquit, „blasphemias talia nefanda in

„prophetam legemque illius divinam alias proferre; si enim non „cognovissem a te maximum hoc beneficium, nunc te vita pri- „vassem". Subridens Cacavela: „O te miserum", inquit, „at „quid tu putas quod nos christiani mortem hanc corporalem „metuamus, cuius semper avidi sumus; neque enim Domino „nostro in hac fallaci vita perfecte uniri possumus; si enim tu „me occideris, Christus in me semper vivens manebit, qui in „universali iudicio exquiret animam et sanguinem meum ex tuis „manibus". Tandem illum Seraskierius, „fatuum" appellans, „suf- „ficit", inquit, „fatue; tu enim nunquam stultescere desines, ego „autem si te imitabor, occidam meum benefactorem, licet infi- „delem".

Itaque satis amplis muneribus ditatum ad Principem remittit et in epistola sua de medico quidem gratias agit, de monacho autem minime, „quia vellet suis fascinationibus illum ad giau- „rismum convertere; ideoque se condolere, nam, quousque ille „monachus inter vos reperietur, nullam spem esse de salute „quorundam, illum enim omnes in giaurismo fortiter confirma- „turum".

Post paucos dies Princeps Seraskierio sub Orchei, accepto secum filio suo Demetrio, occurrit. Honorifice a Seraskiero excipitur. Tertia die, facto convivio, Principem et filium in eadem secum mensa, barones autem in altera, sed sub eodem tentorio assedere iubet. Post mensam, Principem et filium veste zebellina subducta et viginti quatuor barones ordinariis caftanis induit. Tertia die Principem ad consilium vocat illique Sorocam oppugnaturum aperit; cui Princeps civitatem antiquis muris munitissimam et novis fortificatam et novo praesidio auctam a Polonis esse dicit, unde maiori bellico apparatu maioribusque et pluribus tormentis opus esse dicit. Seraskierius, ut alium apparatum unde acciperet non haberet, utcumque erat, inde castra movet, et quarta die sub Sorocam pervenit. Ubi turrium instar altissimos civitatis videt muros et nova quae Poloni ab extra paraverant propugnacula observat, se venisse maxime poenitet, et mendaces ad Aulam delatores — erant autem hi quidam Cozaci a Polonis deficientes et in districtu benderensi a Sultano habitacula habentes sub quodam Steiko — stridentibus dentibus obiurgat. Tamen obsidionem iubet, ex boreali parte Principem, ex meridionali Cozacos quos diximus collocat, ipse cum suis Turcis occidentalem occupat, orientalis enim pars ad Tyratem spectat et ex illa parte accessus non dabatur.

Ita inita oppugnatione, primo magnum terrorem incutit defendentibus. Erat germanus quidam commendans, cum 200 dragonis, 400 Cozacis, homo in militiis et praesidiis experientissimus. Sed, postquam illi vident a tormentis nullum detrimentum muros pati, animantur et nocturnis invasionibus aggeres et fossas a Turcis factas infestabant, multos Turcas occidebant capiebantque. Seraskierius, cum velit cuniculos minasque muris supponere, nihil proficiebat, quia locus lapidosus et ad fodiendum impossibilis erat; nam fodiebatur quidem terra, sed tantum in superficiem et, accensis minis, sublata superficiali terra, muri illesi remanebant, cumque inter fumum pulveris pyrii a minis excitatum putarent etiam muros corruisse, facto impetu, ad muros integros pervenientes, multi peribant, a Cozacis et dragonis fustibus, hastis et sclopetis transfossi. Itaque post triginta dies, tribus millibus circitel perditis, recedere et obsidionem solvere coactus est.

Post hanc sorocensem expeditionem Princeps Iassios reversus, per totam fere hyemem renum dolore et urinae emingendae per arenam prohibitae difficultate laborabat. Reconvaluit tamen. Sed non diu praeservativa quae accipiebat medicamina praevaluerunt, nam tempore quadragesimali, quae inciderant ut initium 26 februarii haberent in subfrigido aëre, religionis ergo longas ecclesiasticas caeremonias et sacra a SS. Patriarchis audire solebat (tres autem oecumenici Patriarchae, quod nunquam alias in Moldaviam convenisse memorat), simul ac semel venierant: Iacobus Constantinopolitanus, Gerasimus Alexandrinus et Dositheus Hierosolymitanus, ad pietate et divino zelo famosum venerant Principem. Prima itaque dominica quadragesimae in fano principis Barnovski, ut principibus consuetudo est, nocturnas et matutinas preces, per longum tempus Patriarcharum praesentia caeremonias in longum protrahentes, auscultat necnon eodem die sacrum, tribus Patriarchis simul celebrantibus, tertia post meridiana hora sacra officia absolvunt. Princeps, ex pristino morbo non perfecte valetudini restitutus et nimia longa assistentia morbi multo accerbioris recidivam patitur. Cum enim prandium circa horam pomeridianam, licet esculis ieiunalibus, sed pro tantis hospitibus excipiendis sacris sumptuosum, pararetur, convocatisque SS. Patriarchis, a famulis suffultus, vix debitas caeremonias complementumque offerre valuit. Accepta deinde a SS. Patriarchis benedictione et benedicto prandio, Princeps quoque assedit Patriarchis, sed, ingruescente

morbo, filium suum Demetrium in loco suo ad perfecte Patriarcharum convivium celebrandum sedere iubet, ipse, invaletudine excusatus, in cubiculum se recipit. Patriarchae, observantes Principis invaletudinem, non diu convivium protraxerunt, sed post horam alteram, facta gratiarum actione, ad sua hospitia more et honore consueto, magnum animi angorem, ut revera erat, ostendentes, se recipiunt. Princeps, ad cubiculum reversus, ut diximus, lecto se graviter prosternit, statimque capitis vertiginem et apoplexiae specie totam sinistram corporis partem maxime debilitari sensit, ita ut oculum sinistrum caliginosum et visiva facultate privatum diceret. Prima autem noctis hora morbo saevius increscente, Savam, Metropolitam soczaviensem, spiritualem suum patrem, accersiri iubet. Quo illico veniente, per tres continuas horas sacram confessionem facit et quae ad animae salutem spectant contulit. Post discessum Metropolitae, totam illam noctem graviter lecto decumbit et totam sensum corporis perdidisse lamentabatur, circa diluculum sinistrum oculum totaliter claudit, altero vix adstantes filium filiamque et caeteros familiares dignoscere potest.

Cum autem beatissimus vir, prudentissimus princeps et providus pater patriae praecognosceret per hunc saevientissimum morbum corruptibilibus ipsi valedicendum et ad incorruptibilia adspirandum esse, summo mane, quae erat dies lunae, martii tredecim, omnes senatores et consiliarios barones convocari iubet et prae omnibus aliis generum suum Lupulum Bogdan Hetmanum et Georgium Rossetum Magnum Thesaurarium, tum illi fidelissimum, necnon alterum generum, Michaëlem Racovicam, tum Magnum Spatharium, postea et principem Moldaviae factum, quibus placida et submissa voce: „Vos", inquit, „charissimos „fratres et dilectissimos sympatriotas postremo valedicendum „et quae de futuro rerum statu consultanda atque disponenda „sunt proponere accersivi. Noti quidem sunt vobis mei tam „iuventutis quam senectutis meae assidui ac indefessi pro pa„tria et patriotis labores quaeque in communem utilitatem sub „aliorum praedecessorum meorum regimine praestiti aut praes„tanda ad sanguineos usque sudores conatus sum. Iamiam „nunc meum non est recensere, vos enim omnes oculatos ha„beo testes. Nonnullos, etiam cooperatores et assiduos comites, „Ideo ex multis pauca rarioraque, quatenus debilitatus iam „meus pati potest spiritus, vobis in memoriam (utinam indele„bilem) revocabo.

„In Sultani Mechmedi contra Caesarem exercitus expedi-„tione et Viennae ipsius obsidione secutus sum Ducam, prin-„cipem illius temporis, castra usque ad Demur-capi, officio meo „functus, ubi mihi ex domo triste venit nuntius tartaricam „colluviem ex mandato sultaneo versus Beligradum per Mol-„daviam Valachiamque transeuntem pagos (quamvis non so-„lum meos), villas, subditos devastatos, paternum monasterium „combustum et spoliatum domosque meas in singulis pagis in „cinerem conversas totamque supellectilem pecudumque gre-„ges rapaci barbaro cessisse et, quod viscera ipsa ferociter „penetrabat, liberos in partes ignotas sylvasque vicinas cum „paucis familiaribus evasisse quidem, sed ab sequentibus Tar-„tarorum catervis conservatine fuerint, nulla notitia, imo nulla „humana praeter divinam aderat spes. Hoc nuntio accepto, „principi Ducae inexpectatum refero infortunium, dico (non mi-„litiam detrectaturus, cuius semper alumnus fui), non officium „deserturus, sed calamitati improvisae occursurus, rogoque ut „mihi facultas concederetur ut de statu domus meae intra „Turcas Tartarosque exquiram, praedam ex manibus praedatorum, „si possibile esset, extorqueam et, quod maxime metuebam, „me cum aliis liberosque charissimos, ut putabam, perditos, „per amicos quosdam, immo, si verum fatendum, sanguine pro-„pinquos, Murzas perquiram.

„Dum principem, ut verum dominum, condolentem videre[m], „auxilium aliquod indubitate [offerre] sperarem: „Quid", inquit, „Cantemyri, an putas nos omnes in hac expeditione perituros „et unicum te patriae, imo, ut opinaris, principatui reservaturum „[et], fictis rumoribus imprudenter audacterque introductis spe-„ciosisque lamentationibus profusis, putas, sed falso, nos nos-„tramque notitiam fallere? Falleris ipse, neque quod in nostrum „detrimentum, vel potius perniciem, intendis, obtinebis. At vero, „ne existimes nos tua moli mina aut nescire aut nihili pendere, en „tibi facultatem demus castris remanere et quidcunque pro tuis „tibique consentientibus viribus est, perficere ne desistas: hoc „enim modo et tibi et nobis magis consultum esse arbitramur.

„His[1] quidem Princeps paucis, sed furore et indignatione ple-„nis, nos iniuste exceptis, sed his multo graviora adstantis Myroni „Logothetae (quem cuius farinae fuerit homo, optime novistis, „qualis nempe in morali disciplina: quid bonum honestumque

[1] Ms : haec.

„fuerit, sine privato emolumento, nunquam scivit) et lethali veneno plena audio prorumpentia verba: „Sine", inquit, „eum, „celsissime princeps, domum reverti, ubi, si eum malum genium adhuc impulerit, totam republicam pervertere, si potest, „conetur". Sunt enim tales homines non solum expeditioni, „sed et Deo hominibusque graves, qui nimirum fictis querelis „principes deludere et compatriotas fallere solent.

„His consolationibus a principe et amico (ut putabam) acceptis, ad Tartarorum castra me confero, ad Selim Gierai Chanum supplex adeo, illi rem ut se habebat expono, per amicos „faventesque Mirzas impetro ut, ubicunque, vel apud quemcunque Mirzam, aut simplicem Tartarum, vel unicum equum „aut equam (plus enim mille abripuerat) deprehendero, omnia „ab illo per chaninum mandatum extorquenda. Itaque, maiore „parte equorum recuperata (de alia enim supellectile nihil „inveniri potuit), domum redeo, omnia combusta et in cineres „conversa reperio, cum divino favore in mediis sylvis liberos „nonullosque familiares salvos incolumesque invenio. Dum „ruinas domus reparare conor, dum dispersos rusticos ex sylvis „ad opus aedificii extrahere nitor, ecce principissa Anastasia „ad caimacamos sui mariti mandatum dat ut me captum ad „felicem usque reditum principis incarceratum teneant. Hi, „mandato partim volentes, partim nolentes obedientes, milites „circiter trecentos cum Iohanne Chrysobergio, aprodorum praefecto, citato et nocturno itinere (quo magis me eius adventus „lateat) Iassiis expediunt; sed in hoc non defuit mihi divina „providentia, quae per media amici cuiusdam de imminenti „periculo binis ante horis me certiorem facit. Nunquam eo fui „animo ut maiorum spernerem mandatum, aut ea praesumptione „usus ut, licet eo tempore conditione inferius positus, supremum in hac republica facultatum gradum obtinere ostentarem „(quod vitium semper apud me fuit omnium detestabilissimum), „sed iniuste accensis animis praecoci consilio et honesta evitatione iustitiae opponere arma et officia.

„Dum igitur ille Chrysobergius infaustis mandatis ad villam „meae residentiae properat, ego, collectis meis servis aulicisque „officialibus, humaniter eum excipio, lectoque caimacamorum „mandato, debito honore, ut principis vicariorum, iussa suscipio. Caeterum me tam celeriter Iassios proficisci multas esse „quae me impediant domesticas urgentes necessitates respondeo „(in mandatis enim nihil aliud complectebatur praeter quod,

„ob urgentia negotia, per principis literas mandata, me debere „quamprimum Iassios adesse; clandestine autem iussus erat „ut me etiam nolentem firma sub custodia Iassios ducat), ta„men, paucis post diebus, ordinatis rebus domesticis, me Ias„sios profecturum promitto. Ille imprudens militibus iussa cai„macamorum et ipsius principissae exequenda meque vinculis „obstrictum post se trahendum minaciter iubet. Cum autem „milites in me aspicerent et, aut veriti, ut veteranum illorum „praefectum, aut metuentes quid agere deberent aut possent, „haesitant; dum a meis famulis illorum clandestinae murmu„rationes abaudiuntur, arma capiunt et, licet multo inferiores „essent numero, contra illos tamen insaltare neque timent ne„que haesitant. Milites, relicto suo praefecto, fugam capiunt et „se contra me arma sumere, quamvis ex principali mandato, „non didicisse conclament.

„Quid illo tempore debebam facere, ut faeminio potius man„dato quam dominico resistem et vitae periculum caute evitem? „Praefectum Chrysobergium in interiori domo detineri et lite„ras ad reliquos inferioris Moldaviae barones scribi et eos de „nostro lamentabili statu informare iubeo... sitas... illos fuisse „Gavrilicium Vornicum, Carpum Spatharium, Stephanum Czer„kiesum Comisum reliquosque inferioris gradus barones ac „nobiles. At, cum Sultanus turcicus esset in illa teterrima ex„peditione, ne totius Moldaviae ad christianos defectionem sus„picaretur aut nos aperta arma contra principem a se consti„tutum sumpsisse.

„Duca crederet[1] consultius duximus, ad tempus desertis aris „focisque, in Valachiam transiremus, cum sciremus Serbanum „Cantacuzenum, non solum Ducae principi infensissimum hos„tem, sed etiam nostum antiquissimum amicum et benevolum. „Itaque, absolutis Chrysobergii vinculis, cum reliqui fugae nostrae „socii circa Barladum iam paratos esse accipissemus, iter ver„sus Valachiam accipimus. Inde, data de „adventu nostro prin„cipi Cantacuzeno notitia, nobis omnibus omnimodam et sufficientissimam, ut bonis hospitibus, sustentationem ordinat.

„Tandem, Sultan Muhammed, accepta sub Vienna clade, prin„cipes utrique ad sua dominia dimittuntur.

„Duca, cum sciret Serbani Cantacuzeni animum, rectam quae „per Valachiam in Moldaviam ducit viam evitat et per Tran-

[1] Ms : suaderet.

„sylvaniam, non recusante principe Apafio, iter dirigit, inde, „transactis alpibus, in Moldaviam descendit. Cum autem lassios „a Stephano Petreczeico occupatos et dimidiam Moldaviam „pro Polonis contra Tartaros iam militare audivisset, apud pa-„gum Domnesti, in districtu putnensi, in fine mensis novembris „discessit. Interim meministis, sub hoc tempus non solum a „principe Stephano, sed etiam a regni poloni ducibus aliquot „me accepisse literas, quibus in Moldaviam redire et ducatus „moldavici munus accipiendum invitabar, adiunctis nonnullis „aliis haud spernendis promissionibus, altera ex parte Duca „princeps, facti poenitens, diris iuramentis omnimodam satis-„factionem promittens, ad se revocabat. Serbanus Cantacuzenus itidem nos ad tyrannidem Ducae tollendam totis viribus apud „Sultaneam Portam conaturum verbo principali pollicebatur, hoc „unicum addens quod, si omnium consensu et legitima elec-„tione me principem designarent et a Porta confirmationem „peterent, quo in casu quantum est tale gravissimum et peri-„culosissimum (quem postea ipsa experientia tale esse do-„cuit) recusaver... (*sic*) quoties consilia et invitationes, imo et „preces collegarum respuenti vos mei estis testes. Deo tamen, „qui tempora ponderat et quae in tempora sunt mensurat, eo „tempore aliter placuit. Nam Stephanus princeps et totus po-„lonicus cozacicusqne exercitus a Tartaris ex expeditione vien-„nensi reversis sede expulsus, ne regia stipendia in vanum „consumpsisse viderentur, Bainskium, Serdarium suum (qui „avunculus erat generi mei Bogdani), cum bona militum molda-„vorum manu inopinate ad capiendum principem Ducam mittit. „Qui, die 25 decembris, in ipso festi Nativitatis dominicae die, „epulantem et nihil tale opinantem Ducam cingit, nec mora, a „suis proditus potius quam defensus (princeps enim qui ne-„minem defendere didicerat a nemine defendi expertus est), cum „suis capitur (uxore eius et liberis Brailam eo tempore com-„morantibus) et in polonam captivitatem ducitur, ubi et vitam „finivit.

„Dum haec in nostra Moldavia aguntur, Turca Sultanus, pro-„pria iam, ut solet, Demetrium Cantacuzenum in locum Ducae „subordinat et quam celerrime cum aliquot Turcarum centenis „in Moldaviam expedit. Nos quidem omnes barones, simul etiam „ipse princeps Serbanus Cantacuzenus nobiscum, quid ultra „factu opus esset ignoramus, neque decretis Portae obsistere „valentes, neque in tam arcto tempore alia remedia nostris

„infortuniis invenire potentes (omnes enim novum principem „ut tyrannum in priori suo principatu experti fueramus neque „spes erat corrigendae sive mitigandae illius inexplendae avari- „tiae, et praecipue cum eum per novennium aere alieno Con- „stantinopoli obrutum esse noverimus). His omnibus cum aliis „baronibus discussis et perpensis, tamen contra ventum vela „pandere et illius dominium ut legitimum non agnoscere tyran- „nica lex vetabat. Nihil tamen minus illius adventum extra pro- „prios limites expectamus, ab initio ingressus illius aliqua se- „quentium processionum iuditia observandum, indeque aliquid „sive dextri sinistri hariolandum, ominandum. Itaque nos, com- „muni acto consilio, in Valachia permanemus (licet benignas et „montes aureos complectentes promissiones per praemissas „eius ad nos aliosque habitatores iam acceperimus).

„Dum princeps Demetrius Cantacuzenus Galatium pervenit, „neminem ibi ex baronibus iuxta consuetum morem offendit, „nemo illi (exceptis quibusdam inferioris conditionis et adula- „tionibus assuetis) obviam ut domino procedit, equidem quia „pars nobilium moldavorum qui contra Tartaros cum Polonis „arma sumpserant, pars autem quia, ad nostrum exemplum „respicientes, intentiones suas dirigebant. Ita princeps, cum vi- „deret se nomine tenus tantum et non re ipsa principatum ob- „tinuisse, quid ulterius agendum illi esset inscius, ab aliquo nos- „trate edocetur, quod, si Cantemyrius cum aliis in Valachiam „profugis non accersetur, alias vana illius omnia conamina „evasura Ad huius institutionem secundas tertiasque ad nos „dat literas, per deos, per coelos rogat, iurat et nos penesque „nos versantes securos facit, et imprimis Gavrilicio quidem „gubernium inferioris Moldaviae, mihi autem ducatum exerci- „tus largo ore, sed doloso pectore, promittit (audierat enim ab „assentatoribus baronum et Serbani Cantacuzeni decretum fuisse „ut me sibi principem eligerent, unde illi odia et aemulationes „profunde in praecordiis radicatae, implantatae fuere). Nos igi- „tur, ex duobus malis melius seligentes, ad principem patriam- „se revertimur.

„Primo congressu speciosa quadam humanitate excipimur, „omnia ex nostro consilio et sine nostro arbitrio quod me- „lius dominio[1] regimen nihil moturum acriter iurat, dummodo „nostra manu et labore in Poloniam profugi revocentur, et

---

[1] Ms.: arbitrium dominium

„colluvies populandorum Cozacorum ubique Moldaviam ferro „igneque devastantium propelleretur.

„Mihi itaque commisso moldavico (ad nostrum enim adven„tum factum omnes sese ad principis obedientiam contulerant) „et turcico tartaricoque exercitu, intra decem dies sedem prin„cipalem occupo, inde expeditis militibus per totam Molda„viam latrocinantes dissipo, capio et principi securum Ias„sios ingressum annuntio.

„Dum princeps Iassios iverat et in principali sede, ex more, „a Iskiemnae-Agasi collocatur, omnium tam suarum promis„sionum, tam meorum illi fidelium servitiorum collatorum, obli„tus, praemii loco minas et terrores in vitam meam experior. „Ita“, inquit, „debes servire, alioquin, inanes tuas imaginationes „et maiores quam sors tua fert ambitiones secutus, in brevi „capite privaberis“. Hanc ego repulsam et indigna laborum meo„rum praemia passus, Aulam subripiunt vetustissimi calumnia„tores (quos dixerim, novistis) et in dies propriis viciis corrup„tum facile suis corrumpunt principem, eousque eum pervertunt, „ut me officio privato, Zosimum, inertem inanemque hominem, „ducis officio honorat. Hoc autem mihi tolerabile forte erat, sed „prorsus intolerabile quia ille me subordinaverat, ita ut nece„sario iussis illius iguorantissimi hominis parere cogerer.

„Quid plura?, nam iam deficio, ut videtis, spiritibus. Singulis„met momentis et ocasionibus, sine ulla iusta causa, incorri„gibilique odio prosequitur, nam ut in villa privatus quiescar „iubet, sed hoc quoque illi inquietum, iterum ad se vocat, im„possibilia et impervia quaevis exequenda mandat. Tandem re„sidentem, o stultam vafriciem!, apud Seraskierlum Solimanum„Passam, meum antiquissimum amicum et patronum, ordinat. „Quae Seraskierio ex sultaneo mandato debebantur, astute ne„gligi, imo pertici et fieri baronibus vetat, hoc stratagemate pu„tans culpam in me innocentem eiiciendum et, alta Seraskierii „grandi pecunia avaritia, tandem illius manu in me animadver„tendum posse. Deus autem[1] solus omnia ordinat prudenter „et tangit fortiter. Seraskierius, dolum principis suspicatus, ini„qua illius consilia atque iniusta molimina clementer revelat, se „nimirum magnam nummorum summam a principe accepisse, et „maiorem promissum habere, si, ficta aliqua occasione, caput „meum ad illum mitteret.

[1] Ms.: qui.

„Ego omnia mea Deo ut iusto iudici committo; ille in reversu „(nam contra Polonos copias duxerat et reduxerat) iubet ne ad „principem revertar, sed ex illius castris recta ad Serbanum „Cantacuzenum in Valachiam transeam. Quo facto, me secuti „sunt nonnulli baronum, ut novistis.

„Ille, desperatis iam rebus, iterum ad vulpinas suas adula- „tiones et lenociniis plenas convertitur technas; scribit enim se „poenituisse facti, quod nimirum promissionibus non stetisset, „coeterum omnia perfecturum et ducatus munus mihi restitu- „turum, iureiurando frequentibus literis scribit, incassum tamen. „Nam Seraskierius de perverso illius regimine et insatiabili ty- „rannide Portam commonefecerat responsumque acceperat, ad „postulationem baronum deposito Demetrio, quem illi ad prin- „cipatum elegerint, substituat.

„Quae intercurrerunt, longum esset singillatim recensere. Tan- „dem ante octo iam annos, accepto omnium consensu, imo ro- „gante, ad hanc sedem veni, totam provinciam a Tartaris, Po- „lonis, Cozacis, necnon a quibusdam nostratibus, sibi solis stu- „dentibus, devastatam, habitatoribus desertam, latronibus et la- „trociniis confertam, in lamentabili nimirum et vix reparabili „statu comperio. Arte et marte populatores expello, iuniores „placo et revoco pertinaces, et poenitentiae inscios punio, cas- „tigo suspendiis, crucibus, ignibus, palis ceterisque talibus ne- „fandis lege sancitis instrumentis affici iubeo. Ruinatam prorsus „rempublicam restauro et patriam velut ex ipsis cineribus re- „suscito. Multa quidem per vos ministros, plura, omni labore „spernente, per me ipsum video, revideo, ordino, stabilio, con- „firmo et vigorose servo, servarique facio, donec tandem, post „tot tantasque polonicas, tartaricas aliorumque hostium, etiam in- „ternorum clades atque rapinas allatas, ad melioris feliciorisque „status spem, ut videtis, perduxi.

„Nec unquam patriae et patriotis sincera et indefessa praes- „tanda servitia destitissem, si divina voluntas meos (ob sua „nobis latentia secreta) non praerumperet conatus, quos sigil- „latim, aut laudandos aut vituperandos, aliis committo. Nunc „igitur, mi dilecti, en nontam assiduis laboribus fatigatus, quam „provecta aetate fractus (sexagesimum enim et sextum duco „annum), humanis caedo, vos autem monitos vellem ut, me vi- „vente, sive ex meis filiis, si boni et honesti sunt, sive vobis „quemcunque habueritis meliorem meum successorem eligatis, „ad quem paucas quasdam institutiones, longo temporis usu

„acquisitas, dirigam. Hoc enim unico meam conscientiam erga „vos obligatam sentio, ne in ipsis quoque extremis halitibus „vestri neglexisse post discessum arguar.

„Si meis ex filiis eligere animus erit, multa quidem habebitis „in illis reprehendenda, et praecipue aetatem: natu enim maiorem „Antiochum (qui iam Constantinopoli [est], adducto suo minori „fratre), secundo ad Portam Turcicam missum, viginti annorum „natu, vero minorem Demetrium, ecce penes me est, septemdecim „annorum, iuvenes sunt, et ad tam grave onus portandum, nisi „vestra addita opera, inidoneos iudico, quamvis utrique in literis „tam vernaculis, quam exteris, latinis nimirum, graecis et scla-„vonicis, haud negligenter erudiri conatus sum. Quoad mores „te reipublicae gerendae artem et viribus tanto gravamini pares, „me, adhuc fateor, neque scire, neque iudicare posse.

„Hoc unicum vobis sincero et paterno ore consulo et com-„mendo ut aut unum ex his aut ex vobis meliorem eligatis."

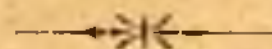
Barones, consolati principem aegrotum et senem et non sine ferventissimis lacrymis ex cubiculo exeuntes, ad Vistiriam (est domus consiliis et rebus publicis tractandis destinata) omnes se conferunt.

TRADUCERE ROMÂNEASCĂ

VIAŢA
LUI
CONSTANTIN-VODĂ CANTEMIR
DE
DIMITRIE CANTEMIR

TEXT REVĂZUT ŞI TRADUCERE ROMÂNEASCĂ

DE

N. IORGA

BUCUREŞTI
TIPOGRAFIA CĂRŢILOR BISERICEŞTI
1924

PREFAŢĂ

Din mijlocul unei societăţi care păstra, fără îndoială, instinctul culturii strămoşeşti şi care crease din elemente împrumutate şi Răsăritului şi Apusului o artă originală, dintr'o lume care dela o bucată de vreme căpătase dela Polonia Renaşterii ori din atingeri cu Italia, rămasă una din vetrele ei de căpetenie, impulsul către studii istorice după datina antichităţii, s'a ridicat, în chip neprevăzut şi uimitor, un om care, păstrând toate legăturile cu firea proprie a neamului său, dobândind şi el, din cea mai fragedă tinereţă, cunoştinţa civilisaţiei pe baza antică a Occidentului, a devenit apoi, prin singurele lui silinţi, eroice, un deţinător al ştiinţii Răsăritului musulman în toate direcţiile şi, vădind printr'o vastă operă întinderea mijloacelor lui de ştiinţă şi inteligenţă creatoare, a fost în vremea lui unicul exemplar al unui erudit stăpân pe cuprinsul întreg al celor trei civilisaţii pe care le-a dat omenirea, şi astfel s'a impus tuturor mediilor culturale în care a ajuns să se manifeste. In aceasta stă însemnătatea hotărâtoare a lui Dimitrie Cantemir. Pentru a o înţelege pe deplin trebuie să se scoată la iveală ce a însemnat el subt toate aceste raporturi: Contactul cu lumea clasică, acela cu Islamul şi, în sfârşit, ceeace ne interesează

mai mult chiar decât celelalte raporturi, caracterul lui representativ românesc, peste care se trece prea uşor.

I.

Invăţătura grecească a venit la noi în mai mult decât o formă, şi forma constantinopolitană, orientală n'a fost cea mai obişnuită. Grecii din provincie au adus alte tradiţii, de o mai mare libertate şi spontaneitate. Intr'un Trapezuntin erà altă vlagă naţională şi culturală decât în Grecul bastard al Stambului turcesc.

Atunci când foarte tânărul copil de Domn, de Domn urcat în Scaun printr'un simplu hasard de războiu şi domnind cu blândeţa răzeşului, dar şi cu sabia ostaşului de meserie, a fost apropiat de cartea elinească şi peţitorii, cari-i oferiau nunta cu fiica înţeleaptă a lui Şerban Cantacuzine, Casandra, care i-a şi fost pe urmă tovarăşă a vieţii, îl găsiau cu mâna pe carte şi cu arma la coapsă, lăudând în el cuminţenia cărturarului şi vitejia voinicului, Dumitraşcu. căci aşa-i se zicea acasă, avea ca învăţător pe un călugăr, înzestrat şi cu darul retoric, Ieremia Cacavela, traducătorul din latineşte al „Vieţilor Papilor“ de Platina.

Numele lui pare să însemne „pânze rele“. Nu era unul din curtenii bisericeşti ai Patriarhiei, nici vre-un oploşit la mănăstirile închinate dela noi. Poate-l recomandase acel Patriarh al Ierusalimului pribeag, Dosofteiu, care a jucat un rol de îndreptător al Bisericilor noastre şi de luptător contra latinismului adus de Imperiali în Ardeal. Originea părintelui Ieremia era din Creta şi un pasagiu din acea Viaţă a lui Constantin Cantemir în care fiul său a scris atâta şi din amintirile sale ne lămureşte că acest cleric era şi „hechim-başa“ pentru Turcii veniţi la noi în expediţie

contra Polonilor, că avea calitatea, pe atunci foarte rară, de «iatrofilosof», de medic învățat și în cultura generală a timpului, că el se înșiră deci lângă Alexandru Mavrocordat Exaporitul, Marele-Dragoman al Porții, și lângă Ioan Comnenul, care a fost Mitropolit al Dristrei, având și el medicina, filosofia și păstoria unei eparhii.

Din acest caracter al întâiului său învățător, Dimitrie a căpătat însușirile culturale care deosebesc pe Grecul din Creta, din acea Cretă venețiană în care viitorul călugăr se născuse și a cării tragică pierdere către Turci, după lungi și grele lupte, a trebuit să-l îndrepte și pe dânsul pe căile pribegiei, să facă din el un desțărat, un emigrat, ca acei de mai târziu ai Turciei revoluționare. Două culturi se amestecaseră în această frumoasă insulă, a Occidentului italian, care a dominat și 'a Orientului bizantin, rămasă în religie și în tradiții. Un spirit liber, cu totul deosebit de erudiția seacă a Constantinopolului, de migălelile gramaticale și de economiile lingușitoare către Domni ale Grecilor de pe la noi, a dominat totdeauna acolo. Imaginația a avut dreptul să-și desfășure larg aripile, hrănită de suggestiile Orientului bun de povești. Doar aici s'a alcătuit, în relație și cu anume romane ale Apusului italian și cu influențe depărtate din lumea narațiunilor fantastice și tâlcuirilor înțelepte a acelui Răsărit, atât de popularul „Erotocrit“ al lui Cornaro, nobil venețian din familie ducală care a dat și o regină Ciprului.

Această însușire a sufletului dascălului său a determinat la Dimitrie Cantemir, pe lângă pornirea înnăscută către povești, dela însemnările lui Nestor Ureche până la basmele lui Creangă și narațiunile lui Nicu Gane, și înșirarea, ca într'o operă de închi-

puire, a întâmplărilor glumețe și tragice, normale și pline de extraordinar, din care a țesut «povestea» tatălui său, care e și „povestea“, duioasă, a înseși copilăriei și tinereței sale. Tot din acest îndemn a plecat, cu amintirea cetirii din „Etiopice“ și alte opere ale vechiului roman grecesc care se va fi cetit pe atunci în Creta, și ideia și tonul și satira mușcătoare din acea „Istorie ieroglifică“ în care el a pus toată amintirea pățaniilor sale, în mijlocul intrigilor de tot felul în acel Constantinopol unde neexperiența, dar isteața lui adolescență a jucat rolul greu al agentului diplomatic, răspunzător pentru un Domn și tată pe care împrejurările îl siliau să facă necontenit o politică dublă, între Turci și Poloni.

Dar „iatrofilosoful“ i-a deschis și alte orizonturi. El făcuse, probabil, în ciuda afirmării domnescului său școlar, fără nicio îndoială, studii în Italia, în acea Padovă care a văzut ca școlari, între Italienii și străinii cu steme de nobleță și mijloace bănești mai mari, pe acești Greci supțirei la pungă, în căutarea unei cariere. Acolo a fost Mavrocordații, poate acolo Likinios, medicul Curții lui Cantemir. Acolo a cules o învățătură, care nu era însă a medicinei, Stolnicul Constantin Cantacuzino. Dela Ieremia a căpătat deci Cantemir întâia cunoștință a problemelor filosofice pe care în Apus le adusese din nou în discuție, cu interes, cu pasiune, apariția scormonitoare a lui Descartes. Dela acest călăuz a trecut la acel Iacomi, cu privire la care ar fi încă cercetări de făcut. Iar legăturile mai târzii ale feciorului de Domn cu personalitatea mare a lui Meletie de Arta, autorul unei vestite Istorii eclesiastice, pe care o traduse la noi Mitropolitul Moldovei Veniamin, nu-l îndreptară numai către studiul filosofiei lui van Helmont, cugetător olandes și rudă

a unui vestit pictor dela sfârşitul secolului al XVIII-lea, făcând un gânditor occidental din autorul „Gâlcevii înţeleptului cu lumea“ — încercare de începător ale cării izvoare, dela Erasm la Iesuitul Bouhours, n'au fost încă studiate —, ci acest istoric al grecităţii eclesiastice îi va fi inspirat şi el, alături de cronicarii moldoveni şi de cunoaşterea silinţilor lui Constantin Stolnicul Cantacuzino, ideia de a începe marile lui opere închinate trecutului Românilor şi vicisitudinilor impunătoare ale vastului Imperiu Otoman. Inzestrat cu aceste cunoştinţi în materie occidentală, Dimitrie Cantemir a putut să dea «Descripţiei Moldovei», lucrată pentru învătaţii din Berlin, unde cel dintâiu rege al Prusiei, ambiţiosul imitator al lui Ludovic al XIV-lea, Frederic I-iu, se trudise a face o Academie franco-latină, cu un specialist şi pentru Orient, un caracter care nu e al naivelor înjghebări din Răsărit. Putem spune cu mândrie că, atunci când Apusul nu dădea decât capitole răzleţe de înşirări reci, ca în geografia lui Buffier, care a răzbit şi la noi şi a fost tradusă de Vlădica din Hotin, Amfilohie, un veac aproape mai târziu, prinţul moldovean a dat cea dintâiu lucrare geografică în sensul epocei noastre, cuprinzând alături de descrierea fizică şi politică tot ce se referă la viaţa poporului însuşi: datini şi superstiţii, religie, forme politice, cultură a spiritului, — o întreagă enciclopedie naţională, sub forma aceasta a unui studiu de geografie.

II.

Ai noştri ştiau, pe vremea aceia, turceşte. Erà de nevoie pentru legăturile cu «Impărăţia». Capuchehaielele trebuiau să aibă în cancelaria lor un cunoscător al limbii stăpânilor, cari şi aşà puteau încă înşelà

pe nişte vasali fără putere de apărare. O întreagă corespondenţă turcească trebuia lămurită la Scaunul Domniei. Diplomele împărăteşti aveau nevoie de traducători. Turcii cei mari în trecere pe la noi vorbiau, fireşte, prin tălmaci. Un Iorga Buicliul, povestitorul campaniei turceşti în Morea, posedà perfect limba turcească.

O literatură turcească existà: interpretări religioase, încercări filosofice, cronici de la vechiul Neşri, de la Saadedin, contimporanul lui Mihai Viteazul, de la Naima, povestitorul isprăvilor «Românului blăstămat», până la analiştii numeroşi din secolul al XVII-lea; nu lipsiau nici poeţii cu musica lor, stranie, foarte veche, absolut originală. Dar interesul literar era la noi prea slab, ca să se poată întinde în acest domeniu.

Venit la Constantinopol, tânărul beizadeà s'a găsit însă înaintea unei îndoite renaşteri: a Grecilor şi a Orientalilor. Un negustor Manolachi întemeiase Academia bizantină, şi Dimitrie Cantemir înşiră pe toţi învăţaţii ieşiţi din această şcoală de antichitate elenică în limbă ca şi în filosofie: pe lângă Iacomi şi Meletie, noi dascăli pentru dânsul, pe lângă necunoscuţii Vlasie, schevofilax al Patriarhiei, «Antonie», Spandoni, care, învăţător al lui Constantin Duca, e acel care a venit apoi ca boier în Moldova, pe lângă un Andronic Rangabè, un Marcu de la Larisa, pe lângă călugărul Dionisie, Ioan Cariofil, care a făcut traduceri la noi şi a lăsat interesante memorii, apoi marele orator Ilie Miniat, ale cărui predici au răsunat şi la noi şi au trecut şi în româneşte, Corfiotul Anastasie Condoidi, iarăşi un om de două civilizaţii, care a crescut pe fiii lui Cantemir, şi Macedoneanul român Anastasie Naussi, Naueş, cărturar reputat «atât în Germania, cât şi în Anglia».

Iată deci un student moldovean care-şi află în Constantinopol mediul dorit: pe lângă politică face şi şcoală, la care ţine mai mult. Portretul dela Rouen îl arată cu ochii vii în faţa fină, isprăvită cu o bărbie de voinţă. Are haina de brocart de aur o situaţiei sale şi sabia feciorului domnesc. Cravata înfoiată dela gât spune de legături preţioase cu saloanele ambasadei şi coloniei francese care a impus cultura Parisului în casele vechiului italianism bizantin. Dar pe buclele creţe ale perucei sistem Ludovic ai XIV-lea turbanul alb şi albastru arată contactul cu cealaltă cultură: a Stambulului turc.

Cealaltă pregătire a scriitorului român se vădeşte şi în această parte din îmbrăcămintea sa. Era pe atunci o vreme când cultura orientală, arabă ca şi persană, subt ocrotirea Statului otoman, avea o deosebită strălucire. Se poate zice că şi aici a fost un «secol al lui Ludovic al XIV-lea». Comorile literaturii vechi, de atâtea secole, se strâng în bibliotecile Sultanilor cari se succedă, fiecare din ele păstrându-şi individualitatea, până dincolo de jumătatea acestui secol al XVIII-lea, în epoca Marelui-Vizir cărturar Raghib. Lista cărţilor rare din el ocupă zecile de pagini din opera aşa de preţioasă prin informaţia ei largă şi exactă a abatelui Toderini asupra literaturii Turcilor sau mai bine a literaturilor orientale în fasa de adunare şi prelucrare, de interpretare şi adăugire istorică a otomanismului. Hagi-Calfa scrie analele vremii sale, până în Domnia acelui Mohammed al IV-lea care aproape la data naşterii lui Dimitrie Cantemir fu văzut trecând, întunecat supt turbanul lui cu surguciul bogat pe străzile Iaşului. Acest luptător a fost si un iubitor de învăţătură, şi după dorinţa lui s'a tradus atlasul frances a lui Janson. Îl cunoaşte acel Mehmed-Efendi care in 1720 fu însărcinat cu o misiune în Franţa,

misiune al cării jurnal l-a scris, neuitând să admire respectul ce se acordă acolo femeilor, libere, dominând, prin grația lor o întreagă societate.

Cantemir a observat de aproape organizația Curții, a guvernului, a armatei otomane, pregătind o lucrare latină, în genul atâtora despre «status aulae othomanicae»; el a pătruns în lumea de comentarii asupra Coranului; a studiat ca musicant dibaciu, «știutor a zice din tambură» musica orientală, care tocmai în acea vreme era în plină desvoltare. Cercetase geografia întinsei Impărăţii, ceia ce l-a îndemnat mai târziu să studieze părţile Persiei, unde întovărășise pe prietenul său Petru-cel-Mare, plecat într'o aventuroasă expediție. Niciun aspect din această mare cultură orientală, în care se reunesc silințile atâtor popoare, n'a scăpat isteţimii şi neasămănatei sale comprehensivităţi.

Dar gândul lui mergea mai departe. Fiind încă la Constantinopol sau mult mai târziu, el concepu ideia unei Istorii a Impărăţiei otomane, şi în răgazul său din Rusia începù s'o şi scrie, ducând la bun capăt această întinsă operă, care a fost multă vreme, fiind publicată în trei limbi europene, francesă, englesă şi germană, izvorul de căpetenie al Apusenilor pentru lucrurile turceşti.

Partea mai veche e o prelucrare a izvoarelor locale, cu ceva amestec de informație creștină: basa pare a fi acel rezumat al lui Saadì din Larisa, pe care îl şi citează. Dela epoca sa înainte însă, la lucrul mecanic, fără mare valoare originală, se adauge concepția proprie.

E o îndreptăţire istorică a părăsirii relaţiilor cu Imperiul la 1711, pentru a face cu Ţarul rusesc o alianţă, pe sănătoase base de desvoltare românească liberă, şi soţul Casandrei Cantacuzino, autorul opus-

culului de luptă contra lui Brâncoveanu şi în folosul familiei soţiei sale, râvnia probabil şi mai departe decât hotarele Moldovei reîntregite peste usurpările turceşti dela Nistru. Căutà să arăte că a avut dreptate, că înfrângerea momentană, accidentală, a unei cause nu trebue, dacă e bine concepută, să aducă părăsirea ei.

Astfel el se arătă premergător al studiilor istorice, într'o vreme când alt Român, Stolnicul, unchiu al Casandrei, dădeà cea dintâiu istorie critică pe basă de documente, de inscripţii, de cântece populare, în acel domeniu al istoriei filosofice de care se atinsese numai, din alt punct de vedere, religios, Bossuet. Pentru el însă istoria oamenilor se explică prin motive omeneşti. Acestea aduc ridicarea şi căderea Impărăţiilor, în care este deci ca o vitalitate proprie. De aici titlul aşa de nou: „Historia incrementorum atque decrementorum aulae othomanicae".

Opera a fost scrisă încă din 1713. Traducerea francesă, încredinţată de fiul său Antioh, ambasador rusesc la Paris, unui călugăr oratorian, e numai din 1743. Incă din 1734 Montesquieu dăduse «Consideraţiile asupra causelor măririi şi decadenţii Romanilor". Avut-a oare ştiinţă despre manuscriptul păstrat de Antioh? Moldoveanul, oricare ar fi valoarea intrisecă a operei sale, precedase cu treizeci de ani, în ce priveşte concepţia, pe acel care e considerat ca întemeietorul filosofiei istoriei aplicate la desvoltarea unei mari Impărăţii. Gibbon, influenţat de amândoi, scrie mult mai târziu.

III.

Cultura străină, oricât de bine asimilată, nu poate

înrâuri esenţa însăşi a cugetării şi simţirii unui scriitor care, aceia, aparţine rasei sale, mediului natural în care s'a format întâiu spiritul său.

E oare Cantemir o excepţie dela această regulă? S'a vorbit de greutatea unui stil plin de reminiscenţe sintactice latine. Acei cari aduc o asemenea obiecţie uită că limba ştiinţifică a Românilor a fost creată, în vocabulariu şi sintaxă, abia în veacul nostru. Nici scriitorii francesi cari au făcut ştiinţă în secolul lui Montaigne n'au întrebuinţat unealta simplă şi precisă a lui Voltaire. Dar, indiferent de lungimea perioadelor, care e o dovadă a concepţiilor puternice, a cugetării capabile de a târâ în cursul ei mai mulţi afluenţi, indiferent de locul unde se pune predicatul, scrisul Domnului moldovean e adânc românesc prin alte însuşiri decât acelea de topică şi de construire a frasei.

Dacă Neculce e un povestitor care farmecă, acel care citeşte atent Viaţa lui Constantin Cantemir, în latineasca-i de împrumut, şi trece, în şirul memoriilor lui Cantemir, la „Istoria ieroglifică", la „Evenimentele Cantacuzinilor şi ale Brâncoveanului", vede imediat cu câtă sfătoşie spune autorul lucrurile care l-au înduioşat, l-au îngrozit, au stârnit în el patimi pe care nu le poate uita. Cetiţi isprăvile de războiu fără stăpân ale lui Constantin-Vodă, în anii de aventuri, cetiţi anecdotele glumeţe în care scriitorul se bucură când descopere pe păcălit, cetiţi idilica scenă de interior a peţirii lui, copilandru încă, pentru Domniţa cam greoaie, măcar în ultimii ani ai vieţii, a lui Şerban-Vodă şi, ajungând la omorul, poruncit de un Domn scos din răbdări, al fraţilor Costineşti, la scena ultimelor explicaţii între Vodă şi Velişco, la aceia a lui Miron ameninţat cu peire, înaintea sicriului jupânesei sale, la întâlnirea tragică a fiului acestuia, în clipa când

se îngână ziua cu noaptea, cu trupul zvârlit în fața Curții Domnești, al unchiului său, el va simți fiorul marilor tragedii politice. Desbrăcată de apolog, „Istoria ieroglifică", a cării retipărire se impune, cât de curând, ar fi cel dintâiu roman românesc pe temeiuri de realitate istorică.

Mai aproape de noi e însă scriitorul prin alt caracter al operei sale: reflexivitatea, care-l face a scoate din tot ce a văzut și pățit înțelepciunea omenească și a o turna îndată în forma trainică a proverbelor.

E un om păzit la vorbă. „Precum nenumărate picăturile ploii, din nouri cu răpeziciune pe pământ căzând, un vuiet oarecare dau, iară vre-un glas tocmit nicicum, și precum toate coardele unui organ de musică, de-odată lovindu-se, un răsunet oarecare dau, însă vre-o melodie tocmită și după pravilele musicei alcătuită nicicum nu se aude, așa este și voroava multă și toată de-odată". Căci „marele scrâșnit al roatelor, astupă voroava cărăușilor" și „țițiitul greierului nu trebue să acopere cântecul privighetoarei".

Aiurea: „Fii mai cu dinadinsul în fapte deștept decât în cuvinte". Nu-i place de cel „carele, de nimeni neîntrebat, tuturor dă sfat", căci „cuvântul nu se poate desgrăi". „Limba gloatelor", „varga bozilor", asemenea cu „imbletul calului neînvățat și desfrânat", o despretuește. In jurămintele „demonului" nu se încrede. Nu crede că e bun „gândul în două inimi", când una singură și „de-abia îl poate stăpâni". „O, fericită tăcere că totdeauna cu tăcere ascultăm și învățăm orice ar fi de învățat, și pururea din fântâna tăcerii cuvântul înțelepciunii au izvorât! Că cine tace mult, mult gândește, și cine mult gândește mai de mult ori, ce-i cuvios nemerește".

Caracterul deosebește pe omul întreg, la care „cu-

vântul poartă icoana sufletului şi fapta comoara ascunsă a inimii".

Ca Domn, e judecătorul drept şi sigur: „Dreptul judecător întâiu pe sine de drept, apoi pre altul de strâmb judecă". E bun alegător de sfetnici: „In lucrurile grele, întâiu sfetnicii, apoi sfaturile a aşezà trebuie". Căci sânt şi „puternici nebuni în fruntea sfaturilor", cu „săracul înţelept din afara pragurilor" Sfetnicii ei sânt temeiul: vulgul are păreri „doar precum păreţii acelaşi glas întorc". Pedepsele să fie ascunse, căci „certare cu toiege într'ascuns decât ocara în arătare mai de suferit este". Oricum însă, cu dreptate, căci „suspinele drepte cerurile pătrund şi lacrimile obidite centrul pământului putricălesc şi sângele vărsat cărbune arzător şi foc pârjolitor se face". Trebuie grabă şi în lucrurile ţerilor, căci „pierderea vremii bune este maica şi sămânţa vremii rele". In politică cere hotărâre. „Sângele carele este să curgă, în vine a rămânea cu anevoie este" şi „vremea marmurile despică".

Să se aştepte alte vremi care pot veni: „grijulivul pururea treaz şi deşteptat este". Căci neprietenul pândeşte ca „liliacul seara". Dacă „apa doarme, iar neprietenul nu doarme", e adevărat şi aceia că „trecând viforul, trestia iară la locul său rămâne dreaptă". Ştie că e lucru de „nebun corăbier" pânzele împotriva vântului a deschide", dar se gândeşte că „lucrurile între muritori nu atâta se isprăvesc ce le pofteşte voia, cât se lucrează ce le dă mâna şi vremea". „Furtuna când va să trântească, întâiu ridică, şi norocul întâiu râde, apoi plânge". Dar „piatra din zidărie cu vremea iară la zidire se pune". „Voia slobodă" rămâne însă şi după nenorocire: n'o pot opri „nici mii de mii de lanţuje, nici zeci de mii de închisori". Cele

făcute nu trebue regretate, dacă „nevoia a fost trasă pentru toţi", cu atât mai puţin „când prietenii şi crezuţii au viclenit". De moarte nu-i pasă: Gândeşte-te pururea la moarte, dar de dânsa să nu te temi". „Odată a muri e datoria firii, iar cu groaza morţii a trăi, moartea morţii este". „De moarte nu te teme, şi de viaţă nu fii cu grijă". „Pentru slobozenie şi moşie cu moarte a muri", spune învinsul, „decât prin multe veacuri cu necinste a trăi, mai cu folos şi mai lăudat este."

Şi gândul creştin al vremi sale îi întovărăşeşte suferinţile multe ca suprema mângâiere: „Odihneşte-te şi fii îndestulat în dumnezeiasca orânduială, socotind-o a fi prea dreaptă, prea înţeleaptă şi nouă prea lesne, şi măcar de ni s'ar părea nouă prea aspră". Şi la dânsul însuşi s'a gândit în răstrişte când a scris aceste rânduri: „Toată slava şi lauda numelui cea mai de frunte este când cineva cu osteninţile sale pentru moşia sa sudorile şi-au vărsat şi pentru neamul său toate primejdiile în samă n'au băgat".

VIAȚA LUI CONSTANTIN CANTEMIR

Constantin Cantemir s'a născut în anul 1612 dela Mântuirea Lumii, în luna Noiemvrie în 8, din părinții Teodor Cantemir și Maria, în satul părintesc ce se zice Siliștenii, în Ținutul Fălciului, pe râul Ilanului. Părintele lui, Teodor, era de obârșie din vechiul neam al Cantemirilor, fiu al lui Nistor, nepot al lui Vasile, strănepot al lui Ivan, din strămoșii Grigore și Teodor Cantemir, care, primise porecla de Silișteanul, acela dintre Cantemirii dela Crâm care s'a întors la steagul lui Hristos supt Ștefan-Vodă zis cel Mare, în anul dela Facerea Lumii 6951. Tatăl lui Constantin-Vodă, Teodor Cantemir, a avut doi fii, Constantin și Nistor, ci pe Nistor din a doua soție, căci mama lui Constantin a murit la șase luni dela nașterea fiului ei, și o fată mai mare decât Constantin, care, închinându-și fecioria lui Hristos, a primit shima monahicească și s'a numit Macrina. A murit slăbită de bătrânețe în anul 1677 și s'a îngropat în mănăstirea părintească anume Urlați, fiind îngropată cu cinste de către frații săi Constantin și Nistor, în cimitirul străbunilor lor.

Nistor, fratele lui Constantin din altă mamă, cu cinci ani mai tânăr, după ce a fost ținut în temniță un an întreg de către Dimitrie Cantacuzino, Domnul Moldovei, pentru fuga fratelui său Constantin în Țara-Românească,

căpătând lingoare depe urma îndelungatei întemniţări, a murit în vârstă de patruzeci şi opt de ani şi a fost îngropat în biserica satului Ţacari, în anul Domnului 1627 (sic)[1].

Năvălind Tătari din Crâm şi din Bugeac, [Teodor] a apărat el vitejeşte Ţinutul Codrului, care i s'a fost încredinţat, şi a fost rănit grav de Tatari, din care rană peste puţine zile a şi murit.

Constantin-Vodă, când a ajuns la cinsprezece ani, după moartea părintelui său şi pierderea desăvârşită a stăpânirilor sale, părăsindu-şi ţara, s'a dus în Polonia la regele Casimir. Pe vremea aceia era războiu necontenit între Poloni şi Şvezi, cu dese lupte în care Constantin, deşi încă tânăr, a dat Polonilor dovezi, care nu sunt fără preţ de virtute şi de bărbăţie.

De aici a câştigat foarte multă trecere la Rege şi la Hatmanul cel mare Sobieski, şi nu mult după aceia a căpătat sarcina de căpitan peste o mie de ostaşi de armătură uşoară, ceată care era alcătuită din Moldoveni. În această dregătorie a slujit regelui Poloniei cu credinţă şi faimă mare şaptesprezece ani întregi. Odată, când Polonii îşi aveau lagărul în oraşul Thorn şi nu puteau să aibă nicio ştire despre gândurile duşmanilor, comandantul porunceşte ostaşilor moldoveni ca, alegând un număr de fruntaşi, să încerce mahalalele, doar ar putea să prindă pe cineva dela care să afle lucrurile duşmanilor. Se aleg şaizeci de Moldoveni, între cari a fost şi Constantin Cantemir, atunci stegar. Cari când s'au apropiat de oraş, păzitorii dau veste despre sosirea lor comandantului, şi comandantul trimite îndată din oraş două regimente de călări în contra Moldovenilor. Aceştia se fac a fugi, Şvezii îi urmăresc trufaşi, doi ofiţeri ai Şvezilor, cari aveau cai foarte iuţi, se iau după Moldovenii

1. Cf. Zota, în *Revista Arhivelor*, I. p. 64.

fugari, şi atunci Constantin, când vede că Şvezii s'au depărtat bine de ai lor, întoarce calul şi el singur întâmpină pe doi. Aceştia, descărcând puştile, nu-şi ating ţinta, iar Constantin, scoţând sabia, unuia îi taie capul, pe altul îl pune pe fugă, se ia după el şi, prinzându-l, îl aduce la ai săi. Ofiţerul fiind adus la căpetenia Polonilor, acesta se bucură peste măsură, nu numai fiindcă prinsese foarte bună limbă, ci şi pentru că până atunci niciun Şved viu nu întrase în mâna Polonilor.

Pe urmă i s'a spus căpeteniei cine a fost Moldoveanul care a prins pe căpitanul şved, căci ofiţerul şved era căpitan, şi anume Constantin Cantemir; atunci căpetenia cinsteşte pe Constantin cu dregătoria de căpitan peste o mie de ostaşi. Altă dată, fiind chemat, în fruntea oştii, la o luptă în doi de un ofiţer şved, în fiinţa regimentelor îl dă jos după cal pe Şved şi-l aduce prins căpeteniei sale. Ofiţerul acesta a fost din neamul Piper, căruia, după ce a fost adus la duce, a doua zi i s'a dat drumul pe cuvânt.

Când era să-şi ia rămas bun dela căpitan, îl roagă între altele, să nu-l dea în vileag la ai săi că a fost prins cu un astfel de prilej şi spune că pe lângă aceasta îi pare foarte rău că, fiind el ostaş bătrân şi vestit în atâtea lupte, a fost prins de un Tatar oarecare, om de rând, căci nu ştiau Şvezii că în tabăra Polonilor se găsesc Moldoveni, socotind a fi Tatari Lipcani. Căpetenia Polonilor îi răspunse: „nu cumva să crezi că ai fost prins de un om de rând şi necunoscut, ci de un mare viteaz şi cu faimă pentru multe isprăvi de războiu, cap peste o mie al Moldovenilor“. Şi zice să-i aducă pe Cantemir. La vederea lui, Şvedul mulţămeşte lui Dumnezeu şi soartei sale că a fost prins de un om ca acesta, al cărui rob să fie nu s'ar privi cu ruşine între ostaşi.

Mai sunt şi altele foarte multe fapte vestite şi vitejeşti ale lui Cantemir în aceste lupte dintre Poloni şi Şvezi, fapte necontenit înnoite şi lăudate, timp de şaptesprezece ani, cum am mai spus, pe care pentru scurtime le lăsăm la o parte.

Impăcându-se lucrurile în sfârşit între Poloni şi Şvezi şi dându-se drumul ostaşilor cu plată, Constantin a căpătat şi el dela Craiu şi dela Hatman voia de a se întoarce în ţară şi, primind dela cel dintâiu scrisori de trecere şi de laudă ale credinţei şi virtuţiilor sale, la anul 1644 se întoarce în ţară. Dar, văzându-şi ţara neliniştită de tiraniile Tatarilor şi Turcilor, trecu la Domnul Ţării-Româneşti, Grigore Ghica. Ajungând la Bucureşti, s'a întâmplat să afle pe Domn afară din oraş desfătându-se cu vânătoarea. Dar, înainte de a veni în faţa Domnului şi de a-i spune cine este şi de unde, se amestecă şi el între ceilalţi vânători. Şi, cum se prilejuise ca un iepure să fie stârnit şi să fugă înaintea Domnului, şi, neavând câne să-l urmărească, Constantin Cantemir loveşte şi omoară pe iepure din fugă cu săgeata lui înaintea lui Vodă însuşi.

Acesta întrebând cine este arcaşul acela aşa de bun, i se spune că este un străin moldovean, dar foarte vestit în Ţara Leşească prin nume şi faimă. Auzind acestea, Vodă porunceşte să-l cheme la dânsul şi-l cercetează cu bunătate de sosirea şi de starea lui, iar Cantemir arată pe scurt Domnului unele din lucrurile sale şi adaugă că i s'a dat drumul din oastea Craiului Poloniei, şi, auzind că Măria Sa strânge ofiţeri şi ostaşi, de aceia, dacă vrea, e gata să-i fie în slujbă. Deci îndată este primit cu cinste de Vodă, care porunceşte Spătarului său celui Mare, care este ca Hatmanul, la Munteni, să-i dea sălaş şi altele de trebuinţă pentru hrană.

A treia zi îl chiamă Domnul la Curte şi este primit în dregătoria de Ceauş spătăresc, ceia ce la dânşii este ca ajutor de Hatman. În această dregătorie a stat până la anul [1663], când s'a făcut războiu la Leva, unde Grigore-Vodă, plecând dela Turci, a trecut cu oastea la ai Impăratului ; el şi-a îndeplinit frumos datoria.

Şi, stând cu vitejie în rândul întâiu, a fost lovit de un Turc cu săgeata în partea dreaptă a buricului şi cu toată rana nu şi-a părăsit locul, ci trei ceasuri întregi cu săgeata frântă în burtă a stăruit. În sfârşit, adus în lagăr şi scoţându-se săgeata de către chirurg, cu primejdia vieţii şi cu îndelungată slăbiciune a măruntaielor, totuşi s'a făcut sănătos.

Grigore-Vodă, având de gând să plece dela Turci şi să se alipească la Nemţi, voia să cerceteze câte mii de Tatari vor urmà în pornirea aceasta de războiu tabăra turcească, şi, de oare ce nu poate să capete o ştire sigură din spusa al'uia, întreabă pe Constantin dacă nu ar fi cu putinţă să prindă din Bugeac vre-un Tatar dela care să şi poată scotoci mai bune lucrurile, Cantemir, fiind foarte încercat în limba tătărească, îi făgădueşte lui Vodă că-i va prinde un Tatar din chiar mijlocul Bugeacului.

Domnul nu vrea să-l însărcineze cu un lucru aşa de primejdios şi aproape cu neputinţă, dar îi dă totuşi voie să încerce. Cantemir, luând cu dânsul doi slujitori, fără ştirea nimănuia altuia decât a lui Vodă, merge până în hotarele Moldovei şi aici porunceşte slujitorilor să rămână şi după patru zile să-l aştepte în acelaşi loc.

Apoi, noaptea, trecând în Moldova apa Siretiului, ajunge până la răsăritul soarelui la casa părintească din satul Silişteni. Aici află pe soră-sa Macrina şi pe fratele Nistor, dar ei abia-l recunosc, şi el abia poate să fie recunoscut de dânşii. Fraţii, văzând oaspetele aşa

de neaşteptat, căci nu ştiau încotro tinde drumul lui, cu cea mai mare bucurie pregătesc cele trebuitoare pentru ospăţ. Dar Constantin îi opreşte de a vădi cuiva în sat sosirea lui şi li cere să amâne ospăţul pentru a doua zi, căci în ziua aceia are altceva de făcut.

Aşa a stat el ascuns toată ziua în casa lui, nefiind cunoscut nimănuia decât fraţilor iar, după apusul soarelui, sărind pe cal, a trecut înnot apa Prutului, iar apoi în curs răpede întră în ţinutul Bugeacului şi merge drept la casa unui mârzac. Ajungând acolo înainte de miezul nopţii, se face a fi trimis din Crâm, de către Hanul, şi că are să-i spuie ceva mârzacului din porunca Hanului. Mârzacul iese din bordeiu şi-l întreabă care e porunca, iar el zice: „încinge-ţi sabia şi ia-ţi armele, şi calul cel mai bun, şi vină după mine până în satul de dincolo, unde, întâmpinându-mă cu Beg-Mârza, vă voiu da poruncile care vă privesc".

Tatarul, nebănuind nimic protivnic, se suie pe cal şi singur (căci aşa-i poruncise Cantemir), se îndreaptă împreună cu acesta către satul lui Beg-Mârza, care şi acesta era din neamul Cantemirilor din Bugeac, neam foarte întins de mârzaci. Ieşind din sat la o mie de paşi, pe neprevestite Constantin pocneşte pe Tatar cu măciuca aşa ca să-l slăbească, dar să nu moară. Apoi, trăgându-l jos de pe cal, îl leagă strâns şi-l face să se suie pe calul lui, şi în goană înainte de zori ajunge la satul său Silişteni, unde-l închide pe Tatar în odaia din faţă. Fraţilor li porunceşte ca, închizând porţile, să nu lase pe nimeni înnăuntru şi să spună prin slugi că nu este acasă. Fraţii văd lucrul ciudat şi se umplu de frică, dar fac totul după porunca lui Constantin. La căderea nopţii li zice rămas-bun şi, luând cu sine pe mârzac legat, până a doua zi ajung la apa Siretiului, unde găsindu-şi slujitorii, li dă pe Tatar legat ca să-l

ducă după sine. Şi astfel în chip minunat a isprăvit ceia ce-i făgăduise lui Vodă.

In anul 1646, fiind în vrâstă de treizeci şi patru de ani, silit de Vodă, ia pe cea dintâiu a lui soţie, Anastasia, nepoată de văr după tată a Domnului însuşi, care la patruzeci de zile după căsătorie piere de ciumă.

Grigore-Vodă, după lupta dela Raab trecând la Nemţi, luând comorile cele mari pe care le avea şi voind să se strecoare prin Moldova în Ţara Leşească şi de acolo la Viena, încredinţase opt cai împovăraţi cu bani de aur unui căpitan a lui vechiu şi credincios, care, aproape de oraşul Suceava, mutându-şi credinţa în înşelăciune, se întâmplă ca, la trecerea lor dimineaţa, o negură foarte deasă să cadă asupra lor. Căpetenia îşi pierde întâiu Domnul în negură şi apoi, îndemnat de firea lui cea rea şi de lăcomie, îl părăseşte şi se învoieşte cu cei cinsprezece ostaşi să prade banii şi să rămână necunoscuţi în Moldova. Pe la prânz, ridicându-se negura, Grigore-Vodă află că acest credincios căpitan cu cei opt cai purtând comoara lipseşte şi socoate că, precum erau lucrurile, a rătăcit prin negură, aşa încât trimite pe Constantin Cantemir să-l caute prin păduri şi prin câmpii, când se va fi oprit puţin.

Către amiază, nu departe de oraşul Sucevei, Constantin află pe căpitanul acela ascuns în pădure cu ai săi, îi întreabă de ce stau şi el spune că Vodă-i cată şi-l aşteaptă în locul cutare. Căpitanul zice întâiu că şi-a pierdut Domnul prin negură şi apoi, mestecând cuvinte viclene, porunceşte la ai săi să prindă şi să lege pe Constantin.

Aceasta, nebănuind mai nainte nimic de acest fel din partea unei slugi aşa de credincioase a Domnului, dăduse calul unuia dintre ostaşi să i-l ţină.

Văzând gândul acelui înşelător, ca să scape de pri-

mejdia morţii, se face a primi cu cea mai mare plăcere tovărăşia lor şi că va merge cu dânşii unde-l va duce soarta. Ticălosul acela crede, şı fac tovărăşie întărită cu jurământ. Cantemir jură şi el, dar nu cu sufletul înşelător, ci drept. Căpitanul propune atunci să se împartă banii, dar Cantemir zăboveşte, spunând că este bine să ajungă întâiu mai departe ca să nu fie descoperiţi şi prinşi de către trimişii lui Vodă, căci el ştia că acesta nu poate să-i aştepte mai mult decât un ceas sau două, temându-se să nu fie urmărit de Muntenii cari-i luaseră din urmă. Astfel se suie pe cai. După ce înaintaseră puţin către oraş, Cantemir, cum scăpase de mâna soartei şi avea un cal mult mai iute decât al lor, spune căpitanului: „Viclene, ţi-ai părăsit Domnul şi ai poftit la banul lui ca tâlharul cel mai rău, şi ca un al doilea Iuda; te va paşte plata lui Dumnezeu şi nu vei scăpa din mânile mele, până ce Vodă va şti că nu ţi-am fost tovarăş, cum socoate acum că m'am însoţit cu tine, ci duşman. Deci, ticălosule, eu ştiu că Domnul nostru n'a putut să ne mai aştepte, ci blestemându-ne grozav, şi-a luat calea, ca unul ce nu va putea fi sigur înainte de a fi trecut Prutul şi Nistrul în Ţara Leşească. Deoarece ai cugetat şi săvârşit o fărădelege aşa de grozavă, ai să mă urmezi până în oraşul Suceava, care ni stă acum supt ochi, şi acolo ai să dai comandantului banii Domnului, pentru ca să fie încredinţaţi neatinşi şi întregi lui, căruia-i se cuvine, şi ai să mă curăţi de această vină înaintea oamenilor şi a lui Dumnezeu; iar, dacă nu vei voi să faci aşa, să ştii că nu poţi scăpa viu din mânile mele, şi vei muri tu şi tovarăşii tăi, spânzuraţi de Domnul Moldovei".

Auzind acestea, s'a temut prea-ticălosul tâlhar şi de voie de nevoie a urmat pe Cantemir până în oraş. Şi, mergând la comandantul, căruia i se zice moldoveneşte

pârcălab, Cantemir îi povesteşte lucrul. Viclenii hoţi mărturisesc, sunt puşi în lanţuri şi trimişi împreună cu Cantemir la Vodă-Dabija în Iaşi. Dabija, primind comoara, află în fiecare traistă 6.000 de galbeni, osândeşte la ocnă pe tâlhari, pe Cantemir îl ţine în cea mai mare cinste şi-l laudă pentru credinţa faţă de Domnul său, îl dăruieşte bogat şi-i cere să primească a rămânea în slujba lui. Cantemir făgăduieşte într'adevăr că va rămânea bucuros în slujba unui Domn ca acesta, dar cu învoiala ca, atunci când va afla în ce loc s'a aşezat Domnul său, să trebuiască a merge la acesta şi a se curăţi de bănuiala ivită asupra lui.

Aşa rămâne Cantemir pe lângă Dabija-Vodă, dar peste puţine zile află că Vodă-Grigore a scăpat în Ţara Leşească, odihnindu-se numai şase zile la Liov, şi de acolo a luat calea către Varşovia şi apoi către Ţara Nemţească. Aflând deci că este foarte greu să-şi găsească Domnul prin atâtea Crăii şi Impărăţii, se odihneşte până ce Pronia lui Dumnezeu îi deschide o cale mai uşoară.

Este împodobit de Dabija-Vodă întâiu cu isprăvnicia Codrului, unde şi înaintaşii lui avuseră totdeauna oblăduirea şi unde ştia că-i sunt moşiile părinteşti. Grigore-Vodă, aşteptând două ceasuri pe Cantemir, în locul unde stătuse şi nevăzând că se iveşte nici Cantemir, nici credinciosul său căpitan, îşi zice: „Şi-au călcat credinţa prea-ticăloşii aceia, pe cari-i nădăjduiam a fi cei mai credincioşi din toţi. Dumnezeu să li plătească după inima lor". Deci şi-a urmat fuga până la trecerea Nistrului; la trecere sosiseră acum Muntenii cari-l urmăriau, dar Grigore, apărându-se cu vitejie, lasă în urmă câteva care, iar el cu celelalte comori ale sale trece Nistrul şi prin Ţara Leşească şi Silesia se duce în Ţara Nemţească, la Impăratul. Unde zăbovind cam

doi ani, capătă dela Sultanul turcesc, prin prietenul său Panaioti, tălmaciul Porţii, iertare şi se întoarce la Constantinopol prin Italia şi Veneţia. I se dă deci înapoi Domnia Ţării-Româneşti, şi aici află pe căpitanul acela viclean şi-l prinde; pe care căpitan necredincios Cantacuzinii, cari erau duşmanii de moarte ai lui Grigore, pentru omorârea tatălui lor Constantin Cantacuzino, îl scoseseră nu ştiu cum din Ocnele Moldovei şi-l ţineau cu cinste pe lângă dânşii. Aflând Cantemir că Domnul său s'a întors acum în Ţara-Românească şi că a căpătat înapoi Domnia, se roagă de Dabija-Vodă să se întoarcă la acela şi să se cruţe de bănuială.

Dabija-Vodă, după făgăduială, nu numai că-i dă voie să plece, dar scrie şi lui Grigore-Vodă şi mărturiseşte credinţa lui Cantemir. Lui Cantemir însuşi îi spune că, dacă vrea să se întoarcă din nou în ţara sa, el nu va da altuia dregătoria ce o ţinea el şi va avea totdeauna pe lângă dânsul cinstea ce i se cuvine.

Cantemir, ori din iubire pentru ţara sa, ori pentru nesfârşitele griji pe care le îndurase în rătăcirile sale, făgăduieşte Domnului că, dacă va căpăta voie de a se întoarce acasă dela Domnul său de mai inainte şi va dobândi dela dânsul scrisori de trecere, arătând credinţa lui, se va întoarce la slujba lui Dabija. Astfel Cantemir merge în Ţara-Românească la Grigore-Vodă şi cere, şi cu rugăminte, judecată în faţa tuturor. Căpitanul acela viclean se aduce de faţă şi, învinuit de Cantemir pentru vicleşugul ce făcuse, mărturiseşte, se aduc ca dovadă şi scrisorile Domnului Moldovei şi se rosteşte osânda ca acel căpitan viclean să fie spânzurat.

Din partea lui, Cantemir îşi dovedeşte credinţa şi dreptatea şi capătă scrisori de adeverinţă care până acum se păstrează la fiii săi. Insă la trei zile după aceia, când căpitanul era să fie scos dela temniţă pentru a fi adus

la spânzuratoare, îl găsesc mort; ceiace spunându-i-se lui Grigore-Vodă, acesta i-a răspuns că acela e mort ca om, dar ca fugar viclean trebuie să fie spânzurat şi mort. Deci pe mort nu l-au dus la mormânt, ci l-au pus în spânzurătoare.

Însă Constantin Cantemir, primind, cum s'a spus, scrisori de adeverinţă dela Grigore-Vodă şi voie să se întoarcă în ţară, s'a întors la slujba Domnului Moldovei, la moşiile şi la neamul său. După întoarcerea din Ţara-Românească Vodă-Dabija i-a încredinţat, nu numai ocârmuirea Codrului, ci a mai adaus pe de-asupra şi Vornicia Bârladului. A trăit astfel în Domnia acestuia şi la Curte între boieri în cea mai mare cinste, tuturor fiind iubit şi cu plăcere. Săvârşia cu grăbire şi înţelepciune orice treburi, ori ale obştii ori, în deosebi ale Domnului, şi mai ales la întâlnirile cu Tatarii, care se chiamă la dânşii *ilim*, toată povara lucrurilor se sprijinia numai pe dânsul. Căci nu mai puţin Tatarilor decât Moldovenilor se socotia că li este drept judecător al lucrurilor şi treburilor.

În anul . . . . se însoară cu o fată Ruxandra, din neamul boieresc al Găneştilor, care rămăsese singură din seminţia ei, de unde a adaus toate moşiile acestora şi un număr destul de mare de vecini la ai săi: ea a trăit însă numai trei ani şi dintr'însa s'a născut cea mai mare fată a lui, Ruxandra.

În anul [1685] murind Vodă-Dabija, în locul său se pune Duca, care-i încredinţează lui Cantemir aceiaşi cârmuire a Codrului şi strângerea dărilor dela acele ţinuturi, precum şi apărarea graniţilor de către Tatarii Nogai, cari veniau din nou.

Dar Duca n'a ţinut Domnia mai mult de şase luni, fiind scos de Poartă, iar în locul său a fost trimes Iliaş, din vechea seminţie a lui Alexandru-Vodă, zis Lă-

pușneanul, dar, familia locuind multă vreme la Constantinopol, uitase și limba moldovenească, așa încât din Moldovean părea prefăcut în Grec.

Dar și Iliaș a fost scos după optsprezece luni, și iarăși se trimite Duca în Moldova.

În anul . . . a treia soție, Ana, și-o ia Cantemir din vechiul neam moldovenesc al Bantășeștilor, nepoată după mamă a Anastasiei, soția lui Duca-Vodă, din care la anul următor i s'a născut Antioh, feciorul cel mai mare, în luna lui Dechemvrie în 4.

În al doilea an al Domniei aceluia, Moldovenii cari locuiesc dincolo de apa Prutului stârnesc, afară de Cantemir, o răscoală în contra Domnului. Se adună la 8.000 de răsculați, năvălesc fără veste asupra Iașului, înconjură pe Vodă în Cetățuie. Duca încredințează lui Cantemir apărarea Curții. Acesta răspinge cu hotărâre pe turburătorii cari-l atacau, și la urmă Duca întreabă prin mijlocirea aceluiași Cantemir pe răsculați ce vor. Ei răspund că nimic alta decât ieșirea lui din Domnie. Vodă se învoiește ușor la aceasta și vestește că a părăsit Domnia, cere pas slobod către Constantinopol, ceia ce i se îngăduie de către răsculați. Ieșind din Iași, Duca ajunge la Galați, oraș așezat pe malul Dunării, și de acolo înștiințează pe Sultan despre răsculații moldoveni. Acesta-i poruncește să se întoarcă din cale și, împreună cu Tatarii cari se rânduiseră, să împrăștie pe turburători și să-i omoare până la unul. Duca s'a folosit, nu numai de sfatul, ci și de brațul lui Cantemir în contra dușmanilor săi. Căci acești răsculați, aflând de întoarcerea lui și de sosirea Tatarilor, se strâng încă mai mulți în șesul Orheiului și jură că, ori vor muri, ori nu vor primi pe Domn în Scaun. Cu o parte din Tatari se trimite de Duca-Vodă Cantemir: el răspinge pe răsculați cari se adunaseră, îi împrăștie și-i silește să se supună lui Vodă.

Întorcându-se Duca, se arată foarte recunoscător lui Cantemir şi-l cinsteşte cu dregătoria de Mare Clucer. În anul următor Sultanul Mohammed duce oastea contra Polonilor pentru cucerirea Cameniţei. Duca rânduieşte pe Cantemir călăuză pe lângă Împărat, ca unul care cunoştea foarte bine limba turcească, dela Dunăre până la acea cetate a Cameniţei. În această sarcină aşa de grea şi de aspră el se poartă foarte bine, având toate gata la voia Sultanului.

În tabăra turcească i se dăduse sălaş pe lângă Cozazogli-Ram, Capugilar-Chehaia. El arăta acestuia toate cele ce privesc părţile ţărilor, apele şi datinile Polonilor vecini, precum şi oastea lor, după placul Sultanului, ca unul care trăise atâţia ani în Ţara Leşească. Aceasta a fost cea dintâiu pricină prin care Cantemir îşi capătă un nume şi la Curtea împărătească.

Supt Cameniţă fiind mazilit Duca, se aşează în loc Petriceicu, dar Cantemir este orânduit de acesta în acelaşi rost pe lângă Sultan. Când, după cucerirea Cameniţei, Sultanul a voit să-şi ducă oastea în părţile mai din lăuntru ale Ţării Leşeşti şi a căutat să trimeată dincolo de Dunăre haremul său, adecă femeile sale, ţiitoarele şi roabele polone, cele nouă şi foarte alese, pe care i le dăruise Hanul şi alţi Paşi cari prădaseră Podolia până la Liov, el orânduieşte pe Haznadar-başa al său, Iusuf-Aga, care atunci era al doilea după Câzlar-Aga, şi-i porunceşte să ia cu sine pentru întovărăşirea şi paza haremului pe Cantemir cu câteva sute de Moldoveni. Domnul Moldovei, după porunca Sultanului, alege 500 de ostaşi moldoveni, pe când Haznadar-Paşa nu luase mai mult (nepurtând nici-o grijă de oştirile polone) decât o sută de Turci, şi aceştia curteni şi slujitori de-ai lui.

Astfel, Sultanul Mohammed mişcându-şi tabăra dela

Cameniţa către Liov, Haznadar-başa, împreună cu haremul şi cu Cantemir, se întorc să treacă Nistrul. Trecând apa, 7.000 de Poloni, trimişi de către Hatmanul Saliciski dincolo de apă pentru a prinde limbă, dacă pot, dela taberele din urmă ale Turcilor, dând pe neprevestite, chiar în malul râului, asupra haremului Sultanului, eunucul, pierzând orice nădejde, uimit, nu ştia ce să facă. Deci îl chiamă pe Cantemir şi-i spune: „Iată duşmanii sunt mulţi, iar noi foarte puţini; ce să ne facem?». Cantemir îşi dă sfatul să trimită un om cât mai răpede la Sultan spre a-i da de ştire şi a-i cere ajutor, iar el însuşi cu oştenii săi, îşi va pune carele în cerc şi va lupta până la ultima suflare şi nu-i va da în mânile duşmanilor înainte de a muri.

Ceia ce a şi făcut, căci, strângând carele în cerc, şi dând drumul cailor, pedestraşi înfrângeau asaltul Polonilor. Astfel s'a luptat opt ceasuri, până ce s'a văzut de către Poloni venind ajutor din depărtare, de şi ei înşişi nu-l puteau zări. Polonii, văzând că vin Turcii şi că se întind pe tot şesul, fug fără ispravă.

Astfel prin vitejia lui Cantemir au fost scăpate muierile Sultanului. Eunucul povesteşte celor ce veniau într'ajutor virtutea, vitejia şi nebiruitul suflet al lui Cantemir, mărturisind că dela dânsul cunoaşte mântuirea sa şi a înseşi femeilor Sultanului. Apoi, întovărăşit şi de alţi Turci, duse până la Galaţi haremul. Aici eunucul dă mărturie faţă de Vizirul-cel-Mare despre slujba credincioasă a lui Cantemir, cu care mărturie întorcându-se la Vizir, acesta-i spune: „Dacă înainte de a fi aşezat Domn nou, aş fi avut ştiinţă de virtutea şi de credinţa ta, tu trebuia să fii făcut Domn, dar, deoarece s'a aşezat Domn prea de curând, cu neputinţă este ca Sultanul să-şi schimbe hotărârea. Dar te va aştepta acelaşi noroc dacă vei sluji totdeauna astfel şi vei fi cu credinţă Porţii Otomaniceşti».

De aici a urmat ca de acum înainte Cantemir să fie supus bănuielii la toţi Domnii, de şi el nu căta nici-odată Domnia şi a slujit întotdeauna cu credinţă şi fără pată tuturor stăpânilor.

In anul următor, în locul păcii ce se nădăjduia, mai mare foc de războiu se aprinde în contra Polonilor. Căci Sultanul Mohammed, auzind că republica polonă ar fi despreţuit legătura pe care Craiul o făcuse cu Turcii şi că nu vrea să deie birul făgăduit, se porneşte cu puteri mai mari în contra Polonilor; dar supt Hotin Turcii sunt învinşi cu ruşine de către aceştia şi puşi pe fugă. În care luptă şi Petriceicu, Domnul Moldovei, unind oştile sale cu ale Polonilor, a făcut cea mai mare pagubă Turcilor, dar, pe urmă, cum acelaşi Petriceicu-Vodă nu putea să se înfigă în Domnia Moldovei cu ocrotirea Polonilor, a fost silit să plece în Ţara Leşească.

Deci Poarta Turcească, văzând că Domnul Moldovei în focul însuşi al luptei a trecut la duşman şi că dela trădarea Moldovenilor şi Muntenilor s'a pornit începutul înfrângerii, se gândeşte că este mai cuminte ca de acum înainte să nu se mai facă Domn un Moldovean, ci un Grec, care să-şi aibă casa şi familia la Constantinopol şi care pe lângă aceasta să fie nerăzboinic şi necunoscător de treburile războiului.

Astfel Turcii trimit în Moldova pe Dimitrie (care cu nume desmierdat se zice Dumitraşcu) Cantacuzino, care, ajungând la Galaţi, pe vremea brumei, află în Moldova toate ţinuturile acelea pline de turburare şi de hoţii din pricina Cazacilor prădalnici cari trecuseră de la Turci la Muscali. Se teme Domnul, neobişnuit cu astfel de lucruri, să mai înainteze.

Boierilor li e scârbă de omul acesta nou, dar ca să nu pară că pregătesc ceva în contra hotărârii Sultanului, se fac a se fi retras la munte de frica pustiitorilor Ca-

zaci şi Tatari şi zăbovesc să iasă întru închinarea Domnului celui nou.

Dimitrie, ca unul ce era neştiutor al împrejurărilor, lipsit de orice sfat, rămâne acolo la Galaţi. Era însă pe lângă dânsul un Grec cunoscător al lucrurilor moldoveneşti, care spune Domnului acestea: că, dacă nu va trage la sine pe Cantemir şi pe Gavriliţă, care era pe vremea aceia Hatman al Moldovei, şi cu scrisori binevoitoare şi cinste, precum şi cu făgăduieli, niciun boier nu va veni la dânsul, căci toţi ceilalţi obişnuiesc să se ia după mişcările şi faptele acestor doi. După al cărui sfat Dimitrie trimite scrisori la Gavriliţă şi la Cantemir, făgăduind marea cu sarea: adecă lui Gavriliţă întărirea în Hătmănie, iar lui Cantemir Serdăria, care Serdărie este cârmuirea întregului ţinut al Moldovei dincolo de apa Prutului, şi călăraşii acelor părţi, până la Hotin, Bender şi Bugeac, orânduiţi la graniţă, ascultă de dânsul.

Aceşti doi, câştigaţi de scrisorile de mai sus, vin la Vodă la Galaţi, unde stătea acum a patra lună. Domnul se ţine de făgăduială, face pe Gavriliţă Hatman, dar îl ţine pe lângă el, vrând să se folosească de cârmuirea şi sfatul lui, ca să atragă şi pe ceilalţi boieri. Pe Cantemir îl face Serdar şi-i dă oastea moldovenească ce-l urmase, adăugind câţiva Turci şi Tatari ca să izgonească pe jăfuitori, pe Cazacii cari hoţiau pretutindeni în ţară, precum şi pe prădătorii ceilalţi, adunaţi din deosebite neamuri.

In vremea aceia i s'a născut lui Cantemir cel de-al doilea fiu, Dimitrie, în luna lui Octomvrie în 26, pe care Dumitraşcu-Vodă, ca să-şi lege şi mai tare sufletul lui Constantin Cantemir, l-a botezat îndată după naştere şi i-a zis după numele său Dimitrie, dăruindu-l cu o moşie foarte întinsă, din satele domneşti, anume

Valea Ilei, Acestea fiind orânduite aşa la Galaţi, Cantemir, primind oşti nu multe, atacă, loveşte pretutindeni pe prădători, pe unii îi prinde, pe alţii îi goneşte şi într'o lună statorniceşte pretutindeni siguranţa şi liniştea.

Dumitraşcu-Vodă luând în stăpânire Scaunul Iaşului, boierii toţi se adună de pretutindeni ca să i se închine. Dar Domnul, ştiind că numele şi virtutea lui Cantemir sunt ştiute nu numai între ai lui, dar chiar şi la Curtea turcească, uitându-şi de jurământul şi de slujbele din urmă, pline de credinţă, din pismă prinde mânie, şi cu o mie de meşteşuguri cearcă să înlăture pe Cantemir, dar, fără o dreaptă pricină, nici nu îndrăzneşte, nici nu poate să pună mâna pe dânsul, cunoscând că, dacă ar vroi să facă în contra lui o încercare tirănească, toţi Moldovenii vor pleca de la dânsul şi se vor alipi de Cantemir.

Acesta, de şi aflase prin prietenii săi ura ce se iscase în contra sa, se face totuşi că nu bănuieşte nimic de felul acesta din partea Domnului şi ascultă de toate poruncile lui cu sufletul grabnic.

Virtutea, precum în totdeauna, şi la oameni de samă, a fost urâtă de păcătoşi, astfel şi în acest Cantemir al nostru a fost urmărită cu ocări şi alte nedrepte clevetiri, de anumiţi compatrioţi, şi mai ales ei aruncă după socotinţa lor o ancoră nemişcată de minciuni, spunând că este mai preţuit la cei mari ai Turcilor şi la Hanul decât alţii, ba chiar decât însuşi Domnul, şi că odinioară, supt Cameniţa, Cara-Mustafă i-a făgăduit Domnia şi că este de crezut că el, nu numai că aşteaptă îndeplinirea acelei făgăduinţi, ba chiar umblă după dânsa. Aşa încât Domnii au a se păzi de a se încrede prea mult într'însul, mai ales în locurile care privesc Curtea, de oare ce altfel s'ar întâmpla cândva să poată înlătura din Scaun pe orice Domn ar voi.

Incredinţat fiind Dumitraşcu de acestea şi astfel de lătrături felurite, întindea neobosit cursa în contra vieţii lui Cantemir. Dar, cu ajutorul lui Dumnezeu, n'a aflat niciodată prilej şi nici n'a putut descoperi contra lui vre-o pricină dreaptă, de şi necontenit îi încredința treburi şi însărcinări care ar fi fost cu neputinţă pentru alţii.

Dar Dumitraşcu n'a rămas mult Domn statornic în Domnie, căci, fiind mazilit după şaisprezece luni, se trimise în Moldova alt Grec, Antonie Ruset, poreclit Draco. Supt care Cantemir s'a dat la o parte şi a rămas fără dregătorie acasă la dânsul timp de doi ani de zile.

In anul —, după al cincilea an al căsătoriei, i s'a născut fiica Safta, cu numele de hram Elisaveta, la naşterea căreia a murit şi Ana, soţia lui Cantemir, femeie care se cuvine a fi numărată în rândul întâiu printre cele ale veacurilor aceluia, ca una care era plină de învăţătură, gospodină foarte încercată şi foarte cuminte (şi adaug: câte altele se mai pot lăuda la o femeie înzestrată cu virtute), şi nu mult după aceia a încetat din viaţă şi sora lui Cantemir, călugăriţa Macrina.

După mazilirea lui Antonie Ruset, Sultanul trimite din Ţara-Românească în Moldova ca Domn a treia oară pe Duca, aşezând la Munteni pe Şerban Cantacuzino.

Venind în Moldova, noul Domn chiamă iarăşi la dregătoria de Serdar pe Cantemir, care trăia în linişte şi pace departe de Curtea domnească. Ci nu ca să cinstească pe un om vrednic de cinste, ci ca să găsească vre-o pricină prin care să-l poată înlătura. De oare ce, fiind el mazil şi la Constantinopol aflase foarte bine cât de vestit era numele lui Cantemir la Curtea Sultanului, uşor putea să găsească aceia că el va ajunge în sfârşit la Domnie. Dar Cantemir, cu pază în lucrurile sale şi

în dregătorie, n'a dat niciodată prilej de a i se întâmpla ceva protivnic. S'a întâmplat însă în al treilea an din Domnia lui Duca ca nişte boieri să uneltească în contra lui, dintre cari cei mai de căpetenie erau trei: Ghenghea Vistierul cel Mare, Bogdan Jitnicerul şi Lupu Slugerul. Aceştia, de şi nu începuseră lucrul fără înţelegeri ascunse şi cu ceilalţi boieri, cari simţiau şi ei că este de nesuferit tirania Ducăi, totuşi, purtându-se lucrurile cu mai puţină înţelepciune, se descopăr uneltirile lor.

Prinşi, ei sunt dovediţi, şi cu hotărâre domnească li se taie capetele.

Feciorul lui Bogdan, Lupu, era logodit cu fiica lui Cantemir, Ruxandra, şi stătea să facă şi nunta, când s'a vădit răsvrătirea şi uneltirea lui Bogdan.

Tăindu-se acesta, anume duşmani ai lui Cantemir, crezând că au găsit pricina potrivită, spun lui Vodă că el, Bogdan, şi-a logodit fiul cu fata lui Cantemir şi, fiind între dânşii şi vecinătatea moşiilor şi legătura căsătoriei, nu se poate să nu fi făcut părtaş al sfaturilor sale pe Cantemir, mai ales fiind el un om pe care tot ţinutul Moldovei de peste Prut îl cunoaşte ca mai mare şi se ştie legat în toată vremea de dânsul.

Aceste minciuni i-au plăcut Domnului şi s'a pregătit la omorul omului celui drept.

Dar, acesta neputându-se face făţiş şi cum nimic nu se spusese de vinovaţi nici cu vorba, nici cu scrisul contra lui Cantemir, Vodă lucrează altfel: întâiu bagă la temniţă pe tânărul Lupu, fiul lui Bogdan, care avea atunci şaptesprezece ani. Se face că ar fi-rămas la tatăl său bani din Vistieria ţării, cere dela dânsul 10.000 de taleri, dar în ascuns prin spaima chinurilor cercetează nu cumva a aflat de la tatăl său pe Cantemir că ar fi fost în a lor înţelegere. Tânărul spune că n'a avut cunoştinţă nici de uneltirea tatălui său, necum a lui Can-

temir, şi că tatăl său, dacă a încercat un astfel de păcat, cu drept l-a ispăşit, dar că el însuşi este străin de sfatul părintelui său şi nu ştie nimic de toate acestea Astfel Duca, nefolosind nimic, făgăduieşte tânărului că-l va ierta de suma banilor şi-l va îmbrăca şi cu vre-o dregătorie de Curte, dacă va da în scris şi va spune înainte judeţului că socrul său Cantemir a fost tovarăş al uneltirilor.

Ci tânărul cu suflet mare şi bun spune că mai bine să moară decât să năpăstuiască pe un om cu dreptate. In desnădejdea de a izbuti, Duca-Vodă cere de la dânsul prin fel de fel de întemniţări şi cu spaimă de casne, cu tiranie şi nedreptate, banii toţi. Tânărul Lupu făgăduieşte că-i va da, numai să fie lăsat slobod cu chezăşii bune, ca să poată, adecă, vinde moşia cu preţ bun, din al cărui preţ să umple pofta lui Vodă.

I se dă voie de a ieşi din temniţă cu acei chezaşi buni, dar Vodă în ascuns porunceşte ca nici unul dintre boieri să nu să pună chezaş sau ostatec pentru dânsul Tânărul roagă pe toate rudele sale, boieri şi pe alţii pe cari-i crede prieteni părinteşti; toţi nu se învoiesc a face aceasta şi se îndreptează cu teama de a cădea în bănuiala Domnului, dacă s'ar face ostateci în locul lui. Cantemir, văzând că ginerele său este supărat cu atâta tiranie şi gonit fără milă de oamenii lui Vodă, căci lor li se orânduiseră acei bani, spune lui Bulucbaşa cel Mare să dea drumul ginerelui, iar el în zece zile va plăti banii şi, astfel, dând sinet, scapă pe ginere dela închisoare.

Auzind acestea, Duca se aprinde de o şi mai mare furie şi, chemând pe Cantemir, îi zice: „De ce te-ai pus chezaş pentru fiul unui om care dăunăzi a uneltit asupra capului mieu şi cu dreaptă judecată a ispăşit Iubirea aceasta a d-tale faţă de dânsul, prisoselnică, este

mai mult decât se cuvine unui logodnic, căci puteai să-ţi afli un alt ginere, al cărui părinte să nu fie stropit de o pată ca aceasta. Căci cine n'ar vrea să-şi însoare fiul cu fata ta?".

Cantemir răspunde: „Ştim toţi că Bogdan a fost tăiat cu dreptate şi după judecată făţişă. Dar că fiul lui, pe care după aşezământul bisericesc l-am luat logodnic fetei mele, ar fi fost în aceiaşi vină cu părintele său nici n'am auzit, nici n'am crezut că este drept, Doamne, a despreţui logodna unui tânăr nevinovat, călcându-se aşezământul Bisericii şi a cuvântului dat cinste, oricum să fi fost moartea tatălui său. Cât despre plata banilor, socot că n'au folosit mai mult ginerelui mieu decât ostaşilor tăi, căci acestuia i-am luat lanţurile de pe dânsul, acelora însă lipsa de banii pe cari-i aşteaptă de luni de zile". De alminterea zice: „dacă Măria Ta porunceşti, eu nu voiu număra banii ostaşilor şi voiu zăbovi nunta până ce-i va plăcea Măriei Tale". Ci acel drept judecător: „De oare ce te-ai îndatorit cu sinet la plata ostaşilor, bani pentru datoria tânărului, la vremea statornicită, trebuie să plăteşti suma aceia, iar pe fiul unui tată care a uneltit asupra capului mieu nu-l vreau, nici nu-l îngăduiu ca soţ al fetei tale şi, dacă vei face altfel, vei dovedi că eşti mai cu priinţă duşmanilor miei morţi decât mie viu şi Domn". Cantemir înţelege bine, de la puţin la mai mult, gândul cel rău al lui Vodă despre dânsul, dar în tăcere îndeamnă pe ginerele său să vândă negustorilor toată averea lui mişcătoare şi nemişcătoare, afară numai de case şi de moşii şi de vecini, şi cu preţul lor să se plătească banii lui Vodă, iar el nădăjduieşte întru Dumnezeu că va găsi prilej să-i dea înapoi mai mult decât va fi vândut.

Tânărul a făcut aşa şi a vândut toate averile cu mărinimie, iar Cantemir cu mână străină cumpără toate

pentru ginerele său, pe care apoi cu mare folos i le-a dat îndărăt. Iar Vodă-Duca, văzând că toate încercările îi rămân zădarnice şi n'are cu ce vină să puie mâna pe Cantemir, iscodeşte altă şiretenie: să-l trimeată la Constantinopol la Curtea Sultanului capuchehaie, şi, dacă, pentru trimeterea unei sume de bani sau alt lucru greu de îndeplinit la Curte, s'ar înfăţişa poruncile, să acopere cu tăcerea acel lucru şi acea poruncă, spunând acolo la Curte că acei bani sau acel lucru l-a dat în mânile capuchehaiei, Cantemir, şi i-a arătat şi orânduit felul cum trebuie să îndeplinească poruncile, iar, dacă el n'a făcut, trebuie să-i pună vina lui, şi nu celorlalţi supuşi moldoveni. Astfel să-l facă a cădea supt mânia Sultanului.

Ceia ce a şi făcut, căci, trimiţând la Poartă pe Cantemir, cu felurite scrisori spune Vizirului că peste trei luni va veni bairam-peşcheşul, darul de Paşti, a cărui sumă este de o sută douăzeci de pungi, că l-a trimis pe deplin prin Cantemir şi că trei luni înainte de bairam toţi banii erau strânşi la Galaţi, pe cari luându-i cu sine, să-i ducă la Poartă, şi după izvod, precum se cuvine, să-i împărţească la toţi.

Cantemir pleacă de la Iaşi şi la Galaţi nu găseşte nici a treia parte din banii strânşi, ba încă află dela anumiţi prieteni că nu s'a făcut nimica din porunca lui Vodă.

Din Galaţi scrie Domnului de două şi de trei ori despre lipsa banilor, dar nu capătă niciun răspuns decât că fără zăbavă să meargă la Constantinopol ca să nu fie lipsite de îndreptător şi de împlinitor trebile vajnice la Poartă, iar celelalte toate vor veni după dânsul. Cantemir, de şi neliniştit în toate privinţile, totuşi, strâns de nevoie, este silit să treacă Dunărea şi ajunge la Poartă în ziua hotărâtă de Domn.

Stătea să cadă acum ziua bairamului, dar banii nici

cu numele nu se auziau să vie. Cantemir se gândeşte încotro merge treaba, căci plata acestor bani nu sufere nicio zăbavă la Poartă. Chehaiaua Vizirului ştia din scrisoarea Domnului că toată suma este în mânile lui Cantemir şi că o va plăti fără îndoială la ziua obişnuită, De aici nu uşoară primejdie ameninţa pe Cantemir, ca unul care nu luase din Galaţi decât 20.000 de taleri. Deci, nemai aşteptând să-i vină bani dela Vodă, aleargă la prietenii lui, cari nu erau puţini, dintre Turcii cari făceau negoţ în Moldova, şi capătă dela dânşii, cu sinet de mâna lui, toată suma de bani, şi în hotărâta zi bairam-peşcheşul îl împarte deplin tuturor. Şi nici nu se plânge în această privinţă mai mult Domnului, decât îi spune că n'a găsit la Galaţi banii după porunca pe care o primise în Iaşi către strângătorii birului şi nici după aceia, până în ziua bairamului, n'au venit, aşa încât socoate că Măria Sa, îndreptat către alte trebi de obşte, mai grele, a lăsat aceasta la o parte sau că aceia cărora li se poruncise s'au purtat mai cu zăbavă. Deci roagă pe Măria Sa ca banii ceilalţi, pe cari-i împrumutase cu sinet de mâna sa de la prieteni şi pe cari, nu cumva Vizirul să se mânie pe Domn de lipsa lor, îi împărţise pe deplin la locurile cuvenite, să binevoiască a-i trimite cât mai răpede, ca să nu iasă mincinos şi nestatornic înaintea negustorilor în ziua hotărâtă pentru plată. Prin scrisori Domnul făgăduieşte că va trimite, într'adevăr, banii. De fapt însă nici nu-i pasă, ba nici nu-şi aminteşte, şi nu poartă grijă că este datornic Cantemir.

Acum se împlinia anul, şi nu s'au fost trimis banii; negustorii cerând din nou de la Cantemir cu îngrijorare banii lor, acesta li dă scrisoare către îngrijitorul casei sale ca să primească ei dela dânsul, viind în Moldova, fiecare cu sinetul său, boi, oi, miere, unt şi altele de folos negustorilor, să-şi dea zapisele îndărăt.

Vodă, auzind că el a plătit din banii lui toată suma împrumutătorilor, trimite la Constantinopol un alt capuchehaie şi-i porunceşte lui Cantemir să vie la dânsul, ci supt acel cuvânt că, având poruncă de la Sultan să se pregătească de pornire de războiu în contra Nemţilor, are nevoie de dânsul pentru a scrie ostaşi şi a strânge alte lucruri care privesc oastea, iar, în ce priveşte banii datoriţi, nu se face nicio pomenire. Cantemir urmează poruncii Domnului, încredinţează trebile Porţii capuchehaielei care vine, iar el se întoarce în Moldova, unde este primit cu cinste de Domn, care-i mulţumeşte pentru credincioasa şi buna slujbă şi făgăduieşte a-i plăti banii din ţară.

Dar toate acestea erau închipuite şi pline de ură lăuntrică, căci nici banii n'a poruncit pe urmă să i să plătească, nici la făgăduinţile celelalte n'a stătut. Dar Cantemir a răbdat toate acestea cu sufletul nebiruit. Nu mult după aceia, în anul 1683, la începutul verii, Domnul pleacă pentru războiul dela Viena. Pe Cantemir îl scoate din dregătoria de Serdar şi-i porunceşte să urmeze tabăra, pe cind Tatarii, cari trebuiau să se unească supt cetatea Belgradului cu tabăra turcească, treceau prin Moldova şi Ţara-Românească şi pustiau Moldova ca ţară duşmană, neatingându-se doar de oameni, ardeau curţile şi casele multor boieri, prădau turmele de oi şi hergheliile de cai, între care şi de la Cantemir nu mai puţin de 800 de capete.

Duca pătrunsese acum în Ardeal, când auzi prada ţării de către Tatari. Dar fiecare, pierzând nădejdea de a căpăta înapoi cele pierdute, ştiind că e cu neputinţă a se găsi sau lua înapoi cele răpite de Tatari, nu se mai îngriji de aceasta; dar Cantemir, cunoscând marea lui trecere pe lângă Hanul şi pe lângă toţi mârzacii, cere voie dela Domn să meargă la Hanul şi să-şi

cate lucrurile răpite de Tatari. De fapt însă avea de gând ca, făcându-şi treaba cu Hanul, să se întoarcă în ţară şi să nu mai aştepte în Moldova întorsul Domnului.

Vodă n'a putut să-i răspingă cererea şi astfel primind voie a se întoarce, Cantemir urmează pe Han sub cetatea Temurcapì. Indată i se dă un aspru iarlâc (aşa zic Tatarii poruncilor lor) către toţi mârzacii şi se orânduiesc de Hanul dregători ca să caute prin toate taberele tătăreşti şi să-i iea, dacă s'ar găsi, cai de-ai lui Cantemir sau orice altele ar fi fost răpite de Tatari, iar pe Tatarii aceia să-i trimeată în lanţuri la Hanul.

Astfel Cantemir a căpătat înapoi toţi caii şi toate oile sale de la Tatari, afară de patruzeci de mânji, precum şi pe ai altor boieri, pe numele său; iar, în ce priveşte arderea curţilor sale, a dobândit învăţătură ca toţi mârzacii, dând o sumă de bani, să plătească acele curţi arse: apoi se întoarse la moşiile sale.

Vodă, văzând pe Cantemir că nu a mers după tabăra lui şi auzind că s'a întors acasă, porunceşte ispravnicilor săi, pe ascuns, la Iaşi, să-l ţină prins în temniţă până la întoarcerea lui. Dar Cantemir, aflând de această poruncă din prietenii săi, adună în satul Ţuţcani, pe apa Tutovei, pe toate slugile sale şi, înţelegându-se cu mulţi alţi boieri, între cari mai de căpetenie era Gavriliţă Marele-Vornic, nu se supune poruncii şi serbează şapte zile cu strălucire nunta fetei sale cu fiul răposatului Bogdan. După nuntă ispravnicii de Scaun, cari se zic şi, turceşte, caimacami, trimit două sute de ostaşi călări şi pedeştri ca să-l prindă în sat la dânsul. Dar, aflând cu trei zile înainte de sosirea lor, îşi pregătise casnicii şi slugile de apărare. Cu oastea fusese trimis căpetenia Stolnicilor, Ioan Hrisoverghi, de neam Grec. Care, apropiindu-se de satul lui Cantemir şi ne-

ştiind că acesta a prins veste de sosirea lui, îşi lasă oamenii ascunşi în pădure, iar însuşi, parcă ar fi fost orânduit la altă treabă, se face a merge cu poşta la Focşani, şi numai cu cinsprezece oameni vine la satul lui Cantemir.

Acesta pune îndată să-l prindă şi să-l lege, iar ceilalţi, auzind de căpetenia lor căzută în prinsoare, se răspândesc în toate părţile şi fug.

Dând Cantemir veste celorlalţi cu cari se înţelesesę, se adună cu toţii din jos de oraşul Bârladului; strângând ale sale, care se puteau lua, oi şi cai, şi ascunzând alte lucruri casnice, se îndreaptă spre Ţara-Românească. La plecarea din Bârlad dau drumul lui Hrisoverghi, care, ca să nu se pară că a fost fără hărnicie în îndeplinirea poruncii, îi urmăreşte cu câţiva ostaşi până la apa Siretiului, dar nu îndrăzneşte să încerce nimic.

Astfel Cantemir, cu mulţi alţi boieri, a fugit de tirania Ducăi, în Ţara-Românească.

Intre Domnul muntean Şerban şi acel moldovenesc Duca, pe vremea aceia, pentru unele pricini mai ascunse, al căror loc nu este aici, se stârnise foc nestins de duşmănie, şi amândoi cheltuiseră mulţi bani la Curtea lui Cara-Mustafà-Paşa, ci, amândoi tari şi de o potrivă la daruri, nu şi-au putut strica lor, ci numai pungilor lor. Dar Şerban, auzind de fuga în Ţara-Românească a lui Cantemir cu mulţi alţi boieri de la Duca-Vodă, dorind ocrotirea lui, s'a bucurat foarte şi a poruncit caimacamilor săi, prin călăraşi anume, ca boierii moldoveni să fie primiţi cu cinste şi să li se împartă locuri şi sate după vrednicia lor, spre deplină mulţumire.

Iar după înfrângerea de la Viena Domnii capătă de la Mustafà-Paşa voie să se întoarcă în ţările lor. Ci Şerban, Domnul Ţării-Româneşti, se întoarce de la hota-

rele ungureşti de-a dreptul în ţară pe o cale mai scurtă şi mai sigură, pe când Duca, pentru duşmăniile stârnite între dânşii, nesocotind sigur să treacă pe la Munteni, abia ajunse la începutul lui Dechemvre pe căi mai lungi şi de la Belgrad prin Ţara-Ungurească şi Ardeal la hotarele Moldovei.

Dar, de oare ce Craiul leşesc trimesese supt poruncile lui Kunicki rămăşiţa de Cazaci şi de Poloni, precum şi de Moldoveni, pe care Petriceicu-Vodă putuse să le adune în Bugeac prin Moldova, acesta luase acum Iaşii şi Cazacii aduseseră mare pagubă Tatarilor din Bugeac. Deci, de zburătăcirile lor fiind împiedecat Duca, n'a îndrăznit să între 'n Iaşi, căci oştile nu se întorseseră încă din Bugeac, ci a fost silit să aştepte sfârşitul acelui podgheaz lângă târgul Focşanilor, în satul Domneşti.

Petriceicu-Vodă, îndată ce ajunse la Iaşi, scrise carte lui Cantemir să vină cât mai răpede la dânsul, căci s'a hotărât să-l facă Hatman al oştilor. Dar Cantemir, văzând lucrurile lui Petriceicu neaşezate şi Domnia lui nestatornică supt ocrotirea Polonilor, răspunse că nu poate să-şi lase tovarăşii şi să facă una ca aceasta înainte de a se întâlni cu Şerban-Vodă, adăugind că mai ştie despre întrarea lui Duca-Vodă în hotarele Moldovei şi că pe lângă dânsul au mai rămas şi unii boieri, aşa încât nu poate crede că este sigur să se întoarcă în Moldova, cât timp trăieşte sau ţine Domnia Duca. Dar ginerelui său Lupu îi dă voie să meargă la Petriceicu, care Lupu până la ieşirea acestuia din Moldova împreună şi cu alţi Moldoveni a fost lângă dânsul.

Şerban-Vodă, întorcându-se în Scaunul său din Bucureşti, chiamă la sine pe toţi boierii moldoveni pribegi şi li făgăduieşte uşor sprijin la Poartă pentru a scoate pe Duca, din pricina urii învechite dintre

dânşii, dar numai dacă şi-ar cere cu învoirea tuturor de la Poartă prin scrisori de rugăminte un Domn. De aceasta însă neştiind nimic Cantemir, când au venit la Şerban-Vodă cu toţii, el i-a zis lui frate, iar celorlalţi fiecăruia pe nume. Se miră Cantemir de cinstea nepotrivită, de i se părea lui şi altora cari nu ştiau gândul lui Şerban că este ceva de râs şi oarecum de ocară. Dar Şerban li-a spus: „Să nu iei, frate, aceasta în nume de rău, căci cu ajutorul lui Dumnezeu lucrurile acestea trebuie să se facă, şi eu te cunosc de Domn al Moldovei şi frate al mieu, iar, spre dovadă a întăririi, vreau ca fata mea cea de-a doua să fie măritată cu oricare din cei doi fii ai tăi“.

Petriceicu, întorcându-se din Bugeac, de şi cu pagubă mare alor săi, trimite din Suceava pe Bainschi nepotul său, vărul după tată al lui Lupu Bogdan, cu o ceată aleasă, să-l prindă pe Duca la Domneşti. Care la 25 Dechemvrie, în chiar ziua de Crăciun, îl încunjură pe neaşteptate la moşie ospătându-se cu sfetnicii săi. Duca nu avea oaste: toţi îl părăsiseră, şi numai prea puţini boieri cari aveau faţă de dânsul o credinţă oarbă ori că se temeau de ceilalţi boieri pentru sfaturile lor cele ticăloase ori că erau legaţi de dânsul prin vre-o înrudire din spre partea soţiei, stăruiau pe lângă el.

Astfel Duca, prins de căpitanul Bainschi, este luat cu ai săi, afară de Buhuş, fratele Doamnei, care, sărind pe un cal, a fugit, şi este dus la Craiul Sobieski în Varşovia. Boierilor din Ţara-Românească, auzind de păţania lui Duca, li se pare că miezul iernii s'a prefăcut în primăvară şi asprimea aierului se schimbă în linişte. Soţia lui Duca-Vodă, fiind cu fiii ei la Brăila, oraş turcesc pe Dunăre, la vestea păţaniei soţului înştiinţează pe Sultan de întâmplarea Domnului şi cere a se numi în locu-i fiul ei cel mai mare, care avea atunci abia

doisprezece ani, făgăduind mulţi bani. Ar fi şi făcut aceasta Turcii, fiindcă Duca era socotit credincios la dânşii, dacă n'ar fi aflat că feciorul este foarte tânăr şi n'ar fi ştiut că vremurile acelea turburate cer un om matur şi încercat.

Pe vremea aceia, Dimitrie Cantacuzino petrecea la Constantinopol acum nouă ani după mazilirea din întâia Domnie. Care, auzind că Duca a fost prins de Poloni şi că Scaunul Moldovei este slobod, făgăduieşte, prin Caimacam şi Tefterdari, Sultanului o sumă de bani de două ori cât cea obişnuită, dacă i se dă Domnia Moldovei.

Şerban, care în acest lucru s'a arătat mai zăbavnic de cum trebuia, află, înainte ca rugăciunile boierilor moldoveni să fi ajuns la Poartă, de la capuchehaielele lui că Dimitrie a şi primit Domnia.

Precum nicăiri nu lipsesc clevetitorii şi protivnicii, astfel şi în aceste treburi boierii cari trebuiau să-şi ceară de Domn pe Cantemir, de şi se legaseră cu jurământ ca vestea acestei alegeri să nu ajungă la urechile lui Dimitrie şi să nu o vădească nimănui, ca unii ce ştiau bine cu ce ticăloasă ură prigonise în Domnia cea dintâiu pe Cantemir, totuşi numai pentru un gând zădarnic al lui, dar, dacă ar fi aflat atunci că a fost ales şi că i s'a spus de Şerban, Domnul Ţării-Româneşti, frate şi cuscru ori nu s'ar mai putea întoarce în Moldova ori ar trebui să trăiască acolo cu cea mai mare primejdie a vieţii. Astfel unul din cei legaţi prin jurământ, totuşi, asemenea Iudei, înştiinţează despre fiecare lucru şi despre toate pe Dimitrie.

Vodă, ajungând la Galaţi, cel dintâiu îi iese înainte Cantemir şi i se închină ca unui Domn. Acesta, ori că nu îngăduia atunci turburarea lucrurilor în Moldova ori că se îndoia încă despre spusele mincinoase ale

pârâşilor ori chiar că ştia neputinţa în care se afla de a face aceia ce plănuise, a primit pe Cantemir vesel şi cu cinste. Arată că i pare rău de starea lui în Domnia Ducăi şi înfierează tirania acestuia cu vorbe îmbielşugate, căci era bun de gură Dimitrie. De alminteri îi spune că are de nădăjduit de acum lucruri mai bune, şi îndată-l cinsteşte iar cu dregătoria de Serdar, iar după aşezarea în Scaun îi făgăduieşte pe aceia de Hatman.

Cantemir, de şi nu fără necontenită teamă şi pază, se face totuşi a nu se teme de loc de aşa ceva şi, strângând ce a putut culege în scurt timp, izgoneşte, după porunca Domnului, pe prădătorii poloni şi cazaci cari erau răspândiţi în toată ţara, jăfuind şi într'o clipă, vii pe mulţi îi prinde şi-i trimite la Vodă.

Curăţind însă ţara de hoţi şi fiind iar adusă la linişte prin ostenelile lui Cantemir, Dimitrie vine în Scaunul Domniei. Când Cantemir se întoarce la Domn şi aşteaptă mulţămita cu cinste şi îndeplinirea celor multe făgăduieli ale lui, Vodă-i spune: „Dacă nu te-ai fi purtat aşa de bărbăteşte în această expediţie, te-aş fi scurtat de un cap; de-acum bagă de samă ca nu cumva, urmând vânturilor zădarnice pe care le-ai prins, să paţi aceia de care ai scăpat acum“. Şi sarcina de Hatman a dat-o unui om foarte din proşti şi fără niciun nume, anume Zosin.

Cantemir aude neîncetat ameninţările aspre ale nebunului de Domn şi, prefăcându-se, răspunde că: „Şi deacum înainte se va îngriji din toată puterea să-i poată sluji mai bine“.

Nu trecuseră trei luni ale stăpânirii sale, şi regele polon trimite o parte din oastea lui să prade Moldova, supt acel cuvânt că, dacă n'ar fi locuitori în Moldova, Turcul n'ar putea să-şi hrănească oastea la Cameniţa, de şi Hatmanul Iablonowski era cu toţi ceilalţi magnaţi hotărât protivnic acestui gând. Auzind acestea, Domnul

orânduieşte pe Hatmanul cel nou asupra lor cu ai săi şi câţiva Tatari şi Turci, iar pe Cantemir în batjocură îl pune numai supt poruncile lui.

Nu departe de târgul Cotnari ei dau de Poloni, şi Hatmanul, care de la naştere nu fusese niciodată în oaste şi nu pricepea ce este lupta, în neştiinţa lui, săracul, unde să se întoarcă, întreabă pe Cantemir ce este de făcut ca să scape de duşmanii ce se zăriau, căci Polonii încă nu ieşiseră la luptă.

Cantemir îi răspunde că pe dânsul nu l-a făcut Domnul sfetnic, ci numai Hatman, supus lui, aşa încât trebuie să asculte, după obiceiul ostăşesc, ce i-a fost poruncit de Hatmanul cel Mare. Iar, dacă voia să scape, ar trebui să rămână acasă ori înainte de a năvăli duşmanii să fugă, strecurându-se pe ascuns din oaste.

Bietul Hatman se învoieşte îndată şi, lăsându-şi oastea şi buclucurile, împunge fuga şi ajunge într'un suflet chiar în ziua aceia la Iaşi înaintea Domnului, Cotnarii fiind departe două ceasuri de Iaşi. I se spune lui Vodă că Zosin Hatmanul, fugind cu doi sau trei numai lângă dânsul, părăsindu-şi ostaşii, a venit acasă.

Chemat fiind de Domn şi întrebat ce este cu oastea ce i s'a încredinţat, el răspunse: „că mare mulţime de Poloni au căzut asupra lui şi, începându-se un războiu straşnic", ceia ce era o minciună, „Polonii au ieşit biruitori şi că ai săi împreună cu Cantemir şi cu Turcii şi Tatarii l-au părăsit, aşa încât a scăpat din mânile duşmanilor numai mulţămită calului". Domnul, neştiutor de cum a fost lucrul, se aprinde de mânie, strigă că prin Cantemir s'a făcut viclenia şi trădarea oştilor sale, îl ameninţă cu moartea şi cu ce este mai rău ca moartea, numai să pună mâna pe dânsul viu.

Cantemir însă, după fuga Hatmanului, strângând pe ai săi, căci Turcii cu Tatarii îl urmaseră pe Hatman,

punând curse în anumite locuri, loveşte pe Poloni cu foarte puţini, apoi făcându-se a fugi, ispiteşte la urmărire pe Polonii trufaşi, şi, când ajunge la locul curselor, dând semn de retragere, încunjoară pe urmăritori şi-i prăpădeşte straşnic, prinzând mai bine decât o sută douăzeci dintre dânşii vii, iar pe ceilalţi punându-i pe fugă şi împrăştiindu-i. Erau însă Polonii 500, iar lângă Cantemir nu mai mult de 200.

Câştigând această biruinţă, Cantemir se întoarce la Iaşi, la Domn, trăgând după sine o mare mulţime de robi. De isprava aceasta nu se pot mira în de ajuns cu toţii, dar Vodă, pentru mânia ce se iscase într'însul şi vechea lui ură în contra aceluia, nu-şi îngăduie o clipă de odihnă. Deci, punând înaintea lui atâtea arme ale duşmanilor şi ducându-i înainte atâţia prinşi, Cantemir nu este primit de dânsul, cum se cădea, cu laude şi mulţămită, ci e întrebat cu indignare de ce a părăsit pe Hatman. La care el răspunde: «că pe Hatman înainte de a se începe războiul l-a văzut într'adevăr, dar în războiu nu s'a înfăţişat nicăeri, nici, cum se cuvenia unei căpetenii, n'a dat poruncă ostaşilor ori pentru luptă ori pentru retragere; ci el însuşi, când a văzut oştile lipsite de conducător şi împrăştiate fără rânduială, le strânse şi atacă pe duşmanul care năvălia, şi cu norocul cel bun al Domnului îi învinse şi-i ucise, şi aduse atâţia robi şi atâtea steaguri Măriei Sale».

Era mai bucuros Vodă să fi perit toţi ostaşii şi împreună cu dânsul şi Cantemir decât dintr'o astfel de biruinţă minunată a lui să fi căpătat el o mare faimă la ai săi, la Turci şi Tatari, căci isprava aceasta-l împiedeca foarte mult de a-şi putea aduce la îndeplinire gândul cel rău întru peirea lui Cantemir.

In acelaşi an, la începutul primăverii, Soliman-Paşa, poreclit «Ainegì», se orânduieşte de către Sultanul se-

rascher în contra Polonilor şi, strângând oşti turceşti şi tătăreşti, trece Dunărea pe punte supt Isaccea.

Sosind la apa Prutului, la locul ce se zice Ţuţora, Vodă-i iese înainte, după obiceiu, cu daruri bune. Serascheru-l primeşte întâiu cu cinste şi-i spune că se va învoi să-i dea ce-ar avea să ceară de la dânsul.

De fapt, el era ispitit de Şerban, Domnul Ţării-Româneşti, să găsească sau să iscodească vina de mazilirea lui Dimitrie, dându-i o mare sumă de bani şi făgăduind a i-o mai mări. Dimitrie, când vede pe Serascher aşa de prielnic sieşi, făgăduindu-i slujbă, socoate că a găsit prilej bun şi se plânge stăruitor de Cantemir: «că el este protivnic poruncilor lor şi turburător „şi trădător al ţării întregi, dar că nu poate să înlăture „un astfel de om de frica numai a câtorva boieri foarte „ticăloşi, cari se învoiseră cu dânsul şi de aceia se roagă „de învoirea şi de porunca Serascherului pentru ca, „prinzând pe Cantemir, să-i taie capul, iar, isprăvind „cu acesta, el, Vodă, se pune chezaş că de acum înainte „nici Polonii nu vor mai năvăli în Moldova, nici lucrurile „Musulmanilor nu vor mai fi vădite Polonilor, nici altor „duşmani“.

Soliman-Paşa, pe lângă aceia că se înţelesese cu Şerban pentru a mazili pe Dimitrie, era prieten vechiu şi din adâncă inimă cu Cantemir, dar, ca să înşele mintea zădarnică a lui Vodă, i-a spus: „tu nu poţi să omori aşa de uşor pe hainul acela, dar acum în expediţia mea orânduieşte-l conducător în tabăra pe care o duc contra Ţării Leşeşti, căci ştim că şi altă dată a fost călăuză oştilor Sultanului, şi dă-i în samă şi altele care după porunca Sultanului trebuie să le cerem de la tine pe cale, precum îndreptarea şi dregerea de poduri, adunarea de zaherea şi grija altor lucruri de nevoie; iar eu voiu face să se găsească vre-o vină în el, şi astfel,

ca pe un neascultător de poruncă şi nesupus, îl voiutăia după fetva muftiului nostru».

Acestea le strecoară Paşa Domnului de-a dreptul, iar prin chehaiaua lui îi dă ştire şi-i zice „că, dacă nu va fi primit dela dânsul pentru slujba aceasta o sumă de bani, nu va îndeplini făgăduiala, iar, primind banii, a treia zi chiar îl va găsi cu vină şi păcat şi, luându-i capul, îl va trimite lui".

Dimitrie Cantacuzino, ca unul ce doria foarte, şi crede foarte, şi-i dă cu înlesnire Paşii 15.000 de taleri pentru moartea lui Cantemir. Vodă, înţelegându-se în această privinţă cu Paşa şi primind voie dela dânsul, se întoarce la Iaşi şi, chemând îndată pe Cantemir, îl hotărăşte călăuză a oştii turceşti pe lângă Serascher, având a trimite după dânsul cele de nevoie pentru această cale.

Cantemir, de şi ştia, prin scrisoarea lui Şerban-Vodă, de gândul Serascherului, dar, ştiind şi aceia că Soliman îşi putea schimba uşor gândul şi că este om nestatornic, merge la dânsul, nu fără mare primejdie a vieţii, după porunca Domnului. Venind deci la Serascher şi dând scrisorile aceluia, spune că a fost trimis pentru slujba Innălţimii Sale şi, dacă i se va porunci ceva, va încerca după putere să îndeplinească. Zimbind Serascherul, şi depărtând pe alţii, îi răspunde: «înainte de a te vedea am pentru tine o mare slujbă. Domnul tău mi-a dat 15.000 de taleri pentru ca, ucizându-te, să-i trimet capul tău. Dar de spre aceia să nu te temi, că nici n'am fost trimis ca Serascher de Sultan ca să urmez părerile deşarte ale oamenilor nebuni, ci ca să-i facem slujbe credincioase şi să dăm celor răi, rău şi bine, celor buni. Iar tu să ştii că peste puţine zile, dacă Dumnezeu ni va fi fost dat un întors fericit, vei fi Domn al Moldovei, şi nu cred că raportul mieu nu va avea putere la Sultan».

Astfel în sfârşit Cantemir a fost liniştit în expediţia aceia, care n'a ţinut aşa de mult, căci Polonii nu s'au ivit nicăiri, iar Serascherul, punând oaste şi zaherea în Cameniţa, s'a întors la Isaccea.

Dimitrie-Vodă aştepta zi cu zi după darea banilor moartea şi sfârşitul lui Cantemir, dar degeaba; căci Serascherul, după întoarcerea la Ţuţora, unde iarăşi Vodă îi iese înainte rugător cu alte daruri, înainte ca acesta să-i fi pomenit de Cantemir, căzându-i în cuvânt, îi zice: „pe necredinciosul acela de Cantemir în multe locuri după făgăduială am voit să-l omor, dar niciodată n'am putut dobândi de la cadiul pe care-l avem în tabără, hogetul lui (osânda la moarte); eu cred că necredinciosul a mirosit câtva lucrul şi a câştigat cu bani pe judecătorul nostru de l-a tras în folosul lui: de-aceia aş vrea să-i dai cadiului acestuia un mic dar bun şi gras ca să nu ţi se înfăţişeze pe urmă ţie protivnic şi prielnic duşmanului tău. Iar eu, cum am făgăduit, voiu întrebuinţa toată osteneala mea ca să-l scurtez de cap înainte de a ajunge la Dunăre, şi să te mulţămesc".

Cu aceste înşelăciuni ale Paşii se împacă Vodă şi prin mijlocitori credincioşi copleşeşte pe cadiu cu daruri mari, iar acela, neavând nicio ştiinţă despre acest lucru, se uimeşte de atâtea peşcheşuri şi întreabă ce vrea de la dânsul Domnul, iar ei îl vădesc lucrul cum este. Cadiul, om cu mintea străbătătoare, care cunoştea foarte bine firea şi năravul Serascherului, făgăduieşte fără greutate că de acum înainte, când i se va cere hoget de către acela, nu-i va zice ba.

Aşa fiind înşelat, Domnul îşi pierde şi munca şi banii, căci Serascherul, ajungând la Dunăre, porunceşte lui Cantemir, ca, trimiţând un om credincios al său, să iea pe copiii lui şi pe boierii cu cari era înţeles şi să fugă în Ţara-Românească la Şerban. Iar apoi, când va

afla de trecerea lor la Munteni, şi el să meargă la Şerban şi pe urmă, adunându-se toţi boierii fugari, să vină la dînsul la Isaccea, iar, el, Serascherul, va raporta Sultanului că Dimitrie, fiind nevrednic de Domn, trebuie să fie mazilit şi Cantemir să se aşeze Domn.

Ceia ce s'a şi făcut, căci după retragerea lui Cantemir în Ţara-Românească mulţi dintre cei dintâiu boieri l-au urmat şi s'au adăpostit la Şerban. Dar şiretul Ainegì, îndreptăţind numele său, care înseamnă înşelător înşelat, trimete la Dimitrie printr'un om scrisoare, în care-i spune despre Cantemir că „a scăpat din mânile lui cu fuga şi aude că s'a adăpostit la Şerban în Ţara-Românească, dar el nu se va lăsa niciodată să nu îndeplinească lucrurile odată făgăduite, şi va face aşa ca nu numai fugarii aceia să-i fie daţi în lanţuri, ci chiar Şerban, ocrotitorul şi ajutătorul lor, sà fie scos din Domnie; numai atâta să se îngrijească Vodă ca un număr de boieri, ca pentru dânşii şi în numele tuturor locuitorilor Moldovei, să trimeată la Poartă un arzmahzar (ceia ce înseamnă o rugăminte de obşte), iar el va dovedi, nu numai prietenia lui faţă de dânsul, ci şi aceia că, fiind Serascher cu pline puteri, trimis de către Măria Sa Sultanul, nu poate suferi să fie luat în batjocură şi ţinut drept nimic de către necredinciosul Cantemir şi de către Şerban, înţeles cu dânsul".

Acestea le arată Soliman prin trimisul său anume, iar cu adevărat meşteşugia cu totul altfel şi în contra lui lucrul, precum se va vedea mai jos.

Prin aceste aţâţări ale Serascherului se apucă Dimitrie şi alcătuieşte un arzmahzar mincinos şi iscălit cu peceţi mincinoase în contra lui Cantemir şi a celorlalţi boieri fugari, învinuindu-i ca neascultători de poruncă, părăsitori ai slujbelor Sultanului, ca trădători şi turburători ai ţării, şi cu acest arzmahzar trimite la Serascherul mai mult de cincisprezece boieri, pe cari şi-i credea prielnici.

La cetirea lui, ca şi cum s'ar fi aprins de mânie şi de furie, acesta trimite o poruncă în acest cuprins către Şerban, în Ţara-Românească, printr'un Agă al său: „S'a arătat la Poarta Sultanului că la tine se păstrează şi se adună zilnic tot alţi şi alţi oameni ticăloşi, cari despreţuiesc porunca împărătească şi nu numai că nu sunt ascultători la toate ale Impăratului, dar împiedecă şi pe alţii să nu facă precum cred; deci, dacă-ţi trebuie viaţa şi Domnia, pe aceşti haini cât mai răpede să-i trimiţi la noi, a căror pricină cercetându-se înaintea noastră după porunca Sultanului, să-şi iea pedeapsa cuvenită; iar, dacă vei face altfel, să ştii că vei afla sfârşit foarte nenorocit şi foarte aproape".

Ajungând aceste porunci la Şerban, mulţi dintre boieri multă vreme nu ştiau ce este de făcut şi, cu toate că prin scrisori ascunse Seraschcrul îl asigurase de gândul lui şi mai ales prin acelea pe care le dăduse lui Cantemir însuşi, totuşi, ştiind înşelăciunile-i şi meşteşugurile de nestrăbătut, nu se temeau puţin de făgăduitorul de binefacere şi nu socotiau că trebuie să i se încreadă uşor. Insă cu un sfat mai bun, lăsându-se în sama lui Dumnezeu şi a norocului, toţi laolaltă merg la Serascherul în Isaccea, cu câţiva oameni de-ai lui Şerban-Vodă.

Venind la dânsul, el chiamă în cea dintâiu noapte la dânsul pe Cantemir şi Gavriliţă şi-i învaţă „ca, a doua zi dimineaţa, făcându-se judeţ, să se asculte dei cadiu învinuirile care i se aduc prin arzmahzarul obştesc, iar pe urmă el va întreba pe boierii cari sunt de partea lui Dimitrie, dacă acestea ce se spun în contra fugarilor sunt adevărate şi dacă arzmahzarul acela a fost scris cu înţelegerea şi ştiinţa tuturora şi pecetluit cu însăşi a lor pecete. Şi, ieşind la iveală minciuna înaintea tuturor şi dovedindu-se aceasta, el poate lesne să

hotărască pe Cantemir Domn, chiar fără ştiinţa Sultanului, şi „nu cred că Sultanul nu va primi şi nu va întări talhâzul (raportul) Vizirilor săi.“ Astfel aceştia fiind învăţaţi, a doua zi Serascherul face să se cheme la divan (judecata de obşte) şi pe fugari şi pe pârîşi: pârîşii cei dintâiu înaintează arzmahzarul, care se ceteşte de cadiu cu glas tare, ca să se poată auzi de către toţi.

Serascherul, la început, privind ponciş pe boierii fugari, li zice: „de ce aţi făcut aşa, neascultând de porunca Sultanului şi a Domnului vostru şi v'aţi arătat îndărătnici? Dacă sunt adevărate învinuirile ce vi se aduc, pe capul Domnului mieu Sultanul toţi veţi peri până la unul. Iar, dacă aveţi cuvânt să vă îndreptaţi şi să vă arătaţi dreptăţile, vorbiţi!“.

Fugarii răspund prin Cantemir, care ştia foarte bine turceşte, că niciodată n'au călcat poruncile împărăteşti şi nici nu s'au arătat protivnici altui Domn decât acestui tiran şi că ei ştiu de la Sultan un Domn care să împlinească poruncile Sultanului, iar nu un tiran care urmăreşte cu pismă pe oamenii nevinovaţi, îi despoaie de avere şi-i ameninţă, pentru slujbele credincioase, cu moarte şi tot felul de rău, precum martor este tot poporul moldovenesc câte slujbe credincioase şi vrednice de răsplată le-a arătat el însuşi nu cu multă vreme înainte, luptându-se singur în contra duşmanilor Împăratului. Iar cele ce se scriu în arzmahzar sunt şi mincinoase şi trimise fără numele şi ştirea boierilor acelora ale căror peceţi plăsmuite sunt întipărite. Iar, dacă ar vrea Înălţimea Sa să cerceteze adevărul lucrurilor, ar ajunge ca singuri pârîşii să arăte care este pecetea fieçărui boier; care dacă se va adeveri, noi vom fi, chiar cu dreptatea noastră, vinovaţi, iar, dacă nu, ei se vor arăta pârîşi mincinoşi, şi să se facă dreptatea lui Dumnezeu.“

Auzind acestea de la Cantemir, Serascherul porunceşte pârîşilor să arăte peceţile care a cui este; însă toate peceţile afară de trei-patru, care erau ale unor Greci, oameni de casă ai lui Vodă, erau mincinoase; şi ei nu mai pot să sprijine arzmahzarul falş. „Dar, dacă peceţile sunt falşe sau adevărate, nu ştim, ci este sigur că arzmahzarul l-am primit din mânile lui Vodă: ceia ce ni-a poruncit să spunem înaintea ta, aceia spunem». Serascherul li impune să mărturisească adevărul mai limpede, căci altfel el va trimite în Moldova şi va aduce pe toţi boierii ale căror nume sunt iscălite şi ale căror peceţi se zice că sunt, şi, măcar de se va găsi că este mincinoasă pecetea a doi sau trei dintre dânşii, li va tăia la toţi limba şi va porunci să-i poarte în bătăi pe măgari prin pieţele Ţarigradului cu faţa spre coadă».

Aceste condiţii şi porunci ameninţătoare ale Serascherului au silit pe pârîţi a mărturisi cum că toate cele scrise în arzmahzar sunt mincinoase, că peceţile sunt ale altora, nu ale cui sunt numele, iar ei toţi nu ştiu ce este în arzmahzar; pe lângă aceasta li este cunoscut că Vodă a vrut să omoare fără dreptate pe Cantemir şi de multe ori a încercat să facă aceasta şi cu o mie de meşteşuguri, aşa că de aceia a fugit el din ţară, ca să scape de primejdia vieţii.

La aceasta se amestecă Serascherul, zicând: „şi mie mi-a dat dăunăzi 15.000 de taleri ca preţ pentru capul lui Cantemir şi, dacă nu mă înşel, dumnealui cadiul n'a rămas fără darurile lui“. Cadiul însuşi mărturiseşte: «că în ascuns Dimitrie a cerut prin oamenii săi hoget, pentru moartea lui Cantemir, iar el, aşa cum se cuvine unui judecător drept, a spus: nu, afară numai dacă ar fi o pricină sigură şi vădită pentru moartea lui».

Deci Serascherul trimite la închisoare pe pârîşi, iar pe Cantemir cu ceilalţi tovarăşi îi ţine la dânsul şi, des-

făcând Divanul, porunceşte tuturor să între în odaia din lăuntru.

Mai bătrân şi mai înalt în rang era Gavriliţă, ca Mare-Vornic al Ţării-de-jos. Intrând acesta, Serascherul nu zice nimic, iar, când se înfăţişează Cantemir, zice: „bine ai venit, Doamne" (choz gheldum, beg) şi numai lui îi spune să şeadă, ceilalţi rămânând în picioare. Apoi, aducând îndată caftan de Domn, face Domn pe Cantemir în anul [1685], luna lui [Iunie], apoi, înaintând Porţii raportul, i se trimite lui Cantemir întărire în Domnie şi semnele ei: tuiul, sangeacul şi cuca.

A doua zi după încoronarea lui Cantemir, Serascherul trimite corturile sale, câţiva cai turceşti împodobiţi, slujitorii săi şi toată pompa Porţii în slujba lui Cantemir până a-şi fi pregătit el pe ai săi, şi-i dă supt pază pe boierii închişi. Cari, rostogolindu-se la picioarele Domnului, se roagă de iertare, spunând că n'au făcut din voia lor nimic şi cu inima rea, ci au fost siliţi şi trimişi de Domnul din Scaun, fiind ameninţaţi cu pedeapsa cu moartea dacă nu-i vor urma poruncile; de aceia au rostit în contra lui atâtea şi atâta de mari învinuiri nedrepte. Cărora Domnul li răspunde „că el ştie cum că ei au venit siliţi şi după porunca Domnului aceluia şi poate învinşi prin felurite şi multe făgăduieli; totuşi, dacă ar trebui la începutul Domniei lui să întrebuinţeze îndurare faţă de cei cu păcate, ar sămăna această îndreptare cu aceia a primului părinte Adam, care învinuia pe soţia lui, iar ea se îndreptăţia că a fost înşelată de şarpe. Cari totuşi n'au scăpat fără pedeapsa morţii din partea lui Dumnezeu, de şi este prea îndurător."

Isprăvind cu Serascherul lucrurile care privesc starea Domniei şi când Vodă era să ceară voie de a merge la Scaunul său, Serascherul, după porunca Sultanului, a zis că el trebuie să-şi trimeată fiul şi cu şase fii de

boieri de rangul întâiu la Constantinopol ca ostateci; altfel Poarta nu se poate încrede în Moldoveni, cari chiar acum îşi uniseră armele cu Polonii, se dăduseră de partea lui Petriceicu, trimis de Craiul leşesc, şi făcuseră multe fapte nelegiuite contra Bugeacului şi a puterilor Măriei Sale Sultanului.

Vodă nici într'un chip n'a putut să afle leac acestei porunci, de şi în multe feluri a încercat pe Serascherul, ci a trebuit să trimeată la Constantinopol pe fiul său cel mai mare, Antioh, care avea atunci cincisprezece ani, împreună cu fiii câtorva boieri.

După trimiterea fiului, Domnul, primind voie şi dela Serascherul, pleacă spre Iaşi.

Ajungând la Galaţi, întâiu se îngrijeşte să aducă la locurile lor pe boierii şi pe locuitorii ţării fugiţi în Ardeal şi Ţara Leşească de tirănia lui Dimitrie şi mai ales pe aceia cari, sau înainte sau împreună cu Petriceicu ieşind, îşi petreceau viaţa în Polonia.

Cari, aflând de ridicarea în Domnie a lui Cantemir, toţi fără zăbavă au alergat la dânsul. Pe cari Vodă primindu-i cu bunăvoinţă, pe fiecare-l potriveşte după rangul său în dregătorii şi orânduieli. Dar pretutindeni erau turburate şi zguduite trebile Moldovei, ţara fiind pustiită aproape până în adâncul ei de atâtea năvăliri ale Tatarilor, Leşilor şi Cazacilor şi prefăcută în pustiu.

La Iaşi, afară de Curte şi mănăstirile domneşti, toate casele erau arse şi pe orăşeni i-a aflat împrăştiaţi şi răzleţi prin ţinuturile vecine, cari în curs de trei luni toţi s'au întors la locurile lor, şi ţara, chemată la viaţă ca din mormânt, a căpătat o înfăţişare mai veselă.

Apoi scrie ostaşi de tot felul, osebeşte rândurile lor după regulele pe care, ca ostaş bătrân, le cunoştea, şi le orânduieşte, goneşte pe prădători, îi prinde, pe

alţi tâlhari îi pedepseşte cu moartea şi astfel în puţine zile face starea ţării mai liniştită.

Dar, între boierii cari trecuseră în Polonia, cel mai de frunte era Miron Costin, Mare-Logofăt supt Duca. Acesta, de şi se cobora din părinţi sârbi, cari veniseră nu de mult în Moldova şi din strămoşi de acelaşi neam, ajunsese totuşi în scurtă vreme la atâta cinste pe lângă Domni în Moldova, la atâta amestec cu alte neamuri, la atâtea stăpâniri de sate şi alte averi ca mai nimeni altul între Moldoveni.

Miron acela nu era nici fără învăţătură, ci ştia latineşte, leşeşte şi ruseşte; el a fost cel dintâiu dintre boerii moldoveni care şi-a trimis fiii în ţări străine la şcoli. A urmat letopiseţul Moldovei după Vornicul Ureche până la vremile noastre sau moartea lui, şi destul de bine şi puţin atras de linguşiri.

Deci, când Cantemir-Vodă era urmărit de cursele lui Duca şi de ura lui aducătoare de moarte şi, în urma expediţiei de la Viena, fusese, precum am arătat, despoiat şi prădat aproape de toate turmele şi herghelii le sale, iar apoi ceruse de la Duca voie de a se întoarce şi de a merge la Hanul Tatarilor, s'a întâmplat ca Miron însuşi să fie în faţa Domnului şi, când Duca-i dăduse acum voie lui Cantemir şi-l primise la sărutatul mânii, îi spune în auzul tuturor: „Prea-Inălţate Doamne, prădarea aceasta a Tatarilor a fost aproape obştească a noastră şi noi toţi am suferit mari pagube, dar nu toţi am fost aşa de stăpâniţi de dragostea şi de dorul lucrurilor noastre, încât, lăsând pe Domn, şi mai ales într'o expediţie aşa de grea şi de primejdioasă, şi părăsindu-i slujba, să cerem voie de a ne întoarce la ale noastre, căci aşa aproape nimeni n'ar mai fi rămas să te întovărăşească, căci nimeni nu este să n'aibă a cere de la tine voia de a pleca“.

„Dar văd pe câte unul, între cari n'aş fi crezut că va fi şi dumnealui Cantemir, care te părăseşte, Prea-Indurătoare Doamne, la vreme de tulburare şi de primejdie, socotind că poate tu şi toţi cari te urmăm nu ne vom mai întoarce niciodată în ţară şi, perind noi, ei singur, vor rămânea pe moşiile lor şi ale noastre. Ci Dumnezeu, înaltul îndreptător al lucrurilor, ni va da poate ca trecând prin ostenelile şi primejdiile noastre şi întorcându-ne nevătămaţi, să simţim cu tine liniştea Domniei şi plăcerea ei şi să ne bucurăm, iar aceşti haini se vor ruşina de ceia ce au făcut şi vor fi lipsiţi de bucuria Domnului lor, cum se spune la Sfânta Evanghelie."

Aducându-şi aminte Miron de aceste cuvinte ale sale borâte, răutăcios şi necinstit, la auzirea Domniei lui Cantemir a zăbovit mult să se întoarcă în Moldova, până ce a isprăvit adecă toate câte le scosese cu sine în Ţara Leşească şi a ajuns la cea mai mare lipsă. Il înşela şi poprirea la Poloni a doi Domni, adecă a lui Duca rob şi a lui Petriceicu slobod. Căci nădăjduia liberarea lui Duca, sau cu bani sau şi în alt chip, şi întoarcerea sa cu dânsul în ţară, unde, ca slugă credincioasă a Domnului său, care nu l-a părăsit nici într'o nenorocire ca aceia, va avea cinste mai mare şi mai bogate averi. Iar, în ce priveşte pe Petriceicu, întărirea lui în Domnie din partea Polonilor, şi astfel să se poată arăta cu acest prilej ca şi cum ar fi ţinut partea Polonilor.

Dar, cum spune vorba veche: „cine umblă după doi iepuri, nu prinde niciunul", căci, murind Duca în robie, nu mult după aceia, Dimitrie Cantacuzino primise Domnia, pe vremea căruia Miron se temu să vină în Moldova, iar după Dimitrie, cum am spus la locul său, Cantemir s'a făcut Domn şi, având în minte vorbele lui cele răutăcioase, Miron hrănia singura nădejde a

sosirii în Domnie a lui Petriceicu prin Poloni, dar şi de aceasta a fost înşelat prin moartea înainte de vreme a lui Petriceicu.

Murind acesta, întâiu li s'a scăzut Moldovenilor cari luptau supt steagurile leşeşti leafa, apoi a încetat cu totul, aşa încât Miron, de şi a lăudat totdeauna pe Poloni straşnic, ajuns la cea din urmă sărăcie cu tot neamul lui, s'a gândit a se întoarce în ţară. Dar, temându-se de Vodă-Cantemir, de şi auzise că fratele său mai mic fusese îmbrăcat de prea-îndurătorul Domn cu dregătoria de Hatman, şi neştiind încotro se întoarce, face în sfârşit scrisori de rugăminte către Domn şi se roagă de iertarea tuturor ziselor şi faptelor sale.

Domnului îi era uşor să i-o dăruiască, ceia ce era semnul cel mai osebitor al firii şi virtuţii sale, căci, dacă trebuie să se ceară anume virtuţi într'un om care cultivă virtutea, şi se pot găsi, de sigur într'un Domn ca acesta se aflau, şi mai ales pentru aceia este vrednic să fie lăudat în veci, că faţă de vinovaţi a fost aşa de îndurător, încât mulţi boieri păreau să se folosească peste măsură de îndurarea şi de răbdarea lui, şi nimic nu ştergea mai mult din izvorul amintirii lui decât duşmăniile şi prigonirile nedrepte şi ucigătoare în contra lui ale vrăjmaşilor.

Căpătând deci asigurare, Miron se întoarce în ţară, este primit cu cinste de Domn, îmbogăţit cu toate lucrurile şi cu toate ale casei care-i lipsiau, din bielşug ; pe două dintre fetele lui le mărită Vodă cu zestre destul de mare, pe fiul cel mare anume Nicolae, îl face logofăt de taină, pe al doilea serdar, pe al treilea vătaf de aprozi şi logodnic al fiicei sale Safta.

Prin aceste binefaceri, pentru atâtea şi aşa de mari fapte rele răspunde prea-îndurătorul Domn prea-nerecunoscătorului Miron, ale cărui fapte în contra lui vor fi însemnate în şir mai jos.

In al doilea an al Domniei lui, care este dela Hristos 1686, Sultanul turcesc orânduieşte contra Polonilor pe Soliman Serascherul şi pe Hanul Tatarilor Selim-Ghirai Iar Polonii, cu cei trei Hatmani ai lor, la începutu verii, trecând Nistrul, se coboară la Prut, strângând aproape 60.000 de ostaşi, şi pun tabără la satul Boian Soliman Serascherul şi Hanul Tatarilor li iese înainte cu hordele lor. Polonii, precum foarte adese ori au făcut, văzând hordele Turcilor, lipsiţi de zaherea, încep să se gândească îndată la retragere. Serascherul aştepta pe Domnul Moldovei Cantemir şi pe al Ţării-Româneşti Şerban, cari trebuiau să vină la dânsul după porunca împărătească.

Şerban, căruia îi era scârbă şi de mirosul turcesc, târând piciorul şi făcând pe zi, abia drumul de un ceas, ajunsese până la Iaşi, unde fiul mai mic al lui Cantemir, Dimitrie, îi ieşi înainte cu boierii de Scaun supt mânăstirea ce se zice Cetăţuia, departe de oraş la o milă italiană.

Acolo Şerban-Vodă, coborându-se de pe cal, dă semn ostaşilor săi să se oprească şi, sărutând cu o îmbrăţişare plină de iubire pe Dimitrie, între alte complimente politicoase adauge şi aceia că trei ceasuri înainte de aceasta a primit din tabăra turcească de la părintele şi de la fratele lui ştiri bune prin care se arată că, mulţumită virtuţilor eroice ale părintelui lui Dimitrie-Vodă, Polonii au fost învinşi şi puşi pe fugă, iar cei cari au scăpat sunt la îndemâna tânărului prinţ, în care Şerban bagă de seamă că strălucesc semne de fire părintească şi nădejdea părinteştii faime.

Adăugia şi aceia că acesta-i va fi ginere, părintele lui făgăduind cu trei ani înainte de a căpăta Domnia că fiul va lua pe fata lui Şerban.

Spunând lucrurile acestea, şi în serios şi în glumă, se suie călare, şi pe Dimitrie, de şi se apără, îl aşează

la dreapta sa. Astfel trecând cu pompă mare prin mijlocul oraşului, îşi pune tabăra în partea de răsărit a oraşului, pe un deal foarte înalt, în jos de mănăstirea lui Aron-Vodă. Apoi, resalutat de Domnul cel tânăr, a treia zi se întoarce din nou cu oştile în Ţara-Românească. Căci se temea să se închine Serascherului, de şi erau prieteni, în tabăra turcească, de oare ce cugeta în contra Turcilor lucruri mari şi vrednice de un Domn creştin, care la locul său se vor vedea.

Dar să ne întoarcem la calea noastră. În ziua chiar când taberele Turcilor şi Polonilor s'au găsit faţă în faţă, şi Vodă-Cantemir a ajuns cu oştile lui, de şi nu multe, dar alese.

Serascherul şi Hanul, cum văd pe Domn sosind, îi trimet îndată un Agă cu îndemnul ca, îndată ce-şi va aşeza tabăra, să vină la dânşii, căci nu voiesc să iea o hotărâre fără a-l întreba pe dânsul.

Venind Vodă la Serascher şi la Han, îi întreabă ce este de făcut: trebuie să lase pe duşman să meargă mai departe sau, cum pot, să-l împiedece şi să-l încunjure. Cantemir spuse aşa: „înainte de a se şti ce se face în tabăra Polonilor şi care este gândul lor, orice sfat ostăşesc, fără supărare, se face mai mult la noroc decât cu chibzuială. Deci trebuie ca întâiu să se afle ceva despre starea duşmanilor şi pe urmă să se iea armele şi să se potrivească staturile sau pentru apărare sau pentru atac".

Prin sfatul acesta Vodă, mai prielnic creştinilor decât domnilor săi, ţintia la aceia, să înştiinţeze pe creştini în scurtul timp ce-l avea asupra lucrurilor turceşti, ca nu cumva, îndărătnicindu-se mai mult în părerea zădarnică pe care şi-o făcuseră, să cadă într'o primejdie mai grea, ci, retrăgându-se pe încetul, să se ferească de nenorocirea ameninţătoare.

Înainte de a ieşi din Iaşi şi de a se fi coborât Polonii cu oastea lor în Podolia, îi sfătuise prin oamenii săi siguri, milostiv şi creştineşte, să nu treacă în hotarele Moldovei, ci sau să încunjure Cameniţa, în care era atunci o pază foarte slabă, sau să aştepte venirea Turcilor la Nistru, ca nu cumva, întrând ei, Polonii, în Moldova, să facă o îndoită greşală: şi întâiu, adecă, prin ceia ce se spunea în proclamaţia Regelui, că el a început o expediţie contra duşmanilor lui Hristos şi ai Crucii pentru libertatea creştinilor şi mai ales a celor din hotar şi a Grecilor, iar, întrând el în Moldova, să nu aducă mai curând o robie decât libertatea nenorociţilor locuitori, căci, Turcii rămânând biruitori sau învinşi, locuitorii vor suferi pe urmă de la Tatari aceiaşi neîndoielnică pradă şi robie. Iar, în al doilea rând, că, trecând Nistrul şi întrând în hotarele Moldovei, vor fi lipsiţi lesne de zaherea şi alte mijloace de hrană, căci Tatarii vor împiedeca pe toţi cei ce vor voi să-i ajute, vor aprinde bălăriile şi din toate părţile vor cădea asupra lor cu sălbătăcie şi, pe lângă aceasta, cu cât se vor apropia Polonii de Bugeac, cu atâta zilnic s'ar înmulţi oştile Turcilor şi hordele Tatarilor şi ar creşte prin ostaşii cei noi pe cari-i aşteaptă de la sangeacul din Silistra şi de la alţii din beglerbegatul Rumeliei. Dar Craiul, având nu ştiu ce năcaz pe Moldoveni, poruncise căpeteniilor să se prade Moldova cât mai larg pot, căci zicea că: „din Moldova se hrăneşte straja Cameniţei, care dacă ar lipsi, Cameniţa de mult ar fi fost ocupată de dânsul".

Pricina însă dreaptă şi nebiruită a lui Vodă pentru care nu putea să-şi unească armele cu creştinii era că-şi dăduse fiul cu câţiva fii de boieri la Constantinopol ca ostateci şi de aceia nu era chip să nu se îndeplinească poruncile Sultanului, iar deocamdată numai

atâta putea să facă în folosul creştinilor: să-şi ţină oştile departe de ale Turcilor şi Tatarilor şi să nu le scoată la luptă decât pentru înfăţişare, spre a nu fi învinuit de viclenie şi de trădare.

Dar Polonii, urmânud-şi hotărârile, poruncesc Cazacilor lor ca întâiu să năvălească în tabăra Moldovenilor şi să atace şi să omoare şi pe Moldoveni ca şi cum ar avea a face cu Turcii.

Astfel câteva mii de Cazaci amestecaţi cu Poloni năvălesc cu o pornire aprigă asupra Moldovenilor.

Vodă, la neaşteptata năvală a Polonilor, abia scosese din tabără 1.500 de ostaşi, şi doar nu cu gândul de a împiedeca înaintarea lor, ci, socotind că au greşit, nemerind rău părţile, pe care el însuşi le arătase, ale Turcilor, asupra cărora trebuiau să se răpadă, să-i lămurească prin semnele crucii şi steagurile lui.

Ci Polonii, rătăcind pe câmpii duşmăneşte şi fără chibzuială, năvălesc, împingând cu armele pe Moldoveni.

Vodă, când vede pe ai săi atacaţi de Poloni, cari strigă tare că Moldovenii sunt Busurmani, Musulmani, porunceşte alor săi să iea şi ei armele şi să răspingă vrăjmăşeşte pe aceia cari vin cu vrăjmăşie.

Şi Moldovenii, urmând pe Domn, nu numai că au sprijinit uşor pe Polonli cari veniau în neorânduială, ci încă mai uşor i-au împrăştiat.

Turcii şi Tatarii, auzind chiotele luptătorilor şi zgomotul tunurilor şi al puştilor contra taberei moldoveneşti, vin în ajutorul Moldovenilor. Apucându-se la luptă Turcii şi Tatarii şi văzând ei cel dintâiu rând al Polonilor răspins acum şi împrăştiat de Moldoveni, atacă pe la spate tabăra Polonilor şi o strâng tare. Năvălind-o cu cea mai mare putere în zăpăceala Polonilor, vre-o 6.000 dintre aceştia sunt ucişi într'o clipeală, 5.000 şi mai bine dintre Cazaci punând jos armele, sunt

prinşi. Căpeteniile încearcă să aducă înapoi oştile la loc, dar în zadar, căci, împiedecându-se retragerea lor de către Turci, sunt siliţi să părăsească tabăra şi să caute mântuirea în fugă.

Astfel fugăriţi şi învinşi Polonii, Cantemir îşi aude laudă mare de la Serascher, care, după ce s'a isprăvit cu totul lupta, arată Sultanului că toată biruinţa aceia foarte fericită este de pus în sama singurului Cantemir-Vodă, Domnul Moldovei, şi se învoieşte ca vestea biruinţii să fie trimisă, nu prin scriitorul lui, ci prin al lui Vodă. Sosind scriitorul în şase zile la Constantinopol, este dus de Vizirul-cel-Mare drept la Sultanul ca să spuie şi din gură mai pe larg ce se făcuse acolo.

Sultanul, cetind scrisorile Serascherului şi ale lui Vodă, spune aşa: «Cine este Cantemir acesta, Domnul de acum al Moldovei? Nu cumva acela care în războiu şi cucerirea dela Cameniţa a fost călăuză oştilor mele?».

Câzlar-Agasi, Iusuf-Aga, care îndeplinise supt Cameniţa sarcina de Haznadar-başa, zise: «el este, Prea-Puternice Împărate, care, nu numai că a fost călăuză oştirii, dar s'a şi luptat straşnic cu 700 de Moldoveni ai lui contra a 7.000 de Poloni, aproape şapte ceasuri în şir, şi a scăpat femeile haremului pe care mi se poruncise să le duc peste Dunăre, şi pe mine însumi de duşmanul care ne prigonia, căci este un astfel de *behadir*, de aprig erou, de om cum abia la Turci s'ar mai găsi altul. Păcat că unul ca acesta este ghiaur, şi nu musulman!».

Iar Sultanul răspunde atunci: „să fie el vrednic de pânea mea!; despre credinţa şi religia lui, Dumnezeu să-l judece, iar eu poruncesc ca, atâta vreme cât stăpânesc eu, el să ţină Domnia Moldovei". Şi trimite pe scriitor îmbrăcat cu caftan la Bogdan-Sarai, la fiul lui Vodă. Iar Serascherului cu mâna lui îi scrie cu laudă mare şi însuşi recomandă pe Vodă prieteniei aceluia.

Astfel de laude date de Sultan lui Cantemir îi cad greu lui Şerban, Domnul Ţării-Româneşti, care, de şi prieten, schimbându-şi cugetul, se gândeşte a-i pregăti lucruri protivnice, ceia ce se va vădi pe urmă.

Intorcându-se din această expediţie la Scaunul său, Constantin Cantemir se apucă să întoarcă ocârmuirea ţării în starea de mai nainte. Hatmanului Poloniei îi trimete scrisori prieteneşti, în care îl roagă să poruncească a opri pe jăfuitorii poloni şi cazaci de la năvălirile obişnuite, căci altfel va spânzura pe ostaşii prinşi ca pe tâlhari. Hatmanul Poloniei, ori a uitat de aceasta, ori nu i-a păsat, că nu dă nicio poruncă de a se opri hoţiile; în deosebite locuri prind pe boieri şi pe egumenii mănăstirilor în năvăliri de noapte, îi silesc prin chinuri felurite şi necuvioase să mărturisească unde sunt comorile şi bogăţiile lor.

Pentru ca să stingă cruzimea acestora, Vodă împărţeşte ostaşi în deosebite ţinute ale ţării, cari atacă pe neprevestite pretutindeni pe hoţi, îi înving şi prind pe cei mai mulţi, iar pe cei prinşi îi trag în ţapă, li taie capetele ca să le pună în par, îi spânzură din porunca lui, iar pe unii dintre dânşii, pe cari-i aflase că au jăfuit mănăstirile şi au furat vasele sfinte şi au sfărâmat sfintele icoane şi li-au luat argintul şi aurul şi pietrele scumpe, i-a ars în foc.

Intre cari hoţi mai vestit era unul de neam moldovean, anume Burlă. Care, adunând optzeci de Poloni şi Cazaci, îndrăznise să atace în mijlocul nopţii mănăstirea de lângă Iaşi, Cetăţuia, şi se apucase, suindu-se pe scări şi pe garduri, să sfărâme porţile. Călugării din mănăstire sună clopotele. Domnul trimite îndată pe străjerii Curţii să scape mănăstirea, iar hoţii, auzind de sosirea ostaşilor, fug în păduri. Odată cu ziua se

orândueşte o mai mare ceată de ostaşi, cari urmăresc pe hoţi ca pe nişte fiare prin munţi şi prin codri, îi găsesc, îi bat, îi prind pe toţi, cu căpetenia lor, Burlă. Şi pe ceilalţi porunceşte să-i taie, iar pe Burlă, aducându-l la dânsul, îl întreabă: „de ce, el fiind Moldovean, nu a vrut să primească leafa ţării sale şi să lupte pentru ţara sa contra năvălitorilor, ci, din contra, a vrut mai bine a se face căpetenia hoţilor străini?“. De minune este a se spune mărinimia şi sufletul neînfrânt al hoţului aceluia. El răspunde aşa: «ce a făcut până acum a fost în voia lui, iar ce fel de osândă trebuie să primească, aceia nu este nici în puterea lui, nici în puterea lui Vodă“.

La aceste spuse se miră Domnul şi zice: „Cum, ticălosule, n'am eu puterea să te pedepsesc cu orice fel de moarte, şi cea mai straşnică, pe tine, hoţ şi călcător de biserici?“. „Nu“, răspunde Burlă, „pentru că tu vei judeca numai cele ce le ştii din grozavele mele fără-de-legi, iar Dumnezeu, dacă ar fi să mă pedepsească, mult mai crud m'ar pedepsi, şi nu poţi tu să găseşti pentru mine astfel de chinuri şi astfel de cazne care să fie de o potrivă cu ticăloasele mele fapte. Căci, ori de-mi vei tăia capul, ori de mă vei spânzura, ori de mă vei trage în ţapă şi, ceia ce este şi mai straşnic, cu foc mă vei arde ca pe tovarăşul mieu Eftimie, toate acestea le ştiu că sunt lucruri de o clipă şi într'o clipă după ieşirea sufletului toate vor înceta: şi nici nu cred că este drept ca Dumnezeu cu o clipă de osândă şi numai cu luarea vieţii să răsplătească şi să îndeplinească toate păcatele mele. Căci am numărat patruzeci de mănăstiri, afară de alte prădăciuni şi omoruri ale mele, ale căror porţi cel dintâiu le-am lovit, le-am stricat, şi vasele sfinte cu cel dintâiu le-am răpit cu mânile acestea fără-de-lege. Deci gândeşte, Doamne, cum pot

eu să răspund înaintea Scaunului dumnezeiesc cu osânda unui ceas ori unei zile ori a unui an pentru atâtea omoruri şi fără-de-legi? Aşa încât ţie mai ales acum îţi vine mântuirea sufletului mieu; căci pentru viaţă nici nu mă rog, nici nu mă cred vrednic de dânsa."

Stătea Vodă cu tot divanul ca uimit şi nu ştia ce să răspundă tâlharului. La urmă Domnul îi trimite după obiceiul creştinesc la duhovnicul unei biserici, unde mărturiseşte curat şi din toată inima toate, şi multe altele din copilăria lui.

După sfârşitul ispăşirii duhovniceşti, fu adus iar la Vodă. Acesta, văzând cât este de neînfrânt sufletul lui în ce priveşte moartea şi marea lui pocăinţă pentru mântuirea sufletului, îi pune înainte câteva feluri de morţi, spuind-i să-şi aleagă pe care-l vrea mai bine. Iar el, zimbind, zice: „Văd, Doamne, că tu mă vei pedepsi numai ca tâlhar, iar nu mă vei mântui ca pe un suflet pierdut, Facă-se voia ta, dar, dacă s'ar primi voia mea, mi-aş fi găsit altfel de moarte, prin care în toată viaţa mea, clipă de clipă, şi nu odată, cum vre tu, să mor".

Iar Vodă-i răspunde aşa: «alege-ţi felul de moarte, ş eu îţi voiu face acest hatâr să mori cum vei voi tu». Atunci el, vesel, sărutând pământul înaintea lui Vodă, spuse: „Te rog, prea-cucernice Doamne, porunceşte calăului tău să găsească o secure mult întrebuinţată şi ştirbită, şi cu dânsa, nu tăind, ci frângând mai degrabă oasele mânilor de la cot până la vârful degetelor şi ale picioarelor de la genunchi până la vârful degetelor, o săptămână întreagă să le împuţineze pe încetul şi, înaintea mea, să le dea cânilor să le mănânce. Şi să nu crezi că în chinurile acestea voiu muri, că nu dau voie păcatele mele aşa de răpede să-mi plătesc datoria, ci astfel, cu trupul sfărâmat, ajutându-mă Dumnezeu,

voiu ajunge până la Ierusalim, ca să se îndeplinească ispăşirea".

Astfel Vodă după cererea tâlharului porunci să se frângă oasele lui, braţele ca şi picioarele, şi să se scadă bucăţică cu bucăţică, tăindu-se cu securea ştirbită.

Adus fiind deci la locul spânzurătorii, Burlă, cu faţa bucuroasă şi mulţumind lui Dumnezeu, întinse singur mâna lui dreaptă întâiu calăului ca să i-o sfărâme şi, tăindu-i-se dreapta, i-a spus călăului: «să vină a doua zi şi să-i frângă piciorul drept». Iar, încercând calăul să-i frângă şi să-i taie şi ceialtă mână, nu s'a învoit, zicând: «că a căpătat dela Vodă mila aceasta cum că, de-i este să moară în timp de o săptămână, să moară supt lungi şi necontenite cazne».

Astfel, împlinindu-se zilele unei săptămâni, mânile şi picioarele lui Burlă au fost tăiate de calău, spre cea mai mare durere şi a celor cari priviau. Dar mai de mirare a au fost aceia că fără de niciun ajutor, cum era oprit de Domn, de la vre-un chirurg, în timp de treizeci de zile lecuindu-i-se rănile, s'a înfăţişat înaintea lui Vodă şi a zis: «iată, Doamne, Dumnezeu, milostivindu-se de mine şi mai ales de păcatele mele, a vrut a prelungi chinurile vieţii mele; acum mă rog să binevoieşti a-mi da scrisori de trecere spre Ierusalim".

I-a dat Vodă îndată, şi hoţul Burlă, primind scrisorile de trecere, s'a apucat de un drum aşa de lung cu un trup aşa de schilodit. A ajuns la Ierusalim, şi acolo a stat trei ani, mărturisindu-şi în totdeauna păcatele sale poporului. Apoi, întorcându-se la Constantinopol, l-am văzut noi înşine cerând milă de la creştini în biserici şi tot aşa mărturisind păcatele sale şi în acelaşi timp mulţumind lui Vodă-Cantemir, mântuitorul după Dumnezeu al sufletului său.

Dar să ne întoarcem la ale noastre.

Craiul Poloniei, nu mult după aceia, supărat pe Domn pentru morţile şi caznele jăfuitorilor săi, orânduieşte 8.000 de ostaşi aleşi, cari pe neprevestite să năvălească asupra Iaşului şi să-l prindă pe Vodă, dacă pot. Căpetenie acestei cete pusese pe un căpitan Zaharowski. Care, pe drumuri de noapte, prin păduri şi căi necunoscute, ajunsese acum cu oştile sale la patru mile de Iaşi. Ci, Dumnezeu întorcând altfel planul regelui, s'a întâmplat ca treizeci de Tatari din Bugeac să treacă prin locurile acelea către Polonia ca să fure câte ceva dela graniţă sau să prindă robi; cari Tatari pe neprevestite au căzut peste acele cete de Poloni. Zaharowski cu ai săi i-a învins fără greutate şi i-a prins pe toţi, afară de unul, care a scăpat prin răpeziciunea calului şi a venit drept la Iaşi la Vodă.

Era ziua de 23 April, în care ortodocşii serbează hramul Sfântului Gheorghe. Şi nu arată lucrul cum este, ci făureşte o minciună ticăloasă: că Tatarii, mergând în Polonia, în număr de 1000, au dat de 300 de Poloni în locul ce se numeşte de băştinaşi Miletin şi i-au învins în luptă. Polonii şi-au ales însă ca apărare un tufăriş, de unde se apără cu puştile. Deci să binevoiască Vodă a trimite cu acel călăuz măcar 300 de puşcaşi segbani ca să gonească pe tâlharii aceia din tufăriş.

Vodă, ştiind că sunt dese astfel de prădăciuni, trimite pe câţiva segbani contra lor.

Polonii însă, văzând că a fugit un Tatar, înţeleseră lesne că va da de ştire Domnului de sosirea lor şi astfel în voia frânelor caută să sosească înainte de a se face vre-o pregătire de războiu, şi se ieau după Tatar către Iaşi.

Puşcaşii lui Vodă, neaşteptându-se la nimic asemenea, abia trecuseră de margenea Iaşului când văd toate cetele

Polonilor venind în cea mai mare grabă. Duceau cu sine şi cinci tunuri uşoare, şi Moldovenii n'au avut vreme să se tragă, nici nu puteau, aşa în neorânduire mergând, să se împotrivească. Deci se pun pe fugă cu toţii; mulţi sunt omorâţi de Poloni, mulţi cad robi; abia jumătate scapă.

Aflând Vodă de aceste întâmplări neprevăzute, aleargă la vechile lui meşteşuguri de ostaş: porunceşte boierilor ca, luându-şi soţiile şi copiii, să fugă la mănăstirea Cetăţuia; el însuşi, cu ostaşi aleşi şi cu câţiva din curtenii săi cei mai buni, rămâne în şesul Bahluiului. Cârciumarilor li porunceşte să ţină cârciumele deschise şi, dacă vor păţi vre-o pagubă de la duşmani, făgăduieşte că o pune la loc. Negustorilor li spune să-şi aşeze mărfurile mai grele în mănăstiri, iar pe cele mai uşoare să le lase în prăvălii deschise.

Astfel dă vreme şi putinţă Polonilor, umflaţi şi de cea dintâiu izbândă a lor, să între în oraş. Lasă numai o sută de călăreţi în Cetăţuie, ale cării porţi erau deschise, ascunzându-i în grajduri.

Polonii, văzând steagurile domneşti şi pe ostaşi în câmp departe de oraş, pricep că Domnul a scăpat din mâna lor; deci se apucă de prada oraşului.

Cum erau obosiţi de cale lungă şi văzuseră cârciumele deschise, iar în cârciume atâtea butoaie mari pline de vinul cel mai bun, de care Polonii sunt totdeauna lacomi, întră cu grămada în cârciumă şi, asudaţi, beau, cât îi încape gâtul, vinul. Alţii, cari veniseră la porţile Curţii şi le găsiseră înlături şi de nimeni păzite, socotind că nici n'a rămas nimeni acolo, se întorc să prade prăvăliile.

Astfel Polonii, îndeletnicindu-se unii la cârciume, alţii la prăvălii şi la mărfuri, Vodă dete alor săi semn să se răpadă la dânşii. Intâiu sar aceia cari se ascunseseă

în grajdurile Curţii, urmează din afară alţii, şi din trei părţi lovesc pe Polonii beţi şi prinşi la băutură, în fundul pivniţilor, uşile cârciumelor le închid asupra lor, pe alţii împrăştiaţi prin prăvălii îi omoară, pe mulţi îi prind vii, foarte puţini cari nu ajunseseră încă până în fundul cârciumei, căci cârciumele din Moldova sunt în adâncul pământului de cincisprezece şi mai mulţi coţi, scapă. Zaharowski însuşi a ieşit rănit.

Fugind ceilalţi, pe cei închişi în cârciume îi scoteau ca pe peşti din heleşteu, prinzându-i vii. A doua zi, Vodă alege pe Poloni şi pe Cazaci, pe cari i-a trimis aşa nevătămaţi la Craiui, iar pe câţi între dânşii i-a găsit Moldoveni, a pus să-i taie în patru şi să-i spânzure bucăţele la răspintii.

După aceaştă înfrângere alor săi, Craiul niciodată n'a mai cătat să trimeată oştile lui contra Domnului, ci mai curând prin scrisori politicoase s'a îngrijit să-i îmblânzeasaă sufletul năcăjit.

In anul următor, Craiul leşesc Ioan, ajutat de banii Papei de la Roma, adună multe mii de Poloni, şi îndreaptă oastea prin Moldova contra Serascherului turcesc Buiuclâ-Mustafà-Paşa, căci Soliman, ridicat la rangul de Vizir, fusese orânduit comandant în contra Chesarului, şi a Sultanului Nurredin. Dar înainte de a întra în Moldova trimite pe părintele duhovnicul său în haine schimbate la Domn cu scrisori destul de politicoase; a cărui solie întreagă se poate aduce la două puncte:

Intâiu, că, „dacă va vedea că Vodă-şi uneşte armele cu ale Polonilor, Craiul va întra în Moldova ca prieten, şi nu ca duşman".

Al doilea, „dacă Vodă vrea să primească ocrotirea regelui polon şi împreună cu dânsul să lupte contra Turcilor, fiind învinşi aceştia, şi luat Constantinopolul,

Domnul va fi cu drept de moştenire şi va avea astfel Domnia din neam în neam în veci. Atât toate legile, cât şi drepturile Domnilor se ver păstra de Craiu nemişcate şi neschimbate, iar Domnul în Sfatul polon sau în dietele de obşte va avea cel dintâiu scaun şi cea dintâiu cinste".

La aceştea adăugia: „că Domnul trebuie să-şi aducă aminte de foarte vechea lui prietenie şi priinţă, când supt conducerea lui slujia în Polonia, şi că nu l-a lipsit niciodată de cinstea de care era vrednic, ci că a grămădit asupră-i multă bunăvoinţă şi multe binefaceri, care ar putea să fie semne cu totul îndestulătoare pentru întărirea şi credinţa făgăduielilor sale".

Iar Vodă „laudă îndurarea şi bunăvoinţa bunului Craiu şi mulţumeşte foarte mult pentru făgăduielile ce i se înfăţişează". Dar răspunde aşa: „cine ar putea să fie, între creştini, acel om prea-păcătos care, ştiind putinţa lucrurilor ce vin şi folosul de obşte al creştinilor, n'ar vrea să verse şi cea din urmă picătură de sânge supt steagul Domnului Isus Hristos? Dar că el are două pricini mai ales care-l împiedecă deocamdată de la legătura făţişă a armelor: întâiu, că ştie pe fiul său mai mare la Sultan ostatec cu câţiva fii de boieri şi, al doilea, că s'a rânduit contra Polonilor oaste turcească şi tătărească foarte mare cu Seraschierul cel nou, şi a şi trecut Dunărea, şi Tatarii au venit gătiţi la hotarele Moldovei. Cari, de vor auzi că Domnul a trecut de partea Craiului, într'o clipă vor prăda toată ţara Moldovei, şi mai ales că Sultanul Nuredin ştie că are de la Sultanul turcesc împuternicire ca aceia, dacă va vedea pe Domnul Moldovei că trece la Poloni, să pustiască toată ţara lui cu foc şi fier. Care lucru dacă s'ar face, cine ar putea răspunde înaintea Măririi Dumnezeieşti pentru atâtea suflete de creştini? Deci Măria Sa Craiul

să binevoiască a cântări lucrul mai cu îngrijire, ca să nu se stârnească în felul acesta, în loc de libertate creştină, veşnica robie şi cele mai mari rele. Dar, dacă, ajutând Dumnezeu, va fi bătut pe duşmanul venit asupră-i şi va fi înaintat oştile creştine, după izgonirea din Bugeac a Tatarilor, până la Dunăre, el, Vodă, va merge până acolo încât va lăsa în mânile Turcilor de dragul lui Hristos pe însuşi fiul său. Deocamdată însă făgăduia că poate să facă doar atâta că, lăsând la Iaşi vre-un boier înţelept, să găsească şi să dea pe ascuns, cât îi va fi cu putinţă, zaherea şi alte lucruri care-i sunt de folos Craiului la sosirea lui. Ceia ce s'a şi făcut, după cum se va vedea mai departe. Cu acest răspuns se întoarse duhovnicul la Craiu.

Dar acesta, având în minte să îndeplinească altfel lucrul său, scrie scrisori tainice către Miron (pe care l-am pomenit că a fost în Polonia cu Duca şi cu Petriceicu şi după aceia, întorcându-se în ţară, a fost acoperit de atâtea binefaceri de către Vodă) şi către fratele său care pe vremea aceia îmbrăca dregătoria de Hatmani precum şi către alţii în de obşte, îndemnându-i să părăsească pe Domn şi, luând cu sine oştile moldoveneşti, să vină la Craiul, iar el, Craiul, li va aşeza Domn pe care-l vor voi şi-l va primi cu cea mai mare cinste şi priinţă.

Miron petrecea pe vremea aceia în ţinutul Putnei, a cărui isprăvnicie o şi avea şi, primind scrisori ca acestea de la Craiul, şi-a uitat de toate binefacerile. Neputând veni el însuşi, scrie fratelui său Hatmanul, adăugând copiile scrisorilor Craiului, pentru ca, ispitind oastea, să lase pe Vodă ori chiar, dacă ar fi cu putinţă, stârnind răscoală în tabără, să-l omoare sau să-l pună pe fugă pe acela.

Sfaturile lor ticăloese n'au rămas multă vreme as-

cunse Domnului, ci, primind veste despre uneltirile lor, nici nu mazileşte pe Hatman, nici nu vesteşte că este sigur de dihonia lor, ci numai îi iea puterea de a porunci, aşa încât ostaşul să nu facă nimic fără cartea Domnului, numai după învăţătura Hatmanului.

Hatmanul, anume Velişcu, văzând că nu ajunge făţiş la niciun capăt, îndeamnă în ascuns întăiu pe pedestraşi şi-i învaţă să-şi ceară lefuriie pe şase luni înainte, arătând ei că altfel nu-şi vor vărsa sângele alături de Turci contra creştinilor.

Pe aceştia, cari se turburaseră, îi împacă Vodă prin singura înfăţişare şi află dela dânşii că pricina unei măsuri ca aceasta a fost Hatmanul, dar tace despre aceasta şi, dând ostaşilor leafa pe trei luni în clipa când Craiul ajunsese la patru ceasuri de Iaşi, pleacă din oraş către Prut.

A doua zi, călăreţii aceluiaşi Hatman prin vicleşug cârtesc ici şi colo vorbe în contra lui Vodă. Scoţând din slujbă pe căpitanul cel mare al lor, Mitre, el pune pe altul şi, astfel, şi ei contenesc cu turburările.

Din partea lui, Domnul, ajungând cu ai săi la satul Iepureni, în ţinutul Fălciiului, chiamă sfatul boierilor şi li vorbeşte astfel: „Ce cred ei că este mai de folos lor şi ţerii: să treacă Prutul la Serascher şi la Tatari sau să se oprească aici şi să aştepte oştile Craiului? In ce-l priveşte, la o asemenea întâmplare, nu numai ca Domn, ci şi ca om de ţară şi tovarăş de oaste, va încerca după putere ca lucrurile să se potrivească astfel cu mai bune sfaturi“.

Au răspuns toţi şi cu graiu şi inimă deschise astfel, afară de Gavriliţă şi de Ciobanul Postelnicul: „Mai bine este să se aştepte pe Craiul Polonilor şi să se unească armele creştinilor cu creştinii decât de bună voie să ne dăm azi în robia Turcilor şi Tatarilor“. Dar căpetenia

lor era Velişcu de care am pomenit mai sus. Vodă însă şi cei doi boieri socot altfel: „Că puterea Împărăţiei turceşti nu trebuie despreţuită aşa de uşor şi fără chibzuială şi nici Polonii nu pot dintr'un singur avânt să izgonească din sălaşurile lor şi pe Turci şi atât de multe cete ale Tatarilor din Crâm şi din Bugeac, aşa încât să poată elibera Moldova cu totul de astfel de megieşi şi vecini puternici, şi nici nu au siguranţă să rămână la vetrele lor locuitorii, pe câtă vreme măcar Tatarii din Bugeac ţin aşezările lor. Ci trebuie ţinută în samă primejdia care stă în faţa ochilor, anume că şi hoardele Tatarilor nu sunt mai departe decât la patru ceasuri de dânsul şi aşteaptă ori să vadă sosirea Domnului ori să audă fuga lui la Poloni, ca nişte lupi hrăpareţi.

„Ci, dacă vor vedea pe Vodă în tabăra lor, li se va lua din suflet orice bănuială de hainirea Moldovenilor, iar, de unde nu, în trei zile vor răpi, nu numai pe acei cari sfătuiesc astfel de lucruri la Iepureni, ci şi pe soţiile şi copiii acelora din munţi şi din păduri, şi atunci vor încerca ei că este zăbavnică şi târzie nădejdea Polonilor. Aşa că e mai sigur pentru ei ca prin înfăţişarea lor în tabăra turcească să scape şi pe ei înşii şi pe locuitorii toţi decât să-şi puie nădejdea în nesigurele izbânzi ale Polonilor. De altfel Vodă nu împiedecă pe nimeni să meargă la Craiu, dar el însuşi cu ai săi în chiar acea zi va trece apa, trimiţând pe copiii şi soţiile boierilor la Putna."

Astfel Vodă a trecut apa, iar cea mai mare parte din boieri, dar din rândul al doilea, şi mulţi dintre ostaşi, nevrând să treacă, s'au întors la Craiul, care petrecea încă în Iaşi.

În ziua când Vodă a trecut râul, Sultanul Nuredin, înşelat de un zvon mincinos, iscat de către Tatari, spune Seraschcrului că Vodă-Cantemir, împreună cu toată

oastea lui, a trecut la Poloni, şi arăta chiar pe omul care-l văzuse dându-se îndărăt şi mărturisia aceasta după învăţătura Tatarilor.

La aceasta Sultanul adăugia: „că are poruncă de la Împărat şi de la tatăl său Hanul, în care orânduieşte că, dacă Vodă va trece la Poloni, să prade toată Moldova ca pământ duşman". Ci Seraschirul stătea pe gânduri ce să facă, căci nu avea puţină frică dacă Vodă ar fi trecut la duşmani, ştiindu-l om vestit în multe lupte şi tare în sfat şi în braţ.

Şi, când soarta nenorociţilor locuitori stătea în cumpănă, un moşneag din neamul Cantemireştilor, anume Beg-Mârza, se ridică şi vorbeşte astfel către Serascher şi către Sultan: „Că el are ştiri sigure cum că Vodă a venit până la Prut cu toate oştile sale. Ba poate chiar să dea chezăşie că el, Cantemir, nu va trăda niciodată pe Turci, şi anume pentru multe pricini: Întâiu, pentru că el ştie prea bine puterea Turcilor şi Tatarilor şi mai are cunoştinţa de mulţi ani de zile a Polonilor. Puterea Polonilor niciodată n'ar putea să-i bată pe Turci şi Tatari în aşa chip, încât să asigure pe urmă Moldova de năvălirile noastre. Şi, chiar dacă s'ar întâmpla ca în acest razboiu, ferească Dumnezeu, biruinţa să rămână la dânşii, ei vor fi siliţi în toamnă să se întoarcă neapărat acasă şi să lase Moldova lipsită de ajutor. Ori Vodă nu se va gândi ce va face din Moldova şi din Domnia lui întrând el supt ocrotirea Polonilor?

„Al doilea, cum ar putea Vodă şi ceilalţi boieri cari-şi au fiii ostateci la Constantinopol să facă una ca aceasta şi de bună voie să-şi dea copiii în veşnică robie, lucru pe care nu l-ar face niciunul dintre oameni, fie chiar cel mai nebun?

„Al treilea, mai zicea el că ştie credinţa lui Cantemir a fi fost dovedită în multe locuri şi de multe ori şi că

nu este el om aşa de nestatornic şi nebun, încât să nu-şi afle sfatul cel mai bun şi mai sigur."

Pe când unii şi alţi vorbiau într'un fel şi într'altul despre aceasta, trimisul lui Vodă soseşte la Serascher cu vestea că stăpânul său cu toate oştile a trecut Prutul şi într'un ceas, două va fi acolo.

Auzind aceasta, Seraschерul a lăudat pe Beg-Mârza, ca pe un bun sfetnic, care, dacă nu ar fi împiedecat sfaturile Sultanului cu ale sale, ar fi făcut cu toţii cea mai mare greşeală, pentru care capetele tuturora nu ar fi fost în stare să răspundă la Poarta Impărătească. Ci Sultanul Nuredin se zice că ar fi spus: „Necredinciosul acesta cu credinţa sa şi-a făcut cel mai mare bine lui, iar nouă cel mai mare rău şi paguba cea mai mare". Şi anume pentru aceia pentru că, prin sosirea lui, Tatarilor li s'a luat câştigul prăzii Moldovei.

Dar lucrul cel mai vrednic de însemnare mai că era să ni scape, adecă răutatea şi încercarea ticăloasă în contra Domnului său îndurător a lui Velişco Hatmanul. Pe când oştile treceau apa Prutului, Vodă, privindu-le, stătea pe un scăunel pe malul înalt şi prăpăstios al râului. Velişco însă a găsit pe un nemernic de om căruia i-a arătat cinci sute de galbeni împărăteşti gata, dacă pe neprevestite va arunca pe Vodă de pe malul acesta prăpăstios în valurile râului iute.

Omul acesta întâiu făgăduieşte a îndeplini această faptă ticăloasă şi se apropie de Domn între ceilalţi cari treceau buluc, dar, când a vrut să întindă mâna, ca şi cum l-ar fi chemat înapoi un glas dumnezeiesc, s'a căit de răutatea ce cugetase şi, căzând la picioarele lui Vodă, mărturisi de-a dreptul ceia ce voise să încerce contra lui şi, la întrebarea cine l-a pus, răspunde:

„că Hatmanul i-a arătat cinci sute de galbeni împărăteşti şi că astfel a fost împins să facă o asemenea nelegiuire asupra capului domnesc“.

Ci Vodă porunceşte omului să ţină ascuns un lucru ca acesta şi să-i spună numai că n'a îndrăznit să-i îndeplinească; alminteri, de va auzi că Velişco a aflat cum că răutatea lui a fost vădită către Domn, îi va lua viaţa; de unde nu, îl va cinsti cu cea mai mare răsplată.

Minunată a fost răbdarea şi măriminia lui Vodă faţă de ticălosul de duşman din casa lui, căci niciodată nu i-a spus un cuvânt de mustrare şi în timp de aproape şase ani a răbdat bărbăteşte răutatea omului aceluia, ferindu-se doar de cursele lui necontenite, până ce Velişco a băut păharul plin al mâniei dumnezeieşti pentru peirea lui, precum vom povesti la locul său.

Craiul Ioan, ajungând la Iaşi, află acolo pe Ramandì Vornicul din partea Domnului cu multă zahereà şi multe buţi de vin. Primeşte acolo pe boierii şi pe ostaşii fugari de la Vodă şi, luând Iaşii în stăpânire, întreabă pe acei fugari: oare îndrăzni-vor Turcii şi Tatarii să iasă la luptă deschisă şi să se încaiere cu Polonii?

Astfel în bielşug de zaherea şi în prisos de vin petrece el patrusprezece zile la Iaşi, şi cu ospeţe lungi şi bubuit de tunuri sperie adecă de departe pe Turci şi pe Tatari.

Având Sobieski, în vremea când era Hatman, supt poruncile lui mulţi Moldoveni, şi în slujbă şi ca ostaşi, prinsese oarecare cunoştinţă de limba moldovenească, şi astfel odată, la un ospăţ, stând Polonii la un loc la masă cu Moldovenii, a spus unele cuvinte moldoveneşti către boierii moldoveni ca să li facă plăcere, apoi a poruncit să înceapă hora şi, chemând pe

lăutari, a dus-o el însuşi; după care spuse că a alcătuit un cântecel moldovenesc şi să-l cânte lăutarii, auzindu-l din gura lui.

Tăcând lăutarii, Craiul singur a cântat aşa:

„Constantine. fugi bine.
nici ai casă,
nici ai masă,
nice dragă jupăneasă“.

După cântece ca acestea îşi îndreaptă oştile spre Prut: trecând apa pe malul apusean, plecă aspre Bugeac.

Dar era rău sortit pentru creştini locul acela ce se zice Valea Strâmbă, de unde şi Cunischi a plecat în risipă, şi, în această a doua pornire, însuşi Craiul, — şi tot acolo noi înşine am văzut oştile ruseşti pornind îndărăt.

Ajungând acolo cu tabăra sa, Turcii şi hordele Tatarilor o strâng tare şi o apasă, ard iarba până departe, prind pe cei ce iese la păşunat, otrăvesc apa cu buruieni înveninate cunoscute numai de Tatari, prind carăle cu zaherea care urmau tabăra, şi astfel zi de zi Polonii şi caii lor se topesc de foame şi de molimă şi nu pot nici să înainteze, nici să dea îndărăt.

Iar Vodă, văzând pe Craiu primejduindu-se cu toată oastea lui şi aduşi aproape la cea din urmă stare, mişcat de milă creştinească, îl înştiinţează prin om sigur „să nu mai zăbovească în locurile acelea, căci şi „mai multe hoarde de Tatari din Crâm, care nu sosiseră încă, vor ajunge în patru sau cinci zile, ci, lăsând malul răsăritean al râului, care, până în Polonia, „este tot numai un câmp, să treacă pe malul de Apus, „şi de acolo cât mai iute spre păduri şi munţi, unde „Tatarii nu pot să-l supere din toate părţile, aşa cât, „strângându-şi oastea şi legând carele, în apărare să-şi

„caute cât mai iute de scăparea sa şi alor săi, şi să-şi „amintească de binefacerea şi de slujba lui cea creş„tiească şi altădată să nu cuteze a veni numat cu oş„tile polone prin Moldova la Bugeac. Deocamdată îi „mulţămeşte foarte şi pentru cinstea pe care a binevoit „să i-o facă el, Craiul, prin cântecelul acela pe care l-a „alcătuit şi l-a cântat. Doamnă, în adevăr, din voia „sorţii, n'are de mult acum, dar a lăsat Craiului casa, „gazda şi masa gătită, iar, dacă nu s'a ajuns întru „ceva, să fie bun a'nu o pune în sama voinţii sale, „ci numai în a neputinţii şi neajutorului".

Primind Craiul acest lucru de la Domn, fără multă greutate a ascultat de sfatul cel bun şi a doua zi a întors tabăra. La trecerea râului a pierdut într'adevăr mulţi ostaşi, dar fără împrăştierea oştirii, pentru că Turcii şi Tatarii, aşteptându-se puţin la trecerea lui de pe un mal pe altul, n'aveau cum să i-o împiedece. Căci toate puterile turceştl şi tătăreşti urmau împrăştiat tabăra pe acelaşi mal de Răsărit. Trecând apa şi străbătând Iaşii, Craiul ori a pus să se facă, ori n'a oprit pe aceia cari făceau un lucru ce nu este nici de Craiu, nici de creştin; căci a dat foc la tot oraşul şi a ars mănăstirile. Polonii au prădat şi vasele sfinte, şi moaştele Sfântului Ioan celui Nou, cu multe pietre scumpe şi alte odoare de argint şi de aur, le-a luat cu sine, şi împreună cu ele pe însuşi Mitropolitul, care mustra făţiş fapta nelegiuită a ostaşilor şi se ruga de îndurare.

Auzind acestea, Domnul s'a umplut de mare durere şi a trimis mai multe scrisori de rugăciune ca să dea înapoi măcar lucrurile bisericeşti, iar Craiul s'a îndreptat că n'are ştiinţă de lucrul acesta şi că nu poate găsi într'o turburare ca aceia pe jăfuitori, — atunci când el însuşi ducea în carele sale pe sfântul şi comoara lui;

dar, ajungând în Polonia, va cerceta şi va face dreptate, ceia ce niciodată n'a făcut.

Vodă, văzând că nu foloseşte nimic cu scrisorile, urmăreşte tabăra Craiului cu ai săi şi cu câteva cete de Tatari până la apa Siretiului; prinde ostaşi fără număr, atacându-i prin păduri şi locuri răzleţe, ca pe un vânat ce fuge.

Craiul însuşi, venind în cea mai mare primejdie, cu ajutorul Moldoveanului Turculeţ, ieşind din lagăr noaptea, fuge cu 300 de oameni, şi astfel prin locuri neumblate scapă în Polonia. Hatmanii, ce rămăseseră cu tabăra, cufundând într'un iaz tunurile, parte împrăştiaţi, parte apărându-se încă, scăpară cu un număr mult mai mic. Peste 25.000 de Poloni au fost prinşi sau omorâţi în acest războiu.

Vodă, întorcându-se la Iaşi se apucă să dreagă oraşul, să ridice casele şi să adune pe locuitorii fugari, ba primeşte, iertându-i, şi pe boierii cari fugiseră la Craiul. Şi astfel a fost sfârşitul acelei expediţii crăieşti.

După ieşirea lui Sobieski din Moldova, iarăşi rămăşiţile oştilor, răspândite şi împrăştiate prin tot ţinutul Moldovei-de sus, cu cea mai mare uşurinţă lipsiau pe nenorociţii de locuitori, nu numai de averi, ci şi de viaţă, în cele mai crude chinuri şi cazne. Vodă, ca să pună stavilă răului, face a se scrie prin cărţi de obşte că, dacă vre unul dintre tâlhari este aplecat să se oprească dela hoţii şi furtişaguri, nu numai că va căpăta iertare de la Domn, ci după rang va primi leafă, iar, altfel, prinşi fiind, nu vor afla nicio milă.

Astfel mulţi dintre tâlhari, oprindu-se de la hoţii, veniră rugători la Domn şi au fost primiţi între lefegiii lui. Iar cei ce n'au vrut, încunjuraţi de cete orânduite, au fost bătuţi, învinşi şi prinşi, şi erau ucişi cu feluri

de morţi: în doi ani ca la 4.000 de tâlhari prinşi au ispăşit cu moartea. După care s'au mai împăcat lucrurile locuitorilor, şi după aceia şi regele a găsit cu cale să poruncească alor săi să nu mai facă furtişaguri şi hoţii în Moldova.

La anul după aceia, luându-se de Nemţi Buda şi Belgradul şi alte oraşe de peste Dunăre până la oraşul Şirchioiu, departe de Sofia cam douăsprezece mile, şi Polonii, ajutaţi din nou de banii Papei, se leagă de Ţarul Muscalilor, şi Ţarul Petru trimite, prin Hatmanul său Vasile Galiţin, oşti mari asupra Crâmului. Atunci Şerban, Domnul Ţării-Româneşti, cearcă gătiri mai mari decât se poate face contra Turcilor, căci prin mijlocirea unui arhimandrit bosniac, care era unchiul lui Soliman, Seraschierul din anul următor, fiind şi Mare-Vizir şi comandant contra Nemţilor, făcuse legătură tare de a-şi uni armele cu ale Muscalilor împotriva duşmanului obştesc, pentru Hristos şi câştigarea din nou a Impărăţiei greceşti, şi anume cu aceste condiţii: că Ţarul, cum n'are de gând să-şi întindă Impărăţia, ci să libereze neamul creştinilor ortodocşi şi mai ales al Grecilor, din ale căror mâni Turcul smulsese cu tiranie Impărăţia, şi-a unit armele cu ale celorlalţi creştini şi a trimis oşti mari asupra Crâmului. Iar, dacă Dumnezeu va da biruinţa asupra duşmanilor şi-i va îngădui a se lua Constantinopolul, pe Şerban, ca unul ce este din sânge împărătesc, coborâtor adecă din Cantacuzini, îl va aşeza Impărat al Ţarigradului. Scriindu-se aceeste diplome şi întărindu-se, — cum spune faima —, Şerban face în taină mari pregătiri de războiu în adâncile păduri ale Ţării-Româneşti şi în munţii de către Ardeal, pune să se toarne treizeci şi cinci de tunuri şi adună 24.000 de Sârbi, de Şchei şi de Horvaţi cu leafă bună.

Rostul acestei mişcări a lui Şerban nu scapă Turcilor şi Porţii Otomane. Dar, plini de grijă din toate părţile şi mai ales pentru luarea Belgradului, cetăţuia întregii lor stăpâniri în Europa, şi pentru necontenitele biruinţi ale Nemţilor asupra lor, ba încă şi pentru isprăvirea haznalei lor, tăceau şi se prefăceau, ca nu cumva, la o mişcare a lor, Şerban să-şi arăte mai limpede hainia lui şi armele făţişe, ca unul care, de şi nu spusese limpede că nu dă birul pe doi ani, dar punând înainte sărăcia locuitorilor, îl zăbovise.

Ştiind Şerban că Domnul Moldovei, Cantemir, nu-i este numai prieten de aproape, ci şi vestit în lucrurile războiului, şi cu fapta şi cu numele, încercă prin om sigur să-l atragă la părerea lui.

Dar Cantemir îi răspunde cuminte, însă nu mai puţin serios de cum cer împrejurările de atunci: că el este şi cu credinţa şi cu sufletul creştin şi că mai bucuros ar fi să moară de o mie de ori în tabăra creştinilor cu creştinii decât, slujind tiranului turcesc, să trăiască fericit; numai cât îi trebue să ştie, sau măcar să poată înţelege cu temeiu, că pentru armele şi legăturile sale va putea afla întâiu libertatea ţării şi apoi a celorlalţi creştini. Socotia el însă că rostul lucrului acestuia nu îngăduie sfârşit sigur şi neîndoielnic şi ispravă fericită, şi mai întâiu pentru că, de şi Nemţii sunt tot biruitori asupra Turcilor şi întinzând armele creştine până aproape de Sofia, dar totuşi mare este depărtarea între ei şi Munteni şi Moldoveni, iar Tatarii, şi din Crâm şi din Bugeac, li sunt foarte de aproape vecini. Şi mai zicea el: «că, dacă ne vom vădi haini şi cu arme făţişe ne vom porni sau contra Tatarilor din Bugeac sau contra Turcilor cari locuiesc dincolo de Dunăre în Dobrogea şi chiar dacă Nemţii vor fi biruitori în acest războiu şi noi vom supune cu armata duşmană părţile acestea

până în munţii Balcani, nu urmează totuşi că din acelaşi avânt pot fi goniţi şi Tatarii din Bugeac şi Constantinopolul se poate lua. Deci, la venirea iernii, fiecare va trebui să se întoarcă la iernatecul lui şi să se pregătească de războiul viitor. Dar atunci, în timpul iernii, ce rău n'ar putea face Tatarii Muntenilor şi Moldovenilor, şi neapărat le-ar ameninţa pe ţările acestea cea mai mare prăpădenie şi peire a nenorociţilor supuşi. Tot aşa, aproape, este şi cu ajutorul nădăjduit de la Împărăţia rusească, de oare ce nu se poate crede că Ruşii din hotarele lor, şi mai ales la vreme de iarnă, ar fi în stare să trimeată la timp ajutor şi oşti de sprijin Moldovenilor şi Muntenilor căzuţi în primejdie. Şi de aceia zicea că este mai cuminte să se aştepte cu răbdare şi sfârşitul expediţiei din acest an şi să nu se înfăţişeze Turcilor prilej de a-şi da drumul furiei asupra lor, iar, la anul, văzând pe Tatari atacaţi în Crimeia şi Bugeac, care numai aceasta este mângâierea şi semnul fără greş al liberării acelor ţări, şi Nemţii orânduindu-şi oştile la iernatec în părţile Belgradului, în vară cu toate puterile îşi va uni şi cetele sale şi se va mişca în contra duşmanului de obşte."

Astfel de sfaturi nu i-au prea plăcut lui Vodă-Şerban, care voia să-şi înainteze lucrurile mai curând de cum cerea chibzuiala şi nevoia vremii, care lucru, de şi nu este de mustrat la un Domn creştin şi împins de râvna dumnezeiască, dar nici nu este aşa de laudă, când a început cineva un lucru foarte bun la vreme nepotrivită şi fără folos. Şi s'au mai adaus şi alte pricini de supărare. Şerban îşi ştia duşmani neamul Ruseteştilor, din care trei fraţi stăteau în Constantinopol şi doi în Moldova, pentru bătrânele şi învechitele dihonii dintre Ruseteşti şi Cantacuzineşti. Pe unul dintre dânşii, mai mare în vrâstă, Mihail, cu puterea banilor l-a făcut să

fie surgunit în Chios, ceilalţi doi se ascundeau în Constantinopol. Astfel el voia ca şi pe ceilalţi cari erau în Moldova, ori să-i omoare, ori să-i gonească de acolo, şi mai ales pe Gheorghe (Iordachi). Şi, cum acesta se arăta prieten lui Cantemir, Şerban cere întâiu prin scrisoare să i se dea Iordachi Ruset. Răspunzând Vodă că aceasta nu o poate îngădui nici mila creştinească, nici cinstea Domniei, Şerban scrie că are de luat bani foarte mulţi de la acel Iordachi şi prin sol cere ca, ori să i se dea banii, ori pe datornic. Iordachi, de şi era slobod supt chezăşie, totuşi, auzind sosirea solului, fuge şi se adăposteşte la Constantinopol. Cu acest prilej Şerban, făţiş supărat pe Cantemir, se lăuda că nu va lăsa fără pedeapsă această batjocură şi că va arăta ce poate credinţa şi ce poate banul la Poarta turcească. Pentru care întâiu a hotărât ca, în ascuns şi cu putere de bani la Poartă, şi mai ales câştigând pe Seraschierul Mustafà-Paşa, să scoată din Domnie pe Cantemir şi să aşeze în loc pe un altul dintre rudele sau prietenii sai.

Cercând pe Seraschier cu făgăduieli mari, acesta, lacom de bani, încunoştiinţează Poarta şi se încearcă să arăte anumite pricini de nimic contra lui Vodă-Cantemir, ale cărui slujbe, noi şi vechi, le cântau până şi copilaşii Turcilor, şi adauge că aceasta i s'a spus de o slugă foarte credincioasă a Porţii, Şerban, Domnul Ţerii-Româneşti. Poarta, ştiind cu siguranţă că Şerban se gândeşte la hainie şi la răscoală, zicea, din contra, că dihoniile şi împotrivirile dintre Domni întăresc credinţa şi statornicia lui Cantemir.

Astfel Cantemir cu toţi banii lui Şerban rămâne nebiruit, şi Sultanul îi dă în taină porunca, dacă poate să prindă pe Şerban şi să-l trimeată la Poartă, în schimb pe dânsul îl va cinsti cu Domnia Ţării-Româneşti, iar pe fiul său, care este chezaş la Poartă, cu

aceia a Moldovei. Lucru pe care Cantemir-Vodă, din multe pricini, n'a vrut să-l primească, îndreptându-se că singur nu poate să prindă pe un om aşa de puternic.

Astfel arzând între Domni cărbuni ascunşi, i s'a întâmplat lui Şerban moarte năprasnică şi neaşteptată al cării chip l-am aflat pe urmă dela casnicii lui astfel:

După ce Vodă-Şerban îşi aşezase lucrurile cu Împărăţia rusească precum am arătat şi pregătise din bielşug toate cele de nevoie pentru războiul cu Turcii în primăvară, a vrut să-şi căştige şi Curtea împărătească. Şi astfel a trimis pe fratele său Iordachi Cantacuzino sol la Chesarul Leopold ca să-i trateze afacerile.

După trimiterea solului, fratele său, Constantin, şi nepotul de soră Constantin Brâncoveanu, care a urmat după Şerban în Domnie, văzând ca Vodă-Şerban nu se lasă de ceia ce începuse şi că, orice ar fi, în primăvară va începe războiu cu Turcii, ei, ca niste oameni nerăzboinici şi afemeiaţi şi cu puţină grijă de toată obştea creştinilor, încercau în multe chipuri să-l depărteze pe Domn de acest gând, sfătuindu-i „să nu înceapă aşa de răpede şi fără o mai bună chibzuială un lucru aşa de greu şi de anevoios înainte de a vedea mai bine lucrurile Ruşilor contra Crâmului, ale Nemţilor şi altor prinţi aliaţi în alte părţi turceşti la ce sfârşit vor ajunge, ci să caute mai bine ca nu cumva din pricina lui să dea pradă necredincioşilor Ţara-Românească şi în rândul întâiu copiii şi soţiile lor". Iar Şerban, învinuindu-i de mişelie şi de moliciune, zice că: „el nădăjdueşte că, ajutând Dumnezeu, în vara viitoare să nu-şi oprească armele decât supt Adrianopol, având siguranţă că două sute de mii de Ruşi şi de Cazaci vor trece Niprul şi, supt călăuzirea lui, Dunărea, în Tracia; iar, dacă Dumnezeu, pentru tainele lui ascunse, va vrea mai bine să

fie prielnic păgânilor, mai dulce-i este să moară cu atâţia prinţi cari se luptă pentru Hristos decât să trăiască o mie de ani în Domnie supt jugul turcesc".

Fratele şi nepotul, văzând gândul Domnului nemişcat şi cu neputinţă de strămutat, se hotărăsc să-l înlăture prin viclenie, şi astfel la o masă cu ai săi i s'a dat venin şi a murit. Murind Şerban, Constantin Brâncoveanu, ca unul care singur ştia nelegiuirile lui Constantin Cantacuzino, prin meşteşugurile aceluiaşi Constantin, frate cu mortul, este ales în Domnie şi, prădând comorile răposatului, cu ele şi-a întărit Scaunul la Poarta Turcească, iar pe soţia şi copiii aceluia i-a ţinut un an supt pază tare, până când generalul Veterani, întrând în Ţara-Românească, a smuls-o pe dânsa cu toată familia lui Şerban din mânile Domnului şi i-a strămutat în Ardeal din porunca Chesarului. Iar ce sfârşit a luat Constantin Brâncoveanu şi cum n'a putut să scape de judecăţile lui Dumnezeu, aceasta se va vedea în viaţa lui; ci noi să ne întoarcem de unde am plecat.

Scăpând în Ardeal Maria, soţia lui Şerban, trimite la Cantemir-Vodă, ca să întărească logodna fiicei sale Casandra cu Dimitrie, fiul mai mic al aceluia, un om sigur. La care Cantemir nu zice ba, dar arată că lucrul este cu neputinţă, ea fiind supt ocrotirea chesaricească, iar pe fiul său avându-l gătit a-l trimite la Constantinopol. Dar, cerând vremea şi vrâsta amândurora (Dimitrie avea atunci pătrusprezece ani şi fata şeapte), va ajuta Dumnezeu şi se va găsi vre-o putinţă.

Murind deci Şerban, urmaşul său Brâncoveanu trimite lui Vodă-Cantemir prin soli arătare de prietenie şi de bună vecinătate, spunând „că alegerea lui s'a făcut cu învoirea tuturora, de şi el s'a împotrivit şi a zis: nu foarte multă vreme, şi mai ales Pronia Dumnezeiască a orânduit aşa ca prin el tot neamul Muntenilor să

scape de primejdia amenințătoare și de cea de pe urmă peire. Căci, dacă răposatul Șerban ar mai fi trăit șase sau măcar trei luni, s'ar fi hainit fățiș contra Turcilor și astfel ar fi făcut un rău care nici nu se putea gândi tuturor locuitorilor, iar el nu va părăsi Poarta Otomanicească până la ultima picătură de sânge.“ Parcă zicea săracul proorocind, căci așa s'a întâmplat, vărsându-și el la Poartă chiar, de sabie tiranică, și cea din urmă picătură de sânge. «Și, știind că Frăția Sa este mai vechiu cu vrâsta și cu Domnia și de o credință dovedită la Poartă, vrea să trăiască și să se păstreze ei și supușii lor în bună înțelegere și prietenește“. La acestea Vodă-Cantemir după obiceiu răspunde scurt prin solii săi: «Celor răposați să li dea Dumnezeu cel veșnic stăpâniri, iar pe urmași ca pe Măria Sa să-i întărească și să-i statornicească, și să știe că-l va avea în totdeauna bun și liniștit vecin, numai cât Măria Sa să voiască a păstra aceiași odihnă amânduror părților“.

Dar Brâncoveanu n'a păstrat multă vreme această făgăduială și a găsit întâia pricină de stârnit dușmănie că Vodă-Cantemir a adus înapoi din Constantinopol pe Iordachi Ruset și că pe fratele lui, Lascăr, l-a pus capuchehaie la Curtea împărătească, spunând că „ei nu pot să aibă între sine prietenie sigură și nebănuită, atâta timp cât el ține în slujba sa astfel de oameni, cari adecă sunt dușmani de moarte și foarte vechi ai Cantacuzinilor, așa încât, dacă vrea mai curând să aleagă prietenia și frăția lui decât orice slujbă a oamenilor acelora, să se gândească mai bine; altfel el nu poate să nu urmărească pe acei ticăloși oriunde și supt orice ocrotire ar fi, și să știe bine că, dându-i-se prilej, n'ar stat la gânduri să-i înece pe toți într'o picăturică de apă».

La aceste vorbe nesăbuite, din care ieșia năprasnica dușmănie, Cantemir, cum îi era obiceiul, răspunde:

„că el nu ştie ce s'a făcut sau ce s'a spus înainte de aceasta între Ruseteşti şi Cantacuzini şi nici nu-l priveşte pe dânsul să ştie, iar, pe urmă, de oare ce Ruseteştii au venit în slujba lui şi s'au rugat de ocrotirea lui, nu, vor face nicio mişcare de la sine şi nici nu vor putea unelti contra Domniei sale, iar, de vor face-o, vor fi pedepsiţi ca oameni răi şi neliniştiţi. Afară de aceasta, un asemenea chip de a păstra prietenia nu este altul decât acela pe care Filip al Macedoniei a voit să-l aşeze cu poporul din Atena, izgonind pe cei cari păzesc ţara, pentru ca, după ce păstorul va fi gonit cânii, el, ca un lup, să afle prilej şi siguranţă de a năvăli în turma oilor şi în staul, ci pentru un bun vecin, şi mai ales pentru un Domn creştin, se cuvine ca întâiu să poruncească la ai săi să nu aţâţe la hotare turburări şi neprietenii, şi, dacă vor încerca vre unii aceasta, cercetând pricina, îi va pedepsi ca pe nişte oameni stricători ai poporului şi turburători. De asemenea în ce priveşte lucrurile care se poartă la Curtea Împărătească, capuchehaielele unei ţări să aibă purtări frăţeşti cu ai celeilalte şi să se ajute unii pe alţii şi să nu îndrăznească să încerce ceva contra poruncii Domnului lor, spre neajunsul sau în paguba celuilalt. Căci, aşa păzindu-şi fiecare hotarele şi lucrurile sale, nădăjduieşte că niciodătă nu va putea să se deie pricină de împotrivire sau de duşmănie".

Dar sufletul Brâncoveanului, neliniştit la acestea, înteţeşte pe câţiva boieri moldoveni, între cari era mai ales Miron şi fratele său Velişcu şi doi fii ai lui Gavriliţă, căci bătrânul nu cu multă vreme înainte de aceasta încetase din viaţă. Cărora prin oameni siguri li face ştiut: „că, dacă vreau să fie mazilit Cantemir, el poate să capete foarte uşor aceasta de la Poartă şi, ori cât de mare sumă de bani ar cere Poarta, el o va da, şi ce Domn ar voi să-şi aleagă ei, o să-i fie pe placul lui».

Din aceste întețiri ale lui Brâncoveanu înebunesc unii Moldoveni, dar, descoperindu-se de Vasile Gavriliță uneltirile lor, mărturisesc de față și-i destăinuesc lui Vodă, pe rând, îndemnările lui Brâncoveanu și toate făgăduielile lui.

Acestea aflându-le Domnul, îi iartă și i îndatorește supt jurământ aspru: să nu arăte nimic prin scris sau prin cuvânt de aici înainte despre un astfel de lucru, căci el lasă lucrurile sale și ale dușmanilor în judecata lui Dumnezeu și nu voiește să-și iea răsbunarea sau să-i pună la pedeapsa cuvenită. Iar descoperirea acestei uneltiri s'a întâmplat așa: după ce Brâncoveanu, prin Miron și fratele său Velișcu, câștigase la părerea sa pe cei patru fii ai lui Gavriliță, dintre cari cel mai mare era Vasile, și pe alte rude ale lor, aceștia au vrut să ispitească și pe unii mai aproape de Domn.

Intre sfetnicii lui Vodă era unul Ștefan, de neam Cerchez, având dregătoria de Mare-Comis, dar om temător de Dumnezeu și slujind cu credință tuturor Domnilor; de altfel la ospețe și la alte convorbiri glumeț, dar cumpătat și cu pază. Având acesta trecere nu puțină pe lângă Domn și stând necontenit în Curtea lui și la masa lui, au încercat prin Vasile Gavriliță să-l atragă și pe dânsul în partea cea rea, socotind că, dacă î-l vor câștiga, vor putea să afle printr'însul toate tainele lui Vodă și astfel mai cu chibzuială să înainteze în săvârșirea răutății lor.

Știindu-lpe acesta Vasile Gavriliță om foarte temător de Dumnezeu și cucernic, într'o zi, cum ieșiau de la Curte, întorcându-se către dânsul, i-a spus: „de multă vreme, jupâne, nu ne-ai chemat la prânz sau cină la tine; ori poate pentru că ai câștigat mai mult decât alții priința lui Vodă, ne desprețuiești pe noi sau ne socoți întru nimica?“.

„Ba de loc“, îi răspunse el, dar n'am îndrăznit să vă primesc pe voi, oameni şi boieri amestecaţi în multe treburi ale ţării, la mesele mele cele foarte slabe şi sărace, ci, dacă vă place ca şi eu să vă primesc la prânz, pe tine şi pe fraţii tăi, după puterea mea, foarte bucuros, căci s'ar socoti drept foarte mare cinste pentru mine“.

„Acuma“, spuse Vasile, „nu pot să vin, la prânz, iar la cină, la trei ceasuri din noapte“, căci era vreme de iarnă, „voiu veni neapărat“.

La noapte, Vasile, după făgăduiala ce dăduse, vine el singur să cineze la Ştefan, şi, aşezându-se la masă, cu socoteală bea vin mai mult decât trebuie şi sileşte şi pe gazdă să facă tot aşa. Şi, astfel înveselindu-se, începe să amestece vorba de ispită în vin; dar Ştefan se face ca şi cum nu l-ar auzi şi nu l-ar înţelege, încercând a schimba vorba. Iar după cină, la cafea, cum e obiceiul, îndepărtând pe ceilalţi, Vasile vorbeşte mai deschis şi mai limpede „că-i va spune şi-i va vădi o vorbă folositoare ţării întregi, care dacă va făgădui cu jurământ că nu-l va spune nimănuia, îi va arăta taina aceia».

Ştefan, socotind că nu va auzi dela dânsul nimic contra lui Vodă, ci altceva cu privire la folosul de obşte, îi zice că niciodată şi nimănuia nu-i va vădi aceasta decât cu îngăduinţa lui, şi aşa a jurat.

Atunci Vasile spuse aşa: „Află deci, frate, că Domnul nostru în puţine zile va fi mazilit şi nu ştiu care alt Domn va veni dela Poartă. Şi aceasta ţi-am spus ca nu cumva, fiind fără prevedere, pentru multă priinţă a Domnului acestuia faţă de tine, să cazi nevinovat în ura Domnului ce va veni. Căci nu nădăjdui că Vodă se va mai întemeia în Scaun, ca unul ce are mari duşmani ce-l urmăresc şi Poarta a şi hotărât mazilirea lui».

Auzind Ştefan Cerchezul acestea de la Vasile, i-a spus:

«Dar vorbe ca acestea, dacă le socoţi ca sigure, le-ai spus Măriei Sale lui Vodă sau altuia din sfetnicii lui? Căci mai curând erau de spus lui Vodă decât mie. Doar credinţa unei slugi drepte stă întru aceia ca, nu numai să îndeplinească cu credinţă ceia ce i s'a dat în samă, ci, pe lângă aceasta, să înştiinţeze şi să asigure pe Domnul său, din toate puterile, de către uneltirile duşmanilor şi ale protivnicilor».

Văzând Vasile că Ştefan nu primeşte vorbele lui aşa cum înţelegea, ci cu totul altfel, se căieşte de vădirea ce a făcut şi încearcă să acopere cu gluma ceia ce vicleanul arătase cu tot dinadinsul, şi, întâiu, că a vrut să-i sperie glumind. Iar Ştefan: «chiar dacă ai auzit în glumă lucruri care sânt adevărate şi privesc pe Domn, trebuie să le spui pe toate Domnului sau sfetnicilor lui, pentru că şi capul şi cinstea Domnului nici în glumă nu trebuie să păţească ceva rău".

Văzând Vasile că sufletul lui Ştefan este nemişcat, i-a zis: «că Domnului i-ar fi spus-o încă de mult, dar, de oare ce şi fraţii lui mai tineri, ca nişte nebuni şi scoşi din minţi de oameni mai bătrâni, sînt părtaşi ai acestei uneltiri, s'a temut ca nu cumva Vodă, uitând de îndurarea şi fireasca lui bunătate, să-i pedepsească mai aspru, şi el să ajungă trădător şi ucigaş al fraţilor săi».

Iar Ştefan: «Nu, jupâne Vasile, ci viaţa Domnului este de pus totdeauna mai presus de a fraţilor, mai ales dacă sunt răi. Ci eu ţi-am jurat că nu voiu spune vorbele tale, întru cât credeam că nu privesc viaţa şi cinstea Domnului, ci alt lucru de obşte; de aceia să nu mă crezi călcător de jurământ, dacă voiu aduce înaintea lui Vodă vorbele ce le-am auzit.»

Iar Vasile, văzând că de acum nu se mai poate ascunde fapta, a spus: «dacă este aşa, eu însumi voiu spune totul lui Lupu Bogdan» (care acesta era ginere

al lui Vodă şi îmbrăca atunci sarcina de Mare Spătar). «Foarte bine», zice Ştefan, «dar aş vrea să le spui fiind eu de faţă, ca să le aud, ca nu cumva să se pară că, ştiind şi tăcând eu, ele au fost auzite dela altul înainte decât de la mine».

Deci, la al cincilea ceas din noapte ridicându-se amândoi, vin la casa lui Lupu Bogdan, pe care trezindu-l din somn, Ştefan îi spune: „Jupâne Spătar, binevoieşte să auzi nişte vorbe dela dumnealui Vasile, pe care mi le-a vădit în astă seară la cină şi l-am adus ca să ţi le spună; despre celelalte, treaba voastră este».

Auzind Lupu cele ce i se spuseseră lui Ştefan, des de dimineaţă duce pe Vasile la Domn, şi acesta descopere din cuvânt în cuvânt cele spuse mai sus ale lui Brâncoveanu, Domnul Ţării-Româneşti.

Miron şi fratele său Velişcu, băgând de samă că alţi tovarăşi sunt mai reci faţă de lucrurile începute şi par a fi uitat cele vorbite între dânşii, apoi şi temându-se ca nu cumva uneltirile lor în vre-un chip să fi ajuns cunoscute Domnului, vor să se curăţească înaintea altora. Şi din Ţinutul Putnei, care Ţinut este vecin cu Ţara-Românească, Miron scrie lui Vodă: «că, prin cercetaşi siguri ai lui a auzit că la Bucureşti se răspândesc de obşte unele vorbe despre mazilirea lui; ba încă se aduc înainte vorbele câtorva boieri cari îl vor trăda, dar cine sînt boierii aceia, n'a putut să afle cu siguranţă».

Vodă bătrânul, totdeauna zăbavnic la începerea lucrurilor sale şi foarte greoiu, iar pe lângă aceasta ca Domn obişnuit a trece îndurarea şi mai presus de dreapta răsbunare, răspunde lui Miron: «că bine a făcut înştiinţându-l de aceste lucruri, dar că să-şi pregătească toată sârguinţa pentru ceia ce mai rămâne, adecă să încerce a afla şi numele acelor părtaşi ai uneltirii, însă

că el nu se îngrijeşte atâta de mazilirea sau rămânerea lui în Domnie, cât de liniştea supuşilor şi de traiul bun cu vecinii; ci, dacă se găsesc sau vreau să fie turburători ai lucrurilor acestora, este ochiul lui Dumnezeu care vede toate şi acesta, la vremea sa, va plăti fiecăruia după faptele inimii sale".

Acestea deci astfel s'au potolit. In anul următor [1691] Craiul Poloniei porneşte iarăşi cu oastea în Moldova. Şi iarăşi cere Domnului să-şi unească armele sale. Dar acesta răspunde ca şi anul trecut, zicând „că are înaintea ochilor chiar ca o pildă anul care s'a sfârşit, căci, dacă şi-ar fi unit armele sale cu ale Craiului, Măria Sa poate judeca sigur că toată Moldova ar fi ajuns în peirea cea de pe urmă. De aceia ar putea să lucreze anul acesta cu mai multă chibzuială, ca să nu se întâmple aceleaşi lucruri sau şi, ferească Dumnezeu, şi mai rele".

Dar Craiul, ca să nu se spună că a risipit degeaba banii Papei, la sfârşitul lui August, când adecă pământul are din bielşug roade şi sămănături, trecând Nistrul şi Prutul, îşi duce oştile în Moldova. Căruia Serascherul îi iese înainte cu câteva hoarde tătăreşti, lângă Ştefăneşti. Dar Polonii, după ce au fost înaintat cu îndrăzneală de-a lungul râului, se duc până la Zagarancea, care este la patru ceasuri de Iaşi, unde găsesc hoardele tătăreşti mai dese şi Turci mai mulţi; căci Sultanul Calga, care era orânduit contra Polonilor, nu sosise la ziua statornicită. Pregătindu-se Polonii la luptă, Turcii şi Tatarii se fac a fugi şi, aprinzând de jur împrejur livezile şi buruienile, nu se înfăţişează nicăiri.

Văzând aceasta Polonii, cu şi mai mare cutezare şi cu un pas şi mai larg se mişcă spre Bugeac. Dar, ajungând la locul cel rău din anul trecut, la Strâmba, înegrind

câmpul de jur împrejur de Tatari şi de Turci pe cari-i credeau în fugă, atunci a văzut Craiul că rău a făcut urmărind mai departe pe duşmani.

N'a lipsit nici atuncea binefacerea şi datoria creştinească a lui Vodă, ajutând oastea în primejdie. Căci, trăgând Craiul tabăra înapoi şi trecând peste apa Prutului ca să apuce munţii Moldovei, şi altă dată mântuitori Polonilor, Seraschierul Mustafà-Paşa a stat puţintel la gânduri pe celălalt mal al râului, întrebându-se dacă să treacă râul şi să urmărească pe Craiu până în Ţara-Leşească, ori să dea numai Tatarilor voie de a-l urmări prin Moldova, iar el ca biruitor să se întoarcă acasă. Acestui sfat i se împotriveşte Vodă, zicând: „că, de s'ar da Tatarilor voie de a urmări pe Craiu de-a lungul Moldovei, ar ieşi mare primejdie pentru supuşi, cari, după ce i-au prădat Polonii şi Cazacii, în fundul pădurilor şi munţilor, ar fi prădaţi şi de Tatari şi că, pe lângă aceasta, Tatarii singuri nu pot să spargă tabăra Polonilor, oricât ar fi de slăbiţi aceştia, şi să-i aducă la peire; de aceia, dacă îndrăzneşte să aducă un sfat mai bun Seraschierului, ca învingător (căci ce se cere pentru biruinţă decât fuga făţişă a duşmanului?) să se întoarcă la Isaccea, nu fără mare nădejde de răsplată. De oare ce Sultanul Tatarilor n'a venit încă, de care Tatarii ar fi poate mai ascultători, să nu li se îngăduie Tatarilor a trece râul, ci să i se dea la număr de două sau trei mii dintre dânşii, cu cari să urmărească tabăra Polonilor şi, dacă i-ar vedea ieşind din calea cea dreaptă în altă parte, să-i atace între păduri şi locuri aspre, şi să-i oprească.».

Se încredinţează deci Seraschierul şi, oprind pe Tatari de la trecerea râului, el însuşi îşi întoarce oştile către Dunăre. Vodă înştiinţează pe Craiu de hotărârea Seraschierului şi-l roagă să nu îngăduie alor săi în-

toarcerea prin Iaşi şi să nu lase a se face nenorociţilor de locuitori o pagubă ca în anul trecut. Craiul făgăduieşte într'adevăr aceasta, dar pe de o parte se ţine de făgăduială, iar pe de altă parte nu, căci, de şi după trecerea Prutului, la cale de patru ceasuri de-asupra Iaşului, şi-a îndreptat oştile către Cotnari, totuşi, ori nu şi-a oprit jăfuitorii, ori aceştia au ascultat mai bine de crăiasca faimă decât de Craiu şi se răspândesc deci pentru tâlhăriile obişinuite.

Văzând acestea Domnul, dă voie Tatarilor pe cari-i avea cu sine să-i oprească, şi aceştia prind în pădure foarte mulţi, aşa încât, de necrezut, în cutare loc un Tatar prinsese şapte Poloni, şi unul aruncase şapte arcane de ale lor de piele. Sigur este că, venind în tabăra Moldovenilor, vindeau cu trei lei Polonul, neavând cu ce să-i hrănească şi, întrebat cum a putut un singur Tatar să lege şi să tragă şapte Poloni, răspundea: „La noi în Bugeac până şi un singur măgar trage şapte cămile, fiind cămilele blânde şi ascultătoare; tot aşa şi Polonii, văzându-ne, cum ei erau slăbiţi de foame, vor mai curând să trăiască la noi în robie decât luptând cu armele să moară“.

Intre aceşti Poloni a fost prins un bătrânel anume Ioan Tamaszewski, de şaptezeci şi cinci de ani, vechiu ostaş, de neam moldovean, din satul Tămăşeni, care mersese cu însuşi Domnul la Craiul Casimir cu cincizeci de ani în urmă, şi şaptesprezece ani îi fusese stegar. Pe acesta Vodă, răscumpărându-l, l-a trimis înapoi în Polonia, căci acolo fusese primit în rândul nobililor şi dăruit de ţară cu moşii, şi avea şi fii şi fete şi casă destul de mare. Fiind întrebat cum de a fost prins de Tatari, el a răspuns aşa: „Ştii, Doamne Prea-Indurate, că, atunci când eram în tabăra Polonilor supt Thorn, contra Şvezilor, n'am dat fuga nici înaintea a cinci

Șvezi și că din vremea aceia totdeauna am fost în tabără și în slujbă, dar niciodată nu mi s'a întâmplat să mă lupt cu foamea: acum, ne mai rămânând nicio nădejde de traiu fără hrană, câțiva dintre noi, ieșind din tabără, am întrat în pădure aproape, unde găsind atâtea prune și mere, fiecare dintre noi s'a suit într'un pom, fără să ne gândim că Tatarii pot să fie în acele adâncuri de pădure și, pe când căutam să ni potolim foamea, văzurăm de-odată pe Tatari stând lângă trunchiul pomilor, întinzându-și arcele și scuturând năprasnic săgețile. Astfel, deci, noi, după ce ni-am umplut burta de poame, coborându-ne, ni-am întins singuri mânile ca să ni le lege."

Dar Craiul, pornind tabăra de la Cotnari și trecând apa Siretiului, ca să nu se pară că se întoarce în Polonia fără vre-o cunună de biruință, se îndreaptă către Neamț, care este o cetate foarte veche și tare. Dar, de oare ce n'au voie Domnii să întărească cetăți ca acestea cu ostași și strajă, în cetate nu locuiau decât nouă vânători, căci supt dânsa în șes este un târg.

Craiul se apucă s'o cucerească. Vânătorii se îngrijesc de apărare, închid porțile cetății, la fiecare parte se așează câte doi, căpitanul lor dându-li bărbătește praf și gloanțe. Se mânie întâiu Craiul, pe urmă așează tunurile și săcălușele, dar, cetatea fiind așa de nu avea nicio pagubă, ține în loc pe Craiu patru zile. El pierde cincizeci de ostași, împreună cu căpitanul tunarilor, iar la urmă, trimițând un mijlocitor, li poruncește să iasă cu sufletele și cu armele și să dea cetatea. Iar ei, rămași numai șase, căci trei fuseseră uciși, răspund că nu pot să o dea fără porunca lui Vodă. Craiul plăzmuiește cărți domnești prin dieci moldoveni, și acel care le ducea, făcându-se a fi trimis din porunca Domnului, poruncește să se dea cetatea Craiului.

Vânătorii, oameni neînvăţaţi, socotind că omul care vine este trimis de Vodă şi că scrisorile sunt adevărate ale lui, dau cetatea.

Coborându-se la poarta de jos, Craiul, care se aşezase ca să privească pe cei ce vor ieşi, vede câte doi vii purtând câte un mort pe umeri, şi afară de aceasta — nimic.

Intrebând atunci: „Dar unde sunt ceilalţi ostaşi cari au apărat cetatea atâtea zile?", căpitanul răspunde: „că n'au fost alţii afară de cei nouă pe cari-i vede, dintre cari în ziua întâia au murit trei şi aceştia şase au apărat cetatea, şi n'ar fi dat-o până la moarte, dacă n'ar fi văzut porunca domnească ce li s'a adus".

Se miră Craiul şi-l cuprinde oarecum ruşinea pentru că în scrisorile lui către prinţi trebuia să vestească felul şi ostenelile cu care cucerise această cetate. Deci porunceşte că ei să fie tăiaţi în contra dreptului neamurilor, dar Hatmanul Jablonowski îi liberează şi li dă drumul.

Cari, venind la Domn, spuseră: „că n'au dat cetatea de la sine, ci din poruncă domnească", de a înţeles Vodă meşteşugul Craiului, cum a înşelat pe bieţii vânători.

Craiul, luând cu astfel de faimoasă cucerire Neamţul şi lăsând strajă acolo, pleacă spre Suceava ca să lase şi în zidurile ei goale altă strajă, şi, cu nume ca a bătut pe Tatari şi a cucerit două cetăţi foarte puternice, se întoarce în Ţara Leşească.

Dar aceasta a fost şi cea din urmă expediţie a Craiului Ioan în Moldova, de şi fiul său Iacob şi Hatmanii, mai mult de ochii lumii decât spre folos, au urmat cu năvălirile în anii următori.

La începutul anului al patrulea din Domnia lui Cantemir el trimite pe fiul său mai mic Dimitrie, care avea doisprezece ani, împreună cu câţiva fii de boieri, la Constantinopol, ca ostatec, şi aduce la sine pe cel mai mare, Antioh.

Dimitrie, ajungând la Constantinopol, de şi încă în fragedă vârstă, totuşi lacom de a şti şi de a învăţa atât lucrurile de obşte, cât şi cele osebite, începe să înveţe latineşte şi turceşte, stă necontenit de vorbă cu solii străini, şi mai ales cu al regelui Franciei, domnul de Châteauneuf, şi al Belgilor, domnul Colyer, şi în numele părintelui său porneşte schimb de scrisori şi corespondenţe cu solii în părţile Europei.

Aveau atunci trecere solii Franciei pentru că făgăduiau că Francesii vor declara războiu Chesarului, şi împiedecau pe cât puteau pe Turci de a face pace cu Nemţii. Şi nu în zădar, căci, urmând la Vizirat Mustafà-Paşa Chiupriliul, Francesii atraseră la Rin pe cea mai mare oaste nemţească, lăsând puţini spre paza graniţilor, şi aşa dară prilej Turcilor de a căpăta din nou Belgradul şi alte locuri pe care le luaseră Nemţii dincolo de Dunăre.

Polonii, cu Hatmanii lor, supt Cameniţa, din tunurile cele lungi scoteau foc şi fum, şi, auzind de sosirea Turcilor şi a Tatarilor, se trăgeau înapoi cu pază mare. Astfel timp de trei ani Vodă cârmuia cu pace şi linişte Domnia. Find încă amândoi tinerii lui Vodă [la Poartă], fericitul Brâncoveanu, Domn al Ţării-Româneşti, nu ştiu din ce îndemn, înştiinţează prin capuchehaielele sale pe Caimacam (căci Vizirul şi Sultanul plecaseră la Adrianopol) că Vodă-Cantemir pregăteşte hainie şi că în locul fiului său celui adevărat a trimes pe un altul închipuit la Poartă, şi de aceia să nu se dea drumul celui dintâiu până ce Sultanul nu capătă siguranţă despre al doilea.

Pe acea vreme Caimacamul de Stambul era Amugeogli Husein-Paşa, pe care Europenii îl cunosc prin pacea dela Carlovăţ, căruia povestindu-i unele ca acestea capuchehaielele, pune să-i aducă pe amândoi feciorii

.ui Cantemir, dintre cari pe cel dintâiu îl cunoştea, iar pe cellalt nu-l văzuse nici-odată.

Aducându-i îndată ce a întrat în odaie cel mai mic, el răspunde: „a minţit cine mi-a spus că acesta este fiu inchipuit al lui Cantemir, căci despre cel mai mare poate s'ar îndoi cineva care nu l-ar şti, iar despre cel mai mic pot fi mărturie eu însumi, de oare ce se deosebeşte de părintele său numai prin vrâstă, iar altfel este via icoană a lui".

Aflând dela Paşă acestea, capuchehaielele noastre l-au rugat apoi să li spună care a fost nebunul de a flecărit astfel de vorbe, iar Paşa li-a răspuns: «*Dincarindaş*, adecă fratele sau cel de o lege cu dânsul, Domnul Ţării-Româneşti. „Iar voi scrieţi Domnului vostru că, dacă ar voi ca pe amândoi să-i şi ducă la sine, noi suntem gata a-i face şi îndatorirea aceasta, căci credinţa lui de atâtea ori ieşită la iveală nu mai are nevoie de ostateci".

Ceia ce totuşi Vodă n'a vrut, ci numai pe cel mai mare l-a adus în Moldova, iar pe cel mai mic, cum am spus, l-a lăsat să rămână trei ani la Constantinopol.

In toţi aceşti trei ani nu s'a întâmplat în Moldova niciun războiu, n'a fost nicio năvălire a Polonilor: de aceia s'a mai întărit puţintel ţara şi locuitorii şi se părea că vor înflori ca odinioară. Totuşi sufletele neliniştite ale câtorva încercau să turbure pe Domn, cu ajutorul Domnului muntean, prin turburări lăuntrice, dar nu făţiş; ci, fără ispravă, iarăşi se opriau din ceia ce începuseră.

In sfârşit în anul [1688], ajungând Mustafă Vizir, pe care Brâncoveanu-l ştia că este prielnic lui Cantemir, iarăşi Domnul Ţării-Româneşti câştigă pe aceiaşi Moldoveni cu făgăduielile şi ispitele lui, şi, văzând că Vodă-

Cantemir nu poate fi scos prin puterea banului, încearcă să facă un lucru nelegiuit.

Scrie nu el, ci prin mâna alor săi, lui Miron şi frăţine-său Velişcu, pe care Vodă-l scosese din dregătoria de Hatman şi-l făcuse Mare-Vornic al Ţării-de-sus, punând în locul său pe Lupu Bogdan, ginerele său, şi-i învaţă cu orice chip pot să aţiţe o răscoală, pe Domn şi pe fiii lui, precum şi toată casa lui şi pe câţiva credincioşi sfetnici, între cari se socotia mai întâiu Iordachi Ruset, Marele-Vistier, să-i omoare, apoi toţi uneltitorii să se adăpostească în Ţara-Românească, căci el va cheltui şi o mie de pungi la Poartă, şi nu numai îi va scoate nevinovaţi, ci va pune şi Domn pe Velişcu. Miron avea un fiu mai mic, anume Pătraşcu, Mare-Cămăraş al lui Vodă, dar acest om, mai chibzuit cârmuitor al lucrurilor sale, încercând să întărească Domnia sa nu prin vărsarea sângelui cetăţenilor, ci prin îndurare, se îngrijeşte să prefacă şi să strămute în bine pe altă cale răutatea şi învechita duşmănie. Deci logodeşte pe fiica sa Elisaveta cu Pătraşcu, fiul lui Miron, şi se găteşte a serba nunta pe la Crăciun.

Insă ticălosul de Miron, împreună cu tovarăşii săi, alege nunta ca prilejul potrivit de a ataca pe Vodă şi a săvârşi fapta lor cea mişelească. Şi începe aşa; Velişcu era văduv şi, ca să arăte mai mult o înfăţişare de prietenie, cere la Vodă să iea de nevastă pe fata lui Paladi, Marele-Vistier, care era văr cu Lupu Bogdan. Domnul îi dă voie să se căsătorească şi să iea această soţie. Adunându-se la moşia fratelui logodnicei pentru nuntă toţi aceia cari erau sfetnici şi tovarăşi ai păcătoasei legături numesc, între pahare mai dese, pe Velişcu Domn şi pe logodnica lui Doamnă, cum mirii obişnuiesc să-şi pună pe cap cununi domneşti, şi li spun că nu vor mai trebui de acum să le lase, fiind

toţi gata la toate poruncile lui. Intre dânşii era şi un boier Ioan Ţifescul, care, neaflându-se înainte părtaş al uneltirilor, îl silesc şi pe dânsul să între în această uneltire, căci altfel va peri de cea mai aspră moarte. De frică mare, bietul Ioan jură şi se face tovarăş al acelor taine.

Isprăvindu-se nunta şi curăţindu-se creierul de băutură, Ioan îşi aduce aminte treaz de ce a jurat la nuntă şi când fierbea vinul, şi, fără zăbavă venind la Vodă, îi spune limpede toate câte se vorbiseră de vicleni la nuntă şi se hotărâseră a face.

Auzind aceasta Domnul, mai întâiu, după obiceiul lui, a făcut loc răbdării, gândindu-se că poate ceilalţi, căindu-se, se vor întoarce de la acea nebunie. Apoi porunceşte lui Ioan să facă toate lucrurile acestea.

Pe vremea aceia, împlinindu-se trei ani de când trimisese pe fiul său Dimitrie la Constantinopol, pune iarăşi la locul lui pe Antioh. La a cărui sosire omul acela bun, Brâncoveanul, se gândeşte la altă viclenie: căci printr'un om necunoscut şi fără dregătorie înştiinţează pe capuchehaiaua lui Vodă că acesta, la sosirea fratelui mai mare, a orânduit un căpitan al său cu cai aleşi şi foarte buni şi ostaşi ca să fure pe amândoi prinţii, şi dovadă văzută este că a adus mai mult decât patruzeci de cai fără călăreţi. Ceia ce era adevărat, căci căpitanul, care venise cu cel mare, adusese vre-o patruzeci de cai de negoţ, cum s'a dovedit pe urmă de către Paşă.

Capuchehaiaua lui Vodă, om puţin credincios şi prost, anume Spandoni, crede cuvintele lor înşelătoare, află cu siguranţă că în afară de oraş, în satul Calfa, se pasc mulţi cai fără călăreţi şi trage de aici încheierea că vorbele amăgitorului sunt adevărate. Deci, singur ca un dobitoc ducându-se la Caimacam, căci Impărăţia petrecea încă la Adrianopol, spune că are o vorbă de taină către dânsul. Fiind primit în audienţă privată,

zise aşa: „Doamne, sunt om de felul mieu Grec şi născut în oraşul acesta. Mă găsesc în slujba Porţii în cele ce priveşte pe Domnul Moldovei, dar sunt ţinut totuşi la mai multă credinţă faţă de Sultan decât faţă de Domnul mieu. De aceia-ţi fac ştiut că Vodă, după obiceiu, a trimis din nou la Constantinopol pe cel mai mare din fiii săi şi pe cel mai mic îl cere la sine. Dar eu am aflat cu siguranţă, de la oameni de care nu mă îndoiesc, că Vodă a orânduit un căpitan cu patruzeci de cai şi mai mulţi, care să fure pe amândoi prinţii şi să i-i aducă. De unde lesne se poate trage încheierea că el se va haini de la Poarta Impărătească. Care lucru eu, fiind capuchehaiaua lui la această Poartă constantinopolitană, sunt ţinut a-l mărturisi ca să nu cad în vre-o primejdie neaşteptată."

Auzind aceasta Caimacamul, trimise un Agă să vadă de se pasc cai de aceştia în satul acela. Plecând el, s'a întâmplat de-a dus căpitanul pe aceşti cai, cari se mai odihniseră de călătorie, în târg spre vânzare. Şi, ieşind înaintea celui trimis de Paşă, acesta întreabă „ai cui sunt caii şi unde-i duc". Iar el răspunde: „sunt cai de vânzare şi-i duc la târgul cailor".

Aga-i urmează până în târgul vânzării, stă până se vând toţi, cercetează cu luare aminte şi, întorcându-se la Paşă, spune ceia ce a văzut. Iar Paşa, zâmbind: „cum a putut spune nebunul acela minciuni aşa de mari şi de necrezut?". Şi înştiinţează în scris pe Vodă de trădarea capuchehaielei lui.

Acesta, scos din slujbă şi lipsit de leafă, acopere în fiecare zi, şi pretutindeni, de blăstăme pe Brâncoveanu, spunând că l-a înşelat de şi-a trădat pânea şi cinstea.

Venind Dimitrie de la Constantinopol în Moldova, la părintele său, Mavrocordat, care era încă la Viena, trimeţând scrisori soţiei sale prin Mihai Ruset, cere de

la Vodă să însoare pe Dimitrie cu fiica sa Elena,—căci Antioh, prin mijlocirea lui Calinic, Patriarhul de Constantinopol, şi a lui Dosoftei, de Ierusalim, luase pe fiica lui Duca-Vodă la Constantinopol. Căruia Vodă-i răspunde: „că fiul său nu este încă de vrâstă a se căsători, iar, dacă Dumnezeu va da ca tatăl fetei, Alexandru, să se întoarcă sănătos acasă, el nu va fi împotrivă să-i fie soţie fiului său fata unui astfel de om".

Pe vremea aceia Domnul Ţerii-Româneşti, ca să ascundă mai bine înşelăciunile şi gândurile lui cele rele, trimite la Vodă-Cantemir pe cel mai mare boier al său, Banul Cornescul, pentru multe pricini şi solii. Şi acesta, făcând sau prefăcându-se a face treburile pentru care fusese trimis, la ultima întâmpinare spune: „că din porunca Domnului său el trebuie să se întâlnească şi cu fiul lui Vodă", şi, întrebat fiind „care este pricina de stăruie solul neapărat să vadă pe copil", zâmbind răspunde: „că Domnul său are câteva fete şi cuminţi şi frumoase, şi de aceia ar dori să-şi găsească tot astfel de gineri, şi cuminţi şi frumoşi".

Primind voie de la Domn, Cornescul este dus în casa tânărului prinţ şi, după alte compliment scurte, îi zice: „Am ce să spun Domnului mieu: că am văzut un prinţ care, de şi tânăr, era încunjurat de cărţi şi arme, aşa încât putem să tragem încheierea că el se îndeletniceşte şi cu unele şi cu altele".

Isprăvindu-se această ceremonie, solul pleacă la Domnul său. Iar Vodă-Cantemir, după obiceiul Domniilor acelora, zece zile mai târziu, având a trimite pe ginerele său, Lupu Hatmanul, ca sol la Brâncoveanu, îi porunceşte să iea cu dânsul câţiva fii de boieri, între cari pe unul dintre uneltitori, pe Gheorghe, fratele lui Mitre, poreclit... Şi iată de ce o face aceasta: ştiind că boierii înţeleşi caută prilej să scrie ceva lui Brânco-

veanu şi nu o pot face uşor, fără primejdie de a se prinde scrisorile, acum, văzând pe unul dintre tovarăşii lor că pleacă împreună cu solul în Ţara-Românească, nu se poate să nu-i încredinţeze niscaiva scrisori sau cuvinte, pe care apoi îl va cerceta el la întorsul lui din Ţara-Românească,; ceia ce s'a şi întâmplat.

Căci prea-ticăloşii aceia, văzând pe Gheorghe că însoţeşte acea solie şi crezând că au găsit prilejul bun, dau scrisoare, nu numai către Brâncoveanu, dar şi către alţi boieri, munteni şi mai ales către Constantin Stolnicul Cantacuzino; dar în ele nu spun nimic făţiş sau rău, decât pe acoperite, iar celelalte toate le încredinţează lui Gheorghe să le spună.

Vodă porunceşte solului său să orânduiască oameni siguri şi credincioşi spre a urmări paşii lui Gheorghe, după ce va fi ajuns la Bucureşti, şi să afle la ce Muntean a întrat şi dacă a stat mult sau puţin la dânsul. Făcându-se aceasta după ce Bogdan ajunse la Bucureşti, dus fiind la Domn cu pompă mare, şi-a îndeplinit sarcina soliei şi, după ce a fost tratat prieteneşte şi politicos peste şase zile, e trimis iarăşi înapoi.

Gheorghe însă, trimisul uneltitorilor, îndeplinindu-şi solia lui cea rea şi stricătoare cu vitejie, dar fără de izbândă, se întoarse cu solul [1]. Şi acesta, venind la Domn, arată toate câte le băgase de samă la dânsul. Astfel Vodă porunceşte lui Miron şi frăţine-său să se pregătească de nuntă, căci se apropia postul Crăciunului. Ei cer voie să plece la moşia lor. De fapt însă ca să pregătească pentru fără-de-legea ce hotărîseră arme şi celelalte de nevoie.

---

[1] In loc de: «dar nu fără a fi fost infectat cu otravă, aşa în cât din acea solie a lui a scuipat sânge până la moarte: «Aceasta a fost supt Antioh-Vodă».

Multă vreme a stat Vodă la îndoială de să-i lase la nuntă, când adecă vor veni cu arme ascunse la Curte, ori să-i prindă mai înainte. In sfârşit s'a hotărît că mai bine este să-i prindă răzleţi şi răspândiţi prin satele lor decât la nuntă, ca nu cumva între păhare şi între arme să se întâmple vre-un lucru neaşteptat.

Şi astfel Miron se duce acasă şi pe fiul său mai mare, Nicolae, îl trimete secretar la Constantinopol. Lui Velişcu, când era să plece la moşie, îi porunceşte să rămână la Iaşi până a treia zi. Lui Vasile fiul lui Gavriliţă (care era Vornic-Mare al Ţerii-de-jos) îi dă să descurce nişte lucruri amestecate ale ţinutului aceluia.

Acestea fiind astfel orânduite, într'o noapte, înainte de cină, chemând pe fiul său Dimitrie, îl învaţă: „că, dacă te voiu întreba la cină pentru ce n'a rămas nimeni dintre boieri cu noi să cineze, şi mai ales Lupu, cumnatul tău, căruia chiar eu singur i-am poruncit să rămână, tu să-mi răspunzi că de aceia n'a rămas nimeni pentru că sunt poftiţi la Ştefan Comisul să cineze şi după aceia să joace cărţi".

De cu vreme poruncise însă lui Lupu ca, luând cu sine pe Gheorghe, să-l ducă la Ştefan la cină şi, când va fi chemat, să-l aducă apoi cu sine la Curte.

Astfel Vodă, după cină, îi spune lui Dimitrie: „Fiule, de ce nu avem noi la cină pe niciunul dintre boieri?". Iar el răspunde cum îl învăţase. Ci Domnul, aşa ca şi cum ar fi mâniat, dar în glumă, zice să se scrie o poruncă astfel: „că pe câţi îi vor găsi în casă la Cerchez sau cinând sau jucând cărţile, să-i aducă la Vodă în clipă şi, din porunca lui, să iea de la fiecare zece galbeni ştraf".

Se trimite poruncă prin Cămăraşul cel mare, căci casa lui Ştefan era aproape de Curtea domnească. Acesta îi află jucând cărţi şi, închinându-se lor, li dă

porunca. După cetirea căreia, Lupu zice: „Să mergem, fraţilor, ne-a trădat cineva că jucăm cărţi aici şi am lăsat pe Vodă singur la cină". Şi îndată el dă cel dintâiu Cămăraşului zece galbeni ştraf, punându-se chezaş pentru ceilalţi până a doua zi.

Deci pe toţi câţi i-a găsit Cămăraşul, i-a adus la Curte. Până atunci Vodă porunceşte strajei ca, închizând porţile cetăţii, să fie gata şi străjerii să nu lase pe nimeni să între sau să iasă. După aceia face să se aducă boierii jucători de cărţi: întâiu intră Lupu şi apoi Ştefan. Gheorghe rămâne în altă odaie, iar, la intrarea celor doi, Vodă, făcându-se a fi mânios, îi mustră: „De ce, Lupule, ai făcut una ca aceasta: poruncindu-ţi eu să rămâi cu mine la cină, nu te-ai supus poruncii?".

Lupu spune că a greşit şi se roagă smerit de iertare din partea Domnului. Dar lui Ştefan îi spune: „Tu nu numai că eşti cu trecere la mine, dar ştii bine că la nicio cină nu mă desfătez cu lăutari, nici nu aflu mulţămire în mese lungi şi băuturi, şi pe lângă aceasta se împlinesc doisprezece ani de când sunt văduv, şi duc în Domnia aceasta o viaţă ca de pustnic şi n'am de ce să mă grăbesc la culcare mai ales în nopţile acestea lungi de iarnă; şi astfel cunoşti bine că eu nu pot să am nicio plăcere după cină decât vorba cu tine şi cu acesta", arătând pe fiul său Dimitrie, „care până la douăsprezece ceasuri îmi desfăşoară une ori istoriile celor vechi şi une ori îmi tălmăceşte Sfânta Scriptură din sârbeşte în limba noastră sau îmi ceteşte cuvintele prea dulci ale prea-fericitului Gură de Aur. Pentru că aţi făcut însă aceasta, am orânduit să daţi ştraf Cămăraşului fiecare din voi zece galbeni; deci spuneţi, cine a mai fost cu voi la jocul de cărţi?".

Ei spun că n'au avut decât pe Gheorghe Apostol, care ţinuse pe sora lui Lupu Hatmanul, dar murise cu

câţiva ani înainte, fără copii. Intrebând Vodă unde este, îi răspund că se află de faţă şi anume în odaia cea mare. „Să între şi el“, zice Vodă, şi, întrând el, porunceşte să se gătească cina, căci nu era încă sfârşită, şi ei să se aşeze.

Stând puţin la cină, după obiceiu iese, ca să se închine Domnului, în odaia cea mare, aşteptând acolo obişnuita cafea. Iar Domnul porunceşte lui Dimitrie ca prin scrisoare să trimeată pe căpitanul străjilor cu ceata ostaşilor segbani la Vasile, fiul lui Gavriliţă, şi la Velişcu, fratele lui Miron, să-i prindă.

Orânduite fiind acestea, Domnul pune să-l aducă pe Gheorghe la dânsul în odaia din lăuntru şi-i vorbeşte aşa: „Gheorghe, ştii bine în ce cinste ai fost la mine, şi nu numai pe tine dar şi pe ceilalţi toţi i-am cuprins ca pe fiii miei cu o dragoste părintească; iar acum care este pricina răutăţii şi necucerniciei voastre aşa de mari, de v'aţi înţeles contra capului mieu şi alor miei şi, fără a vă teme de Dumnezeu, nici a vă sfii de oameni, aţi pus gând rău să mă omorâţi, răilor, pe mine, părintele şi Domnul vostru? Acum însă, dacă-mi vei spune tot adevărul fără chinuri, care te aşteaptă, pe viaţa fiului mieu pe care-l vezi de faţă, îţi voiu ierta zilele şi te voiu deslega de vină. Afară de aceasta, să nu zăboveşti a-mi mărturisi cu ce solie ai fost trimis la Munteni, însărcinat de tovarăşii tăi, căci altfel, dacă aflu eu adevărul de la altul, tu nu scapi“.

Gheorghe, auzind acestea de la Domn, lovit de o spaimă straşnică, îşi pierdu graiul şi i se opri suflarea; a rămas încremenit, de nu putea nici să vorbească, nici să se mişte din loc, şi în sfârşit a izbucnit în cuvintele acestea: „Prea-îndurătoare Doamne, de oare ce văd că mila ta întrece cu mult vinovăţiile mele şi-mi arăţi că mă scapi de păcatul mieu de neiertat, din a ta

milostivire îmbielşugată şi bunătate nu voiu sta pe gânduri să vădesc tot adevărul şi pe rând toate gândurile noastre cele foarte rele". Deci povesteşte întâiu toate câte le hotărâseră şi le juraseră la nunta lui Velişcu, precum le spusese şi înainte Ion Ţifescul, pe urmă în ce chip a fost învăţat de Miron, Velişcu şi Vasile şi de ceilalţi tovarăşi ca să-i arăte lui Constantin Stolnicul Cantacuzino şi printr'însul lui Brâncoveanu „că, adecă, ei sunt pregătiţi a întra înarmaţi la nuntă pe la Crăciun în odaia ospăţului şi a omorî asupra mesei înseşi pe Vodă, pe fiul lui, pe ginerele Lupu, pe Iordachi, Marele Vistier, pe Alexandru Postelnicul, pe Panaiot şi pe alţi sfetnici ai lui Vodă, iar apoi se vor adăposti în Ţara-Românească la Domnul de acolo şi, mergând la Poartă cu scrisori plăsmuite şi cu martori mincinoşi, vor invinui pe cei morţi că au vrut să dea ţara Moldovei Craiului Poloniei şi să se hainească de la Poarta Sultanului, iar ei s'au ridicat laolaltă în contra hainilor şi cu moarte rea au pierdut pe cei răi. La acestea am primit răspuns dela Brâncoveanu că, dacă se vor fi făcut acestea, el va cheltui până la o mie de pungi la Poarta turcească şi, nu numai că-i va spăla de la acea fără-de-lege, ci li va pune şi Domn pe Velişcu."

Spunând el acestea, pe larg, Vodă porunceşte să le iscălească toate câte le-a spus cu mâna lui, şi dându-i-se hârtia, Gheorghe le iscăleşte toate tremurând şi arată numele capetelor uneltitorilor, adecă pe Miron, pe Vasile, pe Velişcu, pe Ioan, fiul lui Miron, căci de Nicolae şi de Pătraşcu spune că nu ştiu lucrul, pe Lupu, fratele lui Vasile (iar de doi fraţi ai lui, Costachi şi Solomon tăgăduia că ar fi părtaşi ai acestui sfat), pe Antioh Jora, pe Constantin Razu, care ţinea pe sora lui Vasile, şi pe Pavel Bujoreanu, adăugând şi pe toate rudele şi cei de aproape ai lor, dar oameni fără nicio însemnătate.

Primind sinetul lui şi poruncind că Gheorghe să fie păzit într'o odaie îndepărtată, e adus după dânsul Vasile al lui Gavriliţă. La întrarea căruia Vodă-i dă să cetească scrisoarea lui Gheorghe. Care acela, cetind, căzu la pământ şi spuse: „Doamne prea-îndurate, eu sunt noul Iuda, trădător al lui Hristos şi Domnului său. Dacă este iertare pentru Iuda, va fi şi pentru mine, dacă pentru el nu, nu va fi nici pentru mine“. Căruia Domnul i-a spus: „Dacă n'ar trebui să ţin prietenia cea bună faţă de părintele tău, de Gavriliţă, şi după moarte, căci i-am jurat din adâncul inimii mele şi pentru seminţia lui, ca nimeni din seminţia lui să nu piară de sabia mea, te-aş fi străpuns chiar acuma cu sabia aceasta“, şi trase din teacă sabia pe care o avea lângă sine, „pe tine, om foarte ticălos şi stricat. Şi aş răpi din rândul celor vii pe unul care s'a dovedit aşa de crud şi de greu hain faţă de Domnul şi sprijinitorul său. Iar acum îţi zic: nu vei muri nici de mâna, nici din porunca mea, numai să mărturiseşti de sunt adevărate toate acestea pe care le-a scris Gheorghe Apostol, şi tu le-ai cetit“.

Iar el spuse: „Adevărate sunt, Doamne prea-îndurate, şi mai sunt şi altele, cât de multe, pe care el, ori nu le-a ştiut, ori de frică le-a lăsat“. Şi, Domnul, zicând: „Destule sunt şi acestea pentru gândul vostru cel rău şi ca să pot să-mi îndeplinesc dreptatea şi mila“, porunci să-l scoată pe Vasile şi să-l aducă pe Velişcu.

Intâlnindu-se amândoi în odaia cea mare, Velişcu a spus: „Ce este, frate, de suntem chemaţi aşa în mijlocul nopţii încunjuraţi de străjeri?“ Vasile zicând că nu ştie, Velişcu a trecut şi, întrând la Domn, ca şi cum n'ar înţelege nimic din acestea şi n'ar bănui decât cele bune, a spus: „Doamne, pentru Dumnezeu, de ce ne-ai chemat la un ceas ca acesta? Ori a venit ceva

nou dela hotare sau din alte părţi?". „Au venit", răspunse Domnul. „Iată scrisorile, pe care ceteşte-le, şi ce crezi în această privinţă, spune-mi".

El, primind scrisorile de pe masă, le-a cetit, dar, cum înghiţia cetind şi-i tremurau buzele, arăta vinovăţia conştiinţei sale.

Isprăvind de cetit, de şi-l întreabă din nou Domnul dacă înţelege cele scrise în hârtia aceia şi dacă ştie de ce mână sunt scrise, el răspunde cu îndrăzneală: „Mă miră, Doamne, cum de vrei să asculţi şi să ştii astfel de lucruri aproape copilăreşti, când eu socotiam că s'a întâmplat vre-o nenorocire de obşte sau că ai fost înştiinţat de la hotare sau dela Tatari sau de spre Turci şi de aceia ne-ai chemat în mijlocul nopţii; altfel, ce se ceteşte aici sau cine a scris unele ca acestea nici nu înţeleg, nici nu ştiu". Vodă stăruie să binevoiască a ceti mai bine şi mai cu luare aminte, căci la a doua cetire poate va înţelege.

Velişcu, auzind acestea, cu înfăţişare de mânie aruncă hârtia din mână pe masă şi-i spune: „că nu poate arăta cum că ar cunoaşte un lucru necunoscut sieşi, chiar dacă porunceşte Vodă".

Atunci Domnul, luând buzduganul, care obişnuieşte să stea pe masă, i-a dat câteva cu mâna lui, căci nu este îngăduit a bate pe boierii de rangul întâiu decât cu mâna Domnului, şi porunceşte apoi să-l ducă la închisoare.

La ieşire, de şi lovit greu, Velişcu zice totuşi vesel către cei de faţă: „Credeam că Vodă o să mă întrebe ceva de mare însemnătate, dar n'am auzit decât nişte copilării şi minciuni spuse de copii, de mă mir cum un om aşa de serios şi un Domn aşa de socotit li-a dat ascultare'.

Când însă se vede că este dus, cu tot râsul, la în-

chisoare, își lasă măreția prefăcută și arată slujitorilor că are unele lucruri de spus Domnului. Care, aflând, trimite la dânsul pe Ștefan Comisul, poruncind să-i spună lui ce are de spus.

Velișcu nu mai zice nimic alta decât aruncă blăstăme grozave asupra lui Brâncoveanu și fratelui său Miron, făcându-i pricina peirii lui și a întregii case. Pe lângă aceasta, roagă pe Vodă să se poarte îndurător cu soția lui, să nu fie despuiată de toată averea, căci este datoare cu mulți și grei bani pentru cheltuielile nunții, și să nu lase Vodă ca sufletul ei să fie supărat de datorii, iar, că pentru viața lui nici nu poate, nici nu trebuie să se roage, ca unul ce se simte pedepsit de dreapta judecată a lui Dumnezeu, căci îi ajungea să fi avut al treilea loc între cei dintâiu boieri și să fi căpătat pe lângă Vodă mai multă cinste și trecere decât alții, iar el peste aceasta a voit să dea jos din Scaun pe Vodă și să-și înfigă mâna în capul unsului lui Dumnezeu.

Acești doi fiind aruncați în temniță și Ioan, fiul cel mare, pus sub paza Cămărașului celui Mare, Vodă trimite un armaș la Miron, care, cum am pomenit, cu trei zile înainte pornise spre casă, cu o ceată de ostași, și la ceilalți pe cari prinșii îi arătaseră tovarăși orânduiește alți ostași. Dar s'a întâmplat de chiar în noaptea aceia în care casa lui Vasile al lui Gavriliță a fost năvălită de slujitori cari voiau să-l ducă la Vodă, ca o slugă a Lupului Gavriliță, trimisă la frate cu scrisoare, să alerge acasă, și, văzând casa încunjurată și în curtea casei îmbulzeală de alți mulți ostași, întorcându-se de la poartă acasă, să dea fuga prin întunerec și să înștiințeze pe Lupu că a văzut cu ochii cum ostașii au năvălit in casa fratelui său Vasile și că a auzit și zgomot mare înăuntru, dar de ce s'a făcut aceasta, nici n'a putut să audă dela cineva, nici n'a îndrăznit să mai stea acolo.

Lupu, auzind dela sluga lui acestea, îndată cunoaşte că înşelăciunile şi uneltiirile lui au fost vădite lui Vodă şi că de aceia a poruncit să prindă noaptea pe Vasile, şi, astfel, dând de ştire şi altor tovarăşi, în noaptea aceia, lăsându-şi soţiile şi copiii, fug în Ţara-Românească, la ocrotitorul lor, Brâncoveanu.

La cari sosind cei trimişi de Vodă, află că ei au plecat cu o zi înainte. Astfel ei scapă cu acest prilej, aşteptându-i ceva încă mai greu, precum se va vedea mai departe. Pe Nicolae, despre care am spus că plecase la Constantinopol, dar, din porunca tatălui său, mai multă vreme se oprise undeva, de şi ştia foarte bine lucrul acesta, îl află la Bârlad şi-l aduc la Iaşi.

Iar cei ce fuseseră trimişi la Miron, sosind la casa lui, se uimesc de altă taină şi dreaptă pedeapsă a lui Dumnezeu. Căci, pe de o parte, aceştia aveau poruncă să-l prindă şi fără o clipă de zăbavă să-l aducă la Iaşi, pe de altă parte văd pe soţia lui, care murise de cu noapte, întinsă pe masă, după obiceiul Moldovenilor, şi aşteptând să se adune preoţii din satele vecine.

În porunca Domnului nu se scria nimic către Miron decât că, în ceasul când va vedea porunca domnească, în goana cailor să vină la Iaşi. Şi, grăbindu-l armaşii, el li arată lipsa lor de omenie, căci cum oare ar putea el să-şi lase soţia negrijită şi în acel ceas chiar să pornească la Domn? Dar pe fiul său Pătraşcu, despre care am spus că era logodnicul Elisavetei, fiicei Domnului, îl trimete la acesta, căci îl luase cu sine în sat, şi-i scrie lui Vodă întâmplarea sa vrednică de plâns, adecă moartea neaşteptată a soţiei, şi că nu a putut, după poruncă, să plece chiar în ceasul acela.

Impins însă de conştiinţă, el trimete pe lângă fiu un om credincios al său cu trei cai de schimb şi-i porunceşte, de ar afla cum că vre unii din boieri au fos

prinşi, ori au fugit, să-i dea ştire cât mai răpede. Astfel armaşii, încredinţaţi de lacrămile lui, pun totuşi străji ascunse în jurul casei şi păzesc tare să nu fugă. Iar a doua noapte, la ceasul al treilea, Vodă porunceşte să se taie Velişcu înaintea porţii Curţii şi trupul lui, aruncat în piaţă, să-l acopere cu veşmintele.

Petraşcu, fiul lui Miron şi nepotul lui Velişcu, alergând toată noaptea în goana calului, soseşte înainte de zori la Iaşi şi, mergând drept la Curtea Domnească, de vreme ce era Mare Cămăraş şi în această însuşire i se deschidea poarta totdeauna, la orice ceas din noapte, vede înainte, lângă fântână, un trup. Se coboară de pe cal, dar, neputându-se lămuri prin întunerec, căci zorile nu se iviseră încă, al cui este trupul, atinge veşmintele şi le simte că sunt de mătasă, şi anume veşminte noi, şi nu de rând. Iar sluga lui Miron, despre care am spus chiar acum că fusese trimis de dânsul ca să cerceteze lucrurile, pipăind mai cu luare aminte, şi cum se şi crăpase de ziuă, spune: „E unchiul tău Velişcu; ce mai stai?". Tânărul Pătraşcu, om cu inima slabă, încremeneşte şi, neştiind încotro să se intoarcă, spune străjerilor să-i deschidă poarta, căci el este Cămăraşul cel Mare. Străjerii îi deschid; el merge drept la fiul lui Vodă şi cu lacrămi îi spune că a văzut o minune de spaimă şi neaşteptată, adecă trupul unchiului său Velişcu zăcând în piaţă înaintea porţii Curţii.

Dimitrie-Vodă-i răspunde: „că nici nu ştie, nici nu înţelege ce spune, dar, făcându-se ziuă şi trezindu-se din somn părintele lui, va putea afla mai bine".

Sluga lui Miron, după ce văzuse trupul fratelui domnului său, se întoarce la acela, dar, voind să între la dânsul, este prins de străjeri, cari-l întreabă de unde a venit şi unde a fost, căci l-au văzut ieri îngrijindu-se

de îngropare în curtea lui Miron. Sluga întâiu tăgăduieşte că a fost undeva, pe urmă arată că a fost după preoţi să-i adune din satele vecine, şi, în sfârşit, după ceva certare, mărturiseşte adevărul, că a fost trimis de către Miron, cu fiul, la Iaşi, şi că aici a văzut înaintea porţii Curţii trupul lui Velişcu, după care s'a întors să spună acestea domnului său.

Nu fusese încă îngropată soţia lui Miron şi sosesc alte porunci, trimise de către Domn, prin Postelnicul Macrì, în care se rânduia armaşilor ca, în ce loc îi vor găsi cărţile lui Vodă, acolo să taie pe Miron. Potrivit cu porunca, ei spun lui Miron să-şi caute de suflet, adecă să-şi cheme un duhovnic şi, auzind cele sfinte, să se împărtăşească.

Auzind Miron o mărturie ca aceasta, şi cum nu mai era loc ori prilej pentru meşteşugurile şi potrivelile lui, se spovedeşte şi, auzind sfânta slujbă, se împărtăşeşte, după care cere dela armaş condeiu şi hârtie, ca să-i scrie lui Vodă trei-patru scrisori.

Căpătându-le, el scrie Domnului această carte: „Prea-îndurate şi prea-răbdătorule Doamne, recunosc că am fost adus la acest sfârşit al vieţii mele, nu din porunca ta, ci din dreapta judecată a lui Dumnezeu. Şi, de oare ce nu pot să capăt iertarea vieţii mele, şi nici vrednic de aceasta nu sunt, cel puţin milostiveşte-te de păcatul sufletului mieu, pe care faţă de tine de multă vreme îl săvârşiam şi să nu cei dela mine înaintea judeţului dumnezeiesc greşeală sufletului mieu în viaţa viitoare, căci, dacă vei cere pedeapsa pentru dânsul, voiu peri şi cu trupul şi cu sufletul în veci. Să ştii că fiul mieu Pătraşcu şi ceilalţi fii ai miei nu ştiu nimic de această uneltire. şi să-ţi fie milă de dânşii ca de nişte nevinovaţi."

Apoi, tăindu-se capul lui Miron, a fost pus în acelaşi

mormânt cu soţia. Iar Velişcu a fost dat a treia zi nevestei sale ca să-l îngroape.

Şi astfel a fost sfârşitul acestor doi fraţi, a căror răutate a zăbovit Vodă s'o pedepsească prin mărinimia sa timp de şase ani, iar ei în toţi atâţia ani şi-au bătut joc de mila lui.

Ci Lupu Gavriliţă, Antioh Jora, Pavel Bujoreanul, cu alţii mai de rând, cum s'a spus, scăpând, fug la Brâncoveanu, Domnul muntenesc, cărora li porunceşte acesta: «să nu-şi facă năcaz, căci el va face aşa de va răscumpăra moartea lui Miron şi a lui Velişcu cu viaţa lui Cantemir şi a sfetnicilor lui, numai să asculte ei întru toate de spusele şi poruncile lui».

Astfel Brâncoveanu, desfăcând vălul duşmăniei lui de moarte, trimite la Poarta Sultanului pe boierii fugari, ajutându-i cu mulţi bani, şi porunceşte capuchehaielelor lui „să nu cruţe nici munca, nici banii până ce Cantemir, mazilit, va cunoaşte cine este Brâncoveanu şi cine este el însuşi". Tot odată născoceşte un arzmahzar falş ca şi cum ar fi fost scris cu învoiala întregului Divan al Moldovei şi a tuturor locuitorilor şi, alcătuindu-l, scrie într'însul aşa: „Câţiva boieri de rangul întâiu şi de o credinţă dovedită, văzând pe Cantemir-Vodă că, împreună cu sfetnicii lui cei răi, nu numai năcăjeşte poporul cu tirănia lui: pe unii îi pune în ţapă, pe alţii îi arde în foc şi-i chinuieşte în şase sute de feluri ale tiraniei sale pe nenorociţii supuşi, şi-i despoaie de avere şi de viaţă, ci încearcă pe ascuns să închine Domnia Moldovei Leşilor, ei au vrut să-l împiedece făţiş de a face aceasta şi l-au mustrat înaintea Turcilor şi creştinilor pentru planurile şi încercările lui. Care lucru nerăbdându-l el şi urmând firea lui cea rea şi a sfetnicilor săi, pe unii dintre boieri cu moarte crudă i-a luat dintre cei vii, pe

alţii îi căzneşte în cele mai adănci întunecimi, în chinuri ca de Iad, ca să-i despoaie de avutul lor, iar alţii cari cu fuga şi-au putut scăpa viaţa au alergat la îndurarea şi dreapta judecată a Strălucitei Porţi şi cer dreptate de la Sultan, ca mai întâiu Vodă-Cantemir să fie mazilit şi apoi să se caute care este pricina dreaptă între dânşii, căci, stând el în Domnie, pe ceilalţi nenorociţi i-ar împiedeca de a veni la Curte şi, dacă unii nu sunt popriţi în temniţă, se tem de tirănia lui, desnădăjdûindu-se ca nu cumva, dacă ar scăpa el în vre-un chip de cuvenita pedeapsă dreaptă din partea Sultanului, să fie întărit iarăşi în Domnie, aşa încât ei să-şi piardă, nu numai bunurile şi moşiile, ci împreună cu ele şi viaţa. Deci să binevoiască Măria Sa Sultanul să întrebe în vecini, adecă la Domnul muntenesc şi la Serascher (căci Brâncoveanu trăgea nădejde că a câştigat de partea sa pe Serascher) despre starea lucrurilor moldoveneşti şi despre tirănia pe care Cantemir cu ai săi în chipul cel mai crud o săvârşeşte asupra supuşilor Impăratului. Iar, dacă Măria Sa Sultanul nu va voi să scoată pe Cantemir, să se milostivească a li da vre-un loc de sălăşluire, oriunde ar fi pe pământ, şi ei bucuroşi vor pleca la locurile acelea cu copiii şi nevestele, numai să fie scăpaţi de tirănia lui Cantemir, ba, încă şi mai rău, ei sunt gata toţi să primească osânda la catarge, mai bine decât în viaţa lui să se întoarcă acasă“.

Invăţându-i astfel de minciuni, şi mai mari decât dânsele, Brâncoveanu trimite pe Moldoveni la Udriiu, unde zăbovia atunci Sultanul, şi capătă cu bani mulţi de la Serascher scrisori către Vizirul cel Mare, în care acesta spunea „că în Moldova mulţi boieri au fost omorâţi de Domn, alţii întemniţaţi şi izgoniţi în multe părţi, dar care să fie pricina acestei încurcături n'a aflat încă sigur, ci, aflând mai sigur, va da de ştire Strălucitei Porţi“.

Iar Vodă-Cantemir, aflând de boierii fugari că au plecat din Ţara-Românească la Udriiu, trimite pe unii boieri ai lui, între cari mai de frunte erau Lupu Hatmanul, Alexandru Postelnicul şi Iordachi Ruset, Marele-Vistier, şi li dă scrisori scurte către Vizirul cel Mare: „că el după porunca Sultanului de a izgoni din Moldova pe hoţi şi pe jăfuitori a pus să omoare până acum peste 4.000 de tâlhari cu felurite chipuri de moarte, dar, fiind între boieri unii, de şi nu făţiş hoţi, ci prielnici hoţilor, s'a hotărât ca şi pe aceştia amestecaţi în hoţii să-i înlăture şi să asigure ţara şi supuşii de unii ca aceştia, cari însă, făcând uneltiri, au încercat să se arunce făţiş cu armele asupra lui. Iar el, descoperind înşelăciunile şi uneltirile lor, precum mărturisesc acei cari sunt popriţi la dânsul, a prins pe unii dintre aceştia, a tăiat pe doi fraţi, căpeteniile uneltirii şi conducătorii ei, iar pe ceilalţi, cari sunt încă la închisoare, pentru banii datoriţi unor musulmani, nu i-a ucis încă, iar alţii au fugit în Ţara-Românească, şi de acolo, din îndemnul nu ştiu cui, au mers la Strălucita Poartă, nădăjduind să se îndreptăţească acolo, sau, ispitiţi de alţii asemenea cu dânşii, să poată aţiţa nouă rele şi rocoşiri noi între locuitori».

Cetind Vizirul scrisorile Domnului, porunceşte îndată la Ienicer-Agasi ca: „pe Moldovenii acei fugari să-i prindă şi să-i aducă la Divanul de obşte". Ienicer-Agasi era însă atunci Daltaban Mustafà-Paşa, care puţin după aceia a fost orânduit Serascher asupra Leşilor. Ienicer-Agasi după poruncă cercetează casele acelora, îi află şi-i prinde. Aduşi înaintea Vizirului, ei înaintează jalbele acelea plăsmuite şi mincinoase şi, nefiind în stare a dovedi că în minciună este ceva adevărat, sunt trimişi Muftiului să dea fetva cu privire la dânşii. Muftiul dă fetva că „acel care se răscoală asupra

Domnului orânduit de Impărat, asupra Impăratului se răscoală, iar răscoalele asupra Impăratului se pedepsesc cu moarte, deci aceşti răsculaţi asupra Domnului Moldovei sunt a se pedepsi cu moarte", şi scrie dedesupt: „Katl, Moarte".

După osânda Vizirului şi a Muftiului nenorociţii aceia de Moldoveni se sortesc morţii. Ei chiamă în ajutor pe Dumnezeu singur şi blastămă pe Brâncoveanu, Domnul muntenesc, că: «este înşelător şi ispititor şi pricina peirii lor aici şi a altor fraţi ai lor în Moldova»: strigă în piaţă, înaintea celor cari-i leagă. Iar boierii şi capuchehaielele lui Vodă, ca să nu se facă o astfel de batjocură boierilor Moldovei, de şi pe dreptate erau pedepsiţi, se roagă tare de Vizir «să binevoiască a-i trimite vii lui Vodă şi aici să se pedepsească cu moartea în faţa altora, ca să aibă de pildă cei răi şi neodihniţi". Abia au căpătat-o, şi aceşti boieri în lanţuri cu pază foarte tare de ceauşi sunt trimişi Domnului. Şi acesta, scoţându-i la Divanul de obşte, pune să se cetească înaintea Divanului întreg poruncile Vizirului, că adecă aceşti neascultători şi cine alţii îi vor fi aţiţat sau vor fi fost înţeleşi cu dânşii, ca unii cari n'au ascultat de Sultan şi au despreţuit poruncile lui, cu moarte să se pedepsească.

Nenorociţii cad toţi cu faţa la pământ şi-şi mărturisesc greşelile, dar zic: „că n'au făcut din mintea lor, ci din minte străină, fiind ispitiţi de unii mai bătrâni, şi mai ales de Domnul muntenesc şi de sfetnicul său Constantin Stolnicul Cantacuzino". Domnul pune să-i ţină câteva zile în temniţă, adecă până va isprăvi cu ceauşii, iar, după puţine zile, pornindu-i pe aceştia, face să se gătească iarăşi Divanul de obşte şi porunceşte a se scoate împreună cu aceia cari fuseseră aduşi de la Curtea turcească şi pe cei cari erau popriţi acolo·

Făcând acestea Vodă, li dovedeşte prin oameni siguri şi prin scrisorile unora uneltirile lor înainte de fugă, de câte şi de câte ori i-a prins, apoi ce batjocuri şi învinuiri nedrepte au flecărit ei la Curtea otomanicească, prin însăşi jalba lor pe care au dat-o Sultanului, o arată boierilor celorlalţi. Şi, auzind toţi că ei au scris mincinos numele unor oameni cari nu li ştiau uneltirea, strigă într'un glas să moară acei prea-ticăloşi faţă de Domnul lor şi vânzători ai fraţilor lor". Iar ei, nenorociţii, plecându-şi genunchile, se jură pe Preasfânta Treime «că ei nici n'au ştiut ce nume au fost scrise în acea jalbă de Turcul lui Vodă Brâncoveanu, că, de almınteri, ei au şi voit şi au şi urmat îndemnurile lor". Atunci Vodă a spus: „să judece Dumnezeu între mine şi nedrepţii duşmanii mei cari au gândit rele ca acestea asupra mea; ci eu nu numai că-i las nevătămaţi, cı vreau şi poruncesc să li se dea înapoi toate averile lor care au fost luate la Vistierie". Astfel rupându-li-se cătuşele în Divan, sunt trimişi acasă, şi, de acum, n'au cutezat, nu numai a vorbi câtuşi de puţin, dar nici a cugeta 'n contra Domnului şi au trăit în pace şi linişti. De şi sufletul cel rău al fericitului Brâncoveanu gemea şi aştepta alt prilej dar niciodată nu şi-a atins scopul până la moartea lui Vodă-Cantemir.

In anul următor, adecă [1693], primind de la Curtea otomanicească vrednicia Viziratului Serascherul Mustafà-Paşa, Daltaban Mustafà-Paşa, din Ienicer-Agasi este făcut Serascher contra Leşilor, om de sigur viteaz între Turcii din vremea aceia, foarte vestit prin multe lupte înaintea Serascheratului şi pe urmă, contra Arapilor, a Nemţilor in Bosnia, până ce, sub Sultanul Mustafà fiind înălţat de la Paşalâcul Vavilonului la Vizirat, după puţine zile, răsplată obişnuită la dânşii, a fost omorât.

Acesta, ajungând la locul şederii sale, Babadagul, hotărăşte întâiu să ajute Cameniţa, care suferia din lipsă de hrană, şi să facă socoteala ostaşilor cari erau de strajă. Şi, având veche prietenie cu Vodă, trimiţându-i un Agă al său, anume Husein-Aga, îi pune toate acestea în samă Domnului, cerând «să trimeată în siguranţă pe Husein-Aga, întovărăşit cu ostaşii lui, la Cameniţa». Căci se temea ca nu cumva de către straja leşească care era în Zvancea, două ceasuri de la Cameniţa, ori să nu fie prins, ori să nu fie împiedecat de a întra în cetate.

Era luna lui Dechemvre, iarnă foarte grea. Domnul orânduieşte să-l întovărăşească ginerele său Lupu Bogdan cu 700 de ostaşi, poruncindu-li-se să-şi aibă pe cale doi cai, unul pentru călărie, iar altul ca să ducă două sarcini de făină la Cameniţa. Şi, vrând ei să plece, Vodă întreabă pe Husein-Aga „dacă are un cal tare iute, care la nevoie să poată scăpa şi cu fuga de urmărirea duşmanilor". Povestea acestea o aduc înainte ca să ştie cine vor cât sunt de iuţi şi de focoşi caii Moldovenilor. Aga răspunzând „că are cai din cei mai buni, arăpeşti, cari se chiamă chiohcilian", Domnul îi zice: „Eu ţi-aş da sfatul ca pe caii cei arăpeşti să-i laşi la mine şi la un prilej ca acesta să iei calul pe care ţi-l voiu da eu, ştiind bine că este cu mult mai iute decât calul tău». Turcul, crezând că Vodă vrea să-l ieie cumva în batjocură, spune aşa: „Cum oare, Doamne, un cal moldovenesc poate să întreacă în răpeziciune pe un cal arăpesc, care este cel mai de samă, afară numai dacă o spui în glumă?". „Cu tot dinadinsul o spun", răspunde Vodă, „şi, dacă vrei să te încredinţezi, să facem mâne o alergare de întrecere".

Invoindu-se Aga, a doua zi, ca să încerce caii la alergare, iese afară din oraş. Se statoreşte locul de alergare

cât două ceasuri. Se dă drumul unor cai moldoveneşti împreună cu cei arăpeşti ai Turcului, dar la jumătatea locului toţi caii acestuia rămân cu mult în urmă. Astfel Aga, după ce s'a încredinţat la vedere, lăsându-şi caii, iea de la Domn pe unul din ai acestuia.

Ajungând cu bine şi în siguranţă la Cameniţa, lasă hrana adusă şi fac socoteala ostaşilor. A patra zi pleacă din cetate şi, trecând Nistrul pe ghiaţă tot în plină siguranţă, pornesc spre Iaşi. Către seară ostaşii stârnesc un iepure şi cu zgomot se ieau după dânsul. Husein-Aga, care înaintase o mie de paşi înainte, auzind zgomotul la spate şi socotind că duşmanii au năvălit asupra celor din urmă, loveşte cu biciul calul dat de Vodă şi pe urmele făcute de acei cari merseseră la Cameniţa cu frâu slobod fuge către Iaşi. Singur, noaptea, încredinţându-se norocului, întunerecului şi calului, până a doua zi face drum de douăzeci şi şase de ceasuri şi, călăuzindu-l calul, ajunge la Iaşi. Unde, venind drept la Curtea lui Vodă, îi dă de veste: „că Leşii li-au luat din urmă şi au venit asupra Hatmanului, iar el, aducându-şi aminte de sfatul lui Vodă, a biciuit calul şi i-a dat frâu slobod, aşa încât în cel mai adânc întunerec, într'o noapte numai, iată că a sosit la Iaşi; iar ce s'a întâmplat cu ceilalţi, habar n'are“. Hatmanul, după zvonul acesta cu iepurele, întreabă pe cei trei slujitori ce erau cu dânsul, unde e Husein. El nu iese nicăiri la iveală şi întrebând pe cele trei slugi ce le avea cu sine, ele-i spun că nu l-au văzut. Hatmanul porunceşte să se oprească astăzi pe loc, şi el trimite pe toţi în toate părţile ca să afle după urmele din zăpadă încotro a plecat; şi totuşi nu se află nicio urmă. A doua zi mai departe trimite alţi ostaşi ca să cate până la Prut, dar şi aceştia, întorcându-se, spun că nu se vede nicăiri. Hatmanul, temân-

du-se acum, nu pentru Turc, ci pentru viaţa lui, ca unul care nu nădăjduia să mai trăiască, dacă s'ar fi pierdut Turcul, nici să capete cumva iertare de la Vodă, vine până la apa Prutului şi de aici trimite câţiva oameni la Iaşi să cerce ce este pe acolo, temându-se a se înfăţişa el însuşi înaintea Domnului. Aceia, aflând că Aga a venit singur la Iaşi, se întorc bucuroşi la Hatman, care venind la Vodă, acesta se bucură de sosirea lui. Era acum a treia zi de când Turcul venise la Iaşi, şi, văzând Vodă că nu se iveşte Hatmanul şi nu se poate găsi nicio ştire despre dânsul, socotia ca nu cumva să-l fi ucis sau prins Polonii, cu toţi ostaşii. Intrebând: „ce s'a făcut cu duşmanul", Hatmanul îi spune uimit: „că nicăiri n'am văzut duşmani nici am auzit de dânşii, atâta numai că am pierdut din mijlocul nostru pe Husein-Aga, că l-am căutat mai prin toate locurile pustii din câmpii între apa Nistrului şi a Prutului, în aceste trei zile, şi n'am putut găsi urmă de dânsul; de aceia mă temeam să mă mai arăt înaintea Măriei Tale, până am primit ştire că Husein a ajuns la Iaşi".

Chemând atunci Domnnl pe Husein, în râsul cel mare al tuturora, i-a spus glumind: „că a socotit cum că iepurele acela este oastea leşească şi astfel, lăsându-şi tovarăşii, a fugit". Pe calul acesta primit în dar de la Vodă l-a adus Aga pe urmă cu sine la Vavilon, şi povestia la întoarcerea în Constantinopol că a întrecut pe toţi caii aceia arăpeşti, vestiţi de răpegiune.

Dar să venim la ale noastre. In anul următor Daltaban Mustafà-Paşa Seraschierul, văzând că Leşii nu se mişcă de loc şi nu se gândesc a ieşi din tabără, se hotărăşte a porni el asupra lor. Deci la sfârşitul lui Iulie trecu Dunărea ca să încunjure Soroca. Cum i se spusese că Soroca nu este o cetate foarte întărită, ci aşa

o mănăstire încunjurată cu un zid mic şi uşor de dărâmat, n'a luat mai mult decât 4.000 de pedestraşi, de şi-l întovărăşiau mai mult ca 20.000 de Tatari cu patru tunuri, dintre care cele două mai mari nu aveau mai mult decât cinci ocă, şi două săcăluşe. Se adăugau oamenii lui Vodă, cu trei tunuri.

Venind Seraschierul la Bender, trimite la Vodă poruncile Sultanului: „ca, lăsând oastea să-l întâmpine lângă Orheiu, cetate din Moldova, şi, acolo făcând sfat, îi va spune încotro se va îndrepta expediţia" (căci ascundea gândul de a încunjura Soroca).

Aici nu pot lăsa câteva lucruri hazlii de ascultat în ce priveşte pe ieromonahul Ieremia Cacavela, care era dascălul lui Dimitrie, fiul lui Vodă, şi predicator al Evangheliei. Apropiindu-se Seraschierul de Orheiu, prinde boală primejdioasă de foale, şi, văzând că atâtea zile nu-i foloseşte doftorul turc, pe care-l avea cu sine, şi boala i se tot înrăieşte (ceia ce a dat Leşilor prilej şi timp de a întări mai mult cetatea şi a trimete înăuntru o pază nouă de 400 de Cazaci), trimete la Vodă, „ca să facă a-i îngriji boala călugărul acela doftor de care auzise că se găseşte la dânsul". Cacavela, de şi nu ştia meşteşugul medicinei decât din încercări şi din cetirea cărţilor, făgăduieşte totuşi lui Vodă că-l va îngriji pe Turc. Deci Vodă îl trimete la Seraschier. Când Cacavela soseşte acolo, înţelegând puţin limba turcească, află pe Seraschier în toiul bolii şi aproape fără nădejde să scape, căci doftorul lui ca să-i stingă frigurile nu întrebuinţa alt leac decât apă cu ghiaţă, ceia ce-l grăbia spre mormânt înainte de vreme. Văzând aceasta Cacavela, ca unul care din fire era aplecat către ştiinţa filosofiei, fără să-i pese că este Seraschier ori Turc, îi porunceşte întâiu să nu mai bea apă rece şi să ţină dieta hotă-

râtă de dânsul. Iar, Serascherul zicând: „că el nu poate trăi fără să bea apă rece“, călugărul îi răspunde: „că el ştie să lecuiască pe oameni, nu dobitoacele, şi de aceia, dacă ţine la viaţă, să urmeze viaţă de om, şi nu de dobitoace“. Turcul se mînie şi-i strigă: „Tu, ticălosule, spui că eu sunt un dobitoc?“.

„Aşa zic eu“, răspunde călugărul, „căci aceia cari sunt oameni obişnuiesc a lua leacuri hotărâte pentru oameni şi descoperite de Grecul cel bătrân, mai mare al doftorilor, Hipocrat, iar, dacă nu le iea şi nu ascultă, îşi vădesc dobitocia.“

La acest răspuns şi mai tare, Turcul mânios se îmblânzeşte şi făgăduieşte să asculte tot ceia ce i se va porunci. Pregătind leacul şi venind la Serascher, i-l întinde, făcând semnul crucii: „In numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh“. Turcul strigă: „Tu vrei să mă scapi prin farmece“, iar el: „nu, ci în numele Domnului nostru Isus Hristos, care luminează pe orice om vine pe lumea aceasta şi care este viaţa şi învierea oricui crede într'însul“. La acestea râde Paşa bolnav, care se lupta cu moartea, şi zice: „Flecăreşte tu ce vrei să flecăreşti, numai sănătos să mă faci“. Şi, luând leacul se încălzeşte inăuntru, şi, încetând boala, în puţine zile se întoarce la sănătate. Pentru aceia Cacavela, care era acum pe lângă dânsul ca un al doilea Locman, pe care-l laudă Coranul mohammedan, primeşte cea mai mare cinste, este poftit la masa lui în haine de călugăr şi i se zice Hechim-efendi, adecă „*domnul doftor*“.

Cândva, vorbind împreună, Serascherul îl întreabă care au fost leacurile acelea ce au izgonit în chip aşa de minunat şi cu izbândă aşa de fericită în clipă o boală aşa de primejdioasă. Iar Cacavela: „Doamne Paşă, nu ţi-am dat alte leacuri de cât praf de cridă, care la lecuit n'are nicio putere, dar în numele lui Isus Hristos, a

cărui Evanghelie, cu binecuvântarea Patriarhului din Constantinopol, eu o lămuresc în toate, şi Hristos Domnul este acela care te-a făcut sănătos prin rugăciunile mele, şi, dacă ai fi vrut să scapi şi sufletul tău de la moarte, ai fi crezut că el este unicul fiu al lui Dumnezeu şi Mântuitorul lumii". Serascherul zice: „Nebune, tu vrei să mă faci creştin şi ghiaur, când tu ar trebui să vii la credinţa musulmană şi la lumina adevărului". Ci călugărul: „în credinţa voastră şi în însuşi Proorocul vostru nu este lumină nici adevăr, ci un farmec arăpesc şi o înşelare a minţii, cu care el v'a ispitit pe voi, nenorociţii, şi v'a atras cu dânsul în gheenă". Serascherul: „Piei pe aici şi du aiurea batjocura aşa de grozavă contra Proorocului şi a legii dumnezeeşti, căci, dacă nu aş fi cunoscut de la tine această binefacere aşa de mare, acum ţi-aş fi luat viaţa". Iar Cacavela, zimbind: „Vai de tine! Ori ce crezi tu că noi ne temem de moartea aceasta cu trupul, de care suntem totdeauna lacomi, căci cu Domnul nostru nu putem să ne unim desăvârşit în această viaţă înşelătoare, iar, dacă tu mă vei omorî, Hristos va rămânea totdeauna viu în mine, care la judecata cea de obşte va cere sufletul şi sângele mieu din mânile tale". In sfârşit, Serascherul, mai zicându-i odată: „Nebune", îi răspunse aşa: „De ajuns, nebune, căci tu n'ai să isprăveşti niciodată cu nebuniile tale, iar eu, dacă mă voiu lua după tine, voiu ajunge să omor pe acela care este binefăcătorul mieu, de şi este necredincios". Astfel, făcându-i daruri din bielşug, îl trimete înapoi la Vodă şi-i scrie lui de-i mulţămeşte pentru doftor, iar pentru călugăr de loc, zicând: „că voia prin farmecele lui să-l aducă la legea ghiaurilor şi-i pare rău de aceasta, căci, cât timp călugărul acela se va găsi între voi, nu este nicio nădejde de mântuirea câtorva, de oare ce el va întări puternic pe toţi în ghiauria lor".

După câteva zile, Vodă iese înaintea Serascherului, lângă Orheiu, împreună cu fiul său Dimitrie, şi este primit cu cinste de acela. A treia zi, făcându-se ospăţ, Serascherul pune pe Vodă şi pe fiul său la aceiaşi masă cu dânsul, iar pe boieri la o alta, dar tot sub un cort. După masă, îmbracă pe Vodă şi pe fiul său cu un caftan de soboli şi pe douăzeci şi patru din boieri cu caftan de rând. A treia zi pe Vodă îl chiamă la sfat şi-i arată că are de gând să iea Soroca, iar Vodă îi spune că: „cetatea este întărită cu ziduri foarte vechi şi nouă, şi Leşii i-au dat străji noi, aşa încât este nevoie de mai multă pregătire de războiu, de tunuri mai mari şi mai multe". Serascherul, neavând de unde să iea altă pregătire, aşa cum se află porneşte tabăra şi a patra zi ajunge sub Soroca. Văzând acolo zidurile foarte înalte ale cetăţii ridicându-se ca nişte turnuri şi bulevardele cele noi pe care le gătiseră Leşii din afară, i-a părut foarte rău că a venit şi mustră, scrâşnind din dinţi, pe spionii cei mincinoşi ai Curţii sale, cari erau nişte Cazaci plecaţi de la Leşi şi cari-şi aveau sălaşurile in ţinutul Benderului, de la Sultan, sub un oarecare 'Steico. Totuşi porneşte să încunjure cetatea, aşezând în partea de Miazănoapte pe Vodă, iar în partea de Miazăzi pe Cazacii despre cari am vorbit, iar el cu Turcii prinde partea de la Apus, căci pe partea de la Răsărit, care priveşte către Nistru, nu se poate sui cineva pe ziduri.

Astfel începându-se încunjurarea, băgă întâiu spaimă mare între apărători. Comandant era un Neamţ cu 200 de dragoni şi 400 de Cazaci, om foarte încercat la oaste şi în apărare de cetăţi. Dar, văzând că tunurile nu fac nicio pagubă zidurilor, apărătorii se însufleţesc şi, năvălind noaptea, atacau zăgazurile şi şanţurile făcute de Turci, ucid pe mulţi Turci şi pe alţii îi prind. Serascherul, nefolosind nimic cu şanţurile de sub pământ

şi cu minele pe care voia să le pună supt ziduri, pentru că locul este pietros şi cu neputinţă de săpat, — căci pământul se sapă într'adevăr, dar numai la faţă şi, aprinzându-se minele, pământul din faţă se ridica, dar zidurile rămâneau întregi şi, socotind Turcii, în mijlocul fumului de praf de puşcă stârnit de mine, că zidurile au şi căzut şi năvălind cu avânt asupră-li găsiau toate întregi, aşa încât mulţi pieriau străpunşi de Cazaci şi de drăgani cu beţele, suliţile şi sineţele,—după treizeci de zile, pierzând vre-o 3.000 de ostaşi au fost siliţi să plece şi să lase încunjurarea.

După această expediţie la Soroca întorcându-se Vodă a Iaşi, s'a trudit toată iarna aproape de durerea rinichilor şi de oprirea udului prin nisip. Dar totuşi s'a însănătoşit. Ci n'au avut putere multă vreme leacurile de prevedere pe care le lua, căci în vremea postului, care a căzut cu începutul la 21 Fevruar, pe vreme rece, obişnuind să asculte slujbele cele lungi ale Bisericii, din evlavie ce avea, fiind făcute de Patriarhi, căci veniseră trei Patriarhi ecumenici, ceia ce nu se mai pomeneşte a se fi întâmplat vre-odată în Moldova, împreună, şi numai de data aceasta, Iacov de Constantinopol, Gherasim de Alexandria, şi Dosofteiu al Ierusalimului, la un Domn vestit pentru evlavia şi râvna lui la cele dumnezeieşti, în cea dintâiu Duminică a postului a ascultat în biserica lui Vodă-Barnovschi, cum este obiceiul Domnilor, rugăciunile de noapte şi de dimineaţă, multă vreme prelungindu-se slujba, pentru că Patriarhii erau de faţă, precum şi slujba pe care în ziua aceia, slujind laolaltă cei trei Patriarhi, o fac la trei ceasuri după amiază. Astfel Domnul, care nu se însănătoşise pe deplin, stând prea multă vreme în picioare, este prins din nou de boală şi mai rea, căci, gătindu-se

ospăţul de după masă, de şi cu mâncări de post, dar bogate, fiind a se primi oaspeţi sfinţiţi atâţia, căci se poftiseră Preasfinţiţii Patriarhi, trebuind să-l sprijine slujitorii, abia a fost în stare să facă ceremoniile şi săvârşirea. Apoi, primind de la Preasfinţii Patriarhi binecuvântarea, şi blagoslovindu-se masa, şi Domnul s'a aşezat lângă Patriarhi, pentru ca apoi, înrăindu-se boala, să poruncească fiului său Dimitrie a sta în locul său la masa Patriarhilor, până la sfârşit, iar el, îndreptăţindu-se cu boala, s'a dus în cămara lui. Patriarhii, băgând de samă boala, n'au întins mult ospăţul, ci, după două ceasuri, mulţămind, s'au întors la gazdele lor, după obiceiu şi cu cinste obişnuită, arătând mare năcaz, cu adevărat. Domnul, întorcându-se în cămară, cum am spus, cu greu se pune în pat şi îndată simte ameţeală şi ca o dambla, care-i slăbeşte foarte toată partea stângă a trupului, de zicea că ochiul stâng i s'a întunecat şi că nu mai poate vedea cu dânsul. Iar, la ceasul cel dintâiu al nopţii boala îngreuindu-se rău, şi-a chemat duhovnicul, Sava, Mitropolitul Sucevei, care, venind îndată, a întrat şi trei ceasuri s'a spovedit Vodă şi a făcut cele ce trebuia pentru mântuirea sufletului. După plecarea Mitropolitului, toată noaptea aceia a zăcut greu în pat, plângându-se că a pierdut tot simţul trupului, iar către ziuă a închis cu totul ochiul stâng, abia putând cunoaşte cu cellalt pe cei de faţă: fiu, fiică şi ceilalţi casnici.

Şi, cunoscând fericitul om acesta şi Domn foarte înţelept şi îngrijitor părinte al ţării că de această preacrudă boală va trebui să părăsească cele supuse stricăciunii şi să se îndrepte cu gândul către cele care nu se pot strica niciodată, des de dimineaţă, în ziua de Luni, 13 Mart, a chemat pe toţi boierii din Divan şi sfetnicii săi şi înainte de toate pe ginerele său Lupu Bogdan Hatmanul şi pe Iordachi Ruset Marele Vistier,

care-i era atunci mai cu credinţă, precum şi pe alt ginere, Mihai Racoviţă, atunci Spătar Mare, care apoi s'a făcut şi Domn în Moldova, cărora li-a spus cu glas liniştit şi domol: „Prea-iubiţi fraţi şi oameni din aceiaşi ţară, v'am chemat ca să-mi ieau rămas-bun şi să vă pun înainte cele ce sunt de sfătuit şi de hotărât pentru starea lucrurilor ce va să fie. Cunoaşteţi voi ostenelile mele necontenite şi neobosite pentru ţară şi ai ţării, atât în tinereţe, cât şi în bătrâneţa mea, şi şi cele ce le-am făcut pentru folosul de obşte în stăpânirea altor înaintaşi ai miei, ori ce am încercat să le fac până şi la sudorile mele de sânge; nu mai este nevoie să le înşir eu, căci sunteţi martori cu toţii cari le-aţi văzut, iar unii şi ajutători şi neconteniţi tovarăşi la toate mi-aţi fost. Ci, din multe, puţine şi mai rare vi le aduc aminte, — de-ar fi să nu le uitaţi! —, întru cât mintea mea slăbită acum o îngăduie. In oastea Sultanului Mohammed contra Impăratului Nemţesc şi în încunjurarea Vienei de către dânsul, eu am urmat taberele Domnilor din vremea aceia, până la Demur-Capì, făcându-mi datoria, şi mi-a venit de acasă veste tristă că potopul tătăresc, din porunca Sultanului, trecând către Belgrad prin Moldova şi Ţara-Românească, a jăfuit satele, măcar că nu numai ale mele, curţile, supuşii, şi că mănăstirea părintească a fost arsă şi despoiată şi că în fiecare sat casele mele au fost făcute scrum, că toate cele din năuntru, precum şi toate turmele de oi, au ajuns în mâna barbarului răpitor, şi ceia ce mi-a străbătut, crud, măruntaiele înseşi, copiii mi-au scăpat în locuri necunoscute şi în pădurile din apropiere, cu puţini casnici, dar, de au fost ei scăpaţi de către cetele tătăreşti care-i urmăriau, sau ba, nu era nicio ştiinţă, ba chiar nicio nădejde omenească, decât la Dumnezeu. Primind această veste, îi arăt lui Vodă-Duca nenorocirea

cea neaşteptată şi-i spun, nu că mi-ar fi să scap de oaste, căci ucenicul ei am fost întotdeauna, nici că mi-ar fi să părăsesc datoria, ci numai ca să alerg la neprevăzuta nenorocire, ci-l rog să-mi îngăduie cercetarea casei mele, în mijlocul Turcilor şi Tatarilor, să smulg prada din mânile jefuitorilor, dacă se poate, şi, lucru de care mă temeam mai mult, să-mi caut, cu ai altora, copiii prea-iubiţi, pe cari-i socotiam pierduţi, prin niscaiva mârzaci prieteni, ba chiar, dacă este să spun drept, cari-mi sunt legaţi cu sângele.

„Şi, nădăjduind că voiu vedea pe Vodă, ca pe un Domn adevărat, simţind şi el durerea mea şi întinzându-mi ajutor fără îndoială, el mi-a spus: „Ce, Cantemire, ori socoţi că noi toţi vom peri în acest războiu şi că tu singur te vei păstra pentru ţară, ba chiar, cum crezi, pentru Domnie, şi de aceia, aducând înainte zvonuri meşteşugite, fără prevedere şi cu îndrăzneală, şi revărsându-ţi tânguielile prefăcute, îţi închipui dar fără dreptate, că ne înşeli pe noi şi ştiinţa noastră? Ci te înşeli însuţi, şi nu vei căpăta ceia ce plănuieşti spre paguba sau mai curând spre peirea noastră. Ci, ca să nu crezi că noi, ori nu ştim pregătirile tale, ori le ţinem întru nimic, iată îţi dăm voie să rămâi în afară de tabăra noastră şi să nu încetezi a face ceia ce-ţi este în putere ţie şi celor cari sunt într'un gând cu tine, căci în acest chip socotim că e mai bine şi de tine şi de noi".

Cu aceste cuvinte puţine, dar pline de furie şi mânie, ne-a primit Domnul, fără dreptate, dar cu mult mai grele şi pline de venin de moarte erau cuvintele care ieşiră din gura Logofătului Miron, care era de faţă şi care ce speţă de om a fost, o ştiţi foarte bine, şi cum a fost ca purtări, ca unul care niciodată n'a ştiut fără vre-un folos al lui ce este bine şi cuviincios, zicând: „Lasă-l, Prea-Inălţate Doamne, să se întoarcă acasă, unde, de-l

va mai împinge duhul cel rău, va încerca, dacă-i va fi cu putinţă, să strice toată ţara".

„Căci oameni ca aceştia nu sunt numai în dauna unui războiu, ci şi a lui Dumnezeu şi a oamenilor, ca unii ce cu pâri meşteşugite obişnuiesc a minţi pe Domn şi a înşela pe toţi cei dintr'o ţară cu dânşii. Ci, primind eu mângâieri ca acestea de la Vodă şi de la unul pe care mi-l socotiam prieten, mă duc în tabăra Tatarilor, merg cu rugăciune la Hanul Selim-Ghirai, îi arăt cum stau lucrurile şi capăt prin mârzaci prieteni şi având priinţă pentru mine ca, oriunde, la ce mârzac sau Tatar de rând, voiu fi prins şi un singur cal ori iapă (şi mi se răpiseră o mie), totul i se va lua aceluia din porunca Hanului. Aşa dar, căpătând înapoi cea mai mare parte din cai, căci din altele ale casei nu s'a putut găsi nimic, mă întorc eu acasă, unde aflu toate arse şi făcute cenuşă, dar cu ajutorul lui Dumnezeu găsesc în mijlocul pădurilor pe copii şi pe câţiva casnici scăpaţi de primejdie şi nevătămaţi.

„Pe când mă încerc să dreg casele dărâmate şi caut să scap din păduri pe ţăranii împrăştiaţi ca să-mi lucreze la clădiri, iată că Doamna Anastasia dă porunca la Caimacamii soţului ei ca să mă prindă şi să mă ţină la închisoare până la fericita întoarcere a lui Vodă. Aceştia, supunându-se, unii de voie, alţii de nevoie, poruncii, trimet din Iaşi ostaşi, ca la 300, cu Ioan Hrisoverghi, vătaful de aprozi, noaptea şi răpede, ca să-mi rămână şi mai ascunsă sosirea lor. Dar întru aceasta nu mi-a lipsit Pronia lui Dumnezeu, care prin mijlocirea unui prieten cu două ceasuri mai înainte mi-a dat veste de primejdia ce mă aşteaptă. Eu n'am avut nici-odată o fire ca aceia ca să nu-mi pese de porunca mai marilor miei, nici n'am fost aşa de îngâmfat încât, fiind pe vremea aceia aşezat într'o stare mai de jos,

să mă arăt că aş dori să capăt în ţara aceasta vrednicia cea mai înaltă, care păcat pentru mine a fost întotdeauna cel mai vrednic de ură din toate, ci am căutat ca sufletelor aprinse fără dreptate contra mea cu sfatul cumpănit şi cu fereala cuviincioasă să li scot înpotrivă armele şi silinţile dreptăţii.

„Deci, grăbindu-se Hrisoverghi acela cu poruncile cele rele spre satul unde şedeam eu, adunându-mi slugile şi dregătorii curţii, îl primesc cu omenie, cetind cartea dela Caimacami cu cinstea cuvenită, ca fiind din partea vechililor Domnului mieu. Dar să plec aşa de răpede la Iaşi, spun eu, sunt multe nevoi ale casei, grabnice, care mă împiedecă dela aceasta. Căci în poruncă nu se cuprindea altceva decât că pentru trebi nezăbavnice, despre care vorbesc scrisorile domneşti, am datoria de a veni cât mai iute la Iaşi, iar în taină i se poruncise să mă aducă acolo chiar fără voie, sub pază tare. Dar, peste puţine zile, rânduindu-mi trebile casnice, făgăduiesc că voiu pleca la Iaşi. Iar acel neprevăzător porunceşte cu ameninţări ostaşilor să îndeplinească orânduielile Caimacamilor şi ale Doamnei înseşi şi, punându-mă în obezi, să mă târască după sine. Ostaşii însă, privindu-mă pe mine şi, ori sfiindu-se ca de vechea lor căpetenie, ori temându-se, stau la îndoială ce trebuie sau ce pot să facă. Slugile mele, auzind sfaturile lor în taină, ieau armele şi, cu toate că erau mult mai puţini la număr, nici nu se tem, nici nu stau pe gânduri să sară asupra lor. Ostaşii, lăsându-şi atunci căpetenia, o ieau la fugă, strigând că nu au învăţat să ieie armele contra mea, fie şi din porunca domnească. Ce trebuia să fac eu la o vreme ca aceia ca să mă împotrivesc mai curând unei porunci femeieşti decât domneşti şi cu paza mea să înlătur primejdia vieţii? Poruncesc ca vătaful Hrisoverghi

să fie închis în odăile dinăuntru şi să se scrie cărţi către ceilalţi boieri moldoveni din Ţara-de-jos, dându-li ştire despre starea noastră vrednică de plâns. Aceia au fost Gavriliţă Vornicul, Carp Spătarul, Ştefan Cerchezul Comisul şi alţi boieri şi oameni de frunte, din ranguri mai de jos. Dar, Sultanul turcesc fiind atunci în războiul acela foarte crud, ne-am temut să nu bănuiască o trecere a Moldovei întregi către creştini, ori să nu spuie Duca-Vodă că noi am luat făţiş armele contra Domnului aşezat de Sultanul. Astfel am socotit că e mai bine ca, părăsind pe o bucată de vreme vetrele noastre, să trecem în Ţara-Românească, ştiind că Şerban Cantacuzino e, nu numai duşmanul cel mai straşnic al lui Duca-Vodă, ci şi al nostru prieten foarte vechiu şi binevoitor. Deci, scoţând din lanţuri pe Hrisoverghi, de oare ce aflasem că tovarăşii fugii noastre stăteau gata lângă Bârlad, am pornit spre Munteni. Şi, dând de ştire lui Vodă-Cantacuzino despre sosirea noastră, el orânduieşte să ni se dea, ca unor oaspeţi buni, o întreţinere de tot felul şi, peste nevoia noastră. In sfârşit, Sultanul Mohammed fiind înfrânt sub Viena, amândoi Domnii se trimet în ţările lor.

„Duca, ştiind sufletul lui Şerban Cantacuzino, se fereşte de calea cea dreaptă care duce prin Ţara-Românească în Moldova şi-şi iea drumul prin Ardeal, nu fără voia prinţului Apaffy, şi de acolo, trecând munţii, se coboară în ţara lui. Dar, auzind că Iaşul e prins de Ştefan Petriceicu şi că jumătate din Moldova se luptă acum pentru Leşi, contra Tatarilor, s'a dus în satul Domneşti din ţinutul Putnei, la sfârşitul lunii lui Noiemvre.

„Atunci vă aduceţi aminte că am primit câteva scrisori, nu numai de la Ştefan, ci şi de la Hatmanii Crăiei Leşilor, prin care eram poftit să mă întorc în Moldova

şi să primesc sarcina de Hatman al ţării, adăugindu-se şi alte făgăduieli care nu erau de despreţuit, iar, pe de altă parte, Duca-Vodă, căindu-se de ce făcuse, mă chema din nou la dânsul, făgăduind cu jurăminte grozave îndestulări de tot felul. Şerban Cantacuzino, apoi, făgăduia cu cuvânt de Domn că va încerca din toate puterile la Poarta Sultanului să ne facă a răsturna tirănia lui Duca, adăugând numai atâta că să fiu ales Domn cu voia tuturor şi în chip legiuit şi să se ceară întărirea dela Poartă, care lucru cât este de greu l-a dovedit pe urmă urmarea lucrurilor, iar voi îmi sunteţi martori, de câte ori am răspins sfaturile şi îndemnurile acestuia, ba încă şi rugăciunile tovarăşilor miei boieri. Lui Dumnezeu însă, care cântăreşte vremile şi măsoară cele ce sunt în vremi, i-a plăcut pe vremea aceia altfel.

Căci Ştefan-Vodă, şi toată oastea Leşilor şi a Cazacilor, fiind gonit din Scaun de către Tatarii cari se întorceau din războiul Vienei, ca să nu pară că a mâncat în zădar leafa Craiului, trimete fără veste pe Bainschi, Serdarul său, care era unchiul ginerelui mieu Bogdan, cu o ceată bună de ostaşi moldoveni, ca să prindă pe Vodă-Duca în ziua de 25 Dechemvre, care era chiar Dumineca de Crăciun. Bainschi încunjură pe acela, care stătea la masă şi nu bănuia nimic din acestea, şi Duca, trădat de ai săi mai curând decât apărat, ca unul care, neobişnuind a apăra pe cineva, a văzut că nimeni nu-l apără pe dânsul, este prins cu ai lui, soţia şi copiii aflându-se pe vremea aceia la Brăila, şi dus în robia leşească, unde şi viaţa şi-a sfârşit.

Acestea petrecându-se în Moldova noastră, Sultanul turcesc, cu de la sine putere, cum obişnuieşte, aşează pe Dimitrie Cantacuzino în locul Ducăi şi-l trimete în cea mai mare grabă spre Moldova cu câteva sute de

Turci. Iar noi, toţi boierii, precum şi însuşi Şerban-Vodă Cantacuzino, care era cu noi, nu ştiam ce trebuie să mai facem, ca unii cari nici nu eram în stare să ne împotrivim poruncilor Porţii, nici în atâta strâmtorare a vremii nu puteam să aflăm alte leacuri pentru nenorocirile noastre, căci cu toţii îl încercasem pe Domnul cel nou că fusese tiran în cea dintâiu a lui stăpânire şi nu era nicio nădejde să-şi îndrepte sau să-şi îmblânzească lăcomia cea nesăţioasă, mai ales că aflasem cum că este împovărat pe nouă ani de datoriile pe care le făcuse la Constantinopol. Cercetând acestea toate şi cântărindu-le cu ceilalţi boieri, ne opria legea cea tirănească de a întinde pânzele împotriva vântului şi de a spune că nu recunoaştem Domnia lui ca legiuită. Totuşi aşteptăm sosirea lui dincolo de graniţile noastre, ca să vedem după începutul intrării lui în ţară câteva semne ale celor ce vor urma şi să gâcim de acolo dacă trebuie să ne aşteptăm la lucruri bune sau rele. Deci, după sfatul nostru de obşte, ne hotărîm a rămânea în Ţara-Românească, cu toate că primisem făgăduieli binevoitoare şi cuprinzând câte în soare şi în lună, prin cărţile lui către noi şi alţi locuitori.

Sosind Dimitrie-Vodă Cantacuzino la Galaţi, nu află pe nimeni dintre boieri, cum era de obiceiu, nimeni nu-i iese înainte ca unui Domn, afară de câţiva de rând, obişnuiţi cu linguşirile, de oare ce o parte dintre boierii moldoveni ridicaseră armele contra Tatarilor cu Leşii, iar altă parte îşi îndreptau gândurile privind la pilda noastră. Deci Vodă, văzând că el a căpătat Domnia numai cu numele, şi nu cu fapta, şi neştiind ce să mai facă, iea învăţătură dela unul din ai noştri că, dacă eu, Cantemir, împreună cu ceilalţi fugari de la Munteni, nu suntem chemaţi, toate-i vor ieşi în zădar.

După învăţătura lui deci ni trimete către noi al doilea şi al treilea rând de scrisori, şi ne roagă de toţi Dumnezeii şi ne asigură pe noi şi pe cei cari se află împreună cu noi, făgăduind mai ales lui Gavriliţă Vornicia Ţării-de-jos, iar mie Hătmănia oştilor, cu gura mare, dar cu suflet înşelător, căci aflase de la spionii lui despre hotărîrea boierilor şi a lui Şerban Cantacuzino de a mă face Domn, de unde şi i s'a înrădăcinat şi împlântat adânc în inimă ura şi pizma. Iar noi, din două rele alegând pe cel mai mic, ne întoarcem la Domn şi la moşie.

„Deocamdată suntem primiţi cu o prietenie înşelătoare: se jură straşnic că toate le va face după sfatul nostru şi că fără dânsul nu va mişca nimic în Domnie, numai cât prin mâna şi truda noastră să fie chemaţi înapoi fugarii din Ţara Leşească şi să fie izgonită adunătura Cazacilor prădalnici, cari pretutindeni pustiau cu fier şi foc Moldova.

„Încredinţându-mi-se deci mie oastea Moldovei, de vreme ce la sosirea noastră toţi se dăduseră iarăşi în ascultarea Domnului, precum şi cea turcească şi tătărească, în zece zile ieau Scaunul domnesc şi, trimiţând de aici ostaşi în toată Moldova, împrăştiiu pe jefuitori, îi prind şi dau de veste lui Vodă că poate să între în siguranţă la Iaşi.

„Venind aici Vodă şi fiind aşezat în Scaunul domnesc, după obiceiu, de către Schemni-Agasi, îşi uită şi de făgăduiala lui şi de slujbele mele credincioase şi, în loc de răsplată, încearcă ameninţări, îngroziri şi asupra vieţii mele.

„Aşa trebuie să slujeşti“, zicea el, „căci, altfel, urmărind zădarnicele tale închipuiri şi poftele mai mari decât după cum îţi este rostul, în scurtă vreme îţi vei pierde capul.“

„Îndurând eu astfel de răspingeri şi răsplătiri ca

acestea nevrednice de ostenelile mele, clevetitorii cei vechi pun iarăşi stăpânire pe Curte, pe cari-i ştiţi, căci i-am şi numit, şi pe Domn, zilnic stricat de înseşi ale lui păcate, îl strică uşor prin ale lor, şi până într'atâta îl schimbă în rău, încât, scoţându-mă din dregătorie, cinsteşte cu vrednicia de Hatman pe unul Zosin, om leneş şi de nimic. Poate că aş fi răbdat aceasta, dar de nerăbdat era că m'a pus sub dânsul, aşa încât de nevoie eram silit să ascult de poruncile omului aceluia care nu ştia chiar nimic.

„Ce să vă mai spun, căci acuma vedeţi că-mi scad puterile? Pe fiecare clipă, şi la orice prilej, fără nicio pricină dreaptă, mă urmăreşte Vodă cu ura lui neîmpăcată, poruncindu-mi, întâiu, să merg fără dregătorie la ţară la mine, dar, şi aceasta neliniştindu-l, iar mă chiamă la sine şi-mi dă să fac tot felul de lucruri cu neputinţă şi fără cale. Iar la capăt mă rânduieşte capuchehaie (ce şiretenie proastă!) pe lângă Serascherul Soliman-Paşa, prietenul mieu cel foarte vechiu şi ocrotitorul mieu. Iar cele ce trebuiau să se facă pentru Serascher din porunca Sultanului, cu şiretenia lui le zăboveşte, ba încă opreşte pe boieri de a le face şi a le duce la îndeplinire, socotind ca prin această viclenie să arunce vina asupra nevinovăţiei mele şi, hrănind cu bani mulţi lăcomia Serascherului, să poată a mă lovi cu mâna lui. Dar Dumnezeu singur rânduieşte cuminte toate şi le atinge cu putere. Serascherul, bănuind şireclicul Domnului, îmi vădeşte îndurător gândurile lui cele rele şi planurile cele nedrepte, spunându-mi că a primit o sumă mare de bani dela Domn, şi i se făgăduiesc tot mai mari dacă, meşteşugindu-i vre-un prilej, ar trimite capul mieu.

„Eu las toate ale mele în sama lui Dumnezeu ca un judecător drept, iar Soliman, întorcându-se, căci dusese

oastea contra Leşilor şi o adusese înapoi, îmi porunceşte să nu mă întorc la Vodă, ci din tabăra lui să trec de-a dreptul la Şerban Cantacuzino în Ţara-Românească. Făcând eu aceasta, m'au urmat unii dintre boieri, precum ştiţi.

„Acela, desnădăjduind de a-şi îndrepta lucrurile, se întoarce iarăşi la măgulirile lui de vulpe şi la meşteşugurile-i pline de ispitire. Imi scrie deci că i-a părut rău de ce-a făcut când n'a stat în făgăduielile lui, dar va face totul şi-mi va da înapoi Hatmănia: cu jurământ îmi scrie aşa în scrisori, dar în zădar.

„Căci Seraschierul înştiinţase Poarta de cârmuirea lui cea rea şi de tirănia lui cea nesăţioasă şi primise răspuns ca, după cererea boierilor, mazilind pe Dimitrie, să pună în loc pe acela pe care ei, boierii, l-ar alege în Domnie.

„Ce a mai fost la mijloc, ar fi prea lung să le înşir una câte una. In sfârşit, acum opt ani, după învoirea tuturor, ba chiar după rugămintea lor, am venit la acest Scaun. Şi am găsit toată ţara prădată de Tatari, Leşi şi Cazaci, precum şi de câţiva dintr'ai noştri, cari se gândesc numai la ale lor, pustie de locuitori, plină de hoţii şi de tâlhării, într'o stare vrednică de plâns şi abia cu putinţă de îndreptat. Cu meşteşugiri şi cu puterea izgonesc pe jefuitori, împac pe cei mai tineri şi aduc înapoi pe cei îndărătnici, iar pe cei cari nu ştiu ce este căinţa îi pedepsesc cu spânzurătoarea, cu punerea în cruce, cu arderea în foc, cu tragerea în ţapă şi cu celelalte unelte hotărâte de lege contra unor astfel de răi. Astfel îndrept ţara ruinată, şi moşia o înviu, aş zice, din însăşi cenuşa ei. Deci multe prin voi, dregătorii, mai multe prin mine însumi, despreţuind ori ce osteneală, le văd, le revăd, le orânduiesc, le statornicesc, le întăresc şi le păstrez cu pu-

tere şi le fac să fie păstrate, până ce, în sfârşit, după atâtea şi aşa de mari peiri ale Leşilor şi Tatarilor şi ale altor duşmani chiar din lăuntru, am adus-o, precum vedeţi, la nădejdea unei stări mai bune şi mai fericite.

„Şi nu aş fi încetat de a face slujbe adevărate, neobosite, ţării şi locuitorilor ei, dacă voia lui Dumnezeu, pentru tainele ei, care ni se ascund nouă, n'ar tăia încercările mele, a căror laudă sau mustrare, pentru fiecare, o las altora. Ci acum, dragii miei, iată, nu atât de obosit de ostenelile necontenite, cât frânt de vrâsta înaintată, ca unul care am ajuns la şaizeci şi şase de ani, plec dintre cei vii, iar pe voi vă sfătuiesc ca, fiind eu încă în viaţă, să-mi alegeţi urmaş, sau din fiii miei, dacă sunt buni şi de treabă, sau cine vă va părea mai bun dintre voi, către care voiu îndrepta câteva învăţături puţine, pe care le-am căpătat în deprinderea mea vreme îndelungată, căci numai cu aceasta îmi simt îndatorită conştiinţa mea faţă de voi, ca nu cumva să fiu învinuit după ieşirea mea din viaţă că până la ultima mea suflare nu m'am îngrijit de voi.

„Dacă vă este voia să alegeţi dintre fiii miei, multe le veţi avea de mustrat la dânşii, şi mai ales vrâsta. Căci cel mai mare, Antioh, care se găseşte acum la Constantinopol, după ce s'a adus înapoi fratele său mai mic, trimis a doua oară la Poarta turcească, are douăzeci de ani, iar cel mai mic, Dimitrie, care, iată-l, este lângă mine, are abia şaptesprezece ani, şi nu-i cred în stare să poarte o sarcină aşa de grea decât adăugindu-se acestora truda voastră, cu toate că pe amândoi m'am încercat să-i învăţ, nu fără îngrijire, carte, atât de ţară, cât şi străină, adecă: latinească, grecească şi sârbească. Dacă sunt vrednici prin moravurile lor de a cârmui ţara, şi au puteri de o potrivă pentru o astfel de sarcină, eu încă, o mărturisesc, nu pot să

ştiu, nici să judec. Atâta numai vă sfătuiesc din gură adevărată şi părintească şi vă dau învăţătură ca, sau pe unul dintre aceştia sau pe unul dintre voi să-l alegeţi".

Boierii, mângâind pe Domnul bolnav şi bătrân şi ieşind din odaie nu fără lacrămi fierbinţi, se duc cu toţii în Vistierie, cămara sortită pentru sfaturi şi cercetarea lucrurilor ţării [1].

---

[1] Cronica atribuită lui Nicolae Costin însemnă astfel moartea lui Cantemir:

„Iară, când au fost veleatul 7201 (1693), în luna Martie în 17 zile, au murit şi Cantemir-Vodă, după ce au domnit opt ani fără trei luni, şi l-au astrucat cu mare cinste în biserica cea domnească a lui Ştefan-Vodă cel bun, unde este hramul Sfântului Nicolae, în gropniţa ce şi-au fost făcut Antonie-Vodă. Şi la moartea lui s'au tâmplat doi sfinţi Patriarhi, chir Gherasim de Alexandria şi chir Iacov de Ţarigrad. Iară, dacă au venit la Domnie fiul său Antioh-Vodă, mutatu-i-au oasele la a lor sfântă mănăstire, ce-i făcută de Cantemir-Vodă, pre anume Mira, ce este pe apa Milcovului, la Ţinutul Putnei". Alegerea lui Dimitrie, care nu putu să rămâie în Scaun, se făcu după încetarea din viaţă a tatălui său, la 19, după acelaşi izvor.

NOTĂ FINALĂ

Acest text prefăcut e dat și în cartea rusească „Istoriia o jizni i dealahŭ moldavscago gospodario Cniazia Constantina Cantemira, socinennaia s. peterburgscoĭ Academii naucŭ pocoinimŭ professoromŭ Beeromŭ să rossiĭschimŭ perevedomŭ i să prilojeniemŭ rodosloviia Cniazei Cantemirovŭ", Moscova, Tipografia Universității N. Novicov, 1783.

Beer preface textul nostru, adăugându-l esențial, dar fără a pune nimic nou, măcar la urmă.

Adausul dă genealogia tuturor Moldovenilor trecuți în Rusia cu Dimitrie Cantemir: Abăza, Dimitrie Aga, Nicolae Armașul, Bănaru, Bantîș, Banul Savin, Bratin (Braga), Buhuș, Vătafu, Vracniță, Vremev, Zărul, Cămărașu, Codreanu, Culicovschi, Cârțan, Lubaș, Mirescu, Mecĭnicov (Spătaru), Mihuleț, Mogîlde, Moțoc, Mutu, Neguriță, Nudar (Nuer, Nug), Pascal, Rameliș, Rugină, Sandu Nacu, Scherlet, Carp Slugerul, Ursuleț, Hrisosculeu, Ciute.

Aici s'a urmat textul dat de ediția Academiei Române, după manuscriptul din Rusia, îndreptându-se numai nenumăratele și enormele greșeli.

CUPRINSUL

